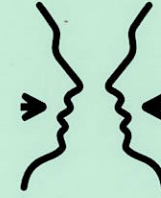

SOSYOLOJİ DERNEĞİ'NİN ARAŞTIRMA VE YAYINLARI

1. **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sosyoloji'nin 53. Yılı Toplantısı**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 1, 1992*
2. **Toplum ve Çevre**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 2, 1993
3. **Gecekonularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993
4. **GAP Bölgesi Göl Aynası Altında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması**, Ankara: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1994*
5. **Dünyada ve Türkiye'de Güncel ve Sosyolojik Gelişmeler I-II, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 3, 1994*
6. **Ailenin Çevre Eğitimindeki Rolü**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 4, 1995
7. **Kırsal Kadınlara Yönelik Bir Dizi Eğitim Semineri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Şanlıurfa ve Sinop, 1996-1997**
8. **Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 5, 1997
9. **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 1998-2009***
10. **Sağlık Sosyolojisi**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 6, 1999
11. **20. Ölümlü Yılında Cavit Orhan Tütengil**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 7, 1999*
12. **III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Özetleri**, Eskişehir, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, 2000*
13. **Deprem Sosyolojik Araştırması**, Aytül Kasapoğlu – Mehmet Ecevit, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 8, 2001*
14. **Dünyada ve Türkiye'de Farklılaşma/Çatışma/Bütünleşme I, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 9, 2001*
15. **Dünyada ve Türkiye'de Farklılaşma/Çatışma/Bütünleşme II, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 10, 2002*
16. **Doğumlarının 100. Yılında Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU ve Hilmi Ziya ÜLKEN**, Yayına Hazırlayan: Nevin Güngör Ergan, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 11, 2002*
17. **Barajlar: Yeniden Yerleşim ve Sosyal Etkiler**, Ali Çağlar, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 12, 2003*
18. **Değişen Dünya ve Türkiye'de Eşitsizlikler, IV. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 13, 2004*
19. **Türkiye'deki Sosyoloji Bölümlerinin ve Sosyoloji Derneği Üyelerinin Adres Bilgileri**, Yayına Hazırlayan: Gökhan Savaş, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 14, 2005*
20. **Öncesi ve Sonrasıyla Keban Barajı, 30 Yıl Ağın ve Keban Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu**, Birsan Gökçe – İsmet Parlak, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 15, 2005*
21. **Manisa Şehri Üzerine Sosyal Bir Araştırma**, Fatma Taşkınöğül Başaran, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 16, 2005*
22. **Suyun Öteki Yüzü**, Birsan Gökçe vd. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 17, 2006 (Ankara: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1994)*
23. **Social Dynamics of Global Terrorism and Prevention Policies**, Yayına Hazırlayan: Nilay Çabuk Kaya ve Aykan Erdemir, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 18, 2006*
24. **Örgüt Kuramları – Fonksiyonalist Açından Örgüt Kuramlarının Değerlendirilmesi**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 19, 2008*
25. **Türkiye'de Güncel Toplumsal Sorunlar, V. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No: 20, 2008*
26. **Bölgesel Kalkınmanın Can Suyu: GAP**, Birsan Gökçe vd. Ankara: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Sosyoloji Derneği Yayınları No: 21, 2010*

* İlgili kitaplar dernek merkezinden temin edilebilir.

Sosyoloji / Journal of Araştırmaları / Sociological Dergisi / Research

Cilt / Vol.: 12

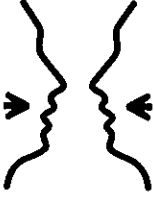
Sayı / Nr.: 2

Güz / Autumn 2009

- Assiye AKA** Balkan Göçmen Kimliğinde Benzerlikler ve Farklılıklar: İpsala Örneği
- Nezahat ALTUNTAŞ
Hatice KARAÇAY ÇAKMAK** “Kesişen Mikro Farklılıklar” Feminizm ve Dayanışma
- Ali ERGUR** Mehmet İZZET'in Yarım Kalmış Toplum Bilimsel Düşünü
- Bülent KARA** Toplumsal Dönüşümlerde İnsan Haklarının Rolü ve Önemi: Türkiye'deki Durum
- Şehriban ŞAHİN KAYA** Kadınsız Alevilik : Aleviliğin Kamusal Söylemleri ve Tarih Yazımı
- Haldun SOYDAL
Serkan GÜZEL** Nasıl Bir Sosyo-Ekonomik Politika? Düünden Bugüne Türkiye'nin Gelir Dağılımı Sorusu
- Kadir ŞAHİN
Gülşen DEMİR** Ataerkillik ve Cinsiyet Bağlamında Gizil Bir İktidar Çatışmasının Örneği Olarak İç Göçlerin Analizi
- Wendy FAULKNER
Çev: Erkan BİBER** “Cıvatalar, Somunlar ve İnsanlar” Toplumsal Cinsiyet Kısıcında Mühendislik
- Gökhan SAVAŞ** Mexican Students and Their Educational Achievement: The Case of Texas
- Sosyoloji Derneği** Kadınların Siyasal Katılım Çekincelerinin Nedenlerinin Tespiti, Giderilmesine Yönelik Çözüm Yollarının Belirlenmesi ve Bilinçlendirilmeleri

ISSN: 1302-4426

SOSYOLOJİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIOLOGICAL RESEARCH Güz / Autumn 2009

Sosyoloji / **Journal of**
Araştırmaları / **Sociological**
Dergisi / **Research**

Cilt / Vol.: 12

Sayı / Nr.: 2

Güz / Autumn 2009

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research, yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir.

TÜBİTAK ULAKBİM tarafından Sosyal Bilimler Veri Tabanına dahil edilmiştir.

'International Bibliography of the Social Sciences' (IBSS) ve 'CSA (Cambridge Scientific Abstract)- Sociological Abstracts' tarafından tanınan dergiler arasında yer almaktadır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Yakın ERTÜRK (ODTÜ)
Prof. Dr. Birsen GÖKÇE (Ank. Ü.)
Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU (Ank. Ü.)
Prof. Dr. Faruk KOCACIK (C.Ü.)
Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Ü.)
Prof. Dr. Sevinç ÖZEN GÜÇLÜ (Akdeniz Ü.)
Prof. Dr. A. Yaşar SARIBAY (Uludağ Ü.)
Prof. Dr. Önal SAYIN (E. Ü.)
Prof. Dr. İhsan SEZAL (TOBB ETÜ)
Prof. Dr. Barlas TOLON (Galatasaray Ü.)
Prof. Dr. Müzeyyen GÜLER (Mimar Sinan Ü.)

Sosyoloji Deneği Adına

Sahibi, Genel Yayın

Yönetmeni, Yazı İşleri

Müdürü ve Editör/General Director

Birsen GÖKÇE

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Birsen GÖKÇE

**Yayın Kurulu/
Editorial Board**

Prof.Dr. Aytül KASAPOĞLU
Prof.Dr. Yıldız ECEVİT
Prof.Dr. Vildan AKAN
Yrd.Doç.Dr. Aykan ERDEMİR

**Yönetim Yeri ve
Yazışma**

Adresi/Address

Sosyoloji Derneği
Mareşal Fevzi Çakmak Cad. No:
9/7 Nur Apt.
Beşevler / ANKARA
Te l: 0312. 215 67 54
Faks: 0312. 222 12 52
e-mail: sosder@gmail.com
www.sosyolojiderneği.org.tr

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi yılda iki defa yayınlanan süreli bir yayındır.

Baskı: Poyraz Ofset
Büyüksanayi 1. Cad. Alibey İşhanı No: 99/1 İskitler/ANKARA
Tel: (0312) 384 19 42

Teknik Sorumlu: B.Sina GÜNEŞ - Feray ARTAR

Basım Tarihi: 04 KASIM 2010

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sayfa / Pages

Asiye AKA

Balkan Göçmen Kimliğinde Benzerlikler Ve Farklılıklar: İpsala Örneği..... 7

Nezahat ALTUNTAŞ - Hatice KARAÇAY ÇAKMAK

“Kesişen Mikro Farklılıklar” Feminizm ve Dayanışma 35

Ali ERGÜR

Mehmet İzzet’in Yarım Kalmış Toplumbilimsel Düşünü 51

Bülent KARA

Toplumsal Dönüşümlerde İnsan Haklarının Rolü ve Önemi:
Türkiye’deki Durum 85

Şehriban ŞAHİN KAYA

Kadınsız Alevilik: Aleviliğın Kamusal Söylemleri ve Tarih Yazımı 103

Haldun SOYDAL - Serkan GÜZEL

Nasıl Bir Sosyo-Ekonomik Politika? Düünden Bugüne
Türkiye’nin Gelir Dağılımı Sorunsalı..... 129

Kadir ŞAHİN - Gülsen DEMİR

Ataerkillik ve Cinsiyet Bağlamında Gizil Bir İktidar
Çatışmasının Örneği Olarak İçgöçlerin Analizi..... 171

Wendy FAULKNER (Çev: Erkan BİBER)

‘Cıvatalar, Somunlar ve İnsanlar’
Toplumsal Cinsiyet Kıskaçında Mühendislik Kimlikleri 203

Gökhan SAVAŞ

Mexican Students and Their Educational Achievement:
The Case of Texas 245

Sosyoloji Derneği

Kadınların Siyasal Katılım Çekincelerinin Nedenlerinin Tespiti,
Giderilmesine Yönelik Çözüm Yollarının Belirlenmesi ve
Bilinçlendirilmeleri 263

TEŞEKKÜR

Dergimizin bu sayısına, gelen makalelere hakemlik yaparak katkıda bulunan ve soyadları alfabetik sıra ile aşağıda verilmiş olan meslektaŐlarımıza teşekkür ederiz.

Yayın Kurulu

Vildan AKAN (H. Ü.)
Dilek CİNDÖĞLU (Bilkent Ü.)
Nilay ÇABUK KAYA (Ank. Ü.)
Gülsen DEMİR (Adnan Menderes Ü.)
Yıldız ECEVİT (ODTÜ)
Aykan ERDEMİR (ODTÜ)
Birsen GÖKÇE (Ank. Ü.)
Aylin GÖRGÜN BARAN (H. Ü.)
Haldun GÜLALP (Yıldız Teknik Ü.)
Tülin İÇLİ (H. Ü.)
Hacı Bayram KAÇMAZOĞLU (İnönü Ü.)
Sibel KALAYCIOĞLU (ODTÜ)
Aytül KASAPOĞLU (Ank. Ü.)
Faruk KOCACIK (Cumhuriyet Ü.)
Elif KUŐ SAILLARD (Ank. Ü.)
Muhtar KUTLU (Ank. Ü.)
Necmettin ÖZERKMEN (Cumhuriyet Ü.)
İsmet PARLAK (Pamukkale Ü.)
Ahmet ŐAHİNÖZ (H. Ü.)
Muammer TUNA (Muğla Ü.)
Feryal TURAN (Ank. Ü.)
Recep VARÇIN (Ank. Ü.)

BALKAN GÖÇMEN KİMLİĞİNDE BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR: İPSALA ÖRNEĞİ

Asiye AKA*

ÖZ

Bu çalışmada öncelikle Balkan Göçmen kimliği özelinde, ait olunan sosyal kimlikle kurulan benzerlik ve diğer sosyal kimliklere karşı (öteki kimliklere) kurulan farklılık temelinde 2009 Yılı'nda Edirne İli İpsala İlçesi'nin çeşitli köy ve beldelerinde gerçekleştirilen sosyolojik araştırmanın temel bulgularına yer verilecektir. Araştırma 350 kişiyle yapılan anket ve dokuz kişiyle gerçekleştirilen görüşme tekniklerinin bir değerlendirilmesini kapsamaktadır. Çalışmanın sonunda da bulguların genel bir değerlendirilmesi ve farklı kimliklerin bir arada yaşamasına dair çözüm önerileri tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kimlik, Farklılık, Benzerlik

ABSTRACT

In this study, first Balkan immigrant identity in private ownership with the social identity was established, and other similar social identity against (the other ID) that was established on the basis of differences in 2009 in the Province of Edirne Province İpsala the various villages and towns were performed on the basis of sociological research findings will be included. Research with 350 people conducted surveys and interviews with nine people to include an evaluation of techniques. At the end of the study findings and a general evaluation of different identities to live together there will be attempting to discuss solutions.

Key Words: Social Identity, Difference, Similarity

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü

“Hiçbir adam bir adanın tam olarak kendisi değildir; her adam kıtanın bir parçasıdır; herhangi bir adamın ölümü beni küçültmez, çünkü ben insanlık tarihine dâhil oldum ve bu yüzden kimin cenaze çanını çalacağımı bilmeye gönderilmedim”

John Donne

“İnsanın varlığını belirleyen bilinci değildir ama sosyal varlığını belirleyen onun bilincidir”

Karl Marx

1.GİRİŞ

Günümüzde yoğun bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkan ‘kimlik’ sorunsalı üzerinde sosyal bilim düşünce dünyasında pek çok disiplin kafa yormak zorunda kalmıştır. Bu sorunsalı kendilerine bir çözümleme nesnesi olarak ele alan disiplinler arasında Sosyal-Psikoloji, Sosyoloji, Politik Bilim, Tarih ve Antropoloji Bilimleri başta gelmektedir. Bunun nedeni kimlik nosyonunun evrensel varlıkların bütünü ile ilgili olmasından kaynaklanır. Diğer bir deyişle nesnelere, maddelerin, insanların ve genel anlamların göz önünde bulundurulması anlamına gelir. The Oxford English Dictionary’de kimliğin iki anlamı vardır (kelimenin kökeni aslında Latince’den türemiştir): Birincisi; nesnelere aynılığı A1 ve A2 özdeşdir. Fakat B1 aynı değildir. İkincisi ise nesnelere farklılığı, kesinliği ve tespitinin temeli zaman ötesi tutarlılık veya sürekliliğe dayanır.

Diğer bir açıdan da kimlik nosyonu bireyler veya nesnelere arasındaki iki kıyaslama kriterini içerir. Bunlar benzerlik ve farklılık kriterleridir. Kimlik sadece burada olma ve buradaki birşey değil aynı zamanda daima bir onaylama sürecidir. Buna iki nokta daha ilave edilebilir. İlk olarak nesnelere veya kişileri sınıflandırma, ikincisi de kendiliği birleştirme veya kendiliğe, bir şeye ve birilerine saldırmak gibi (bir arkadaşına, bir spor takımına veya bir ideolojiye saldırmak vb.). Kimlik, kimin kim olduğu sorundur. Kimlik bireyler arasında, kolektiviteler arasında ve bireyler ile kolektiviteler arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkisinin sistematik şekilde tespit edilmesi ve anlaşılmasıdır. Benzerlik ve farklılık kimliğin dinamik ilkeleridir ve sosyal yaşamın merkezinde konumlanır: Kişilerin birbirleri için pratik değerleri onlar arasındaki benzerlik ve farklılıkla belirlenir. Gerçekte benzerlik farklılıktan daha az önemli değildir. Her ikisinin de

çeşitlendirilmiş biçimleri içsel (kendilik) ve dışsal (diğerleri) ilkelerin tümüdür. Aslında insanlığın kültür tarihi ikisi arasındaki mücadeleler ve uzlaşmaların tarihi olarak anlaşılabilir (Simmel 1950:30). Boon (1982:26)'a göre kimlik bir oyunun oynanmasıdır. Kimlik kim olduğumuzu ve diğer insanların kendilerinin kim olduğunu anlama sorunudur. Anlama ve anlamama sorununu en azından ilke olarak tartışabilmek kimliğin doğasına uygun değildir. Çağdaş sosyal teoride benzerlik ya da birinin kimliği arasındaki keskin farklılık şeklindeki belirleme oldukça tuhaf görünebilir (Benhabib 1996; Taylor 1998). Kimlik ve bireysellik arasındaki farklılığın açıklanmasında Harré (1998; 2000:284–6) yaygın olarak benzerlikten faydalanır. Kimlik benzerlik kadar farklılığı da içeren bir kavramdır. Ama farklılık kolektivite, topluluk ve dayanışma süreçlerinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir (Jenkins 2004:6).

Farklılık ve kimlik arasında içkin bir ilişki olduğunu söyleyen William Connolly (1995:92) kimliğin toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıklarla olan ilişkisi yoluyla oluşturulduğunu söyler. Bu farklılıklar onun varlığı içinde hayati önem taşır. Eğer onlar farklılık olarak birlikte var olmasaydı, kimliğin de onlardan farkı sayesinde ve kendi sağlamlılığı içinde var olamazdı. Bu vazgeçilmez ilişki içinde, yerli yerine oturmuş kimlikleri, sanki yapıları şeylerin doğru düzenini ifade ediyormuş gibi düşünülen ve yaşanan sabit formlar halinde dondurma yönündeki ikinci bir dizi eğilim yerleşmiştir ve bu eğilimlerin de araştırılması gerekir. Bu tür baskılar hüküm sürerken kimliğin (ya da kimlikler alanının) varlığının sürdürülmesi bazı farklılıkların ötekiliğe, kötülüğe ya da onun yerine geçebilecek birçok şeyden birine dönüştürülmesini gerektirir. Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür (Connolly 1995:92). Bu nedenle kimlik, farklılığı tanımlama yetisine bağımlı olan ve farklılık olarak tanımladığı benliklerin onlara uyarlanan tanımlamalara karşı çıkma, direnme, onları alaşağı etme ya da ters yüz etme eğilimlerine karşı zayıf, kaypak ve güvenilmez bir deneyimdir (Connolly 1995:93).

Kimlik, bir kişiyi bir şeylerle belirleme ya da benzerlikler ilişkisinde destekleyici bir role hapsedilmeyi anlatır. Yapısalcılık üzerine yapılan teorik alternatif tartışma böyle bir tartışmadır. Kimliğin anlaşılmasında psiko-analitik modeller ve Derrida'nın "farklılık" nosyonu önemli başlangıç noktalarıdır. Ayrıca farklılık üzerine yapılan vurgu, modernizmin

büyük anlatılarını ve evrensalizmini terk eden post modernizmin bir parçasıdır. Genel sol politika üzerine teori ve stratejinin yeniden oluşması, Avrupa devlet sosyalizminin çökmesi ve bunun akabinde batı sosyal demokrasilerinde yeniden sağa doğru köklenen politikalarda ayrıca önem kazanmıştır. Yeni politik yabancılaşma organizasyonunun sağlanmasında “farklılığın” nedeni olarak “farklı kimlik politikaları”na bakış yönünde bir eğilim olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, gruplar ve kimliklerdeki -örneğin kadın, etnik azınlıklar, gayler, lezbiyenler, özürlü insanlar- çeşitlilik ve farklılıklar etik/politik değerler çoğulculuğunda ve izdüşümlerinde karşılığını bulur (Jenkins 2008:19-20).

Farklılık teorisyenleri arasında Seyla Benhabib (1996), Judith Butler (1990), Paul Gilroy (2006), Stuart Hall (1996), Luce Irigaray (1993), Steven Seidman (1997) ve Charles Taylor (1994) ilk aklı gelen belli başlı düşünürlerdir (Jenkins 2008:20). Farklılık üzerine odaklanan teorik söylemler entelektüel ve politik heterojenlikle karakterize edilir. Örneğin Seyla Benhabib “Kültür İddiaları” adlı son kitabında melezlik kavramını ele alır. Benhabib ‘ karmaşık kültürel diyalog’ şeklinde kurduğu normatif koşullarda melezlik kavramını inceler. Ayrıca Benhabib demokrasi ve hukuk yaklaşımında anti-özcü kültür yaklaşımını ele aldığı ilk kitabında Jürgen Habermas ile aynı görüşleri paylaşır. O ‘naif’ ve ‘indirgemeci kültür sosyolojine’ karşı ‘sosyolojik inşacılık’ fikrini savunur. O, epistemik hatalı öncüllerin yol açtığı özcü kültür yaklaşımının insanın nasıl farklılaştığını ve çoğulculuğunu düşünmesi ve buna ek olarak insanlar arasındaki adaletsizliğin nasıl giderilmesi gerektiğine dair normatif politik sonuçlar üzerinde durmuştur. Bu normatif politik sonuçlar, politik düşünme kapasitesini tehlikeye düşüren ve özcü yaklaşımı teşvik eden bütüncü kültür anlayışını izler. Bütüncü kültürel anlayış, temel özcü yaklaşım için yaşamlarımızda kültür için söyleyebileceğimiz pek çok alan sağlamıştır. Farklılık olarak özcü kültürlerden çok, içsel olarak homojen ve sıkıca birbirine bağlı varlıklar, Benhabib’in ‘parçalanmış, merkezsizleşmiş, çok katmanlı’ etki ve anlam sistemleri olarak onları bir araya getiren ve radikal melezlik ve üstün kültürlerin çok sesliliğini tanıyan anti-holistik kültür bakış açısını açıklar (Kompridis 2005:324¹).

¹ Nikolas Kompridis, “Normativizing Hybridity..... pp. 318-343. Yazar bu makalede normalleşen melezleşme ve tarafsız kültür temasını kendi geldiği politik ve entelektüel paylaşımın ortak paydasında Seyla Benhabib ve diğer farklılık teorisyenlerinin fikirleri etrafında açıklıyor ve onlarla kısmen de hesaplaşıyor.

Benhabib bireyselleşmiş kültürler aracılığıyla herhangi bir anlam yüklemeksizin, bütüncü kültür yaklaşımını açıklamayı reddeder. Bu yüzden o radikal olarak kimliksiz kültür bakış açısını benimser. Kompridis (2005:324) bütüncülüğü tümünden yadsımak yerine, kültürel farklılıkları nesneleştirmeksizin bütüncü yaklaşımın zayıf yönlerini güçlü yönlerinden ayırmak gerektiğini sözlerine ekler. Bu yaklaşım ona göre tarihselci ve bütünselci olabilir. Kültür hakkındaki bütüncülük (genelde anlam) yaklaşımında farklılıktan ziyade özcülük azaltılmalıdır.

Sosyal kimlik, kimliğin kişiler arası düzeydeki ifadesidir. Sosyal kimlik; benliğimizin, belirli bir sosyal gruba ait olduğumuz hakkındaki bilgi veya bilincimize dayanan kısmıdır (Tajfel 1981). Tajfel'e göre bireyler kendilerini ait oldukları sosyal gruplarla tanımlarlar ve değerlendirirler. Sosyal gruplar bu grup üyeleri için bir sosyal kimlik sağlarlar. Bir bireyin sosyal kimliğinin olumlu veya olumsuz olması ait olduğu grupların öznel değerlendirmesine göre değişir. Bir bireyin kendi grubunun prestij değerlendirmesi için sosyal çevrede yer alan diğer gruplar referanstır ayrıca iç grubun prestiji iç grup ve ilişkili olduğu dış grup ararsındaki karşılaştırmaların sonucuna bağlıdır (Meşe 1991:15).

Bu bilinç veya bilgiler, söz konusu gruba aidiyete ilişkin bir takım duygular ve değer atıflarıyla birlikte bulunur (Bilgin 2007:13). Sosyal kimlik, insanlar arası etkileşim içinde sergilenen bir rol olarak görülebilir. Nitekim Goffman (2009) da sosyal kimliği, kişiler arası etkileşimde bir kişinin sosyal kategorisini öne çıkararak ve bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğu görüntüyle kavramsallaştırır.

Sosyal kimlik araştırmalarında kabul edilen temel yaklaşımlardan birisi olan anti-özcü yaklaşım çerçevesinde yapılan belli başlı çalışmaları üçe ayırarak inceleyen Cerulo (1997) bu alanda yapılan çeşitli araştırmaları kimliğin oluşumu adlı makalesinde özetlemiştir².

2. Araştırma

Yukarıda benzerlikler ya da farklılıklar üzerinden inşa edilen sosyal kimliğin teorik temellerine kısaca yer verilmiştir. Bu teorik temelden hareketle bu çalışmada ikinci ve üçüncü kuşak Balkan göçmen kimliğine üye olan kişilerin kendi kimliklerini nasıl tanımladıkları, kendi gruplarıyla

² Karen Cerulo, "Identity...", pp.387-391

kurdukları özdeşlik ilişkisi ve diğer sosyal kimliklere karşı sahip oldukları değer yargılarının neler olduğunu tespit etmek için yapılmıştır. Bu çalışmanın çıkış noktası; bölgenin büyük çoğunluğunun Balkan göçmenlerinden oluşmasındandır. Her sosyal bilimcinin içinde yaşadığı toplumsal yapıyla hem öznel hem de nesnel ilişki kurması kaçınılmazdır. Bu nedenle göçmenlerin oluşturduğu yapısal ilişkileri analiz etmek için çalışma yapılmıştır. Çalışmanın bu metindeki temel amacı Edirne İli İpsala İlçesi'ndeki Balkan göçmen kimliğinin genel bir betimlemesini yapmak ve sosyal kimliğin temel belirleyicileri olan benzerlik ve farklılık temelinde farklı aidiyetlerin birbirlerine karşı geliştirmiş oldukları olumlu ve olumsuz değer yargıların neler olduğunu saptamaktır. Saptanan bu gerçeklikler temelinde farklı insanların ve farklı düşüncelerin aynı sosyal ortamı uzlaşımçı bir yapıda nasıl yaşayabileceklerine dair çözüm önerilerini tartışabilmektir. Bölgeye ait şu ana kadar bilimsel çalışma yok ya da yok denecek kadar azdır. Bu nedenle tamamlanan çalışmanın sosyal kimliğe ait verileri kimlik kavramına içsel olan benzerlik ve farklılık kategorileri çevresinde değerlendirilmiştir. Sosyal kimliğin oluşumu kimlik literatüründe temel olarak modernite, anti-özcü ve postmodernite: Kategorilerin yeniden inşası yaklaşımları çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlardan anti-özcü yaklaşımdan hareketle kimliğe yönelik bilimsel çalışmalar cinsiyet kimliği, etnik ve ırk temelli kimlik ile ulus kimliği temelinde yapılmış olmakla birlikte araştırmada kimlikler kategorik hale getirilirken etnisite ve ırk temelli ve ulus temelli ayrımlar yapılmıştır. Araştırmanın bulguları da daha çok etnisite ve ırk temelli kimlik ve ulus temelli kimlik yaklaşımı çerçevesinde farklılık ve benzerlik temelinde değerlendirilmiştir. Çalışmada likert tipi sorular oluşturulmuş belli bir gruba aidiyeti olan sosyal kimliklerin ait oldukları ve kendilerinden farklı olan kimliklere sahip oldukları olumlu ve olumsuz değer yargıları saptanmaya çalışılmıştır. Anket ve mülakat çalışması Edirne İlçesi'nin çeşitli köy ve beldelerinde (Hacı Beldesi, Turpçular, Sarpdere, Paşaköyü, Pazardere Köyü) tesadüfi örneklem yolu ile örneklem seçilerek 350 kişiyle yapılmıştır. Ayrıca dokuz kişiyle yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir.

3.Yöntem ve Teknikler

Çalışmada nitel (mülakat- yüz yüze görüşme) ve nicel yöntem (survey-anket- soru kâğıdı formu) tekniği kullanılmıştır. Araştırma öncesi ve araştırmanın sonuna kadar konu ile ilgili literatür okunarak kavramsal

çerçeve oluşturulmuştur. İpsala'da bu konuda bir çalışma olmadığı için bu çalışma literatür için bir ilk olma özeliği taşımaktadır. Daha sonra hipotezler oluşturularak bu hipotezlerin sınanabilmesi için yapılandırılmış anket formu oluşturulmuştur. Anket formunda sosyo-demografik sorular, göçle ilgili sorular, yaşanan yerle ilgili sorular, kimlik oluşumu ile ilgili sorular, dine ilişkin sorular, gruplandırmayı (biz ve öteki) belirginleştirecek açık uçlu, kapalı uçlu, çoktan seçmeli, likert tipi sorular sorulmuştur. Anket sorularının fazla olması ve örneklem grubunun öğretim seviyesinin düşük olmasından dolayı bazı sorular cevapsız kalmıştır.

Verilerin değerlendirilmesinde S.P.S.S.11.5 For Windows Yazılı Sürücüde Kruskall Wallis, Yate's continuity correction, Fisher's exact test Ki Kare Testi, One Way Anova testlerden faydalanılmıştır. Likert tipi çeşitli sorularla belirtilen gruplara bakış açısını öğrenmek için ilgili sorular (56-82) gruplandırılmıştır. Değerlendirmede cevaplayıcıdan pozitif cevap alınmak istenen 56-57-58-60-62-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-80-81-82 sorularda her şıkka bir puan verilmiştir.

Tamamen katılıyorum	= 1 puan
Katılıyorum	= 2 puan
Fikrim yok	= 3 puan
Katılmıyorum	= 4 puan
Hiç katılmıyorum	= 5 puan

Buna göre yapılan değerlendirmede puanlar 1'e yaklaştıkça kategorilendirilen gruba karşı olumlu bir bakış sergilendiğini, 5'e yaklaşıldıkça da olumsuz bir bakış sergilendiğini göstermektedir.

Değerlendirmede cevaplayıcıdan negatif cevap alınmak istenen 59-61-63-75-76-77-78-79 sorularda da her şıkka bir puan verilmiştir.

Tamamen katılıyorum	= 1 puan
Katılıyorum	= 2 puan
Fikrim yok	= 3 puan
Katılmıyorum	= 4 puan
Hiç katılmıyorum	= 5 puan

Buna göre yapılan değerlendirmede puanlar 1'e yaklaştıkça kategorilendirilen gruba karşı olumsuz bir bakış sergilendiğini, 5'e yaklaşıldıkça da olumlu bir bakış sergilendiğini göstermektedir.

4. Bulgular

2009 yılı içerisinde Edirne İli İpsala İlçesi'nin çeşitli köy ve beldelerinde anket ve görüşme teknikleriyle elde edilen çalışmanın bazı bulguları şu şekildedir:

Tablo 1: Balkan Göçmenlerinin Geldikleri Ülkeler ve Geliş Tarihleri

Yerleşim Yeri	Kadın	Erkek	Toplam Nüfus	Gelinen Yerler ve Tarihleri
Hacı Beldesi	857	842	1699	Yunanistan(1925)Bulgaristan (1923-1950) Romanya (1950)
Turpçular Köyü	451	430	881	Batı Trakya (1877-1788) Bulgaristan (1877-1878-1950) Romanya (1950)
Sarpdere Köyü	301	327	628	Bulgaristan (1877-1878) Yunanistan
Paşaköy Köyü	616	679	1295	Bulgaristan (1877-1878)
Pazardere Köyü	246	302	548	Yunanistan
Toplam	2471	2580	5051	

Tablodaki veriler İpsala Kaymakamlığı sitesinden alınarak düzenlenmiştir (www.ipsala.gov.tr).

Tablo 1'e göre çalışmaya katılan Balkan Göçmen kimliğine üye olanların ailelerinin çeşitli tarihlerde (1877-1950)Türkiye Toplumuna dâhil oldukları ve Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Batı Trakya'dan göç ettikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Balkan Göçmenlerinin Ailelerinin Geldiği Ülkeler

Katılımcıların Ailelerinin Geldikleri Balkan Ülkeleri	Frekans	Yüzde(%)	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yunanistan	159	45	52,65	52,65
Bulgaristan	85	24,08	28,15	80,79
Romanya	36	10,20	11,92	80,79
Diğer	22	6,23	7,28	0
Cevaplanmayan	51	14,45	0	0
Toplam	353	100,0	100	100

Tablo 3: Balkan Göçmenlerinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Tanımlayıcı Özellikler	Frekans	Yüzde(%)
Cinsiyet		
Erkek	225	63,7
Kadın	125	35,4
Cevap Vermeyen	3	0,8
Toplam	353	100,0
Yaş Kategorileri		
16-29	131	37,1
30-43	121	34,3
43-57	56	15,9
58-72	22	6,2
73-86	18	5,1
>87	2	0,6
Cevap Vermeyen	3	0,8
Toplam	353	100,0
Aylık Net Gelir(TL.)		
< 550	74	21,0
551-1000	182	51,6
1001-2000	65	18,4
>2001	10	2,8
Cevap Vermeyen	22	6,2
Toplam	353	100,0
Meslek		
Çiftçi	114	32,3
İşçi	81	22,9
Memur	15	4,2
Ev hanımı	50	14,2
Serbest meslek	38	10,7
Emekli	8	2,3
Öğrenci	9	2,5
Diğer	20	5,7
İşsiz	7	2,0
Cevap Vermeyen	11	3,1
Toplam	353	100,0
Doğum Yeri		
Türkiye	335	94,9
Yunanistan	7	2,0
Romanya	8	2,3
Cevap Vermeyen	3	,8
Toplam	353	100,0

Balkan Göçmen Kimliğinde Benzerlikler ve Farklılıklar: İpsala Örneği

Yaşanılan Yer

Büyük Şehir(Metropol)	5	1,4
Küçük ve Orta Büyüklükte Şehir	20	5,7
İlçe merkezi	77	21,8
Kasaba	75	21,2
Köy	176	49,9
Toplam	353	100,0

Ailesinin Doğum Yeri

Türkiye	283	80,2
Yunanistan	30	8,5
Bulgaristan	24	6,8
Romanya	14	4,0
Diğer	1	,3
Cevap Vermeyen	1	,3
Toplam	353	100,0

Baba Meslek

Çiftçi	216	61,2
İşçi	55	15,6
Memur	7	2,0
Serbest meslek	6	1,7
Emekli	43	12,2
Diğer	10	2,8
Cevap Vermeyen	16	4,5
Toplam	353	100,0

Anne Meslek

Çiftçi	69	19,5
İşçi	4	1,1
Memur	5	1,4
Ev Hanımı	258	73,1
Emekli	7	2,0
İşsiz	2	,6
Cevap Vermeyen	8	2,3
Toplam	353	100,0

Çalışmaya katılan Balkan göçmenlerinin büyük çoğunluğu (% 45) Yunanistan'dan gelmiştir (Tablo 2). Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri özetle şöyledir: Katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında %63,7'sinin erkek, %35,4'sini ise kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları kategorik hale getirildiğinde en fazla 16-29 (%37,1) yaş arasında olduğu; aylık net gelirlerinin ortalama 551-1000 TL (%51,6) olduğu; öğretim seviyelerinin ise çoğunluğunun lise mezunu (%44,2) olduğu; mesleklerinin en fazla çiftçi (%32,3) kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Köylerde yapılan yüz yüze görüşmelerde diğer meslek

grubunda yer alanların ise büyük bir çoğunluğun çiftçilik mesleğini ikinci bir iş olarak yaptıkları bulgusu saptanmıştır. Katılımcıların anne-baba mesleklerinin ise anne mesleklerinin %73,1'inin çalışmayan ev hanımı, baba mesleklerinin ise %61,2 oranında da çiftçi olduğu görülmektedir. Katılımcıların %94,9'unun Türkiye doğumlu Balkan Göçmeni ve ailelerinin de %80,2'sinin Türkiye doğumlu olduğu tabloya yansımaktadır. Buna ek olarak katılımcıların büyük çoğunluğunun (%49,9) yerleşim alanı olarak köyde konumlandığı görülmektedir.

Tablo 4: Balkan Göçmenlerinin Politik kimlikleri, Ait oldukları Vatandaşlık Tipleri, Ulus Temelli Kimlik Tipleri

	Frekans	Yüzde (%)
Politik Olarak Tanımlama Biçimleri		
Milliyetçi	78	22,1
Demokrat	23	6,5
Dindar	26	7,4
Muhafazakâr	4	1,1
Atatürkçü	164	46,5
Yurtsever	40	11,3
İslamcı	4	1,1
Laik	14	4,0
Toplam	353	100,0
Katılımcıların Kendilerini Ait Hissedilen Vatandaşlık Tipleri		
Dünya vatandaşı	35	9,9
Avrupa vatandaşı	13	3,7
T.C vatandaşı	270	76,5
İpsalalı	32	9,1
Cevap Vermeyen	3	,8
Toplam	353	100,0
Ulus Temelli Tanımlama Biçimleri		
Türk	54	15,3
Müslüman	15	4,2
Türk-Müslüman	170	48,2
Müslüman-Türk	79	22,4
Türk Kökenli Balkan Göçmeni	21	5,9
Avrupa kökenli Türk-Müslüman	4	1,1
Diğer	4	1,1
Cevap Vermeyen	6	1,7
Toplam	353	100,0

Çalışmaya katılan Balkan göçmenlerinin %46,5'inin politik kimlikleri "Atatürkçü" kategorisinde yer almaktadır. Yüz yüze yapılan görüşmelerde ve ses kayıtlarından elde edilen verilere göre Atatürk döneminde yerleştirilme politikalarının bu oranın fazla olmasının nedenini açıklar tarzdadır. Katılımcılar Atatürk'e karşı yoğun bir sevgi ve saygı beslediklerini, ailelerinin ilk Türkiye'ye göç esnasında iskân politikaları, iş imkânlarının yaratılması ve iyi bildikleri mesleklerinin burada (Türkiye) da devam etmesinin sağlanmasında Atatürk'ün tarifi zor kolaylık sağladığını belirtmişlerdir. Sosyal kimlik meselesi sadece bilişsel bir mesele değildir. Sosyal kimlik teorisyeni olan Tajfel kimikleşme süreçlerinde kognitif (bilişsel) süreçlerin yanı sıra motivasyonel süreçlerin de etkili olduğunu söyler. Tajfel'in bu görüşü katılımcıların kendilerini "Atatürkçü" olarak tanımlamalarını desteklemektedir. Katılımcıların ait oldukları vatandaşlık tipinde ise büyük çoğunluğun Türkiye vatandaşı (%76,5) olduğu görülmektedir. Ulus temelli kimliğin tanımlanmasında ise katılımcılar kendilerini çoğunlukla ulus devletin inşa ettiği ortak bir kimliğe (Türk-Müslüman;%48,2) uygun olarak tanımlamışlardır.

Tablo 5: Balkan Göçmenlerinin Diğer Sosyal Kimliklere Karşı Sahip Oldukları Değer Yargıları

Anket Soruları	Türkiye kökenli Türk-Müslüman	Türk-Müslüman Kökenli Balkan Göçmeni	Hiçbir dine ait değilim	Hiçbir milliyete ait değilim	Hiçbir etnik kökene ait değilim	
Pozitif cevap beklenen sorular						
56	1,35	1,63	3,98	4,18	3,86	15,00
57	1,49	1,87	3,68	3,72	3,62	14,38
58	1,58	1,73	3,82	3,9	3,81	14,84
60	1,63	1,85	3,52	3,63	3,69	14,32
62	1,66	1,58	3,46	3,59	3,42	13,71
64	1,92	1,78	3,25	3,2	3,3	13,45
65	2,09	2,08	3,13	3,14	3,16	13,60
66	2,32	2,41	3,05	3,07	3,01	13,86
67	1,54	1,36	2,64	2,74	2,85	11,13
68	1,45	1,44	2,85	2,84	3,01	11,59
69	1,52	1,49	3,32	3,35	3,32	13,00
70	1,77	1,63	3,08	3,01	3,08	12,57
71	1,63	1,67	2,91	2,78	3,01	12,00

Asiye AKA

72	1,78	1,7	3,49	3,51	3,5	13,98
73	1,72	1,58	3,13	3,3	3,34	13,07
74	1,82	1,72	3,33	3,33	3,21	13,41
78	2,89	2,74	2,87	2,82	2,84	14,16
80	1,57	1,45	3,25	3,28	3,38	12,93
81	2,16	2,66	2,93	2,92	2,89	13,56
82	1,89	1,86	3,2	3,14	3,26	13,35
Ortalama	1,79	1,81	3,24	3,27	3,28	
Negatif cevap beklenen sorular						
59	2,77	2,36	3,36	3,26	3,33	15,08
61	2,79	2,37	3	3,03	3,07	14,26
63	3,15	3,51	3,44	3,29	3,36	16,75
75	2,95	2,89	2,57	2,41	2,57	13,39
77	3,16	3,04	2,8	2,78	2,84	14,62
76	2,97	2,81	2,88	2,93	2,47	14,06
79	2,93	2,85	2,96	3,03	3,03	14,80
Ortalama	2,96	2,83	3,00	2,96	2,95	

Katılımcılara kendilerinin ait oldukları sosyal kimlik ve diğer sosyal kimliklere karşı sahip oldukları değer yargılarını tespit etmek için likert tipi sorular sorulmuştur. Değerlendirmede cevaplayıcıdan pozitif cevap alınmak istenen likert tipi 56-57-58-60-62-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-80-81-82 sorularında her şıkka bir puan verilmiştir. Buna göre yapılan değerlendirmede puanlar 1'e yaklaştıkça kategorilendirilen gruba karşı olumlu bir bakış sergilendiğini, 5'e yaklaştıkça da olumsuz bir bakış sergilendiğini göstermektedir. Bütün sorulara verilen cevaplar Microsoft Excel programı kayıt edilmiş ve aritmetik ortalamalar alınmıştır. Tablo 5'e göre hiçbir etnik kökene ait değilim diyenlerin ortalaması 3,28, hiçbir milliyete ait değilim diyenlerin ortalaması 3,27, hiçbir dine ait değilim diyenlerin ortalaması 3,24'dür. Bu üç kimlik kategorisi diğer kategorilere karşı belli konularda olumsuz bakış açılarına sahiptirler. Bu konular; iş, güvenlik duygusu, diğerleriyle etkileşimde bulunma, diğer kimliklerle birlikte olduğunda kaygılı hissetme, kendi sosyal kimlikleriyle diğer sosyal kimlikler arasındaki anlaşma/uyum durumu, gelir eşitsizliği, etnik hiyerarşik ilişkinin bir gün sonlanacağına dair kanaat ve inanç, diğerlerine karşı saygı ve sevgi besleme, diğer sosyal kimliklerin

toplumda yer almasından memnun olma, diğerleriyle ilişki ve etkileşime girme, aynı kulüp, vakıf ya da derneğe üye olmayı isteme, aynı kafe veya kahvede birlikte olmayı isteme diğer sosyal kimliklerle evlilik yapma ya da evlilik yapmayı planlama, diğerlerinin dünya görüşlerini ve birçok meseleye olan bakış açılarını benimseme, empati kurma ve diğerlerinin sağlık imkanlarından yeterince yararlandığını düşünme konusunda olumsuz değer yargılarına sahiptirler. Bu olumsuz bakış açılarının pek çok nedeni olabilir. Bu nedenlerden sadece birinin kendilerini toplumdaki baskın “yüksek statülü” kimliklere sahip olmadıklarından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca Huddy (2001:141)’nin söylediği gibi grup üyelerinin negatif anlamları desteklediğinde grup kimliğinin çok fazla benimsenmesi ya da bundan çekinilmesi şaşırtıcı değildir.

Değerlendirmede cevaplayıcıdan negatif cevap alınmak istenen 59-61-63-75-76-77-78-79 sorularda da her şıkka bir puan verilmiştir. Buna göre yapılan değerlendirmede puanlar 1’e yaklaştıkça kategorilendirilen sosyal kimliğe karşı olumsuz bir bakış sergilendiğini, 5’e yaklaşıldıkça da olumlu bir bakış sergilendiğini göstermektedir. Buna göre Türkiye kökenli Türk-Müslüman ortalaması 2,96, Türk-Müslüman Kökenli Balkan Göçmeni ortalaması 2,83, hiçbir dine ait değilim ortalaması 3,00, hiçbir milliyete ait değilim ortalaması 2,96, hiçbir etnik kökene ait değilim ortalaması 2,95 olarak bulunmuştur. Negatif sorularda belirgin bir fark gözlenememiştir. Katılımcıların bu kısmın sorularını olumlu bir soruyu cevaplar gibi cevapladıkları tahmin edilmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Yaşı ile Toplumsal Değerlerin Özümsemesi Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	16-29	30-43	43-57	58-72	73-86	>87	Toplam
	Ait olduğunuz Sosyal Kimliğin Bütün Özelliklerini Özümseyiyor musunuz?	Evet	52	50	39	16	18	2
		29,38	28,25	22,03	9,04	10,17	1,13	100
Kısmen		45	41	10	5	0	0	101
		44,55	40,59	9,9	01/04/95	0.00	0.00	100
Hayır		11	14	2	1	0	0	28
		39,29	50	01/07/14	3,57	0.00	0.00	100
Diğer		1	3	2	0	0	0	6
		16,67	50	33,33	0.00	0.00	0	100
Toplam		32,47	42,21	18,10	4,39	2,54	0,28	100,00

Sosyo-demografik özelliklerin kimliğin oluşumunu etkileyebileceği düşünüldüğü için yaş ve ait olunan sosyal kimlik arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Tablo 6'ya yansıyan verilere göre 16-29 yaş grubundaki katılımcıların ait oldukları sosyal kimliğin bütün özelliklerini % 39,29 oranında özümsememektedirler. Tajfel'in açıklamaya çalıştığı gibi çeşitli sosyo-demografik gruplarla kimliğin belirlenmesi nesnel olarak bir gruba ait olma ve psikolojik olarak bir gruba duygusal bağlanmada "kendiliğin farkında olunması" biçiminde yaşa,ırka veya etnisiteye bağlıdır. Bu belirleme aslında oldukça zordur. Kimliğin kazanılmasında grup üyeliğinin belirsizliği grup bağlarının geçirgenliğinden daha az dikkate alınır. Grup üyelerinin negatif anlamları desteklemeleri grup kimliğinin çok fazla benimsenmesi ya da bundan çekinilmesi şaşırtıcı değildir (Huddy 2001:141).

Yüz yüze yapılan görüşmelerde de bazı katılımcılar "Balkan Göçmen kimliklerini" çok rahat ifade etmelerine rağmen bazı katılımcılar bu kimliklerini ifade etmede zorlanmışlardır. İfade edemeyenler ısrarla "kendilerinin Türkiye doğumlu olduklarını ve ailelerinin Balkanlar'dan göç ettiklerini ve bu durumun kendilerini ilgilendirmediklerini" söylemişlerdir. Bunun nedeni iki şekilde açıklanabilir: Ya Balkan Göçmen kimliğinin hala mevcut toplumsal yapıda kabul görmediği ya da Kemal Karpat'ın söylediği gibi Balkan topraklarının Osmanlı İmparatorluğu'na ait oluşu ve siyasi sosyal ve kültürel olarak bu toprakların Türk Kültürü'nün karakteristiğini taşıdığından dolayı katılımcılar kendilerini farklı bir kimlik şemsiyesi altında görmedikleri söylenebilir.

Sosyo-demografik diğer özelliklerden elde edilen bulgulara bu metinde yer verilmemiştir. Çünkü konu sadece benzerlik ve farklılık temelinde ele alınmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi çalışmada nitel araştırma tekniği olarak katılımcılarla görüşmeler de yapılmıştır. Uzun bir metin olması nedeniyle bunlardan sadece bir tanesine yer verilebilmiştir (görüşmeler ortalama doksan dakika sürmüştür). Edirne İli İpsala İlçesi Turpçular Köyü'nde seksen dört yaşında cinsiyeti erkek olan bir katılımcıyla gerçekleştirilen yüz yüze yapılan görüşme aşağıda verilmiştir:

Araştırmacı: Kaç yaşındasınız?

Erkek Katılımcı : "Seksen dört yaşındayım"

Balkan Göçmen Kimliğinde Benzerlikler ve Farklılıklar: İpsala Örneği

Araştırmacı: Herhangi düzenli bir aylık geliriniz var mı?

Erkek Katılımcı: “Yok, yok, tarla var, hükümet 20 dönüm verdi insan başına, Atatürk zamanında,

1935 yılında Turpçular köyüne geldik”

Araştırmacı: Eviniz var mı?

Erkek Katılımcı : “Evim var”.

Araştırmacı: Nerede doğdunuz?

Erkek Katılımcı: “Silistre’de doğdum, on yaşında geldim buraya”,

Araştırmacı: Aileniz de orda mı doğdu?

Erkek Katılımcı : “Ailem Kumdere Köyü’nde doğdu”.

Araştırmacı: Silistre bir ilçe mi?

Erkek Katılımcı: “Silistre il de değil ilçe de değil, kaza büyük, Silistre de bizim köyümüz Yalı Çatal

Köyü, biz o köyden kırk hane çıktık, göçmen olarak çıktık, Köstence de kırk gün kaldık, sıra bekledik, iki gemi vardı, biri dolu gidiyor biri boşaltılıyor, bir hafta sürüyor dolması, ailen var, koyun var, insan var, eşya var, şimdi”.

Araştırmacı: Eğitim durumunuz nedir?

Erkek Katılımcı : “Ben orada okula gitmeye başladım (Katılımcı Romanca sayı saymaya başladı), on yaşında buraya geldim dördüncü sınıfa kadar okudum. Annem babam okumamış. Biz Tuna boyundaydık, iki saatti bize Tuna, o zaman Romandı orası, sonra Rus Alamanya ya koyunca kominist yaptı. Rusya Bulgaristan’a verdi Tuna Boyunu, daha önce Romandı.

Araştırmacı: Romanca biliyor musunuz?

Erkek Katılımcı : “Romanca öğrenemedim, bazı kelimeleri biliyorum”.

Araştırmacı: Siz ve aileniz ne işle uğraşırdınız?

Erkek Katılımcı : “Çiftçilik”

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research 2009/2

Araştırmacı: Kendinizi nasıl tanımlarsınız? Milliyetçi, demokrat, dindar, muhafazakâr, Atatürkçü, laik yurtsever, İslamcı...

Erkek Katılımcı : “Ben Atatürkçüyüm. Bizi Atatürk getirdi buraya, babamdan duydum, Atatürk Uşak Valisi’ni görevlendirmiş o zaman, biz geldik, Türkiye on dört milyondtu. Efendim Uşak Valisi görevlendirilmiş, bizim yanımıza gelip Türkiye’ye gidecekleri yazmış, zorla değil, isteyenleri yazdı. Yazılmayanlar orada kaldı”.

Araştırmacı: Kendinizi nereye ait hissedersiniz? Dünya vatandaşı, Avrupa vatandaşı Türkiye vatandaşı, İpsalalı...

Erkek Katılımcı : “Türkiye Vatandaş’ıyım ben, hep Türkiye topraklarındaydım, Hıristiyan topraklarında değil, ben dörde kadar okudum, hep gazete okurum. Biz Osmanlıdan kalmışız. Paydar Edirne Osmanlıyı 600 sene idare etmiş. Bulgaristan, Romanya Türk-Yunan boyları Türk, satmışlar ülkeyi padişahlar, Atatürk çıkıyor da bu toprakları kurtarıyor”.

Araştırmacı: Size dinle ilgili şunları söylesem kendinizi nasıl tanımlarsınız? Hiç dindar değilim, biraz olsa dindarım, dindarı, oldukça dindarım, çok dindarım...

Erkek Katılımcı: “Elhamdülillah Müslüman’ım. Cumadan cumaya gidiyorum, itikat yok, tutamıyorum. Kuran’a inanırım. Allah’a inanırım, Peygamber’e inanırım.

Araştırmacı: Buraya göç etme sebebiniz neydi?

Erkek Katılımcı: Durum şu, Roman Hükümeti bizim köyümüze karakaçanları getirdi, onlara ev yaptı ve selayet verdi. Bizim köyde hem Bulgarlar, hem Türkler hem de Karakaçanlar vardı. Karakaçanlar bizlere hakaret ettiler. Küfür ederler, Türkler Bulgarları döverler, anam rahmetli beni suya gönderdi, su getir diye, Karakaçan ailesi başyalakta kilim yıkıyor, uzattı “Hadi sizin suyunuz Türkiyede, sizin suyunuz Türkiye’de”, durdum, üç beş dakika sonra imana geldi de, doldurdum suyu”.

Araştırmacı: Zorunluluktan mı geldiniz?

Erkek Katılımcı : “Tabii oğlum, arı baldan mı kaçar, tütsüden mi kaçar, tütsüden kaçar. Bizim komşumuz vardı. Karakaçanlar para yüzünden evini basar, silahlar patlardı. Gidin diyorlardı Türkiye’ye. Onların mahallesinde kimse kalmadı, bir gece el bombası patladı”.

Araştırmacı: *Oraları özleyor musunuz?*

Erkek Katılımcı : *“Toprağı çok kuvvetliydi oğlum. İpsala Ovası gibi dümdüzdü. Yağmur yağar topraktan hiç su akmazdı”.*

Araştırmacı: *Sizin ve ailenizin Türkiye’ye geldikten sonra sosyal yaşantınızda ve davranışlarınızda değişiklik oldu mu?*

Erkek Katılımcı : *“Şimdi biz orada efendim, un fabrikası, burda kapı, orda kapı, buraya geldik su değirmenleri, 73 sene önce orda fabrikalar vardı. Türkiye haklı, Bulgaristan almış götürmüş, Yunanistan almış götürmüş, Türkiye fakirleşmiş”.*

Araştırmacı: *Türkiye’ye geldiğinizde yaşantı biçiminizde, yemek yapma biçiminizde, evin biçiminde vs. konularda değişiklik oldu mu?*

Erkek Katılımcı : *“Şimdi yemek işi, kış çok olurdu. Bolluk, kışa hazırlık, dana kesilir, keseler ya da tenekelere çömleklere koyulurdu. Biz orda mısır yerdik, hep kaçamak, sabahleyin kaçamak, bir taraftan süt, bir taraftan pekmez, bir taraftan ekşimik, bir taraftan kavurma, biz buraya geldik, cam mam sonra gördük, insanı yaşatan havası güzel, suyu güzel, meyve bol, ceviz, kiraz, erik, vişne olurdu. Oralar hep cevizi Köstebek daldan alır, gider gömer, bir sene sonra çıkar”.*

Araştırmacı: *Oradaki evlerle Türkiye’deki evler aynı mı?*

Erkek Katılımcı : *“Aynı yer evi”.*

Araştırmacı: *Sizin ya da ailenizin yaşadığınız bölgeye “hiç gelmeseydim” dediği oluyor mu? Hiç düşünmedim. Bazen düşünüyorum, çok nadir düşünüyorum, hiç düşünmedim gibi...*

Erkek Katılımcı : *“Keşke dedim tabii. İbriği aldım, çeşmeye gittim, sizin suyunuz Türkiye’de. Çeteler para kimdeyse evini basar, arı baldan mı kaçar tütsüden mi kaçar. Biz evimizi satmadık, öküz arabasıyla geldik, hükümetler anlaşma yapmış galiba, bizi Turpçular köyünde iskân ettiler. Devlet yirmi dönüm tarla verdi”.*

Araştırmacı: *Size geri dönme fırsatı tanırsa, geri döner misiniz?*

Erkek Katılımcı : *“Bundan sonra geri dönmem”.*

Araştırmacı: *Yaşadığımız bölgeye geldiğinizde yeme-içme, giyim tarzı, düğün-ölüm törenleri, komşuluk ilişkileri vs. konularında bir sıkıntı çektiniz mi?*

Erkek Katılımcı : “Biraz değişiklik oldu. Biz kırk hane geldik, on hane kaldı. Dağıldılar. Eskişehir’e, Bursa’ya, İzmir’e gittiler”.

Araştırmacı: En çok çekilen sıkıntı neydi?

Erkek Katılımcı : “Biz buraya geldiğimizde Sıtma vardı, öğlenleri üşüme gelir, her yer sivrisinek, her taraf sivrisinek, sivrisinek çok”.

Araştırmacı: Buraya gelip de başka yerlere göç eden oldu mu, göç eden olduysa neden göç ettiler?

Erkek Katılımcı : “Oldu, şimdi bizim orda yaşayış iyiydi, ekonomi nedeniyle dağıldılar gidip geri dönen olmadı. Bizim bir komşumuz vardı, bizim evimiz burda, onun evi orda, para için evini bastılar. Para için kulağı keserler, herhalde parayı alamadılar, Mütalip Ağa Silistre’ye buğday, fasülye, götürcek, sabahleyin sabah ezanı zamanı çıkıyor yola, Silistre bize üç saatti. Giderken topallayan biri önüne çıkıyor, arabaya alır mısın diyor, Mütalip Ağa arabaya alıyor topalı, arabaya binip kafasına bir dipçik, Mütalip Ağa’yı öldürüyorlar, arabayı alıyorlar.

Araştırmacı: Sizin buraya gelmenizde kimin etkisi oldu

Erkek Katılımcı : “Devletin etkisi oldu”.

Araştırmacı: Ailenizden kime benziyorsun?

Erkek Katılımcı : “Babama benziyorum”.

Araştırmacı: Siz ya da aileniz geldiğiniz bölgeye ait örf ve adetlerinizi burada sürdürdünüz mü?

Erkek Katılımcı: “Valla, Trakya da pek değişiklik yok, bizim orda düğünler olurdu, kadınlar ayrı, erkekler ayrı. Kışın düğünler olurdu, karılar içerde, erkekler dışarıda”.

Araştırmacı: Siz ya da aileniz yaşadığınız bölgeye göç ettiğinizde neler hissettiniz?

Erkek Katılımcı : “Şimdi biz buraya geldik, efendim sıkıntı oldu, bizim orda yaşantımız daha iyiydi, burda sıkıntı oldu. Bizim orda bolluk vardı. Babam orda berberdi rahmetli, buraya geldiğinde yapmadı, yaşlı. Buraya geldiğimizde sıkıntı çektik, sabrettik”.

Araştırmacı: Ordan gelirken ne getirdiniz?

Balkan Göçmen Kimliğinde Benzerlikler ve Farklılıklar: İpsala Örneği

Erkek Katılımcı: “Oradangelirken çokzahmet çektik, yorganlarımızdan başka bir şey getirmedik”.

Araştırmacı: Doğup büyüdüğünüz yerden başka bir yere göç etme sizde ve ailenizde genel olarak nasıl bir etki yarattı?

Erkek Katılımcı : “Ordan buraya gelince Türk Vatanına geldik, Orda işkence var. Burada serbestlik var. Orda Karakaçanlar suyun Türkiye de diyorlar, oraya git diyorlar”.

Araştırmacı: Size kim olduğunuz sorulsa, kendinizi kim olarak tanımlardınız?

Erkek Katılımcı : “Elhamdülillah Müslüman’ım”

Araştırmacı: Eğer yukarıdaki soru anne-babanıza sorulsaydı sizce onlar kendilerini nasıl tanımlarlardı?

Erkek Katılımcı : “Onlar da Müslüman’ım diyecek. Hıristiyan ne arar Türkiye topraklarında”.

Erkek Katılımcı: Gelirken zahmet çektik, kırk hane çıktık Yalıçatal’dan. Köstence’den geldik, çok zaman geçti. Göçmen çok, sıra gelmedi bize, iki gemi, gemilerin dolması bir hafta sürüyor, kırk gün kaldık, hanlara çektiler bizi, Sonrabahar yağmurları yağdı, arabalarda kaldık. Babam askerliğini orda yaptı, burda yapmadı. Roman Hükümeti Türkleri çok severdi. Karakaçanlar gelince düzenimiz çok bozuldu, bizi sokağa çıkarmadılar”.

Araştırmacı: Göç sonucunda sıkıntı oldu mu?

Erkek Katılımcı: Olmaz mı, biz çok sıkıntı çektik, kırk hane Yalıçataltan çıktık, birbirimize bağlıyız, bir haftada geldik Köstenceye. Gençler nöbet tutardı Karakaçanlar çalması diye malları”.

Araştırmacı: Silistre’den buraya geldiğinizde, oranın mı buranın mı örf adetlerine uydunuz?

Erkek Katılımcı : “Şimdi biraz değişti tabii. Alışınca kadar, oranının konuşması, buranın konuşması başka. Burada kendimizi güvende hissettik”.

Araştırmacı: Geldiğiniz yerle ilgili zihninizde ne canlanıyor?

Erkek Katılımcı : “Orasıda değişmiş. Orasını Alaman, Rusya komünist yaptı”.

Araştırmacı: Geçici bir süre olsa da (askerlik, tatil, eğitim, çalışma vs.) yaşadığımız bölgeden ayrıldığınızda davranış biçimleriniz (giyim tarzınız, konuşma biçiminiz, hal ve hareketleriniz vs). Başkaları tarafından farklı yorumlandığına tanık oldunuz mu?

Erkek Katılımcı : “Şimdi ben on yaşında gelince acemilik çekmedim, az çektim, fark etmedim, orda okula başladım, burada devam ettim. Kayseri ve İstanbul’da kırbeş ay askerlik yaptım”.

Araştırmacı: Turpçu Köyü’nün toplumsal yapısı sizin kimliğinizin oluşumunda etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

Erkek Katılımcı : “Hayır olmadı. Ben Türk Toplumun’dan Türk Toplumuna’na geldim... buraya gelince alıştım, büyüklerimiz alışmadı”.

Araştırmacı: Türkiye’ye geldiğinizde size toprak verilirken kadınla erkek arasında bir ayırım yapıldı mı?

Erkek Katılımcı: “Biz buraya geldik, Atatürk bizi buraya iskân etti, bizim aile toplam sekiz kişiydi. Her birimize 20 dönüm yer verdi. Her kişiye yimi dönüm, toplam, yüzaltmış dönüm yer verdi, miras da herkese eşit dağıtılırdı.. Atatürk kıza da erkeğe da yirmi dönüm toprak verdi”.

Araştırmacı: Görüşme için teşekkürler

Erkek Katılımcı:”Evladım gene gelin bizim ziyaretimize”.

Yukarıda 84 yaşındaki erkek bir katılımcıyla yapılan görüşmede; küçük yaşlarda mekan değiştirmenin gelinen toplumsal yapının değerlerini benimsemenin daha kolay olduğu bunun aksine yaş farkı arttıkça gelinen toplumsal yapının değerlerinin benimsenmesinde sıkıntı olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca katılımcı kendisini yerel kimlikle (İpsala) değil ulusal kimlikle tanımlamaktadır. Silistre Bölgesi’nde üç farklı kültürün yaşandığı (Türk, Bulgar ve Karakaçanlar) , bu bölgede Türklere karşı yerel baskının yapıldığı ve Türkiye’ye yapılan göçün nedeninin iradi değil siyasi baskılar olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Katılımcıların Yaşı ile Toplumsal Değerlerin Özümsemesi Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	16-29	30-43	43-57	58-72	73-86	>87	Toplam
Ait olduğunuz Sosyal Kimliğin Bütün Özelliklerini Özümseyor musunuz?	Evet	52	50	39	16	18	2	177
		29,38	28,25	22,03	9,04	10,17	1,13	100
	Kısmen	45	41	10	5	0	0	101
		44,55	40,59	9,9	01/04/95	0.00	0.00	100
	Hayır	11	14	2	1	0	0	28
		39,29	50	01/07/14	3,57	0.00	0.00	100
	Diğer	1	3	2	0	0	0	6
		16,67	50	33,33	0.00	0.00	0	100
	Toplam	32,47	42,21	18,10	4,39	2,54	0,28	100,00

Sosyo-demografik etkilerin kimliğin oluşumunu etkileyebileceği düşünüldüğü için yaş ve ait olunan sosyal kimlik arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Tablo 6'ya yansıyan verilere göre 16-29 yaş grubundaki katılımcıların ait oldukları sosyal kimliğin bütün özelliklerini % 39,29 oranında özümsememektedirler. Tajfel'in açıklamaya çalıştığı gibi, çeşitli sosyo-demografik gruplarla kimliğin belirlenmesi nesnel olarak bir gruba ait olma ve psikolojik olarak bir gruba duygusal bağlanmada "kendiliğin farkında olunması" biçiminde yaşa, ırka veya etnisiteye bağlıdır. Bu belirleme aslında oldukça zordur. Kimliğin kazanılmasında grup üyeliğinin belirsizliği grup bağlarının geçirgenliğinden daha az dikkate alınır. Grup üyelerinin negatif anlamları desteklemeleri grup kimliğinin çok fazla benimsenmesi ya da bundan çekinilmesi şaşırtıcı değildir (Huddy 2001:141).

Yüz yüze yapılan görüşmelerde de bazı katılımcılar "Balkan Göçmen kimliklerini" çok rahat ifade etmelerine rağmen bazı katılımcılar bu kimliklerini ifade etmede zorlanmışlardır. İfade edemeyenler ısrarla "kendilerinin Türkiye doğumlu olduklarını ve ailelerinin Balkanlar'dan göç ettiklerini ve bu durumun kendilerini ilgilendirmediklerini" söylemişlerdir. Bunun nedeni iki şekilde açıklanabilir: Ya Balkan Göçmen kimliğinin hala mevcut toplumsal yapıda kabul görmediği ya da Kemal Karpat'ın söylediği gibi Balkan topraklarının Osmanlı İmparatorluğu'na ait oluşu ve siyasi sosyal ve kültürel olarak bu toprakların Türk Kültürü'nün karakteristiğini taşıdığından dolayı katılımcılar kendilerini farklı bir kimlik şemsiyesi altında görmedikleri söylenebilir.

5. SONUÇ

Sosyoloji açıklama ve anlam bilimidir. İnsan dünyasında neler olup bittiğini anlamak tek tek insanlardan oluşan toplumsalı çözümlmek için önemli bir araçtır. İnsanların dünyasına dokunmak ve onların düşünce dünyalarından haberdar olmak çatışmacı değil uzlaşımçı rasyonel çözümler üretebilmek için gereklidir. Farklılıklardan oluşan bir toplumsal yapıda konumlanan farklı sosyal kategorilerin betimlenmesi hem o sosyal kategorinin sıkıntılarının neler olduğunun okunmasında hem de diğer sosyal kategorilerle kurduğu ilişki biçimlerini anlamada, sosyal bilimcilerin ortak olan araştırma nesnelere (insan) çözümlenmede önemli bir anahtardır.

Bu nedenle çok kültürlülüğün tartışıldığı bir dönemde sosyal kimliğe içkin olan benzerlik ve farklılıklar temelinde Trakya Bölgesi'nde (Edirne-İpsala) yaşayan çeşitli Balkan ülkelerinden ve çeşitli tarihlerde gelen ailelerin çocukları ya da torunlarıyla anket ve mülakat yapılmıştır. Kendilerinin tanımıyla Balkan kökenli ve modern ulus devletinin bir inşasının örneği olarak da Türk-Müslüman kimliğine sahip olan Balkan kökenli katılımcılar M.K. Atatürk'e karşı -onun liderliğinin dışında olumlu olarak- derin minnet duyguları ve saygı duyduklarını belirtmişlerdir. Bunun nedeni onların doğdukları ülkelerden (Yunanistan, Bulgaristan, Romanya vs.) Türkiye'ye belli dönemlerde kitlesel ya da bireysel olarak gerçekleştirdikleri göç eylemi ve sonrası dönemde sosyo-ekonomik koşullarının iyi olmasında Atatürk'ün yaptığı katkıların olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca katılımcıların büyük oranda kendilerini 'Atatürkçü' olarak tanımlamalarında bu katkıların etkileri olduğu söylenebilir. Buna ek olarak kimliğin kazanılmasında motivasyonel özelliklerin önemli olduğunu belirten Tajfel'in görüşü de bu veriyi desteklemektedir. Çalışmanın yapılması katılımcılarda da belli ölçüde kendi geçmişlerini ve toplumsal belleklerini de tazelemelerine yol açmıştır.

Yüz yüze yapılan görüşmelerde bir erkek katılımcı "*Allah bizi Kadir Gecesi doğurmuş, "göç ettiğimiz yerlerde şimdi domuzlar yayılıyor Allah'a şükürler olsun ki buradayız, Atatürk iyi ki de bizi buraya getirdi,"* şeklindeki ifadeyle birlikte erkek katılımcı şu andaki rahatından ve konumundan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Aynı zamanda katılımcı Atatürk'e karşı büyük bir saygı ve minnet duygularını da belirtmiştir.

Jenkins "Sosyal Kimlik" adlı çalışmasında kimliği ve sosyal kimliği anlamak ve kimlik konusunun neden sosyolojik düşüncede önemli olduğunu

çeşitli alt başlıklarla açıklamaya çalışır. Bu alt başlıklardan birisi de benzerlik ve farklılıktır. Jenkins (2004:3)'e göre kim olduğumuzu ve diğerlerinin kim olduğunu nasıl tanımladığımız önemli bir sorundur. Emsalsiz bireyler olarak kendimizi nasıl gerçekleştiriyoruz ve kendi kimliğimizi diğerleriyle nasıl paylaşıyoruz? Tutarlı bir şekilde 'kim olduğumuz bilgisini' farklı nesnelere, farklı kişilerle, farklı durumlarla karşılaştırdığımızda bunu nasıl uzlaştırıyoruz? Ona göre insan dünyasını anlamaya yönelik kimliğe ilişkin bu tür sorular, kimliğin sosyolojik olarak çözümlenmesine imkân verir. C. Wright Mills'in diğerlerini anlamak için 'kamusal konular' ve 'özel sıkıntılar' şeklinde sınıflandırdığı çözümlenmeye benzerlik ve farklılık açısından bakıldığında 'kimliği teşhis etme' ve 'kimliğin beraberinde getirdiği özellikleri' tanımlamak bir zorunluluk haline gelmiştir. Kimlik sadece burada olmak ya da burada olan bir şey değildir. Aynı zamanda buna kişilerin ya da nesnelere sınıflandırılması; diğer kişilerle arkadaşlık etme ya da diğer kişilere ya da nesnelere saldırmak da eklenebilir (bir arkadaş, bir müzik türüne ya da bir ideolojiye saldırmak gibi). Toplumsal yaşamda bunların her biri insanların yaptıkları eylemlerle üretilir.

İnsan zihni kategorik düşünce yolu ile etrafındaki nesnelere tanımaya çalışır. Araştırmada da bu düşünce silsilesi doğrultusunda katılımcılar arasında belli sosyal kategorik ayrımlar yapılarak benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle katılımcılara yönelik Türkiye kökenli Türk-Müslüman, Türk-Müslüman Kökenli Balkan Göçmeni, hiçbir dine ait değilim, hiçbir milliyete ait değilim ve hiçbir etnik kökene ait değilim şeklinde beş kimlik sınıflandırması yapılmıştır (bunlar aynı zamanda politik kimlik tanımlarıdır). Bu sosyal kimlik sınıflandırılmasında kendilerini hiçbir milliyete (3,27) ve etnik kökene (3,28) ait hissetmeyenlerin oranı diğerlerinden daha yüksektir. Bu veri ışığında küresel dünya sistemine uygun olarak toplulukların çökmesi -sınırların ortadan kalkması- ile yeni kimliklerin yaratılması yönünde (belki de bir dünya vatandaşı kimliği) bir eğilim olduğu söylenebilir.

Tajfel'e göre 'pozitif farklılık gereksinimi' sosyal kimliğin devamında önemli bir karakteristiktir. Bunun anlamı grup kimliğinin oldukça yüksek statü grubun üyeleri arasında ortaya çıkma olasılığıdır. Çünkü pozitif olarak tanımlanan 'grup üyeliği', dışarıdaki grup üyeliğinden farklılaşır. Grup kimliğinin gelişmesi grup üyeliğinin statülerini mümkün kılmadan önce alternatif kimlikler etrafında, pozitif olarak grup davranışlarının

değerlendirilmesi (sosyal yaratıcılık) veya grubun negatif imajının değişmesi için mücadele edilmesi (sosyal değişme) ‘gelişme’ gereksinimindeki düşük sosyal statülü grupların üyeleri arasında daha az belirgindir (Tajfel ve Turner 1979).

Sosyal kimlik bir ilişkisellik, bir etkileşimsellik ve bireyin kültürel olarak inşa sürecidir. Buna ek olarak bir sosyal kimlik olarak göçmen kimliğinin bireyler üzerinde daha kolektivist ve milliyetçi bir etki yarattığı söylenebilir. Anti-özcü yaklaşımın ulus temelli açıklamaları çalışmadaki katılımcıların kendilerini %164’ü Atatürkçü ve %78’i milliyetçi tanımlamalarını desteklemektedir. Benzer şekilde katılımcıların % 76’5’i kendilerini T.C. vatandaşı olarak tanımlamaları anti-özcü yaklaşımdan hareketle milli kimliğin oluşturulduğu önermesi ile örtüşmektedir.

Sosyal kimliğin oluşmasında benzerliklerin ve farklılıkların eşit derecede önemi olsa bile daha çok kimlikler farklılık temelinde tanımlanırlar. Bu farklılıklar farklı sosyal kimliklere ait bakış açısını olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çalışmada katılımcıların farklı sosyal kimliklere sahip oldukları olumlu ve olumsuz değer yargılarının neler olduğunun tespit edilmesi istenmiştir. Elde edilen verilere göre hiçbir din, etnik köken ve milliyete ait olmayan kimlikler diğer sosyal kimliklere karşı olumsuz değer yargılarına sahiptirler (Tablo 5).

Toplumda egemen sosyal kimliklerle (pozitif kimlikler) beraber “negatif kimliklerin” toplumsal onay alması için bu kimliklerin benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunun tanımlanması gerekmektedir. Bu tanımlama yapılırken amaç farklı sosyal kimlikleri “ötekileştirmek” ve “dışlamak” olmamalı tam tersine kültürel zenginliklerin iç içe yaşayabileceğini temsil eden bir ilişkiler ağı oluşturulmalıdır. Liberal bir teorisyen olan Alain Touraine (2005:223)’nin “Birlikte Yaşayabilecek miyiz?” adlı çalışmasında eşitlik ve çeşitlilik temelinde insanların ancak “öznenin özgürlüğü” “nü temel alan siyasal demokrasi ve ekinsel çeşitliliğin birleşmesinde gördüğü çözümü toplumsal uzamda yaygınlaştırmak gerekmektedir. Daha fazla bireysel özerklik ve daha fazla rasyonel seçimlere öncelik tanımak modern çağın olmazsa olmaz gereksinimlerindedir.

SUMMARY

One of the important problems of modern sociology, the social identity of many social science research is common. This common theme in the summer of this problematic, Balkan identity on the basis of the similarities and differences against other positive and negative social identity integrated evaluation problematic.

Is the starting point of the study region is the majority of the Balkan Immigrants to be. Every social scientists living in the social structure of both the subjective and the objective relationship is inevitable. Therefore, the structural relations of immigrants formed to analyze these studies have been made. Study in Edirne Province İpsala County Balkan immigrant identity to make a general description and the basic determinants of social identity is different on the basis of similarities and differences of belonging to one another to develop their positive and negative values of is to determine what happened. Therefore, various villages and towns of Edirne Province İpsala County will be selected sample was formed. 350 people in the poll with nine people were interviewed. Evaluation of the data written on the drive for Windows SPSS11.5 Kruskal Wallis, Yate's continuity correction, Fisher's exact test Chi Square Test, One Way Anova test was benefiting from. In the study participants themselves 164'ü% and 78% of the nationalist Kemalist descriptions are supported. Similarly, a Turkish citizen of the participants themselves as 76'5 % anti-essentialist approach to definitions of national identity is created from the motion proposed that coincides with.

In addition, no study of religion, ethnicity and nationality that does not belong to the identities of other social identity against the negative value judgments that they have been identified.

KAYNAKÇA

BENHABİB, S.

- (1996) 'Introduction: the democratic moment and the problem of difference', in S. Benhabib (ed.). **Democracy and Difference: Contesting the Boundary of the Political**, Princeton, NJ: Princeton University Press.

BİLGİN, N.

- (2007) **Kimlik İnşası**. İzmir: Aşina Kitaplar-Turmaks Yayıncılık.

BOON, J. A.

- (1982) **Other Tribes, Other Scribes: Symbolic Anthropology in the Comparative Study of Cultures, Histories, Religions and Texts**. Cambridge: Cambridge University Press.

CONNOLLY, William E.

- (1995) **Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri** (çev.; F. Lekesizalın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

GOFFMAN, E.

- (2009) **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu** (çev.; Barış Cezar). İstanbul:Metis Yayınları.

HARRÉ, R.

- (1998) **The Singular Self: An Introduction to the Psychology of Personhood**, London: Sage.

HUDDY, L.,

- (2001) *From Social to Political Identity: A Critical Examination of Social Identity Theory*, **Political Psychology**, Vol. 22, No. 1, (Mar., 2001), pp. 127-156

JENKINS, Richard

- (2004) **Social Identity**. London and New York: Routledge.

JENKINS Richard

- (2008) **Social Identity: Key Ideas**. London and New York: Routledge, Third Edition.

KOMPRIDIS, Nikolas

(2005) “Normativizing Hybridity/ Neutralizing Culture”. **Political Theory**, Vol. 33, No. 3 (Jun., 2005), pp. 318-343.

MEŞE, Gülgün,

(1991) *Çeşitli Sosyo-Kültürel Gruplarda Kültürel veya Sosyal Kimlik Olgusunun İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi.

MILLS, C. W.

(1959) **The Sociological Imagination**. New York: Oxford University Press.

SIMMEL, G.

(1950) **The Sociology of Georg Simmel**, (ed.; K. H. Wolff). New York: Free Press.

TAJFEL, H.and TURNER, J. C.

(1979) “An integrative theory of intergroup conflict”, in W. G. Austin and S. Worchel (eds) **The Social Psychology of Intergroup Relations**, Monterey: Brooks Cole.

TAYLOR, D.

(1998) ‘*Identity and social policy: engagements with postmodern theory*’, **Journal of Social Policy**, vol. 27: 329–50.

TOURAINÉ, A.

(2005). **Eşitlik ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?** (çev.; Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

“KESİŞEN MİKRO FARKLILIKLAR” FEMİNİZM VE DAYANIŞMA¹

Nezahat ALTUNTAŞ*
Hatice KARAÇAY-ÇAKMAK**

ÖZ

Feminizmin temel argümanı kadınların kadın olarak farklılıklarını ve bu farklılıklardan kaynaklanan hak ve çıkarlarını bir cinsiyet grubu olarak savunmaktır. Ancak günümüzde kimlik/farklılık, çok kültürlülük tartışmaları içinde kadınların türdeş bir yapı sergilemediği ve farklı ırk, dil, din, mezhep, etnik grup gibi alt kategorilere dahil olduğu anlayışı yaygınlaşmaktadır. Kadın artık günümüzde yalnız kadın kimliği ile değil diğer farklılıklarıyla da bir bütün olarak algılanmaktadır. Bu nedenle kadınlar paradoksal olarak hem kadın olarak kimliklerinin bu farklı boyutlarının tanınması mücadelesini hem de söz konusu farklılıkların kadına yüklediği mikro ataerkil dayatmalardan kurtulmanın mücadelesini vermektedir. Bu durum, kadın hakları mücadelesini oldukça karmaşıklaştırmaktadır. Bu durumun daha da karmaşıklaştığı nokta ise kadınların söz konusu alt kimliklerle kamusal alanda görünürlük kazanma talebi karşısında ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, söz konusu bağlamda, Türkiye’de bugünü anlamak adına feminizm ve “kesişen mikro farklılıklar” kavramları ile bir çerçeveye sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Feminizm, Kesişen Mikro Farklılıklar, Kimlik, Dayanışma*

ABSTRACT

The main argument of feminism is to defend the differences of women, and the rights and interest resulting from these differences. However, more

¹ Bu çalışma, “Feminizm, ‘Kesişen Mikro Farklılıklar’ ve Türkiye” başlığı ile 4-7 Eylül 2008 tarihinde üçüncüsü yapılan Karaburun Bilim Kongresinde sunulmuştur.

* Doç. Dr, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

** Doç. Dr, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

and more people have started to think that women do not exhibit homogeneous behaviors; rather, they are included in some sub-categories such as race, language, religion, denomination, or ethnic group within the framework of identity/awareness and multi-culturalism discussions. Therefore, women paradoxically fight to ensure the recognition of different dimensions of their identity as women and to get rid of the micro-patriarchal impositions imposed by these different dimensions. This turns the rightful struggle of women into a more and more complex situation. By using “feminism” and “overlapping micro-differences” concepts, this study aims at providing a framework for the problem of perception of women within the scope of their differences.

Key Words: *Feminism, Overlapping Micro-differences, Identity, Solidarity*

GİRİŞ

Sonzamanlarda Türkiye’de “kadın ve siyaset” denildiğinde akla ilk gelen konu türban/başörtüsü tartışmalarıdır. Bu bağlamda dikkati çeken nokta, söz konusu tartışmalar İslam, laiklik, özgürlük, insan hakları boyutunda devam ederken, doğrudan kadınları ilgilendiren bu konuda feminist yaklaşımın çok da dikkati çekmemesidir. Bu örnek de göstermektedir ki, doğrudan kadınlarla ilgili konularda hala feminist bir çerçevede değerlendirme yapmak konusunda ciddi sorunlar yaşanmaktadır.

Birçok feminist bağlam olsa da feminizm en genel anlamıyla cinsler arasında kadınların aleyhine olan bir hiyerarşi olduğu ve bu hiyerarşinin giderilebileceği anlayışına dayanır. Yani feminizm temelde siyasal bir harekettir ve eylemlilik içerir, aktivist yönü ağır basar. Ancak kadınlar pratikte varolan siyasal iktidarlarda etkin bir şekilde yer alamamakta ve yaşamlarına yön verecek kararların alınmasında denetimi ellerinde tutamamaktadır (Danovan, 2005:325). Aslında kadının siyasal konumu, onun sosyal, ekonomik ve kültürel konumuyla yakından ilgilidir. Kadınlar uzun mücadeleler sonunda oy hakkını hatta siyasal lider olma hakkını kazanmalarına karşın, sosyal, ekonomik ve kültürel alandaki sorunlar nedeniyle, bu kazanımlar şekil şartı olarak kalmış, gerçekte kadınların hem birey hem de grup olarak statüleri şüpheli ve muğlak kalmaya devam etmiştir (Phillips, 1995:51). Çünkü kadınların içinde sosyalleştiği toplumun örüntüleri, kadınlar için hakların elde edilebilmesinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle küresel süreçlerin yaşandığı günümüzde, kadınların gerçek anlamda siyasal etkinlik kazanabilmesi ve böylece yaşadığı

kültürel, sosyal ve ekonomik sorunları ortadan kaldıran geniş ölçekli bir yapısal reform, toplumsal düzeyde köklü bir dönüşüm gerçekleştirilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Feminist söylemde hakim olan anlayış doğal olarak kadınların kadın olarak, yani farklılıklarını ve bu farklılıklardan kaynaklanan hak ve çıkarlarını bir cinsiyet grubu olarak savunmaktır. Ancak bu da günümüzde çözüm olarak yeterli görünmemektedir. Çünkü kadınlar türdeş bir yapı sergilemez, farklı ırk, dil, din, mezhep, etnik grup gibi alt kategorilere dahildir. Daha da önemlisi günümüzde söz konusu kategorilerin her biri kimlik olarak siyasal hareketlere kaynaklık etmektedir. Bu durum, kadın hakları mücadelesini oldukça karmaşıklştırmaktadır. Çünkü feminist hak arayışları kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik bağlamda bir cinsiyet grubu olarak çıkarlarını gerçekleştirmeyi hedefler. Bu durumda kadınların günümüzde etkin olan farklı ırk, dil, din, mezhep, etnik grup gibi alt gruplarla bağı nasıl kurulacaktır? Bu sorunun daha da karmaşıklştığı nokta ise kadınların söz konusu alt kimliklerle kamusal alanda görünürlük kazanma talebi karşında ortaya çıkmaktadır.

Amerika'da gerçekleşen 11 Eylül olaylarından sonra Batı'da yaşayan birçok tesettürlü kadına, kadın olduğu için değil "Müslüman kadın" olduğu için saldırıda bulunulmuştur. Türkiye'de tesettürlü kızlar kadın olduğu için değil "tesettürlü kadın" olduğu için kendisi gibi düşünen erkelerden farklı olarak üniversitelere alınmamaktadır. Kürt kadınlar, kadın olduğu için değil "Kürt kadını" olduğu için namus cinayetlerine kurban gitmekte, okula gönderilmemekte ya da başlık parası ve berdel nedeniyle istemediği bir erkekle evlenmek zorunda kalmaktadır. Türkiye bağlamında örnekler çoğaltılabilir. Dünya'daki farklı toplumlar düşünüldüğünde ise neredeyse sonsuz sayıda örnek verilebilir². Kadın artık günümüzde yalnız kadın kimliği ile değil ırk, dil, din, mezhep, etnik grup gibi farklılıklarıyla bir bütündür. Bu nedenle kadınlar paradoksal olarak hem kadın olarak kimliklerinin bu farklı boyutlarının tanınması mücadelesini hem de söz konusu farklılıkların kadına yüklediği mikro ataerkil dayatmalardan kurtulmanın mücadelesini vermektedir. Bu arada küresel gelişmelerin genel olarak kadına getirdiği dayatmaları da unutmamak gerekmektedir. Bu çalışma, söz konusu bağlamda, Türkiye'de bugünü anlamak adına feminizm ve "kesişen mikro farklılıklar" kavramları ile bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla moderniteden hareket etmek yerinde görünmektedir.

² Kuzey Afrika'da kızların sünnet edilmesi, Hindistan'da yakın zamana kadar kadınların ölen eşleriyle birlikte canlı canlı yakılması uygulamaları ilk akla gelen örneklerdir.

Modernite

Modernite 16. ve 17. yy’larda önce Avrupa’da başlayan ve daha sonra bütün dünyayı etkileyen bir toplumsal yaşam ve örgütlenme şeklidir (Giddens, 1998:11). Batı’da modernite, bilimsel alanda ampirisizm ve pozitivizm; ekonomik alanda kapitalizm, endüstrileşme ve teknolojinin gelişmesi; siyasal alanda demokrasi ve milliyet bilincinin yükselmesi; sosyal alanda ise hümanizmin, bireyciliğin ve sekülerizmin yer aldığı köklü bir değişim sürecini ifade eder. Bu sürecin temel özelliği, Habermas’ın belirttiği gibi, araçsal ya da teknik rasyonalitenin dünyayı şekillendirmede ve algılamada etkin olmasıdır. Modern dönem ampirik bilime ve rasyonaliteye dayandığından temelde bir metalaşmayı ve dünyevileşmeyi ifade eder. Çünkü ampirik süreçler ve akıl yoluyla dünyanın çözülebileceği ve temel yasalarının belirlenebileceği düşüncesi hakim olmuştur. Gözlem, varsayım, kuram yoluyla evrensel yasalara ulaşma böylece kesin ve evrensel bilgiyi elde etme anlayışı söz konusudur. Aklın ampirik süreçlerle keşfettiği evrensel yasalar çerçevesinde, tek akıl-doğru, evrensel-büyük anlatılar ve homojenleşme modernleşmenin temel özelliği olmuştur. Ampirisizmi temel alan pozitivist anlayış ile doğa tefekkürle karşılanacak etken bir olarak varlık yerine akıl ile insan emrine konulacak nesne halini almıştır. Modernite bireyi kilise ve yerel ilişkilerin baskısından kurtarmıştır. Bireyin aklına aşırı vurgu ile “düşünüyorum öyleyse varım” mantığı hakim olmuştur. Böylece modernlik, akılcı düşüncenin keşfettiği yasalarla yönetilen doğal bir dünyayı, her türlü aşkın ilkenin yok olup, yerini insanoğlunun özgürlük ve sorumluluk hakkının aldığı bir “özne” dünyasını ifade etmiştir (Touraine, 2002:73-4). Daha da önemlisi, modernleşmenin temel unsurları olan birey, rasyonelite ve bilginin bir bütün olarak maddi zenginlik ve refah getireceği, bu nedenle bütün toplumların bu bağlamda inşa edilmesi gerektiği belirtilerek, Batı tarafından bütün toplumlara tek gelişme yolu olarak dayatılmıştır.

Modernleşme ile birlikte, kadının hem kamusal hem de özel alandaki yeri ve etkinliğinde bazı değişimler yaşanmış ancak kadın-erkek ilişkilerinin dayandığı ataerkil sistem ortadan kalkmamış, sadece çağa ayak uydurarak modern bir şekle bürünmüştür. Erkek egemenliği kişiselden kamusal alana, bürokratik bir görünüme kaymış, kamusal bir kılıfa kavuşmuştur (Ehrenreich, 1995:289). Kadın üzerindeki cinsel kontrol, özel alanda babanın ya da kocanın tekelindeyken, modernleşme sonucunda kadının kamusal alanda görünmesiyle birlikte kontrol kamusal otoritelere yani daha geniş alanlara geçmiştir (Walby, 1990:179). Kamusal ataerkillik,

kadını dışlayarak değil içererek varlık bulmuştur. Kadın bedeni saklanarak değil, aşırı şekilde açılarak sömürülmüş ve modern zamana ait iktidar formu bedenini aşırı görünürlük kazanarak meta haline gelmesine neden olmuştur (Foucault, 2003:28). Bu süreçte kadın, hem siyasal alanda hem de ekonomik alanda önemli bir araç olarak yeniden keşfedilmiştir. Söz konusu durum, kadınlar açısından daha önce yaşanan geleneksel ataerkil eşitsizliğin ve sömürünün farklı bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Böylece modernleşme ile kadınların hak ettiği toplumsal konuma geldiğini söylemek mümkün değildir. Modern kadın geleneksel kadından daha farklı bir sömürü süreci yaşamış/yaşamaktadır. Çünkü Cornell'in de belirttiği gibi eril ayrıcalığın sürekli yeniden inşası söz konusudur (1997: 215).

Günümüzde modernliğin yoğun bir eleştirisi yapılmaktadır. Buna göre modernist anlayışın dayattığı gibi tek ve evrensel doğru, tek açıklama şekli yoktur. Ampirist anlayışın aksine doğa saf değildir ve gizlenmeyi sever. Doğru ya da gerçek, bilim insanının yorumuna bağlıdır ve kontekste/bağlama göre değişir. Özellikle sosyal düzende kesinlik söz konusu değildir. Bu çerçevede tek rasyonalite de yoktur. Habermas'ın belirttiği gibi rasyonellik biçimi ve tekniğinin yeniden kurulması ya da Lyotard'ın belirttiği gibi akıllar, rasyonaliteler çokluğu gerekmektedir. Psikanaliz, bilinç dışı günümüzde gittikçe önem kazanmaktadır. Diğer taraftan modernitenin yücelttiği birey küresel karşısında yetersiz kalmaktadır. Günümüzde bireyden çok bilinçli gruplar ve bu grupların hareketlendirdiği bilinçli kitleler önem kazanmaktadır. Moderniteye getirilen önemli eleştirilerden bir diğeri de, ikili karşıtlıklarla açıklama yapmasıdır. Doğru-yanlış, siyah-beyaz, kadın-erkek gibi. Oysa siyah ve beyaz arasında grinin bin bir tonu mevcuttur. Bu nedenle gerçeklik modernitenin ortaya koyduğu gibi bu şekilde kesin, net, basit değildir ve ikili karşıtlıklarla olayları açıklamak yetersizdir.

Moderniteye getirilen eleştiriler ve özellikle tek doğru-rasyonalite yerine rasyonalitenin çoklu şekillerinin dikkate alınması, homojenlik yerine heterojenliği ve farklılığı gündeme getirir. Globalleşme ve kitle iletişiminin artması söz konusu farklılık ve heterojenleşmeyi besler. Çünkü küresel bir kültür tüm dünyayı etkisi altına alırken paradoksal bir biçimde yerel kültürlerin de tepkisel olarak görünürlükleri artmaktadır. Bu durum farklılık, çokluk ve çokkültürlülük anlayışını gündeme getirmekte ve etnik, din, dil, ırk, mezhep, renk, cinsiyet kimliklerini yükseltmektedir. Böylece postmodern dünyanın sembolik politikası önem kazanmakta ve "görünüyorum öyleyse varım" anlayışı dikkat çekmektedir (Sarıbay,

2005: 149). Ancak söz konusu farklılık/kimliklerin eski naif şekilleriyle varlık bulması da mümkün görünmemektedir. Bu nedenle gerçekleştirilen melezlemeler dikkat çekmektedir.

Modernizmin kadın merkezli bir eleştirisi de günümüzde hala devam etmektedir. Modernizmin hiyerarşik ve eril düşüncesi bu eleştirilerin başında gelmektedir. Modernizmin soyutlamaları ve evrenselleştirici iddiaları feminist bağlamda da eleştirilmektedir. Feministler, klasik ve modern kuramın aldatici soyutlamalarına meydan okumuşlar ve bunların masum bir tarafsızlık kisvesi altında aslında erkeklik tarafından belirlenen terimlere sahip olduğunu savunmuşlardır (Philips,1995:14). Aydınlanma hümanizminin, “insan” evrensel anlatısı altında yaratmaya çalıştığı homojenleşme çabasının aslında erkek egemenliğini dayattığı anlaşılmıştır. Ayrıca modernizmin ikili (kadın-erkek) açıklama tarzı içinde, kadının erkeğin “ötekisi” olarak kendine yer bulabilmesi artık kabul edilebilir bir yaklaşım olmaktan çıkmıştır.

Diğer taraftan, kadın hakları tartışmalarının yükselmesiyle birlikte, modernizmin rasyonalitesi ve homojenleştirici evrensel anlatıları, söz konusu tartışmalarda varlık bulmuş ve bütün kadınların ortak çıkarı anlayışı yakın zamana kadar etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Oysa kadın sorununu bir bütün olarak çözmeye elverişli bir teori söz konusu değildir. Gender (toplumsal cinsiyet) ilişkileri günümüzde modernizmin entelektüel paradigmasının ötesine geçmiştir. Modernliğin batıcılık projesi içinde evrensel anlatılarla tanımlanmasının modası geçmiştir. Modern artık ancak kültürel kimlikler ve toplumsal dokular üzerinde üretilebilir (Göle, 2000:96). Bu nedenle fark/farklılık vurgusunun kıskırttığı bir feminist bağlam gelişmiştir. Feminist kuramda farkın tanınması önce kadının erkekten farkının tanınması daha sonra ise kadınlar arasındaki farkın tanınması şeklinde ortaya çıkmış ve üçüncü dünya kadınlarına vurgu artmıştır. Kadının irksal, kültürel, coğrafi, ulusal farklılıkları içinde algılanması, yorumlanması ve sorunlarının bu çerçevede tartışılması gereği kendini hissettirmektedir. Söz konusu gereklilik feminist tartışmaların geldiği son nokta açısından da kendini hissettirmektedir.

Feminist Akımlar

Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde, evrensel rasyonalite ve ahlak anlayışı içinde kadının beden farklılıklarından soyutlanması ve “insanlık” ahlak anlayışı içinde olması gereği vurgulanmıştır. Bu nedenle feminizm başlangıçta, erkekler gibi kadınların da doğal haklara sahip olabilmesi için

mücadele vermiştir (Danovan, 2005:16,23). Böylece 1700'lerin sonlarında M. Wollstonecraft ile belirginleşen birinci dalga kadın hareketi erkeklerle eşit siyasi ve yasal haklar elde etme mücadelesi olarak ortaya çıkmıştır.

20. Yüzyıl ortalarında başlayan ikinci dalga feminizm farklı dönemlerde farklı seyir tabloları çizer. Amerika'da gelişen ve bütün dünyaya yansıyan söz konusu feminist tartışmalar 3 aşamada incelenebilir: 1960 sonları ve 1980 ortalarına kadar devam eden birinci aşamada, feminizmin ana teması eşitlikçi feminizm ve farklılıkçı feminizm olarak ikiye ayrılabilir. Eşitlikçi feministler, gender farklılıklarının eril hegemonya eliyle gerçekleştirildiğini ve bu farklılıkların kadının ikincilleştirilmesinde bir araç olarak kullanıldığını savunur. Buna göre eşitsizliğin sonuçları sosyal olarak bilinçli bir şekilde yapılandırılmıştır. Bu durumda gender farklılıklarının vurgulanması kadının zararına işler çünkü daha önceden belirlenmiş baskın rolleri güçlendirir. Öyleyse kadınlar için esas alınması gereken politik görev, farklılıkları marjinalleştirmek ve eşitliğe vurguyu arttırmaktır. Liberal, sosyalist ve radikal feminizm büyük ölçüde söz konusu eşitliği en iyi şekilde başarmanın yollarını aramıştır (Fraser, 1997:99-100).

İkinci dalga feminizmin ilk aşaması içinde yer alan diğer bir grup, kültürel feminizm olarak da isimlendirilen farklılıkçı feministlerdir. Farklılıkçı feministler kadınlar için önerilen asimilasyoncu eşitlik yaklaşımına karşı çıkar. Farklılıkçı feministler, aydınlanmacı liberal teorinin akılcı ve yasal hamlesinin ötesine geçmiş ve sadece kadınlar için eşitlik amaçlayan siyasal ve yasal değişime odaklanmak yerine daha geniş bir kültürel dönüşümü savunmuştur. Bu yaklaşıma göre, eşitlikçi anlayışta yalnız erkek aktiviteleri doğru insan aktiviteleri olarak kabul edilir ve kadınlar geleneksel olarak eril anlayışlara dahil edilir. Oysa kadın hareketinde amaç kadının gender farklılıklarını tanıma ve feminenliğin değerini artırma olmalıdır. Çünkü kadınlar farklı bir kimlik paylaşır ve "kız kardeşler" arasındaki mobilizasyon için feminenliğin pozitif bir içeriği ifade edilmelidir (Fraser, 1997:100). Böylece kadınlarla ilgili sorun sadece birey olarak kendilerini keşfetmek ve haklarını elde etmek değil, hep birlikte bir kolektivite olarak gerçekten kim olduklarını keşfetmek ve bu kolektivitenin sahip olması gereken hakları elde etmektir.

1980 ortalarından 1990'lara kadar devam eden süreçte ise feminist tartışmalarda başka bir farklılık anlayışı gündeme gelmiş ve "kadınlar arası farklılıklar" önem kazanmıştır. Afrikalı, Latin, yerli Amerikalı, Asyalı

feministler ve Müslüman feministler, feminist tartışmalarda beyaz orta-sınıf heteroseksüel kadına referansın temel alındığını belirtmiş ve bu durumu protesto ederek farklı kültürlerde ezilen kadınların dikkate alınmadığı eleştirisini getirmişlerdir. Bu yaklaşıma göre, ikincilleştirmenin çok farklı şekilleri vardır. Kadınlar söz konusu farklı ikincilleştirmeleri oluşturan ırk, dil, din, mezhep, etnisite kimlikleri ile gender sadakatleri arasında tercih yapmak zorunda kalmışlar ve bu mücadelelerde genellikle erkeklere eklenmişlerdir (Fraser, 1997:102). Bu süreçte, feminist tartışmalarda 3. dünya kadınlarına vurgu artmış ve bütün kadınların ortak çıkar ve ilgilerini özdeşleştiren feminist bir politika oluşturmak boş ve yararsız bir politika olarak görünmeye başlamıştır. Böylece liberal bireyciliğe olduğu kadar kadınları monolitik bir bütün olarak kapsayan evrenselleştirici anlayışa zıt bir “grup yaklaşımı” ortaya çıkmıştır (Mann, 1997:233). Bu sırada yükselen çok kültürlülük ve farklılıkların tanınması mücadeleleri de feministlere katkıda bulunmuş ve kadınların kültürel kimlikleriyle varlık bulması güncel literatürdeki tartışmalarda yerini almıştır. Kadınların din, dil, mezhep, ırk, renk ve etnik kimlikleriyle birlikte görünürlük kazanması ile siyasallaşmış farklılıkların hepsi feminizm için bir kazanç olmuştur. Böylece kadınları, ataerkil hâkimiyetin dayattığı tek şekilde algılamak yerine, kadının ırksal ve kültürel karmaşıklığı içinde tanınması anlayışı yükselmektedir. Kadınlara erkekler tarafından zulmedildiği şeklindeki indirgemeci bir kadın kimlik politikası yerine, zulmün çoklu şekilleri ile karşılaşan ve siyasal olarak kendini yalnız hisseden diğer kimlikleri kapsayan bir anlayış dikkat çekmektedir (Mann, 1997:233-5). Türkiye örneğinde türbanlı/başörtülü (İslami) kadının, Alevi kadının, tülbentli (Kürt) kadının kamusal alanda kadın kimliği yanında din, mezhep, etnik kimlikleri ile yer alması söylemi bu bağlamda ifade edilebilir.

2000’li yıllardan itibaren geçerliliğini koruyan feminist anlayış ise, kadınlar arası farklılıklardan “çoklu kesişen farklılıklara” geçiştir. Bu anlayış kadının ırk, etnisite, milliyet, dil, din gibi ikincilleştirilmiş diğer farklılıklardan yalnız biri ile ilişkilendirilmek yerine dinamik bir süreçle farklı yer ve zamanlarda çeşitli kimliklerle ilişkilendirilmesini içerir “Çoklu kesişen farklılıklar” değişen eylemlerinin örüntüleri nedeniyle kadınların farklı yer ve zamanlarda farklı mikro politikalara dahil olması anlamını taşır (Mann, 1997:233-5). “Çoklu kesişen farklılıklar” sabit bir durum değil, sürekli hareket halinde olan bir ağ olarak karşımıza çıkar. Kadının farklı ilişki ağlarında farklı kimliklere eklenmesi söz konusudur. Bir sosyal ilişkide etnik kimliğe eklenen kadın diğer bir ilişkide din, mezhep ya

da ulusal kimliğine eklemenebilir. Böylece kadın için ulusal, etnik, dini, mezhepsel, dil gibi kimliklerin farklı kombinasyonları oluşur. Bu sistemde birey, ilişkiler ağı-sistemi içinde mutlaka en azından birkaç sosyal ilişkiye dahil olarak toplumsal sisteme entegre olur.

Young'ın (Aktaran Dallmayr, 1999:404) belirttiği gibi, farklılık artık, ötekilik, dışlayıcı karşıtlık anlamına gelmemekte, özgüllük, çeşitlilik ve heterojenlik anlamı kazanmaktadır. "Çoklu kesişen farklılıklar" anlayışı bu düşünce tarzını besler. Çünkü kişinin farklı yer ve zamanlarda farklı kimliklere eklememesi, "öteki" karşısında duyulan korkuyu azaltarak farklılığın dışlayıcı, negatif yönünü törpüler. "Çoklu kesişen farklılıklar" değişen eylemlerin örüntüleri nedeniyle kadınların farklı yer ve zamanlarda farklı mikro politikalara dahil olması (Mann, 1997:233-5) böylece başka gruplarla (ırk, dil, din, etnik grup vb.) işbirliğini kapsar. Sonuç olarak feminizmin geldiği son noktada, farklılık temelinde şekillenen gruplar ve onların kesişen mikro politikalar olarak ulaştığı işbirliği ana temayı oluşturmaktadır. Yani, Türkiye örneğinde yalnız türbanlı/başörtülü (İslami), tülbentli (Kürt), Alevi kadının kamusal alanda kadın kimliği yanında din, etnik, mezhep kimlikleri ile yer alması değil aynı zamanda İslam kimlikli bir kadının başka bir ilişki ağında etnik kimliği bir diğerinde ulusal ya da mezhep kimliğini ön plana çıkarması pratik bir gerçekliktir. Bu durumda, farklılık temelinde dinamik bir şekilde çeşitli kimliklere eklemelenen kadın hareketinin birbiriyle eklemelenmesi kolaylaşır.

Farklı kadın kimliklerinin birbiriyle eklemelenmesi sorunu karşısında Dean (1997:245-6), Durkheim'dan hareketle *organik dayanışma* önerir. Buna göre, kadınlar uzun süre kimlik anlayışı ile yalnız benzerliklerine dayanan mekanik dayanışma içinde birleşmiştir. Ancak gerçekte farklılıkları vurgulayan organik dayanışmaya ihtiyaçları vardır (Mann, 1997:224). Kadınlar arasındaki farklılıklar yakın zamana kadar, kadınlar arasında entegrasyon sağlanmasında tehdit olarak algılanmıştır. Oysa kadınlar arasında sağlanacak organik dayanışma kadınlar arasında birleştirilmiş bağlantı yerine, bir bütün olarak "biz kadınlar" nosyonunu geliştirecektir. Organik dayanışmanın temel özelliği çerçevesinde, kadınlar ne kadar farklılaşırsa, birbirine o kadar bağımlı olacaklardır. Böylece kadınlar farklı kimlikleriyle bir proje (küresel-modern karşısında bir proje) etrafında organik dayanışma içinde bir bütün oluşturacaklardır. Birbiriyle kesişen mikro kimlikler anlayışı ise söz konusu bütünü tamamlayıcı rol oynayacaktır. Bu süreçte en önemli noktalardan birisi iletişim ve etkileşim kanallarının sonuna kadar açık olmasıdır.

Kadınların dinamik bir süreç içinde kültürel ve diğer kimlikleriyle birlikte varlık bulması, öncelikle kadınların mikro boyutlardaki ataerkil yapı ile savaşmasını sağlayacaktır. Kadınlar arasındaki organik dayanışma ise çeşitli mikro ataerkil yapılar karşısında küresel boyutta etkinlik sağlanması sonucunu doğuracaktır. Türkiye örneğinde İşlam kimliği ile eklemlenen kadınlar, kadının imam, müftü olması; Kur-an’ın kadınları da göz önünde bulundurarak yeniden yorumlanması; çok eşlilik, imam nikâhı, zina gibi tartışmalar ile İşlami ataerkil yapının (oryantalizme düşmeden) eleştirilmesini sağlamaktadır. Kürt kimliği ile eklemlenen kadınlar da, istenmeyen evlilikler ve töre cinayetleri başta olmak üzere aşiret yapısının ataerkil dayatmalarını yoğun bir şekilde eleştirmektedir. Benzer eleştirileri başka mikro bağlamalarda (çeşitli mezheplerde, kültürel kimliklerde) da görmek mümkündür. Ayrıca farklı yer ve zamanlarda farklı mikro politikalara eklemlenen kadının aynı anda farklı mikro ataerkilliklerle mücadelesi gerekecek, bu da kadınlar arası dayanışmayı arttıracaktır. Kadınlar uzun süre kendilerine karşı ileri sürülen büyük anlatılar karşısında etkili olamamışlardır. Birbiri ile kesışen mikro farklılıklar anlayışı, kadınların her boyuttaki ataerkil söylemle mücadelesini kolaylaştıracak, aralarındaki dayanışma ise etkinliği sağlayacaktır.

Kadınların kültürel ve diğer farklılıkları ile birlikte tanınması anlayışı, söz konusu farklılık çoğulluğu ve çeşitliliğinin kamusal alanda görünürlük kazanması ve temsilini güçlü bir talep olarak gündeme getirmektedir.

Kamusal Alanda Görünürlük

Çocuk doğurduğu için eve hapsedilen ve çocuğa bakmakla görevlendirilen kadın, liberal anlayışın önemli bir kavramlaştırması olan kamusal/özel alan ayırımında, özel alana hap solmuş ve kamusal alandan uzak tutulmuştur. Kadınlar kamusal alanda görünürlük kazanmak için hala devam eden önemli mücadeleler vermektedir.

Aristoteles’e göre, siyasal aktiviteler (kamusal alan) kadının temsil ettiği duygusal ve sezgisel değerleri taşımaz, bu nedenle kadınlar doğası gereği, kamusal alana değil özel alanın düşük erdemlerine uygundur (Higgins, 1997: 1672). Platon ise, kadınların siyasal role sahip olabileceğini kabul eder ancak bunun için yuvalarından, cinsel ve ailevi bağlantılarından vazgeçmeleri gerektiğini savunur (Phillips, 1995:44). Böylece kamu/özel alan dikotomisinin kadın bağlamında temel eleştirisi, kadınların kamusal alanın dışında tutulması ve kadınlar için uygun alanın ev ve aileyi kapsayan özel alanla sınırlı olduğu anlayıştır.

Modernleşmenin sonuçlarının yoğun bir şekilde hissedildiği günümüzde, kadının kamusal alandaki görünürlüğü, feminist bağlamın küresel gelişmeler sonucu geldiği son nokta da dikkate alındığında, farklı bir boyut kazanmıştır. Çok kültürlülük, çokluk tartışmaları arasında fark/farklılık vurgusunun kışkırttığı bir feminist bağlam kamusal/özel alan ayırımına yeni tartışma alanları açmaktadır. Günümüzde modernist söylemin ötesine bakma zorunluluğu kendini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Cinsel eşitsizlikleri ortadan kaldıran ve kamusal ile özel alan arasındaki engelleri aşan bir anlayışın oluşturulması gereği kendini açıkça göstermektedir. Öncelikle kamusal alanın nötr tanımına ırk, din, dil, mezhep, cinsiyet, etnik gruplarca farklılık temelinde yoğun bir itiraz yükselmektedir. Bu bağlamda birçok kamusal alanlar yaratılması ya da heterojen bir kamu ideali ihtiyacı ifade edilmektedir (Cornell, 1997:211; Benhabib, 1999: 123). Böylece feministler, yalnız kadın kimlikleri ile değil, eklemlendikleri diğer kimliklerle özgürce yer alacağı, klasik kamusal alan sınırlılıklarının olmadığı bir zemin inşası istemektedir. Bu durumda kadının kamusal alana girişi mücadelesi şimdi çok daha zorlaşmıştır. (Dini kimlikli kadının girişi, etnik kimlikli kadının girişi, mezhep kimlikli kadının girişi gibi.) Hatta “çoklu kesişen mikro kimlikler” düşünüldüğünde bütün bu kimliklerin kesişen noktalarda bir arada kamusal alana girişi durumu ile karşılaşmaktadır.

Kadının etnik, din, dil, mezhep kimliği/farklılığı ile kamusal alana girişi aslında kamusal/özel alan ayırımının oldukça zayıflaması ya da özel alanın kamusal alana taşınması daha doğrusu özel alanın kamusal alanı işgal etmesi anlamını taşır. Çünkü söz konusu kimlikler özellikle kadınlar için özel alanda yaşanan kimliklerdir. Diğer taraftan özel alanın kamusal alana taşınması, feminist bağlamda sürekli söylenen “toplumsal alanda köklü değişiklikler yapılması” çabasını kolaylaştıracak bir sonuç doğurmaktadır. Çünkü özel alanın kamusal alana taşınması, kültürel ve diğer kimliklerden kaynaklanan mikro ataerkilliklerin kamusal alanda tartışılması sonucunu doğuracaktır. Birbiri ile kesişen çoklu mikro kimlikler anlayışı ise kamusal alanda söz konusu tartışma ve çatışmaların barışçıl bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Açık tutulan iletişim ve etkileşim kanalları bu sürecin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

SONUÇ

Kadınlar kamusal alana çıkarken kadın kimliği yanında etnik, kültürel, ulusal, ırksal kimliklerini de arkada bırakmak zorunda değillerdir. Phillips’in

de belirttiği gibi, kadınların kendilerini tek bir ölçütle, toplumsal cinsiyetle tanımlamaları özellikle günümüz koşullarında doğru bir politika olarak görünmemektedir (1995:199). Kadınlar artık söz konusu diğer farklılıkları içinde algılanmak durumundadır. Böylece kadın hem toplumsal hem de siyasal boyutuyla köklü bir dönüşüm gerçekleştirmektedir. Öncelikle etnik, kültürel, ulusal, ırksal kimliklerle eklenenen kadın, bu kimliklerin tanınması mücadelesi verecek daha sonra da kadın olarak etnik kimliğin içinden getireceği eleştirilerle mikro ataerkillikleri sorgulayacaktır. Böylece bir taraftan kadın açısından köklü toplumsal değişiklikler gerçekleştirilirken diğer taraftan siyasal düzeyde etkinlik sağlanacak ve kadın etnik, kültürel, ulusal, ırksal kimlik politikalarına kendi rengini katacaktır. Diğer taraftan, kadın mikro politikası, diğer mikro politikalarla (ırk, etnisite, dil, din, milliyet, sınıf vb.) kesişerek, adımda geçen “mikro” kavramına tezat bir şekilde kesiştiği mikro politikanın küresel boyuta yükselmesini sağlayacaktır. Bu durumda kesişen farklılıklar, demokrasiyi yaygınlaştırmak ve adaletsizliklerin çoklu çeşitlerinin ortadan kaldırılması için de fırsat yaratacaktır.

İslamcı kadınlar bu konudaki en çarpıcı örneği oluşturur. İslamcı kadınlar günümüzde bir taraftan İslamcı anlayış içinde Batılı modernleşmeye karşı yükseltile eleştiri sürecinin içinde yer alarak İslami kimliğin tanınması için çaba harcarken, diğer taraftan da İslamcılığın içinden eleştiri getirerek kadın bakış açısıyla İslam'ın uygulanmasından kaynaklanan ataerkil pratikleri eleştirmektedir. Böylece İslamcı kadınlar hem mikro düzeye hem de makro düzeye eklenerek etkinliklerini arttırmaktadır.

Türkiye'deki farklı kimlikli kadınlar arasındaki dayanışma ise pratikte dolaylı yoldan gerçekleşmektedir: Son zamanlarda birbiriyle çatışma noktasında olan farklı kadın politikaları düşünüldüğünde akla ilk gelenler Kemalist kadınlar ve tesettürlü kadınlardır. Tesettürlü kadınların kamusal görünürlüğünün artmasıyla, Kemalist kadınlar yeniden siyasal yaşamdaki yerini almış ve merkez karşısında Anadolu'dan kaynaklanan bu harekete karşı eleştirel duruşunu sürdürmüş, iki ideolojik kurgunun kadınları karşı karşıya gelmiştir. Böylece uzun yıllardır devam eden batıcı-ilerici ve gerici-şeriatçı çatışması günümüzün değişen koşullarında devam etmektedir. Ancak söz konusu karşılaşma/çatışma merkeze taşınarak merkez-çevre çatışması niteliğini kaybetmiş, her iki ideolojide de kadınlar saflarını sıklaştırmıştır. Böylece kadının siyasallaşması, aktivizminin artması ve taraf olanlarla karşı olanlar arasındaki tartışma bir bütün olarak hem ataerkil düzenin zayıflaması ve kadın hakları anlamında toplumsal düzeyde

olumlu katkılarda bulunmuş hem de siyasal alanda kadının yeniden keşfini getirmiştir. İdeoloji ya da toplum projeleri kadını kendi amaçları çerçevesinde araçsallaştırırken söz konusu süreçte kadınlar bu durumu tersine çevirerek içinde buldukları ideolojiler içinde kadına yönelik tartışma alanları açmasını bilmiştir. Böylece kadın olarak ezilmekten (ataerkillik) kaynaklanan bir dayanışma siyasal düzeydeki bir dayanışmaya da zemin hazırlamıştır. Ayrıca kadınların, biyolojik farklılıkları (cinsiyet) ve toplumsal cinsiyet (gender) anlamındaki kimlikleri dışında sahip olduğu kimlikleriyle bir dayanışma geliştirmesi mümkündür. Çünkü kadınlar için “öteki” ataerkillik ise, ortak mücadele alanı da bu her yerdeki ataerkillikle mücadeledir.

Grup kimlik ve farklılığı iki perspektiften incelenebilir. Kültürel politika ile grubun kendini kendi değerleriyle ifade etmesi önem kazanırken, adalet ve eşitliği temel alan sosyal politika gruplar arasındaki ilişkileri ve bu grupların birbirlerine karşı konumlarını dikkate alır. Fraser, güncel bir demokrasi uygulaması için, sosyal eşitlik ile kültürel farklılık politikaları arasında bir kombinasyon oluşturulması ihtiyacının önemini vurgular (1997:108). Feminist söylem de, hem kadın olmanın getirdiği farklılıkları, kendi söylem çerçevesi içinde kendi cümleleriyle ifade etmek, hem de diğer gruplarla ilişkilerde bir adalet ve eşitlik düzeyi yakalamak istemektedir. Kadınların kesişen mikro politikalar anlayışı ise bu süreci beslemektedir.

SUMMARY

After the September 11 attacks in the USA, many women wearing the head-scarf were attacked in the USA, not because they were women, but because they were Muslim women. In Turkey, female students wearing the head-scarf are not accepted in the universities because of their head-scarves. However, male students of the same ideology are accepted in the universities. Kurdish women are subject to honor killings, are not allowed to go to school and are forced to marry men they do not love, not because they are women, but because they are Kurdish women. As can be understood from the examples, women are no longer perceived as solely women. Rather, they are perceived together with their differences such as race, language, religion, denomination and ethnic group. The “Common interest of all women” approach which is based on rationality of modernism and the homogenization of universal details is no longer effective today.

The feminist approach, valid since the 2000s, points out the transition from inter-women differences to “multi-overlapping differences”. This

approach means that women are not related only to one of their secondary differences (such as race, ethnicity, nationality, religion and language); rather, different identities are considered in different times and places*. One of the most important points in this process is that communication and interaction channels are open.

The existence of women in a dynamic process together with their cultural and other identities will enable them firstly to fight against the micro-level patriarchal structures. In the case of Turkey, women who also have an Islamic identity will enable a critique of the Islamic patriarchal structure via discussions on issues such as women imams and muftis, the re-interpretation of the Koran from a woman’s perspective, polygamy, imam marriage and adultery. Women who also have Kurdish identity, on the other hand, heavily criticize unwanted marriages, honor killings and patriarchal impositions of the tribal order. In addition, women who have some other identities in different times and places will have to fight simultaneously against other micro-patriarchal structures. This will increase the solidarity across and between women. As a result of this process, the activism of women will increase and get politicized, the patriarchal order will be weakened and significant social improvements will take place in terms of woman’s rights.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Cihan

2004 “Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, İstanbul: İletişim Yayınları, 826-836.

BENHABİB, Seyla

1999 “Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru”, **Demokrasi ve Farklılık**, Edit. Seyla Benhabib, çev. Z. Gürata, C. Gürsel, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı Yayınları, s.101-139.

CORNELL, Drucilla

1997 “Gender Hierarchy, Equality and the Possibility of Democracy”, **Feminism and The New Democracy**, Edit. Jody Dean, London:Sage Publication, p.210-221.

DANOVAN, Josephine

2005 **Feminist Teori**, Çev. A. Bora, M. Ağduk-Gevrek, F. Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.

DEAN, Jodi

1997 “The Reflective Solidarity of Democratic Feminism”, **Feminism and The New Democracy**, Edit. Jody Dean, London: Sage Publication, p.245-263.

EHRENREICH, Barbara

1995 “The Decline of Patriarchy”, **Constructing Masculinity**, M. Berger, B. Wallis and S. Watson (Edit), New York:Routledge.

ERASLAN, Sibel

2004 “İslamcı Kadının Siyasette Zaman Algısı Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, İstanbul: İletişim Yayınları, 818- 825.

FOUCAULT, Michel

2003 **İktidarın Gözü Seçme Yazılar**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FRACER, Nancy

- 1997 “Equality, Difference and Democracy: Recent Feminist Debates in The United States”, **Feminism and The New Democracy**, Edit. Jody Dean, London: Sage Publication, p.98-109.

HIGGINS, E.Tracy

- 1997 “Democracy and Feminism”, **Harward Law Review**, Vol. 110, no. 8, p.1657-1703.

MANN, Patricia S.

- 1997 “Musing as a Feminist on a Postfeminist Era”, **Feminism and The New Democracy**, Edit. Jody Dean, London: Sage Publication, pp.222-243.

PHILLIPS, Anne

- 1995 **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çev. Alev Türker, İstanbul. Metis Yayınları.

SARIBAY, Ali Yaşar

- 2005 “Türkiye’de Baş Örtüsü Sorunu: Sosyolojik Bir Değerlendirme”, **Türkiye ve Avrupa’da İslam, Devlet ve Modern Toplum**, Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 149-151.

WALBY, Sylvia

- 1990 **Theorizing Patriarchy**, Cambridge: Basil Blackwell.

MEHMET İZZET'İN YARIM KALMIŞ TOPLUMBİLİMSEL DÜŞÜNÜ

Ali ERGUR*

ÖZ

Mehmet İzzet bugün neredeyse tamamen unutulmuş Türk toplumbilimcilerinden birisidir. 1930'da otuz dokuz yaşında, henüz tam anlamıyla kavramsal olarak incelenmiş bir kuram bırakmadan ölmüştür. Bununla birlikte, çalışkan ve çok yayınlayan bir düşünür insanı olmuştur. Gündelik yaşamın olguları üzerine ayrıntılı çözümlenmeleri, onun toplumbilimsel düşünününün gelişmişliğini kanıtlar. En önemli katkısı, "Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat" başlıklı kitabı olmuştur. Bu kitapta, o dönemde gözde olan millet kavramına özcü ve dışlayıcı bakışlar yerine, idealist, bütünleştirici bir bakış açısı benimsemiştir. Buna göre, bir millet, diğerlerinden ayrılmaktan ziyade, onlarla, kendi özgün kültürü üzerinden bütünleşmeye, bir insanlık bütününe varmaya çalışan bir yapıdır. Bu, pek de döneminin ideolojik ortamıyla uyumlu olmayan bakış açısı ise, onu Ziya Gökalp' in siyasi olarak hayli vurgulu, Durkheim'ci toplumbilimsel düşünününden ayırır. Ancak, aynı nedenle ve erken ölmüş olması nedeniyle, uzun sürmüş hatta kısmen hâlâ devam eden bir unutuşa da mâruz kalmıştır. Bu makale, Mehmet İzzet'in eserlerinin dönemi ve bugün için anlamlarını irdeleyen, kısıtlı bir söylem çözümlemesi çalışmasıdır.

Anahtar kelimeler: Mehmet İzzet, Türk toplumbilimi, millî hayat, milliyet, Ziya Gökalp, idealist milliyetçilik.

ABSTRACT

Mehmet İzzet is a nearly unknown Turkish sociologist who died in 1930, at the age of thirty-nine, without having enough time to develop a conceptually refined theory. Nevertheless, he was a hard-working intellectual who published relatively so much, with an extreme ability to analyze facts of everyday life, as well as theoretical issues. His main originality lies on his book entitled "Theories of Nationality and the

* Prof.Dr., Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi.

National Life", due to his out-of-fame conceptualization of nation, not in an essentialist thus exclusionist point of view, but rather, in a humanist, idealist perspective which consists on a universal articulation of nations through their original cultural orientations. In such intellectual position, he also, even indirectly, challenged the very dominant, politically emphasized Durkheimian approach of Ziya Gökalp, the founder of the sociology in Turkey. His premature death and his not-so-aligned intellectual attitude let him in a long last, and partially still continuing oblivion. This article consists on a limited discourse analysis depicting the meaning of the works of Mehmet İzzet in his time and for today.

Keywords: *Mehmet İzzet, Turkish sociology, national life, nationality, Ziya Gökalp, idealist nationalism.*

GİRİŞ: On dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Düşün Yaşamı ve Mehmet İzzet

Bu çalışma, unutulmuş bir düşünür olan Mehmet İzzet'in yarım kalmış toplumbilimsel katkısının önemini altını çizmeyi hedeflemektedir. Mehmet İzzet hakkında sayıları kısıtlı da olsa kimi değerli çalışmalar Türk toplumbilim yazınına onun hakkında katkılarda bulunmuşlardır. Bu makale ise, Türkiye'deki toplumbilimsel düşüncenin evrimi içinde baskın akım veya etki halini alamamış ama dikkati hak eden düşünür ve düşüncelerin önemi bağlamında Mehmet İzzet'e yönelmiştir. Buradaki ana sorunsal, münhasıran Mehmet İzzet'in düşünce dünyasının kendisi olmaktan ziyade, onun Türk toplumbiliminde unutulmuş veya ihmal edilmiş düşünce yönelimleri içindeki konumuyla ve günümüze hâlâ yön verici özelliklerinin var olduğunu belirtme hedefiyle ele alınmıştır. Bu amaçla, Mehmet İzzet'in diğer makaleleri genel olarak, ama özelde *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* adlı kitabı, döneminin ve günümüzün toplumbilimsel tartışmaları bağlamında yer yer karşılaştırmalar kullanılarak, kısıtlı bir söylem çözümlemesi aracılığıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de toplumbilimsel düşüncenin gelişmesi, modernleşme sürecinin kendisi gibi kırıklı ve parçalı bir seyir gösterir gibidir. Zira, yaklaşık yüzyıllık bir evrim çizgisi içinde, sıklıkla kesintiler ve süreksizlikler görülür. Bu durum, kuşkusuz, son kırk yıl için çok daha az geçerlidir. Ancak, toplumbilimin aşamalı olarak özerkleşmeye başladığı yirminci yüzyıl başından ortalarına kadar geçen sürede, Türkiye'deki toplumbilimsel düşünce filizlenmeleri, birçok kez sekteye uğramıştır. Bu

engellenmelerin çoğunda siyasi konjonktürün ciddi oranda müdahalesi ya da en azından payı vardır. Özellikle yüzyıl başında, siyasi karışıklık ve belirsizliğin sürekli bir hal alması, zaten çökmekte olduğu bârız bir şekilde, hele aydınlar tarafından çok net ve acı bir karamsarlıkla, anlaşılmaya başlanan bir imparatorluktan yeni umutların yeşermesi, sanıldığı kadar kolay gerçekleşmiş bir süreç değildir. Bu koşullarda dahi, yeni fikirlerin tartışılabildiği, kısıtlı da olsa düşünsel bir verimliliğin yaşandığı bir fikir ortamı mevcuttu. Zaten Tanzimat'tan bu yana epeyce canlanmış bulunan düşün ve sanat dünyası, ilginç bir şekilde Batı Avrupa'daki tartışmaları, yayınları ve akımları kimi zaman hayli yakından takip eder bir özellik kazanmıştı. Hilmi Ziya Ülken'e göre, kültür yaşamının hareketlenmesi, paradoksal bir şekilde siyasi yaşamın daha da çalkantılı hale gelmesi ve imparatorluğu oluşturan millet unsurlarının bağımsızlık talepleri ile sonuçlanmasına da eşlik etmiştir (Ülken, 1992: 56). Parçalanmış bir devlet, ardında görece çoğullaşmış ve modernleşen bir kültür yaşamı bırakmıştır. Kültür yaşamının canlılığı, II. Abdülhamid istibdadında bile canlılığını koruyabilmiştir. Nitekim, Türkiye'de toplumbilimin felsefeden kısmen de olsa ayrılabilmiş bir etkinlik alanı olarak belirginleşmesini sağlayacak öncü düşünürler de bu Meşrutiyet-sonrası dönemde doğmuşlardır. Düşünsel seyir anlamında olmasa da, kurumsal anlamda toplumbilimin Türkiye'deki kurucusu Ziya Gökalp, çok mânidar bir şekilde, Meşrutiyet'in ilan edilip hemen ardından askıya alındığı yıl doğmuştur. Toplumbilimin akademik bir disiplin ve özerk çalışma alanı olarak ortaya çıkışı ise, başka bir karışıklık döneminin, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu kesin olarak hazırladığı yıkım dönemine denk gelmiştir. Toplumbilimin gelişmesi ile karışıklık dönemlerinin iç içeliği, yalnızca bir tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Nitekim, Fransa'da, on dokuzuncu yüzyılın başlarında, son derece hızlı bir toplumsal değişim ve ona bağlı kaçınılmaz makro ölçekte sorunlar yaşanırken, toplumbilim, siyaset felsefesinden kopup özerkliğini ilan etmekteydi.

Toplumsal sorun olan yerde toplum üzerine yöntemli ve özgül düşünme gereksiniminin de ortaya çıkması elbette doğaldır; Türkiye'de de benzer bir gereklilik sonucu, tam da en yoğun olarak karmaşa hissinin yaygınlaştığı zamanda, düşünme eyleminin en çok 'lüks' addedebileceği dönemde toplumbilimin tomurcuklanması tesadüf değildir.¹ (Nalbantoğlu, 2003: 21) Toplumbilim, kimilerinin, gözlerini akademik anlamda açtıkları Batı merkezlerinden esen rüzgârlar doğrultusunda, pek cansiperâne savunmayı mârifet bildikleri şekilde, ölmüş ya da can çekiyor değildir. Ancak yeni

bir toplumbilime gereksinim doğmaktadır; bu da birikimle bağlarını kopararak değil, yeni kavramsal bileşimler arayarak olur. Günümüzün parçalı ve belirsiz dünyası, toplumbilime en çok gereksinim duyulan bir ortam sunmaktadır. Yalnızca, kullandığı araçları yeniden gözden geçirmek, sanayi uygarlığının öncülerine göre değil, sanayi-sonrası küresel bütünleşik bir yapıya uygun çözümler geliştirmesi gerekmektedir. Önlerinde yepyeni bir çağın açılmakta olduğunu, hem dünya hem Türkiye açısından, Türkiye'deki toplumbilim öncüleri çok iyi idrak etmişlerdi. Bütün öncülerde olduğu gibi, genellikle kısa sürmüş ya da unutulmuş geçirilmiş bir ömürde, kimisi görece şanslı olmuş, dönemin toplumsal-siyasi konjonktürüne kolayca eklenmiş düşünceleri biçimlendirebilmiş, kimisi, ardında yarım kalmış kuramsal açılım olasılıkları ile, erken yaşta bu dünyadan göçmüştür. Birinci tipin örneği, kuşkusuz Ziya Gökalp olmaktadır. Gökalp bile, bütün bir Cumhuriyet rejiminin 'ideologluğu' etiketini taşımak gibi fazla abartılı bir yükü, taşımak zorunda kalmıştır. Aksi gibi, Gökalp de, bütün egemen konumuna karşın, o tamamını biçimlediği iddia edilen Cumhuriyet'in ancak ilk yılını görebilecek kadar yaşayabilmiş, nispeten erken yaşta terk-i dünya etmiştir. Gereksiz ve anlamsız spekülasyonlarla nüve halindeki ve hayli romantik bir gelişmemişlikteki düşün dünyasını, onun pek de öngöremeyeceği gelişmelerle yörünge değiştiren rejimin ileriki aşamalarına yansıtmaya çalışmak epey zorlama bir çaba olarak kalmaktadır. İkinci tipin örneği ise, ondan daha da kısa sürmüş ömründe, gelecek vaat eden bir özgün toplumbilimsel düşüncenin yollarını açmaya başlamış olan Mehmet İzzet'tir. Tarihsel olarak yakın denebilecek bir dönemde yaşamış olmasına karşın, Ziya Gökalp'e oranla çok daha fazla unutulmuş olması; hatta ondan on beş yaş genç olmasına karşın, hayatının bir gizem perdesiyle örtülmesi, dönemin siyasi-ideolojik dokusunun gereksinimi olup olmamakla ilgilidir. Tarih anlatısı, eninde sonunda bir seçme ve eleme bütünüdür. Mehmet İzzet, her ne kadar muhalif olarak adlandırılmazsa da, en azından aykırı bir figür olarak, üstelik genç yaşta ölümlü, kendi unutuluşunun taşlarını kendisi döşemiştir.

Toplumbilimin Gizemli Hayaleti

Mehmet İzzet'in yaşam öyküsü, garip bir şekilde bazı bilinmezlerle doludur. Bu kadar yakın bir zamanda yaşayıp bunca puslu bir yaşam öyküsünün olması bile, mevcut egemen toplumbilim *establishment*'inin dışına fırlatılmışlığını ortaya koymaktadır. Mehmet İzzet'in doğum yılı hakkında pek kuşku yoktur: 1891'de İstanbul'da doğmuş olduğu kesin gibidir. Ancak, çocukluğu, yetişme koşulları hakkında ancak çok genel

mâlumata sahibiz. Mehmet İzzet, belli bir kültür seviyesinde bir aile kökeni olan emekli Kaymakam Nazmi Bey'in oğludur (Değirmencioğlu, 2002: 25). İstanbul'a kapanmış bir hayat sürmeme şansına sahip olmuştur. Ancak Doğu illerinden birinin valisi olan dayısının yanında ne kadar süre geçirdiği, o ilin hangisi olduğunu, diğer gezdiği Anadolu şehirlerinin nereleri olduğunu bilmiyoruz. Bununla birlikte, önemli olan, Mehmet İzzet'in, günümüzde bile kapalı bir yaşam süren aydınların, kendi küçük gerçekliklerinden başkasını algılayamama defosuyla mâlul bir toplumbilimci haline gelmemesidir. Savaş yıllarında, memur olduğu için askere alınmamış olsa da, Anadolu gerçekliğini idrak edebilmiştir. Bu da, daha ileride, milli bir bilinçle evrensel insanlık değerlerine ulaşmayı önerecek olan toplum felsefesine temel oluşturmuştur. Mehmet İzzet, orta öğrenimini Galatasaray Sultanisi'nde yapar. Bu konuda da bazı tereddütler olmasına karşın, 1907'de Galatasaray'dan mezun olup II. Meşrutiyet yönetiminin açtığı sınavı kazanarak, 1909'da Fransa'ya gittiği bilinmektedir. Paris'te ünlü Louis-le-Grand lisesinde dersleri takip etmiş olması, liseyi orada bitirip bitirmediğine dair soruları da doğurmuştur. Ancak kayıtlarda böyle bir mezuniyete rastlanmaz. Aynı şekilde, Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe tahsili yaptığına dair mâlumat da kesin değildir. Her hâlükârda, Mehmet İzzet, memlekete erken dönmek zorunda kalmıştır. Ardı ardına gelen savaşlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu hazırlarken, İstanbul'da toplumbilim kürsüsü kurulmaktaydı. Savaş yılları boyunca çeşitli kurumlarda öğretmenlik ve idarecilik yapan Mehmet İzzet, nihai olarak 3 Nisan 1919'da, ölümüne kadar kalacağı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne felsefe tarihi profesörü olarak tayin edilir (Değirmencioğlu, 2002: 29). Mehmet İzzet, son derece çalışkan, disiplinli ve üretken bir kişidir. Bu özellikleri barındırmayanlara ise pek hoş görüyle baktığı söylenemez. İroniyi yalnızca bir üslup özelliği olarak değil, aynı zamanda bir çeşit yöntem olarak benimsemiştir. İroninin, iğneleyici üslubun bir uyarma aracı olduğunu düşünür; bu sayede gelişme olacağına inanır. Kuşkusuz, bu çözülme döneminin kendine özgü 'zor' kişiliklerinden biridir, Mehmet İzzet. Tefvik Fikret'e atfedilen 'geçimsizlik', Mehmet İzzet'e de kolayca yapıştırılan bir etiket olmuştur; zira, bu tür, çağıyla derdi olan düşünür/sanatçı figürleri, genelgeçeri kabullenmeyen tavırlarıyla daima aykırı bulunmuşlardır. Oysa onlar, özellikle böyle çözülme dönemlerinin insanları olarak, bir yanıyla adaletsizliğe karşı belirgin bir hırçınlıkla karşı koymakta, diğer yandan bu talihsiz gidişi değiştirecek yolları keşfetmeye yetecek umutları ve coşkuyu yeşertmek istiyorlardı. Aynı zamanda, bu aykırı sanat/düşün insanları, geleneksel bir toplumun kabuk değiştirmeye

başlamasının öncü görüntüleriydiler; yaşamları ve imgeleri bir birey olma mücadelesinin izleriyle yüklüdür (Beyazyürek, 2006: 130). Bu nedenle, Mehmet İzzet'in de çevresinde seveni, hayranı olduğu kadar, hasımı ve kıskanarı olmuş olması, tahmin etmesi güç bir durum değildir. Bunca karşıt duyguları aynı anda harekete geçiren insanlar hakkında birbirine taban tabana zıt anlatılar oluşturulması, beteri, bir rivayet tabakasıyla kaplanıp unutulmaya terk edilmeleri kaçınılmaz görülür. Mehmet İzzet, 1919'dan 1927'ye kadar olan dönemde, üretken bir dönem geçirir. Bu dönemde, felsefi gelişiminin temelleri atılmıştır. Düşünsel olgunlaşmasında en temel dayanağı Kant felsefesi olmuştur; 1919 sonrasında Kant'ın felsefi ilkelerinin üzerinden giderek ahlâk felsefesine ilgi duyar; okumaları, çevirileri ve fikirleri de bu çerçevede gelişecektir. (Değirmencioğlu, 2008: 510) Bu kısa zaman aralığında, düzenli olarak Hayat, Bilgi, Edebiyat ve İlâhiyat Fakültesi dergilerinde kısa makaleler yazar. Bu yazıların her biri, aslında, yeni kurulmuş bir ülkenin gergin bir dünyadaki uluslaşma güzergâhının çeşitli veçheleriyle ilgili yapılmış kısa ama derin saptamalar olarak telakki edilebilirler. Ancak, genç cumhuriyetin uluslaşma süreci, Mehmet İzzet'e göre, yalnızca kendi üstüne kapalı, kendini mutlak bir *sui generis* konumda algılayan, budun-merkezli bir totolojiden kendini sıyırmayı başarmalıdır. O nedenle, Mehmet İzzet, ulus olmayı önemli bir kültür varlığı olarak tasavvur etse de, onu, daima idealist² bir düzleme yansıtabilecek bir açılım içinde algılar. Diğer bir deyişle, ulus, bireyin kimliğini biçimlendiren en önemli kültür birimidir; ancak bu birim, bütün insanlığı kapsayan genel bir bilinçle örülmedikçe eksik kalmaya, hatta bazı durumlarda tehlikeli olmaya eğilimlidir. Mehmet İzzet'in yaşadığı ve özellikle yapıtlarından çoğunu yayınladığı dönem göz önüne alındığında, böyle kapsayıcı ve eşitlikçi yaklaşımın nasıl bir felsefi olanak olduğu anlaşılabilir. Maalesef, yine tarihsel-siyasal bağlam, ne dünya ne Türkiye için bu denli idealist olmaya müsaittir. Mehmet İzzet, muhtemelen en çok bu nedenle, yani yeni rejimin gereksindiği toplumbilimsel kavramları bazı nüanslarla geliştirdiği için, takipçileri olan belirgin bir toplumbilim eğilimi oluşturamamıştır. Ancak kuşkusuz, her şeyden önce buna zamanı da olmamıştır. Ayrıca, yöntembilimsel açıdan da, çağında sık rastlanmayan diyalektik bir karşılaştırmacı eğilimi Mehmet İzzet'in düşün dünyasında gözlemlemek mümkündür: Ele aldığı her olguyu, ideal ve gerçekte olduğu durum arasında karşılaştırıp tartışarak sorgular (Bayraktar, 2007a: 4), kendi düşüncesinin karşıtını da geliştirerek bir bileşime varmayı hedefler. Zaten idealist tavrı, onda yalnızca milliyet kavramına yeni bir boyut getirme değil, aynı zamanda genel anlamda epistemolojik bir tercih olmuştur:

Mehmet İzzet hakikate varmayı değil, ona giden yolları keşfetmeyi tercih eden bir düşündürdür. (Açıkgöz, 2007: 360)

1923'te, ondan günümüze kalan en önemli yapıtı olan *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat*'ı yayınlamıştır. 1924'te ise, ders kitabı olarak düşünülen ve bu anlamda yaygın şekilde okutulan, Hesse ve Gleyz'in *Les notions de sociologie* başlıklı kitabını Fransızca'dan tercüme eder. Bu iki kitap, Mehmet İzzet'in belli bir tanınırlığa sahip olmasına yol açmıştır. Bunların dışında 1926'da hastalığının ilk belirtileri baş göstermeye başlar. Ancak, tercüme etkinlikleri ve makaleler kesintisiz devam eder. Ayrıca elbette derslerini de titiz bir şekilde sürdürmektedir. Ancak, hastalığının ilerlemesi, Mehmet İzzet'in yurt dışında tedavi edilmesini zorunlu kılar. Bu amaçla, 1927'de, önce Paris'e kültür ataşesi olarak gönderilir. Bu tayinde arkadaşı Milli Eğitim Bakanı Mehmet Emin Erişirgil'in önemli katkısı olduğu muhakkaktır. 1929'da Türkiye'ye geri döner. Üç ay kadar İstanbul Üniversitesi'nde son kez toplumbilim dersleri verir. Hastalığının seyri iyice ölümcül bir hal aldıktan sonra, tekrar tayinle Berlin'e kültür ataşesi olarak gönderilir; bir daha Türkiye'ye dönemeyecek, 8 Aralık 1930'da, otuz dokuz yaşında ölecektir (Değirmencioglu, 2002: 34). Her ne kadar, onun öğrencileri, ondan toplumbilimi öğrenmiş olanlar, kendisini anmayı sürdürmüş olsalar da, Mehmet İzzet, hem erken yaşta ölmüş olmaktan dolayı hem yaygın ideolojik kavrayışla tam anlamıyla uyumlu olmayan idealist felsefesi nedeniyle, Türkiye'deki toplumbilim çevrelerinin sık hatırlanır bir adı olmamıştır.

Milli Hayat'ın Esasları

Mehmet İzzet'i günümüze taşıyan temel yapıtı, kuşkusuz *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* adlı kitabıdır. Cumhuriyet'in ilan edildiği yıl basılan *Milliyet Nazariyeleri*, o dönemde önemli bir boşluğu doldurmakta, adının da vurguladığı gibi, bir yandan dünyada milliyet ve millet kavramlarını tartışan başlıca kuramsal yaklaşımları gözden geçiriyor, diğer yandan tam o dönemde, imparatorluk tebâsından Cumhuriyet vatandaşına doğru evrilen Türkiye insanı için bir kavramsal açılım yaratmayı amaçlıyordu. Mehmet İzzet'in, birçok fikrini beğendiği, doğal olarak bizzat da tanıştığı Ziya Gökalp'le toplumbilimsel anlamda benzerliği ise, ancak bu noktaya kadardır. Zira, Mehmet İzzet, ömrü boyunca yanık tuttuğu eleştirel ışıldağını, dönemin gözde düşün adamı Ziya Gökalp üzerine daha kitabının ilk sayfalarında çevirmekte tereddüt etmez. Nitekim, *Milliyet Nazariyeleri*'nin önsözünde, kendi milliyet anlayışının,

Gökalp'ten alıntılıdığı önermelerde açıkça dile getirildiği gibi bir menfaat-temelli, dolayısıyla konjonktürel koşullara göre değişebilen bir özellikte olmadığını altını çizer. Üstelik net olarak, milliyet mefhumunu siyasi bağlamından ayırmaya ve onu insanlık nezdinde evrensel değerlere göre tanımlamaya eğilimli olduğunu belirtir (İzzet, 1969: 12). Mehmet İzzet, bütün yazılarında ve muhtemelen konuşmalarında da olduğu gibi, sözü dolaştırmadan kendini ifade eden bir düşünüdür. Burada da tavrını açıkça ortaya koyar; milliyet kavramını algıladığı idealist düzlemi, kendine aynı zamanda bir yönemsel tercih de edindiği buradan belli olur. Mehmet İzzet, toplumsal olgular hakkındaki düşünüşte siyasi kaygıların ağır basmasını anlasa da, kendisi bunları benimsemeyi tercih etmez. Ona göre, milliyet, insanlığın ortak belleğine ve bilincine bağlanmanın en sağlıklı yoludur.

Mehmet İzzet, her sistematik düşündürün yapması gereken bir girişimle kitabına başlayarak kavramsal tanımlara girer. Böylece, kavramların çabuk aşınan apriori'sine teslim olmamayı temel ilke edinen Mehmet İzzet, her şeyden önce, kitabın, üzerine inşa edilmiş olduğu millet ve milliyet kavramlarını sorgulamaya açarak tartışmayı başlatır. Öncelikle, millet ve milliyet kavramlarının çağlara ve toplumlara göre farklı anlamlar edinebildiklerinin altını çizen düşünür, bu farklı algılayışların kültür evreni ve tarihsel deneyim farklılıklarından kaynaklandığını hissettirir. Onu, daha sonra belirgin bir şekilde ağır basacak olan devlet-millet ayrılmaz ikiliği varsayımından temelde farklılaştıran yaklaşımını da yine aynı açıklıkla ifade eder. Mehmet İzzet'e göre, kimi kuramlar, milliyeti, dolayısıyla milleti devlet-temelli kavramsallaştırırlar. Diğer bir deyişle, millet, bu yaklaşımlara göre, esasen devlet örgütlenmesinin toplumsal boyutudur. Bir devlet kurabilecek irade ortaya çıkabildiği zaman, kendine özgü bir toplumsal bilinç de buna bağlı olarak biçimlenir; buna millet adı verilir. Oysa Mehmet İzzet, işte bu tür yaklaşımlardan temelde ayrıldığını yine kitabının ilk kısımlarında belirtir. Ona göre, milliyet, en basit haliyle, özel bir metafizik anlam yüklenmeden kavranmalıdır; milliyet, belli bir nüfus bütünlüğü, tarihsel deneyim ortaklığı, kültür soydaşlığı vb. nedenlerle somut bir varlık olan 'millet'in fikir halidir. Oysa, Batı düşünürleri, çoğu kez, milliyet sözcüğüne, özel anlamlar da yüklemişlerdir. Mehmet İzzet, bu noktada, özellikle günümüz akademik ortamı için ibretlik bir ders verir: Gözlerini, genellikle doktora eğitimi için gittikleri Batı merkezlerinde açan *Ersatz yuppie* (Nalbantoğlu, 2003) akademiklerin kulaklarına küpe olması gereken bir tavrıla, bu Batılı *apriori* 'leri, kendi gerçekliğini çözümlenmede sorgusuz kabullenmenin yanlışlığına da dikkate çekmiş olur.

İncelenen özel toplumsal gerçekliğin evrensel boyutlarını ayrıştırmak ne denli toplumbilimsel önemi haizse, bu evrenselliğe açılmak için gerekli olan temelin yerel/öztül veçhelerini tanımlamak ve ona göre kuramsal/yöntemsel bir çerçeve biçimlendirmek o denli vazgeçilmezdir. Mehmet İzzet, millet ve devlet arasındaki ilişkinin, diğer bir deyişle, milli olanın siyasi boyutunun, milliyetin yalnızca bir unsuru olduğunu ifade eder.³ Mehmet İzzet, yaşadığı çağın ve ülkenin tarihsel koşullarını müdrük olarak, sıklıkla bu dar anlamda millet/milliyet kavramına karşı olduğunu dile getirir. Hatta yaşadığı dönemde, daha ziyade millet kavramı tartışılmakta, ona atıfta bulunmaktadır; milliyet kavramını bu kadar vurgulu hale getirmesi bile, 'millet'e felsefi bir derinlik katma çabasının dışı vurumu olarak yorumlanabilir. Toplumbilimin asıl işlevi, Mehmet İzzet'in yorumuna göre, işte bu nokta billurlaşmakta, milliyet ülküsünün nesnel unsurlarını ayırt etmeyi hedeflemektedir. Buna göre, kuşkusuz her bireyin yaşadığı, deneyimlediği, algıladığı ve nihayet kavramsallaştırdığı bir millet gerçekliği ve ona tekabül eden bir milliyet atfı mevcuttur. Mehmet İzzet, bu öznellikleri tanır; üstelik onlardan toplumbilimin yararlanması gerektiğini de düşünür. Ancak, toplumu ve onun yaslandığı millet hissini yalnızca bu öznelliklerden ibaret görmez; öznelliklerin dışına taşan, tamamını kuşatan, öyle ifade etmemiş olsa da kendini belli ölçüde dayatan, bir nesnel gerçeklikler bütünü mevcuttur.(İzzet, 1969: 36-37) Zaten milli hayatın esası da bu öznelliklerde aşkın halde bulunan nesnel bütünlüktür. Mehmet İzzet, burada, sanılabileceğin aksine, 'milli bir öz'ün peşinde saymamak gerekir; aksine, bir millete ait olma hissini nasıl insanlık durumunun tamamını kaplayan ortak paydalarla bütünleşmeye yönelik bir özel duruş olduğunu göstermeye çalışır. Bunun sonucunda, toplumsal değişme kavramını da, değer yüksüz toplumsal-kültürel bir anlamda incelemekten ziyade, değer yargısı taşıyan ya da belli bir hedefe yönelik olarak tartışmıştır (Kocacık ve Kongar, 1996: 104). Yalnızca, böyle bir evrensel eklemlenmenin ancak beffi bir tarih-kültür bağlamında köklenmiş olmayı gerektirdiğinin bilincine iyi varmıştır. Bu anlamda, Mehmet İzzet'in milliyet kavramını ele alış şekli, daha sonraki siyasi-ideolojik gelişmeler göz önüne alınıp 'millet' nasıl dar anlamda bir milliyetçiliğe, oradan da kolaylıkla ayrımcılığa ve nihayet kaçınılmaz olarak ırkçılığa yozlaştığını göz önüne aldığımızda, bir kez daha özel bir önem arz etmektedir. Mehmet İzzet'in fikriyatından en çok yararlanılabilecek olan bu boyut, ne yazık ki en çok ıskalanmış olanıdır.

Mehmet İzzet, millet veya millî olma durumunu, insanın doğasındaki milliyet gereksinime bağlayarak, ortaya çıkan kimliğini, bu bağlamda bir

sonuç olarak görür. Diğer bir deyişle, içeriği ve deneyimlenmesi her bireye göre belli ölçüde farklılıklar arz etse de, millî kimlik, insanın, kendini ifade etmesinin en kolay yollarından birisidir. Bu anlamda millî olmak, başka milliyet kavrayış ve deneyimlerini dışlayıcı olamaz; zira, özünde bir kapanma refleksi değil, tersine, insanlığın tamamıyla bütünleşme bilinci yatar. Milliyet, bu bütünleşmenin, dinden daha somut, iktisadî temelleri daha iyi belirlenmiş, tek bir bireyin zihninin baş edebileceği ölçekte sınırlandırılmış yapay ancak gerekli (bu nedenle doğal bir gereksinime de tekabül eder) bir kavramsal çerçevedir.⁴ Böyle bir milliyet anlayışı, hele 1920'lerin dünyasında, hayli aykırı sayılabilir. Yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti açısından ise daha önemli bir fırsat sunan bu yaklaşım, yine aynı kuruluş ruh hali ve ona içkin yeniden parçalanma kaygısının fazla vurgulu bütünleştirme politikaları karşısında, en azından *fazla incelikli* bir kuramsal yaklaşım olacaktır. Üstelik, Mehmet İzzet'in, bu nüansları ciddiye alan yaklaşımı, o günlerin en gözde tartışmalarından ırk üstünlüğü tezlerine de net bir tavır koyabilmiştir. Öncelikle, ırkın ne biyolojik ne kültürel anlamda bir tasnif unsuru olamayacağına dair kesin bir konum alışı sahiptir. Mevcut ırk mülhazalarını kısaca tartıştıktan sonra, düşünür, ırkın ancak coğrafi ve iktisadî koşullarda biçimlenen, diğer bir deyişle, mutlak bir öz olmayıp sürekli değişebilen biyolojik bazı özelliklerin belli bir grup oluşturabilmesinin adı olabilir. Her durumda, ırk, bir toplumun kimliğine dair tartışmanın unsuru sayılamaz; hele toplumların arasında hiyerarşik diziliş yaratmaya yönelik bir politikayı destekleyecek kanıtları asla sunamaz. Bu nedenle, Mehmet İzzet, bir kez daha, dönemin ruhuna aykırı bir tavır sergileyerek, ırkı, insan topluluklarının ayırt edici ölçütü olmaktan çıkarır. Mehmet İzzet'in, bir insanlık ülküsü olarak kavramsallaştırdığı milliyeti bu denli önemsemesi, onu, özellikle totolojik bir millet *a priori*'sine kurban etme basitliğine ve politik tavrına düşmemesi, bu bakımdan bir kez daha özel bir değer taşır.⁵

Mehmet İzzet, yine o dönemde epeyce revaçta olan coğrafyacı okul açıklamalarına da temkinli yaklaşır. Zira, bu tür yaklaşımların, aslında bir milletin coğrafi olgulara dayanan özelliklerinin de tartışılmadan kabul edilen varsayımlar olduğunu ileri sürer. İktisadî olguların coğrafi belirlenimle ilgili olduklarını ileri sürmenin, ilk bakışta doğru gibi görüneceğini, ancak yine *a priori*'ye teslim olmak anlamına geldiğini belirtir; bu yüzden de, onun gözünde pek dikkate alınmaya değer yanları yoktur. Bu vesileyle, liberal ekonominin ateşli savunucularından Prens Sabahattin ve onun etkilenmiş olduğu Le Play ve Demolins ekolünü eleştirmekten çekinmez. Kitabın

tamamında gözlemleyebildiğimiz gibi, Mehmet İzzet, bir yandan milliyet kavramıyla ilişkilenen kuramları eleştirel bir şekilde tartışmakta, diğer yandan Türkiye'nin toplumsal gerçekliğini çözümlmek için, bu bağlamda özgün saptamalar yapmaktadır. Yine günümüz toplumbilimcilerine örnek olması gereken kişilikli bir tavır sergileyerek, hele o dönemin koşullarında daha da zor ama bir o kadar önemli olan kompleksiz çözümlmeler yapabilmış olması onun değerini artıran bir etkidir.⁶

Daha sonraları, özellikle İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Soğuk Savaş ortamında, şirâzesinden çıkmış bir duygusallık ve hiddetle Marksist kuramlara 'reddiye'ler düzen muhafazakâr özcülüğün çok daha ılımlı ve ama diyalektik süzgece belli ölçülerde sahip halini de Mehmet İzzet'in milliyet algılayışında bulmak mümkündür. Bununla birlikte, akıl-dışılaşmış bir hasmâne dil yerine, onda, gelişmiş bir tartışmacı üslûp kendini hissettirir. En azından, onda, farklı ve hemfikir olmadığı bakış açılarını anlama niyeti buluruz. Bu görelî tarafsızlığı derin bir bilgi birikimi de desteklemektedir. Bu nitelik, daha sonraları, aşamalı olarak daha basitleşecek ve mutlak totolojiye, hatta açıkça lafazanlığa yozlaşacak olan muhafazakâr tepkiselciliğin epey uzağında durur. Yine dönemin siyasal ve toplumbilimsel konjonktürünün etkisiyle, Mehmet İzzet, hem milliyetin yalnızca iktisadî temellere dayanan bir kurgu olduğuna dair varsayımı reddeder, hem milliyeti neredeyse toplumla özdeş addeden bir toplumsal bilincin önemini vurgulamak ister. Her ne kadar bu bilincin biçimlenmesinde, yaşamın maddî öğelerinin yadsınmaz bir payı varsa da, bir millete kendine özgü o kimliği sağlayan güç, bir çeşit idea gibi tasavvur edilen, millet düşüncesinin ülküsü yani milliyettir. Mehmet İzzet'in, bu ülküyü mutlak anlamda bir millî öz, bir metafizik çekirdek gibi algılamaktan ziyade, onu görece işlevsel bir imgelem çerçevesi gibi tanımlamaya eğilimli olduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda, yalnızca iktisadî etkenlerle oluşan bir milliyet hissi, onun için, belli bir toplumun bir millet şeklinde örgütlenmesini açıklamaya yeterli değildir. Bu da, onu, kökleri insanlık ülküsüne uzanan bir milliyet kavramsallaştırmasına doğru yönlendirecektir. Milliyeti, siyasî-ideolojik bir kavramsallaştırma yerine bir ülkü olarak kabul etmesi (Değirmencioğlu, 2003: 127), Mehmet İzzet'i, millî özcülük eğilimlerinin yükseldiği bir devirde çok ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir.

Millî Özcülüğün Eleştirisi

Özellikle on dokuzuncu yüzyıl boyunca, başta antropoloji olmak üzere, bir çok bilim dalında, yükselmekte olan ulusal duyguların ideolojik bağlamına son derece uygun olarak, insan topluluklarına

genelleştirilmiş özellikler atfetme eğiliminin yaygınlaştığını gözlemleriz. Bu, çok tehlikeli ve ucu rahatlıkla kurumsallaşmış bir şiddet kullanımının meşrulaştırılmasına kadar uzanabilecek, diğer yandan mevcut emperyalist sömürü düzenini de bilimsel temellerle haklı çıkarmak isteyecek bir eğilimdi. Nitekim, sömürgeciliğin bütün kanlı tarihi ve İkinci Dünya Savaşı'yla zirveye tırmanacak olan ırkçı araçsal rasyonellik, bu ulus-merkezli dünya algılayışının, büyük erdemlerin ardına gizlenerek yüceltilmesinin sonucu olmuştur. Mehmet İzzet, tam bu şiddet sarmalının ve grotesk akıl-dışılığın hızla büyüdüğü yıllarda kaleme aldığı kitabında, böyle bir millî özcülüğün, 'millî seciye'yi tanımlamak için ne denli eksik kaldığını ve yanıltıcı olduğunu çeşitli örneklerle netleştirmeye çalışır. Bir ulusu en kolay tanımlamanın ölçütlerinden biri olan ve ayrımcılıkta sıklıkla kullanılagelen *dil birliği* esasının, tarihi ve güncel birçok örnek göz önüne alındığında, ne kadar zayıf kaldığını göstermeye çalışır. Bunu yaparken, yine dönemin baskın toplumbilimsel figürü Ziya Gökalp'i eleştirmekten de çekinmez. Bu konu, belki Mehmet İzzet'in Ziya Gökalp'in fikriyatına en çok muhalefet ettiği başlıca hususlardandır. Zira Mehmet İzzet, ulusu dil ile özdeşleştirmeye, hatta onu dilden ibaret görmeye şiddetle karşı çıkar.⁷ Buradan yola çıkarak, ne Prens Sabahattin'in önerdiği bir liberal bireyciliğe, ne Ziya Gökalp'in taraftarı olduğu kaynaşmış kitle esasına dayalı bir millî toplum anlayışına tam anlamıyla yakın durur; her ikisinin öncüllerini de milliyet kavramının birçok başlık altında tartışılması sırasında sıklıkla reddeder. Dil birliği, o güne dek neredeyse istisnasız bir şekilde yaygın bir apriori olarak kabul görmüş olan bir ulus ayırd etme ölçütü idi. Mehmet İzzet, bu esasın temel varsayımlarına geri dönüp yeniden düşünmeyi, birçok farklı düşünürün fikirlerini karşı karşıya getirerek yapmayı dener. Verdiği örnekler, zengin bir genel kültürü yansıladığı gibi, ancak eleştirel bir yaklaşımın vurgulayabileceği tarihsel ironik olay ya da durumları sahne üstüne çıkartmaya yöneliktir. Sonunda, dilin ulusu açıklamaya yetmeyeceğini yalnızca saptama olarak bırakmadan, 'âmil'lerine ayırarak, analitik yaklaşımını bir kez daha sergiler. Mehmet İzzet'e göre dilin âmilleri 'seciye', 'tarih' ve 'medeniyet'tir. Dil konusunun kendisi kadar müphem olan 'seciye' meselesi, Mehmet İzzet'e göre daha açık bir şekilde kuşkuyla karşılanır. Daha doğrusu, genellenebilecek kadar yaygın ve bolca karikatürleştirildiği kadar kesin ulusal huylar ya da tabiatın mevcut olduğunu iddia etmek kolay değildir. Bunlar, kimi çok genel doğruluk payı içeren pratiklerin sonuçlarına ve başka uluslarca (elbette hasmâne bir şekilde) algılanışlarına bağlı olarak genel geçer yargılar olarak benimsenmişlerdir. Oysa, Mehmet İzzet, uluslara özellik atfedilmesinin doğru olmadığını

kanısındadır. Her şeyden önce, o sıklıkla bahsedilen özellikler (ehl-i keyf Fransızlar, ateşli İspanyollar, kaba ve disiplinli Almanlar, vb.), çok ortalama bir insan tipinin fazla genel, kanıtları da önyargıdan başka bir şeyi pek az içeren ön-kabulleridir. Dolayısıyla, ayrıştırılabilir ulusal özellikler ancak, ötekinin hayalindeki karikatürleşmiş imgelemden türerler. Mutlak anlamda bir ulusal huydan bahsedebilmek için tarihe ve geleneklere bakmak gerektiğini söyleyen düşünür, geleneklerin bir ulusun yaşayış biçiminden kaynaklandığına dair genel kabulü de sorgulamaya açar.

Milli özçülük peşinde olanlar, bugün olmasını arzuladıkları ya da mevcut olumlu toplumsal özellikleri daima tarihten kanıtlar göstererek temellendirme eğiliminde olmuşlardır. Mehmet İzzet, bugünün gerekçesini dünde aramaya yönelik paralellik kurma davranışının yanlısalarını ve yanlılıklarını, yine tarihsel olaylara değinerek örneklerdir. Mehmet İzzet'in tarih konusundaki en kayda değer tavrı, tarihsel atıfların neredeyse kutsandığı bir dönem ve bağlamda, tarihin bir kurmaca, bir imgelem olduğunu açıklıkla ifade edebilmiş olmasıdır. Bu eleştirellik, ne tarihsel olguların önemini yok saydığı, ne tarih bilimini reddettiği anlamına gelir; Mehmet İzzet, buradaki temel sorunun, bugünün olgularının varoluş ve meşruiyet nedenlerini bir otantiklik arayışına bağlamak olduğunu belirtir. Her türlü otantiklik iddiası ise tehlikelidir; zira, sınırının tarihin bir noktasından çekilmesi gerekir; bu da son derece ideolojik bir tercihtir. Oysa Mehmet İzzet'e göre, belli yapı ve olguların varlık nedeni, geçmişte de var olmuş olmaları değil, bulunabilecek en akli çözümler olmalarıdır. Düşüncesinin bu aşamasında, Weber'ci anlamda bir rasyonelleşmenin varlığını duyuran bir analitik düzeye geçen Mehmet İzzet, hem o dönemde ve tarihsel/ideolojik bağlamda pek de yakın durulmayan bir anlamacı toplumbilime göz kırpar, hem de Türkiye'deki modernleşme sürecinin çözümlenmesinde bugün bile ısrarla kaçınılan bir diyalektik 'düşünümselliğin' varlığını çağrıştıracak bir saptama yapar. Her ne kadar, rasyonelleşmeyi, fikriyatının özelliği gereği, bütün insanlığı kavrayan bir düzlemde yaparsa da, buradan Türkiye'nin özgüllüklerinin tartışılmasına olanak verecek bir filizlenmenin mümkün olabileceğini görebiliriz. Ancak bunun için ne 1920'lerin, siyasi bağlamla çok iç içe duran düşün dünyasının koşulları uygundur, ne düşünürün ömrü buna vefâ edecektir. Aslında, Mehmet İzzet'in reddettiği tarihin kendisi değil, onu değişmez bir nirengi olarak kabul eden romantik zihniyettir; onun yerine tarihle bilinç dolayımıyla kurulacak bir ilişki önerir. Tarih, olguları anlamlandırmak için gereken tarih bilincini gerektirir; geçmiş, ancak bu kaçınılmaz rasyonelleşme süreciyle eklemlendiği zaman değer kazanabilir.⁸

Ziya Gökalp'te temel bir ayrım konusu olan, bu nedenle günümüze dek süren tartışmalarda yeniden gündeme gelen kültür-medeniyet ikiliği, Mehmet İzzet tarafından, hayli ılımlı bir şekilde ama aslında kökten eleştirilmiştir. Mehmet İzzet, sarahaten kültürle medeniyetin, birbirine karışmadan kalabilecek ama birbirlerini yine de tamamlayabilecek alanlar olamayacağını belirtir. Zira onun amacı, milliyeti tanımlayarak millî bir kültür damıtmak değil, bu özgülükler bütünü hem nasıl evrensel olanı da içerdiğini göstermek hem zaten, son tahlilde, ondan, insanlık kültürünün bütünlüğünü inşa etmek için yararlanmaktır. Milliyetin, yani millet gerçekliğinin ülküsünün, böyle araçsal bir algılanışı, kuşkusuz fazla Durkheim'cı bir Gökalp toplumbilimi için kabul edilebilir değildir. Ayrıştırmacı ve özcü olmayan bir milliyet kavramsallaştırması, kültürün parçalayıcı değil bütünlleştirici bir boyutuna işaret eder. Bu farklı ve idealist ses, özellikle o döneme hâkim, ama günümüzde de hiç eksik olmayan bir şoven özcülüğün bağırğan şiddeti karşısında pek cılız çıkmaya ne yazık ki mahkûmdur.⁹ Oysa Mehmet İzzet'e göre milliyetçilik bir ideoloji ve siyaset sloganı olmamalıdır; o ulaşılmaması gereken bir hedef olarak alınmalıdır. (Değirmencioglu, 2007: 86) Mehmet İzzet'in, on yıllar öncesinden günümüze yansıttığı farklı toplumbilimsel düşün, günümüzün parçalanmış, karmaşık, öngörülemez, güvensiz dünyası ve Türkiye'si için çok akli bir yol önerir gibidir. Millî özcülüğün kapı ardında bekleyen şovenizme yozlaşmasının çok kolay bir hale geldiği, üstelik milliyetsiz bir milliyetçilik fırtınasının zihinlerimizi kasıp kavurduğu, kendini kapanmacı söylemlerin tepkici cazibesine kaptıran kitlelerin ne akıl almaz kişiler ve işlerle 'gurur duyuyor' olduklarını acıyla gördüğümüz günümüzde, Mehmet İzzet, üstelik yine Durkheim'ı, ama farklı bir şekilde okuyarak, uzak bir gölge gibi, bir insanlık ülküsünü işaret etmektedir: "Millî olan ülkümüzle ve kültürümüzle iftihar edebilmek için ona beşerî bir kıymet vermeğe mecburuz." (İzzet, 1969: 149)

Kısa Bir Ömür, Üretken Bir Yaşam

Mehmet İzzet, otuz dokuz yıllık yaşamına yoğun bir üretimi sığdırmayı başarmış bir toplumbilimcidir. En derin düşünümü, kısaca tartışmaya çalıştığımız *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* adlı kitabında bulunabilir. Bunun dışında, bir ders kitabı olarak tasarlanan *İctimaiyat Derleri*, düşünürün diğer önemli yapıtıdır. Kaynaklara güçlükle erişilen o günlerde, hele telif bir toplumbilim kitabı son derece yararlı olmuştur. Ancak Mehmet İzzet'in fikriyatının özünün *Milliyet Nazariyeleri*'nde yoğunlaşmış olduğunu iddia etmek pek yanlış olmayacaktır. Kitaplarının dışında, Mehmet

İzzet'in önemli bir uğraşı çevirileridir. Tamamlanmış, yayınlanmış ya da yarım kalan bir çok toplumbilim ve felsefe çevirisi bulunduğunu biliyoruz. Bununla birlikte, düşünür, belki C. Wright Mills'in *Toplumbilimsel Düşün* kitabında önerdiği gibi, bir çeşit haftalık toplumbilimsel notlar almıştır. Mills, bu küçük değinmelerin, notların, bir akademik üretime dönüşmese bile not edilen saptamaların, toplumbilimcinin *paslanmasını* engellendiğini düşünür. (Mills, 1979: 306) Daha ziyade Hayat dergisinde yayınladığı bu makaleler, bir toplumbilimcinin yaşadığı dünyaya ve kültüre dair kaleme aldığı bir çeşit seyir defteridir. İçlerinde çok soyut ve felsefi konulara değinenler olduğu gibi, yaşamın ayrıntılarına nüfuz edenler de vardır. Her ne kadar bugün anladığımız anlamda toplumbilimsel nitelikte olmasalar da, bu makalelerin tamamı bir kuramlaştırma gayesi güderler. Ancak bu soyutlama eğilimi, günümüz Türk toplumbilim camiasında hâlâ pek revaçta olan aktarmacı üslûba düşmekten ziyade, özgün çıkarsamalar yapmayı ilke edinmiş bir tavırdan ortaya çıkarlar. Üstelik, Mehmet İzzet'in, yaşamın kıvrımlarında gizlenmiş özgüllükleri aramaya niyetli olduğu bu yazılarından sezilir. Eğer, ortamın ve olanakların daha uygun olduğu zamanlara kadar yaşama olanağı olsaydı, özgün görgül veri edinmeye yönelik ilk saha araştırmalarını yapmayı isteyebileceğini tahmin edebiliriz. Düşünce düzeyinde nasıl katı bir Durkheim'cılığı yine Durkheim'ın, ama aynı zamanda Weber'in de kılıcıyla yırtıp atabileceğini, özcülüğün tuzağına¹⁰ düşmeden de milliyet üzerine düşünülebileceğini göstermeyi başarmışsa, toplumbilimde kuramsal-görgül gibi yapay zıtlıklar yaratıp kendini bunlardan birine (genellikle birincisinin sığınağına) kilitleyen kıymeti kendinden menkul düşün figürlerinin gülünçlüğüne düşmeden toplumbilimci olunabileceğini kanıtlamak için yeterli öncül mevcuttur Mehmet İzzet'te. Örneğin "Modaya Dair" başlıklı makalesi, görece kısa, ama özlü bir değinmedir. Hiç görgül veriye dayanmadan yazdığını iddia etmek de o denli kolay değildir; zira, her yazısında, kitabında, yaşamın gözlemlenebilir ayrıntılarına dair örnekler verip bunları, yanından eksik etmediği 'istihza' değneğiyle işaretler. Ayrıca, döneminin toplumbilim tartışmalarına da fevkalâde vâkıftır. Modayı tartışırken, pek çok toplumbilim lisans öğrencisinin, bugün adını duymadan mezun oldukları Thorstein Veblen ve onun ünlü *Theory of the Leisure Class*'ını zikreder.¹¹ Çok doğru saptamayla, ağır sanayileşme ile ağır alkollü içeceklerin tüketiminin artması fiyatlarının ucuzlaması ve kültürel anlamlarının değişmesinin ilişkisini gösteren Mehmet İzzet, ölümünden elli yıl kadar sonra Pierre Bourdieu'nün derinleştireceği ayrımlaşma arzusunu¹² kısa yaşam parçalarında gözlemlemiştir.¹³ Bir başka önemli makalesi, beş ayrı

defada, birbirini takip eder şekilde, Hayat Mecmuası'nda yayınlanmış olan "Medeniyet'in Ölçüsü" konulu olandır. Beş parçayı, teknik nedenlerle bölünmüş bütün makale olarak kabul edebileceğimiz bu uzunca tartışmada, Mehmet İzzet, birçok düşünürün, bu arada ister istemez Ziya Gökalp gibi medeniyet kavramını çıkış noktası olarak kabul edenlerin, düşüncelerinde varsaydıkları kavramsal apriori'yi bütün boyutlarıyla 'teşrih masası'na yatırır. Mehmet İzzet'in bütün düşün yaşamı ve yapıtlarında örneklerini sıklıkla gördüğümüz bir tavır burada çok net bir şekilde belirginleşir: Çok iyi bilindiği sanılan, kuramsal tartışmalarda müphem bir kavram olarak kabul edilen, genel geçer kavramları yeniden düşünmek, gerekirse, önceden kurgulanmış bu belirsiz geniş kullanımları bozmak ve yeniden, diyalektik bir yapıda tanımlamak. Mehmet İzzet, birçok toplum bilimcinin cesaret edemeyeceği böyle bir başa dönme, yeniden düşünme, tartışmalı ve eleştirel olarak yeniden tanımlama girişiminden hiçbir zaman çekinmemiş, hatta deyim yerindeyse 'üşenmemiştir'. Günümüzde, dünyada ve Türkiye'de kavramların nasıl *moda* olabildikleri, fazla dolaşıma girmekten aşındıkları, bir nevi, fazla yinelenmekten içeriği tartışılmaz hale gelen ağızlara pelesenk zihinlere atalet 'joker'lere dönüştüklerini göz önüne getirdikçe, Mehmet İzzet'in, yalnızca kavramsal değil yöntembilimsel olarak da çok değerli katkıları olduğunu düşünebiliriz. Kuşkusuz, bu katkılar, eğer ömrü bu denli kısa olmasaydı, özellikle olgunluk döneminde, çok daha derinlikli ve sistemli olacaktı. Bu öngörünün çok da varsayımsal olmadığını, "Medeniyet Ölçüsü" makalesinde görebiliriz. Öncelikle, geçmiş ve hâlihazırdaki kuramsal yaklaşımların önemli bir kısmını, tartışmaya açtığı kavram hakkında geliştirmiş oldukları tanımları tanıtan Mehmet İzzet, her açıklamanın kendi mantığını anlamaya çalışır; bununla birlikte, zayıflıklarını, eksikliklerini diyalektik bir kavrayışa oturtmaya çalışır. Buna göre, medeniyet, bencillikten diğerkâmlığa, ahlâki bir az gelişmişlikten ahlâki gelişmişliğe, somuttan soyuta, nüfus yoğunluğunun artışına, teknik gelişmeye, temel ihtiyaçları gören bir tüketim anlayışından fazla tatmin edilmiş benliklere hitap eden bir tüketime, 'hars'ın gelişmesine, suçluluğun artmasına bağlı toplumsal değişmelere bağlı olarak tartışmaya açılmıştır. Mehmet İzzet'in nihai bir çıkarsaması yoktur; yalnızca, medeniyetin hiç de zannedildiği kadar kolay bir a priori olarak kabul edilemeyeceğini vurgular. Bu da, o dönemin medeniyet kavrayışının sabitliği göz önüne alındığında yeterince önemli bir katkıdır. Bir başka 'sıcak konu' hakkındaki görüşü ise, düşün insanı için örnek olması gereken bir tartışma yöntemi ve ahlâki içerir: Kadının özgürleşim sürecinden ve topluma aile dışında emeğiyle katkıda bulunması konusunu, Mehmet İzzet, yine bildik zıtların tanıtılması

yaklaşımıyla tartışmaya başlar. Kadının aile dışında üretimde bulunmasını savunan görüş ile aile içinde kalması gerektiğini savunan gelenekçi bakış açılarını, güçlü ve zayıf boyutlarını açıkça ortaya koyarak tanıtır; böylece, önce okuyucuyu bir ikilemeyle baş başa bırakır. Ancak, bu noktada, aydın sinizmine sığınmayı tercih etmeyen bir ahlâklılık örneği göstererek, kadının, aile dışında da, yani toplumsal düzeyde iktisadî kalkınmaya katkıda bulunması gerektiğinin altını çizer.¹⁴ Mehmet İzzet, makalelerinde, yalnızca birkaç örneğini zikrettiğimiz eleştirel tartışmacı üslubunu hep korumuştur. Böyle bir tavrın, o günün okuyucusunun üzerinde, en azından her çeşit dogmatizmi sorgulayan bir merak uyandırmadığını düşünemeyiz. Bu bakımdan, düşünürün makalelerinin işlevi, yalnızca bilgilendirmek değil, tefekkürü de aşan bir diyalektik kuşuculuğa varmaktadır. Üstelik, yaşamın farklı alanlarına değinmiş olması, kendisini yalnızca felsefeye ve toplumbilim kuramlarına kapatmamış olması, bizlere, aydın sorumluluğu hakkında hâlâ dikkate alınması gereken bir ders niteliğini taşımaktadır.

SONUÇ: Türkiye’de Toplumbilimsel Düşüncenin Evrimindeki Kırk Dallardan Biri Olarak Mehmet İzzet Fikriyatı

Türkiye, kesintilerle sekteye uğramış, buna karşın geri çevrilemez bir şekilde dönüşen bir modernleşme süreci içinde değişmektedir. Bu süreç, kimilerinin zannettiği gibi ne tamamen dayatmalar ve ‘proje’lerden ibarettir, ne tam zıt görüşte olanların iman etmiş olduğu gibi Cumhuriyet’le başlar. Toplumsal değişme, bütün diyalektiğiyle değerlendirmemiz gereken toplumbilimsel olgudur. Bizatihi toplumbilimsel düşüncenin gelişmesi ise, beklendiği üzere, sanayileşmenin nüve halinde de olsa başlangıcı ve imparatorluğun dağılmaya başlaması ile belirginleşmiştir. Değişmenin hızlanması, değişmenin dinamiklerini anlama gereksinimini beraberinde getirir. Toplumbilimin özerk bir düşün alanı haline gelmesi, işte böyle bir gereksinime karşılık gelmektedir. Bu evrimin doğrusal, geri dönüşsüz, mutlak, tam etkili, müdahaleden âzâde, dayatmacı olmayan bir çizgi olduğu iddia edilemez. Tersine, Türkiye’nin toplumsal değişme ve modernleşme süreci sayısız tepkisellikler, geriye dönüşler, salınımlar, karışıklarla dolu olduğu kadar, özgün dinamiklerin ortaya çıkışı ve sıçramalarla da tanımlanmalıdır. Toplumbilimsel çözümleme yönelimleri arasında, Türkiye’nin, siyasal-toplumsal yaşamında kalıcı izler bırakanlar, hatta fazla kurumsallaşanlar bulunduğu kadar, kadri bilinmemiş, beteri unutulmuş, ancak geliştirilebilseydiler çok özgün yollar önerebilecek olanlar bulunur. O güne dek sokağa çıkmayan, gündelik yaşamın görgül gerçekliğine temastan imtina eden ya da buna olanağı olmayan toplumbilimin genel

eğilimlerinin aksine, Behice Boran, 1942'de Toplumsal Yapı Araştırmaları kitabında betimlediği Manisa köylerindeki atlamalı modernleşme örüntüsünden bahsettiği zaman, işte tam da bu özgün çözümlerinin en kayda değerlerinden bir tanesini yapıyordu.¹⁵ Üstelik Boran, kuşakdaşı diğer toplumbilimciler gibi, Türkiye'nin toplumsal sorunlarına kuramsal bir müdahale iddiasını içeren bilgi ve bilince sahipti (Nalbantoğlu, 2002: 133). Siyasal baskının dağıttığı Ankara'daki genç toplumbilimciler ortamının bir benzerinin kurulması için bir yirmi yıl beklemek gerekecekti. Aynı şekilde, millî kültür, hars/medeniyet ayrımı gibi kavramsallaştırmaların genç Cumhuriyet rejiminin kuruluşunda ağır basan pragmatik ama git gide ideolojikleşen unsurlar olması, Mehmet İzzet gibi, daha bileşimci ve eleştirel bir toplumbilimin de mümkün olduğunu göstermeye çalışan bir figürün kolay silinmesine yol açmıştır. Düşünürün genç yaşta ölmesi de buna eklenen bir talihsizliktir. Her ne kadar, öğrencisi Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nda gözlemlenen Anadoluculuk eğiliminin temelinde Mehmet İzzet'in düşünsel izdüşümlerini bulunduğu iddia edilebilse de (Bayraktar, 2007b: 239), bunun, hem düşünürün yaşarken geliştirdiği derinlikte bir fikir alanı olduğunu iddia etmek zordur, hem de izleyicilerinde onun anladığı anlamda idealist bir milliyetçilik kavramının yeterince geliştiği söylenemez. Mehmet İzzet daha uzun yaşasa, örneğin, tam ölümünden sonra başlayan süreci gözlemleyebilse, İkinci Dünya Savaşı'na tanık olabilse, toplumbilimsel düşününün ne yöne evrilebileceğini kuşkusuz kesin olarak söyleyemeyiz; ancak, eldeki göstergeler, bu düşünün, Türkiye'nin önünde daha dengeli ufuklar açmaya muktedir olabilecek olduğunu imâ eder gibidir. Belki de, bugüne dek olduğu gibi, teknokrat-yoğun ve yetkeci bir karar alma süreci anlamına gelen Türkiye'deki siyaset aygıtı, Mehmet İzzet'in toplumbilimini de öğütür, insanı dışta bırakan siyasaları 'halk için' uyguladığını iddia etmeye devam ederdi. Biz yine de, Mehmet İzzet'in, belki tek başına değil, ama farklı bir toplumbilim damarı inşa ederek, toplumsal olguları, mekanik bir şekilde çözülebilecek mühendislik sorunları olarak algılamakta sürekli olarak ısrar eden eleştiri-geçirmez zihniyetlerin zırhını, güçlü ve eleştirel bir toplumbilim mızrağıyla delebilecek olduğuna dair umudumuzu korumayı tercih ediyoruz. Zira, bu umut, aynen mühendislerde olduğu gibi, vasatları kadar iyileri de olan toplumbilimci genç kadroların, karar alma süreçlerine daha çok, daha etkili ve daha derinden müdahil olabileceklerine dair, yani geleceğe yöneliktir. Memleketi barajlarla donatmanın tek başına bir marifet olmadığını, popülist enflasyonist siyasalarla kısa vadeli çözümler üretmenin, gelecek kuşakların refahını gasp etmek anlamına geldiğini ya da toplumbilimsel

çözümlerden yoksun kararların başarısızlığa mahkûm, fazla kendini beğenmiş mühendislik operasyonları olarak kalmaya mahkûm olduğunu anlamaya başlayan genç toplumbilimcilerin, ayaklarını bastıkları düşünsel zeminde Mehmet İzzet'in de katkıları olduğunu bilmeleri gerekir. Ancak toplumbilimin de teknoloji olgusuna göreli ilgisizliği, teknokratik bir zihniyetin yaygınlaşmasına yol açmıştır; düşünür, bu durumu hayli erken bir dönemde vurgulamıştır. (Değirmencioğlu, 1987: 146-147) Onun yarım bıraktığı toplumbilimsel düşünceden yeni sürgünler üretmek artık yalnızca bir sorumluluk değil bir görev gibi görünmektedir. Zira, artık uçlarda salınmayan; kök salmış olduğu kültür bağlamını, kendi üstüne kapanan milliyetçi tepkisellikleri yeniden üretmek için değil, insanlık ülküsünü hedeflemek için tanımak ve geliştirmek zorunda olan toplumbilimsel duyarlılıklara gereksinimimiz var. Mehmet İzzet Bey'in, her ne kadar bugün için bazı yönlerden elbette aşılmış, kimi zaman yeterince derinleşmemiş olsa da, hâlâ önem arz etmeye devam eden yarım kalmış düşünüyü, bu dengeli üslûbun keşfinde önemli nirengilerden biridir.

MEHMET İZZET'İN HAYATI

- 1891 İstanbul'da doğdu.
- 1907 Galatasaray Sultanî'sinden mezun oldu. Hukuk Fakültesi'ndeki eğitimine başladı.
- 1909 Hükümet bursuyla Paris'e, eğitimine devam etme amacıyla gitti. Muhtemelen Louis-le -Grand Lisesi'nde bir süre konaklama amacıyla kaldı. Sorbonne Üniversitesi'ne devam etti; ancak mezun oluşuna dair kayıt yoktur.
- 1913 Birinci Dünya Savaşı başlamadan Türkiye'ye geri dönmeye mecbur oldu. Dönüşünde çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. İstanbul Merkez-i Umumî Reisi Dr.Adnan Adıvar'ın yanında, Hilâl-i Ahmer'de kâtiplik görevine başladı. İlk makalesi "Zenon ve Muakipleri" Bilgi Mecmuası'nda yayınlandı.
- 1914 Savaş sırasında, memur olduğu için askere alınmadı.
- 1918 2 Ekim'de İstanbul Dârülfünûnu Müdürlüğü'ne tayin edildi. Yetmiş gün görevde bulunduktan sonra istifa etti (30 Aralık 1918). Tıp Fakültesi'ne Fransızca muallimi olarak tayin edildi. Üç ay bu görevde kaldı.
- 1919 Yeniden İstanbul Dârülfünûnu'na döndü. Edebiyat Fakültesi

Felsefe Kürsüsü'ne felsefe tarihi muallimi olarak tayin edildi (3 Nisan 1919). Ayrıca ahlâk muallimliği de yaptı. Bu süre içinde üniversite profesörü unvanını aldı. A. Rey' nin "La morale pratique" adlı yapıtını tercüme etti.

- 1920 A. Rey'nin "La morale théorique"ini tercüme etti. Her iki yapıtı da yayınlamaya olanak bulamamıştır.
- 1923 En önemli yapıtı "Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat"ı yayınladı.
- 1924 Hess ve Gleyz'in "Les notions de sociologie"sini tercüme etti.
- 1926 M.Emin Erişirgil'in boşalttığı felsefe tarihi kürsüsünün ve Necmettin Sadak'ın mebus seçilmesiyle boşalan İctimaiyat kürsüsünün yönetimini üstlendi. İki yıl boyunca İlahiyât Mektebi ile Harbiye'nin Fransızca derslerini verdi. Hayat, Bilgi ve İlahiyat mecmualarında düzenli olarak yazılar yazdı. Diğer kitabı İctimaiyat Dersleri'ni kaleme aldı; yayınladı. Aynı yıl hastalığının ilk belirtileri baş gösterdi.
- 1927 Karl Vorlander' in Felsefe Tarihi'nin birinci cildini tercüme etti. Türk Felsefe Cemiyeti'nin kuruluş çalışmaları içinde yer aldı.
- 1928 Hastalığının ilerlemesi üzerine, tedavi amacıyla Paris'e kültür ataşesi olarak gönderildi.
- 1929 Yurda döndü. Üç ay süreyle ictimaiyat dersleri verdi. Yine tedavi amacıyla bu kez Berlin'e kültür ataşesi olarak tayin edildi.
- 1930 8 Aralık 1930'da Berlin'de lösemiden öldü. Hassenheid Türk Mezarlığı'na defnedildi. Son sözleri "ben derse gidiyorum" olmuştur.

MEHMET İZZET'İN ESERLERİ

I) Yayınlanmış Telif Eserleri

- 1) İctimaiyat, Muasır Hayat ve Büyük Adamlar**
- 2) Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1923.**
Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1969.
- 3) İctimaiyat Dersleri, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1927.**

Yeni İctimaiyat Dersleri, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1928.

II) Yayınlanmamış Eserleri

1) Ahlâk Felsefesi

III) Tercümelere

- 1) **Kant'ın Amali Felsefesi**[Yazarı bilinmiyor], Darülfünûn Yayınları, 1919.
- 2) **Amelî Ahlâk**[A.Rey], Darülfünûn Yayınları.
- 3) **Nazarî Ahlâk**[A.Rey], Darülfünûn Yayınları, 1919-1920.
- 4) **İctimaiyat Dersleri**[A.Hesse, A.Gleyz], Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1924.
- 5) **Felsefe Tarihi**[Karl Vorlander], 1927.

IV) Makaleleri

- 1) "Zenon ve Muakipleri", **Bilgi Mecmuası**, II(2), ss.134-144.
- 2) "İctimaiyat, muasır hayat ve büyük adamlar" (Birinci makale), **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:2, sayı:6, 1922.
- 3) "İctimaiyat, muasır hayat ve büyük adamlar" (İkinci makale), **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:3, sayı:1, 1923.
- 4) "İctimaiyat, muasır hayat ve büyük adamlar" (Üçüncü makale), **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:3, sayı:2, 1923.
- 5) "Devr-i kadim hakiminden modern hemşehriye kadar.", **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Kitabiyat, sene:2, sayı:2.
- 6) "Sosyalist Peygamberler", **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Kitabiyat, sene:2, sayı:3.
- 7) "Çin'de ve Avrupa'da hayat meselesi", **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Kitabiyat, sene:3, sayı:11.
- 8) "Durkheim tercümelerine ve bazı felsefe ve ictimaiyat ıstılahlarına dair", **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Kitabiyat, sene:3, sayı:7, 1924.
- 9) "Darülfünûn'da felsefe dersleri", **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:4, sayı:2, 1925.

- 10) "Spinoza"[V.Delbos], **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:4, sayı:6, 1926.
- 11) "Sokrat"[Th.Gomperz], **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sayı:6, 1927.
- 12) "Amerika'da ictimaiyat tedrisatı", **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sayı:6, 1928.
- 13) "Aile ve semiyenin menşeleri"[Fraser] (Birinci makale), **İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:1, sayı:1, Ekim 1925.
- 14) "Aile ve semiyenin menşeleri"[Fraser] (İkinci makale), **İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:1, sayı:2, Mart 1926.
- 15) "Aile ve semiyenin menşeleri"[Fraser] (Üçüncü makale), **İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:1, sayı:3, Ağustos 1926.
- 16) "Aile ve semiyenin menşeleri"[Fraser] (Dördüncü makale), **İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:1, sayı:4, Kasım 1926.
- 17) "Hindu-Avrupaî âleminde totemcilik"[G.Dumezil], **İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:2, sayı:2, Mart 1927.
- 18) "Kelbiler"[Th.Gomperz], **İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:2, sayı:5-6, Haziran 1927.
- 19) "Ahlâki hükümlerin objektif değeri"[D.Parodi], **İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, sene:2, sayı:9, Ağustos 1928.
- 20) "İctimaiyata ve ahlâka dair Fransızca eserler", **Hayat Mecmuası**, Kitabiyat, I(6),1926.
- 21) "Spengler'e göre devlet adamı ve siyaset I", **Hayat Mecmuası**, Kitabiyat, I(9), 1926.
- 22) "Gemelli'nin kitabı", **Hayat Mecmuası**, Kitabiyat, I(10), 1926.
- 23) "İki yoldan biri", **Hayat Mecmuası**, II(33), 1927.
- 24) "Felsefe merakı neden?", **Hayat Mecmuası**, II(34), 1927.
- 25) "Kur'an ve isyan", **Hayat Mecmuası**, II(34), 1927.
- 26) "Mefkûre ve vakıa I", **Hayat Mecmuası**, II(36), 1927.
- 27) "Mefkûre ve vakıa II", **Hayat Mecmuası**, II(37), 1927.
- 28) "İslâmda züht", **Hayat Mecmuası**, II(33), 1927.

- 29) "Sevdirmek usûlü", **Hayat Mecmuası**, II(39), 1927.
- 30) "Arılara ve insanlara dair", **Hayat Mecmuası**, II(39), 1927.
- 31) "Spengler'e göre İngilizler", **Hayat Mecmuası**, II(41), 1927.
- 32) "Stuart Mill'in terbiye ve tahsili", **Hayat Mecmuası**, II(42), 1927.
- 33) "Gestalt teorisi", **Hayat Mecmuası**, II(43), 1927.
- 34) "İctimaiyatta iş bölümü", **Hayat Mecmuası**, II(44), 1927.
- 35) "Yamalı ruh yekpâre olamaz mı? I", **Hayat Mecmuası**, II(45), 1927.
- 36) "Yamalı ruh yekpâre olamaz mı? II", **Hayat Mecmuası**, II(46), 1927.
- 37) "Akıl ve gönül I", **Hayat Mecmuası**, II(47), 1927.
- 38) "Akıl ve gönül II", **Hayat Mecmuası**, II(48), 1927.
- 39) "Boutroux'ya göre ilim ve din", **Hayat Mecmuası**, II(49), 1927.
- 40) "Türk'ün rolü", **Hayat Mecmuası**, II(50), 1927.
- 41) "Filozof ve haşmetpenah", **Hayat Mecmuası**, II(51), 1927.
- 42) "Modaya dair", **Hayat Mecmuası**, II(52), 1927.
- 43) "Kömürçü'nün imanı", **Hayat Mecmuası**, III(54), 1927.
- 44) "Hegel'in beraeti", **Hayat Mecmuası**, III(54), 1927.
- 45) "Fikir hayatımızdaki durgunluk neden?", **Hayat Mecmuası**, III(55), 1927.
- 46) "İstihza cennetten mi çıkmıştır?", **Hayat Mecmuası**, III(57), 1927.
- 47) "İctimaiyatın bugünkü eksiklikleri", **Hayat Mecmuası**, III(58), 1927.
- 48) "İctimaiyat ve siyaset", **Hayat Mecmuası**, III(59), 1928.
- 49) "Fikirde adem-i merkezîyet", **Hayat Mecmuası**, III(61), 1928.
- 50) "Âlimler âleminde", **Hayat Mecmuası**, III(62), 1928.
- 51) "Fransa'da fırkalar (İctimaiyat bakışından)", **Hayat Mecmuası**, III(63), 1928.

- 52) “Fransa’da firkalar (İctimaiyat bakışından) II”, **Hayat Mecmuası**, III(64), 1928.
- 53) “Fransa’da İctimai meseleler (İctimaiyat bakışından) III”, **Hayat Mecmuası**, III(65), 1928.
- 54) “Bırakınız olsunun sonu”, **Hayat Mecmuası**, III(66), 1928.
- 55) “Türkiye’de felsefe”, **Hayat Mecmuası**, III(67), 1928.
- 56) “Meşru kazanç”, **Hayat Mecmuası**, III(68), 1928.
- 57) “Rusya’da ictimaiyat”, **Hayat Mecmuası**, III(69), 1928.
- 58) “Medeniyet ölçüsü I”, **Hayat Mecmuası**, III(70), 1928.
- 59) “Medeniyet ölçüsü II”, **Hayat Mecmuası**, III(71), 1928.
- 60) “Medeniyet ölçüsü III”, **Hayat Mecmuası**, III(72), 1928.
- 61) “Medeniyet ölçüsü IV”, **Hayat Mecmuası**, III(73), 1928.
- 62) “Medeniyet ölçüsü V”, **Hayat Mecmuası**, III(74), 1928.
- 63) “Cemiyet, gaiyyet ve muayyeniyet I”, **Hayat Mecmuası**, IV(90), 1928.
- 64) “İctimaî hayatta kadın”, **Hayat Mecmuası**, IV(92), 1928.
- 65) “Cemiyet, gaiyyet ve muayyeniyet II”, **Hayat Mecmuası**, IV(94), 1928.
- 66) “Bir sosyolog, Max Adler”, **Hayat Mecmuası**, V(115), 1929.
- 67) “Ruhiyatta buhran”, **Hayat Mecmuası**, V(121), 1929.
- 68) “Muhabetimizin hudutları”, **Hayat Mecmuası**, V(126), 1929.
- 69) “Usûl kavgası”, **Hayat Mecmuası**, V(127), 1929.
- 70) “Dinlere dair”, **Hayat Mecmuası**, V(128), 1929.
- 71) “Aciz insan”, **Hayat Mecmuası**, V(129), 1929.
- 72) “Kurban”, **Hayat Mecmuası**, V(130), 1929.
- 73) “Gene usûl kavgası”, **Hayat Mecmuası**, VI(131), 1929.
- 74) “La conception gökalpienne de la famille turque”, **İş Mecmuası**, sayı:3-4, ss.171-174, 1934.
- 75) “Salih Zeki hakkında konferans”, **Muallimler Mecmuası (Talebe Mecmuası)**, V(41), ss.1-24, 1935.

NOTLAR

1. Aynı zamanda, siyasi konjonktürün gereklerine uygun bir şekilde konum alan muhalif aydınların, sempatisini oldukları Batı devletinin ruhuna uygun toplumbilimsel düşünceyi Türkiye'nin özgün koşullarına taşımış oldukları da dikkate alınması gereken bir etkidir. Yalnız, Türkiye'de toplumbilimsel çözümlemenin doğuşunu salt dış etki etkenine bağlamak, her ne kadar önemli ölçüde haklılık payı içerse de, en azından eksikli bir yaklaşım olarak addedilmek gerekir. Dış etki ve siyasal-tarihsel konjonktürün etkisini bir öncül ve önkoşul olarak kabul eden yaklaşımlara örnek olmak üzere Bayram Kaçmazoğlu'nun incelemelerine bakılabilir (Kaçmazoğlu, 2001: 120-121).
2. Sözcüklerin ideolojik/siyasi hiziplerce parsellenmesi, git gide kirlenmesi ve taşıyabileceklerinden çok daha fazla 'yananlam' yüküyle dolmaları, Türkçe'nin en hüznü ama aynı zamanda grotesk zaaflarından birisidir. Mehmet İzzet'in felsefesini, toplum tasavvurunu 'idealist' yerine, aslında güzel bir sözcük olan 'ülkücü' ile karşılayabilmiş olmayı çok arzu ederdim. Kurumsallaşmış kullanımın 'yapıbozumunu' sağlayacak bir karşı-kullanım bile ne yazık ki artık mümkün değildir!
3. "Biz bu sahifelerde millet kelimesini devlet esasına değil, milliyet esasına istinat eden manâsında kullanacağız. Çünkü kendimize sorduğumuz soru - « İnsanları millî dedikleri siyasî ve içtimaî, maddî ve manevî hayatı aramaya sevk eden ülkü hangi sübjektif veya objektif esasa dayanmaktadır? » - bunu gerektirmektedir. Bu araştırmada millî devletlerin teşkiline doğru olan cehd millî hayatın unsurlarından - pek mühim olmakla beraber yalnız - biri addolunacaktır. Ancak bu geniş manâ verildiği takdirdedir ki birinci soruyu şu ikinci soruya çevirmek mümkün olabilir: « Milliyet nedir? Milliyiz dediğimiz vakit neyiz? Millî olmak istediğimiz vakit ne olmak istiyoruz? [»] (İzzet, 1969: 18-19) Not: Kitabın elimizde bulunan Latin harfli bu basımının ciddi bir editing eksikliği ile mâlûl olduğunun bilincindeyiz. Muhtemelen, Mehmet İzzet'in kullanmamış olduğu sözcükler, sadeleştirilmek amacıyla, daha eski olanların yerine konulmuştur. Ancak böyle bir müdahale yapılmış olduğuna dair herhangi bir açıklama bulunmaması, metnin geri kalanının da bu ölçütleri ve sınırları belirsiz düzeltmelere

mâruz kalmış olduğu konusunda ciddi kuşkular uyandırmaktadır. Hangi sözcüğün yazara hangisinin meçhul editöre ait olduğu anlaşılamamaktadır. Ayrıca, birçok imlâ ve noktalama hatası da mevcuttur; biz yine de elimizdeki özgün metne sadık kalmak gayesiyle, içeriği ciddi biçimde değiştirmedeği sürece, alıntılarda bu hataları düzeltme yoluna gitmedik. Yayınevinin önceliklerinin çok başka olduğu, baştaki 'Bir Kaç Söz'den anlaşılmaktadır; temiz ve aslına sadık bir metin basmak yerine, hamâsi ve kaba ideolojik bir yönelimi ön plana çıkarmak, kendini açıkça hissettirmektedir. Bu da, kavramlar kadar düşünürlerin de ne ölçülerde parselenebileceğine, kullanılabilmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

4. "Milliyet için de böyle bir taraftan siyasî, edebî, bedîî hülâsa evrensel her faaliyette millî olmak ihtiyacını, milliyet zorunluluğunu hisseden bugünkü insan diğer taraftan bu sorumluluğu varlığımız üzerine, olması lâzım gelen olana, beşerî mefkûreyi tabiata istinat ettirmek ihtiyacından da azade değildir." (İzzet, 1969: 38)
5. Ayrıca, Mehmet İzzet, o denli merkeze aldığı milliyet kavramını bile kutsallaştırmadan kullanmaya özen göstermiştir. Dışsal koşulların, o pek kutsal ve insan doğasına içkin milliyet hissini nasıl yeniden, kimi zaman zıt yöne bile evrilecek şekilde, oluştuğunun altını çizmekten geri durmaz: "Milliyeti ırkta görmek insan üzerinde muhitten ziyade verasetin tesiri olduğunu iddia etmek demek olur. Bu ise henüz ispat edilmiş olmaktan çok uzaktır. İnsan o kadar sun'î bir mahlûk olarak gözüktüyor ki onun her şeyden evvel kayıtsız, şartsız azalarına tabi olduğunu kabul etmek zordur. Uzviyet insan için bir vasıta ki, diğer gayri uzvî, sun'î vasıtalar onu tamamlar. (...) Süt emmekte olan ayrı ayrı milletten iki çocuğu değiştirin. Onların muhitlerini değiştirmekle milliyetlerini değiştirmiş olursunuz. Zangwill'in misali pek hoştur. (Harp yüzünden yetim olan Rusya'lı Yahudi çocukları Hıristiyan köylerinde terbiye edilince gelen geçen Yahudileri taşlamak için pek heveskâr gözüktüler. Çünkü milliyet bir itiyaddır, itiyad ise ikinci tabiattır.)" (İzzet, 1969: 45)
6. "Bir millet bu tesirleri ortadan kaldırabilir veya değiştirebilir. Le Pley-Demolins mektebinin kabul ettiği coğrafi-iktisadî muayyeniyet tam mânasiyle bir düzenleme değildir. İnsan isterse onun tesirinden kurtulabilir. Yoksa Sabahattin Beyin Türklere

Demolins'in Fransızlara bol bol vermiş oldukları nasihatlerin lüzumsuz olduğunu kabul etmemiz iktiza eder." (İzzet, 1969: 66)

7. "Birçok milletlerde birçok lehçeler vardır ki edebidir, yüksek fikirleri ince hisleri ifade etmeye müsait derecede işlenmiştir. Mazide ve halde büyük şairler ortaya çıkarmıştır. Fakat siyasî hayatın resmî lisanı olmadığından millî lisan addolunamaz. Eğer milliyeti millî lisana bağlarsak, bu gibi millî lisan seçiminin devletin nüfûz ve tesirine tâbî gözüktüğü hallerde de, en sonunda milleti devletin mahsulü, ülküyü kuvvetin tâbî saymış olmayacak mıyız?" (İzzet, 1969: 101)
8. "Lisanın millileşmesi an'anenin geri gelmesinden ziyade aklî bir davranışın icabıdır, gramer ve söz dizimini idare eden prensiplerin birleştirilmesi, yabancı şekil ve kaidelerin reddi, başka kanunlara tâbî özel şekillerin atılması demektir. Keza milletin kendi kendini idare eylemesi demek geçmişi yoklaması, düşünmesi, şuur derecesine yükselmesi o devre kadar baş eğmiş olduğu içgüdü kuvvetlerine karşı aklın tenkitçi bakışlarını çevirmesi demektir. Kadınlara bugün bağışlamağa taraftar olduğumuz, millî hayatın icaplarından saydığımız hürriyetin lüzumunu eski Türk an'aneleri ile ispat etmek isteyenlere karşı bu hareketin diğer bir bakışa göre kadın ve erkeğin aklî yani hukukî eşitliğine doğru bir cehd'ten başka bir şey olmadığını da [olmadığını da] işaret etmeliyiz." (İzzet, 1969: 134)
9. "Beşerî hayatta toprak, ırk, iktisat alâkaları yekdiğerine zıt olabilir, seciyeler arıza gösterebilir, lisanlar anlaşılabilir, an'aneler, tarihler yekdiğerini tekzip edebilir. Fakat hiçbir zaman beşerî cereyanlar yekdiğerine düşman olmamıştır. Kültürün millî olması insanları ayırmasından değil, bir gaye etrafında birleştirmesindedir." (İzzet, 1969: 146)
10. Bu ilişki, kapitalizmin karanlık yüzünün en belirginleştiği anlardan biridir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda sanayileşmenin yarattığı ağır çalışma ve yaşama koşullarının sıkıntısı proleterin üzerine bastıkça, ağır alkollü içecekler daha fazla talep edilir hale gelmiştir. O zamana dek, yüksek alkollü içeceklerin tüketiminde (spirits) halk sınıflarına özgü esrime ve coşkusallık arzusu ağır basarken, sanayileşmenin artışı ile birlikte kaçış isteği temel neden olmuştur. (Schivelbusch, 2000: 144-145)

11. Veblen, zenginleştikçe aylaklığı daha çok zaman ayırabilen yeni sınıfların gösterişçi tüketimlerdeki moda yeniliklerinin daima bir işlevsellik söylemiyle birlikte geldiğinden bahseder. Her yeniliğin yalnızca estetik olarak gerekçelendirilmesi yetmez (zaten zenginlik arttıkça, onun izdüşümü olan estetik tasarımların çirkinleştüğinden bahseder Veblen), aynı zamanda bir işleve atıf yapılması, gerekliliğin vurgulanması kaçınılmaz olur. (Veblen, 1970: 116-117) Bunca işlev icat etme kaygısının, modayı en çok talep ve takip eden aylak sınıfların işlevsizliklerini, ironik bir şekilde daha fazla tüketimle telafi etmeyi arzulamalarından kaynaklandığını düşünebiliriz. Günümüzün gösteri-merkezli estetik tutkusunu ve onun boş gösterenli toplumsal alanını, Mehmet İzzet, hem Veblen gibi çağdaşından iyi takip etmiş hem Türkiye'nin özgül bağlamına da mütevazı bir şekilde uyarlamıştır.
12. Bourdieu(1979), üst sınıflarda tüketim aracılığıyla somutlaşan başlıca üç tip farklılaşma (Mehmet İzzet'in deyişiyle 'sıyrılmaya') örüntüsü gözlemlenmiştir: Beslenme, kültür ve kendiliğin sunumu. Özellikle bu sonuncu, görsel olan ve en kolay farklılaşmayı sağlayan unsurları içerir. Giyim, güzellik bakımı, kişisel bakım, hizmet personeli, kendiliğin sunulmasının başlıca araçlarıdır. Moda, bu bağlamda üst sınıf mensubu için yaşamsal önem arz eder. Diğer yandan, Mehmet İzzet'in işaret ettiği gibi, spora düşkün, dolayısıyla bedeni temel bir iktidar temsili olarak algılayan üst sınıflar, özen gösterilen bedende, bütün bir insan ideali ve buna bağlı burjuva etiğini görürler. (Bourdieu, 1979: 204 ve 241) Hizmet personelinin önemine Veblen de, adı geçen yapıtında geniş olarak değinmiştir.
13. "Artık solgun benizli veremlileri güzideler arasında değil, amele mahallelerinde daha çok buluyoruz. O halde güzidelerden yani, 'boş vakit geçirebilecek kadar zengin olanlardan' sıyrılmak isteyenler hiç takatsiz, çehresi yorgun, neş'eden mahrum gözükme arzusunda bulunur mu? İşçilerin suret-i umumiyede [süret-i umumiyede] büyük şehirlerde yaşayan bütün bayağı halkın yani, parası az halkın sıhhati kâfi derecede bozuk olunca, onlardan farklı olduğunu ispat etmek isteyen zengin, yeni bir modaya sıhate muvafık bir hayata teveccüh edecek, gürbüz olmak, kendini spora vermek isteyecektir." (Değirmencioglu, 2002: 242)
14. Doğurmayı, kadını için, bir metafor olarak da kullanmayı düşünecek

kadar değişmeden yanadır; üstelik, o günün, gelenekçiliğın söylemsel taassubu ile örölmüş zihinlerine soğuk duş etkisi yapacak bir cümle ile, kadının üretime katılmasının gerekliliğini vurgular. Mehmet İzzet, her zaman olduğu gibi, hınzır bir istihza ile, sanki dîvan edebiyatının rücû sanatını çağırıştırır bir cümle kurar: “Doğurmak bir saadet ise, o saadetten aile haricinde de tatmak mümkündür: Devamlı bir kıymeti haiz bedii, ilmi veya teknik mahiyette eserler vücade getirerek.” Ardından, akli karışmış mutaassıp erkek münevveri köşeye sıkıştıran şu cümleyi de sarf ederek savını bağlar: “Kadınları bundan mahrum edince, aynı zamanda iki fenalık yapmış, hem onları mesut edecek hem umuma menfaati dokunacak bir faaliyete mani olmuş bulunuyoruz.” (Değirmencioğlu, 2002: 326)

15. “Şu halde ova köyleri sadece [‘]kasabalaşarak’ değişmiyorlar, fakat, kendisi de değişmekte olan bir kasabadan gelen kültür yayımının tesiriyle değişiyorlar. Köyler *değişen kasabaya* ayak uydurdıkları nispette, eski kasaba kültür birimlerini değil, az çok farklı bir şekilde de olsa ‘modern şehir’ kültür vasıflarını benimsemiş oluyorlar; meselâ karyola, radyo, telefon[,] fotr şapka, gelinin beyaz duvak ve mum çiçeği takması, sandalye ilh. kasaba değil, modern şehir kültür birimleridir; buna mukabil beyaz patiska örtölü sedir, oyaly yemeni, yeldirme giymek ilh. ise ‘eski kasaba’ kültür birimlerinin misalleridir. (...) Kasabadaki değişme sırasını köyler kısaltarak atlamalar yaparak geçiriyorlar. Atlamalar hangi alanlarda ve ne nispette oluyor meselesi mühim ve meraklı bir sosyal araştırma problemini teşkil eder.” (Boran, 1992: 250-251) Bu satırlar, kısa bir süre sonra, Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye’de bolca görölecek olan Amerikalı ‘danışman’ların sıkça öğütleyeceği şekilde, “modernleşmek için önce batı medeniyetinin geçtiği aşamaları kat etmek gerekir. Sanayileşeceğiz diye bu kadar uğraşmayın; siz önce tarımda modernleşin sonra sanayileşirsiniz” mealindeki önerilere özgün bir toplumbilimsel saptamayla, erken bir dönemde yanıt vermiş oluyordu. Türkiye’nin sürekli olarak çevrede tutulmasına yönelik bu sinsî söylem, ancak Boran’ınki kadar zihni duru çözümlmelerle bertaraf edilebilirdi. Boran ve diğer genç toplumbilimcilerin, tam ittifak devletlerinin savaşı kazanacaklarının kesinleşmeye başladığı ve Yalta Konferansı’nı izleyen zamanlarda kaba bir şekilde tasfiyesinin siyasal konjonktür

değişikliği bakımından anlamını, hiç derin komplo teorilerine sapmadan bu noktada bulabiliriz. D.T.C.F.'den genç bilim adamlarının uzaklaştırılması, Tan Matbaası baskını, ırkçı-Turancı' ların tasfiyesi gibi olayların hep aynı zaman dilimine denk düşmeleri ne tesadüf ne beceriksiz bir iktidarın eseri addedilebilir. Boran'ın yarım kalmış toplumbilimi, bağımsız bir Türkiye ülküsünün yolunu önemli ölçüde açabilirdi. Bu ise, Dünya'nın nüfuz alanlarına bölüştürüldüğü, pazarın merkez-çevre ilişkileri çerçevesinde ve Soğuk Savaş algılaması dâhilinde örgütlenmesinin önünde ciddi bir engel oluşturacaktı.

SUMMARY

THE INCOMPLETE SOCIOLOGICAL IMAGINATION OF MEHMED İZZET

The birth, development and proliferation of the sociological thought in Turkey has been shaped, more or less, in conformity with the instabilities and some oppressive conditions of the political life. Therefore, sociology has been formed as a discontinuous and interrupted history. Besides the lack or at least weakness of a very necessary theoretical articulation and the progress in research ability through time, one of the most salient problems was the non-communication, even ignorance between generations of sociologists. Some of them, if not sufficiently institutionally influent or, by bad faith, not long lived, have fallen into a general or partial oblivion; Mehmet İzzet is one of them. As a student of the very dominant figure Ziya Gökalp, founder of the sociology in Istanbul University, he resisted to reproduce exactly the same kind of thinking in his short academic and intellectual life. Although he had never been in direct conflict with his master, he tried to develop another sociology, not only a homogeneous one as that of Gökalp (a strong involvement with the Durkheimian concepts and theory), but rather a pluralist approach synthesizing different European thinkers of different conceptual trajectories, even the innovative analysis of Veblen on the leisure class recently published at time in USA. Mehmet İzzet, though he could not find time to refine a sufficiently analytical sociology, interested in a myriad of little details of everyday life, with sharp and original references to contemporary and classical thinkers, especially in his short articles published in newspapers and journals of those days. He also contributed to the preparation of handbooks of sociology, by the translations of the most remarkable books of his time, for a wider public,

particularly students of teachers' colleges. Nevertheless, his main the most original contribution to the sociology has been his book entitled "Theories of Nationality and the National Life", severely challenging slowly growing essentialist, if not racist conceptions of the nation and nationalism. Mehmet İzzet, rather, focused on an idealist, and certainly not an absolutist version of nationalism. Indeed, this is why he prefers to use the term *nationality*, as the very feeling of being part of a nation, not its ideological connotation as exclusionist force. On the contrary, his interpretation of nationality stems from a very different conception of the nation: The latter can be taken as a unit of collective action, only if it has a universalist, humanist orientation to coalesce with the entire humanity as an ultimate ideal. Nations exist, because of a series of historical, linguistic, cultural, political reasons, but, being a nation has sense only when its specific entity can contribute to the integration of the humanity as a whole. Unfortunately, Mehmet İzzet died at the age of thirty-nine in 1930, when both the world and Turkey were in a critical period. His ideas could not be entirely carried out through generations. He thus became of the forgotten ghosts of the Turkish sociology.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Halil

2007 “Mehmed İzzet ve Metodoloji”, iç. Prof.Dr.Nihat Nirun'a Armağan 2007 (der. Nevin Güngör Ergan, Esra Burcu, Birsen Şahin, Müge Kamanlıoğlu), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s.351-360.

BAYRAKTAR, Levent

2007a “Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, cilt:4, sayı: 1, s.1-7.

BAYRAKTAR, Levent

2007b “Mehmet İzzet'in Ardından”, iç. Prof.Dr.Nihat Nirun'a Armağan 2007 (der. Nevin Güngör Ergan, Esra Burcu, Birsen Şahin, Müge Kamanlıoğlu), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s.235-243.

BEYAZYÜREK, Mansur

2006 “Son Osmanlı'da En Birey: Tevfik Fikret”, Biyografya, sayı:7, s.127-136.

BORAN, Behice

1992 Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki), İstanbul: Sarmal Yayınları.

BOURDIEU, Pierre

1979 La distinction, critique social du jugement, Paris: Les Editions de Minuit.

DEĞİRMENCİOĞLU, M. Coşkun

1987 Mehmet İzzet, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

DEĞİRMENCİOĞLU, Mahmut Coşkun

2002 Mehmet İzzet (1890-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun

- 2003 “Mehmet İzzet”, iç. Türkiye’de Modern Siyasî Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik 2003 (der.Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, s.124-131.

DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun

- 2007 “Mehmet İzzet’in Sosyal Felsefesi (1891-1939)”, iç. Prof. Dr.Nihat Nirun’a Armağan 2007 (der. Nevin Güngör Ergan, Esra Burcu, Birsen Şahin, Müge Kamanlıoğlu), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s.84-89.

DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun

- 2008 “Mehmet İzzet (1891-1930)”, iç. Türkiye’de Sosyoloji I (İsimler-Eserler) 2008 (der. M.Çağatay Özdemir), Ankara: Phoenix Yayınevi, s.505-526.

İZZET, Mehmed

- 1969 Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, İstanbul: Ötüken Yayınları.

KAÇMAZOĞLU, Bayram

- 2001 Türk Sosyoloji Tarihine Giriş, Ön Koşullar, Birey İstanbul: Yayıncılık.

KOCACIK, Faruk ve Emre KONGAR

- 1996 “Mehmet İzzet”, iç. Türk Toplumbilimcileri 2 1996 (der.Emre Kongar), İstanbul: Remzi Kitapevi, s.69-113.

MILLS, C.Wright

- 1979 Toplumbilimsel Düşün, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

NALBANTOĞLU, Hasan Ünal

- 2002 “Bir Toplumbilimcinin Gecikmiş Portresine Doğru”, Biyografya, sayı:2, s.127-140.

NALBANTOĞLU, Hasan Ünal

2003 “Üniversite A.Ş.’de Bir ‘Homo Acamedicus’: ‘Ersatz’ Yuppie Akademisyen”, *Toplum ve Bilim*, 97, Güz, s.7-42.

SCHIVELBUSCH, Wolfgang

2000 *Keyif Verici Maddelerin Tarihi. Cennet, Tat ve Mantık*, Ankara: Dost Kitapevi.

ÜLKEN, Hilmi Ziya

1992 *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

VEBLEN, Thorstein

1970 *Théorie de la classe de loisir*, Paris: Gallimard.

Teşekkür: Değerli katkılarından ötürü Sinem Alkan’a teşekkür ederim.

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLERDE İNSAN HAKLARININ ROLÜ VE ÖNEMİ: TÜRKİYE'DEKİ DURUM¹

Bülent KARA*

ÖZ

Terörizm, uzunca bir zamandır Türkiye'nin en önemli problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. Bu süreç içinde terör sorununun çözümü konusunda askeri yöntemlerin kullanılması, Türkiye'nin terörle mücadele stratejisinin ana eksenini oluşturmuştur. Terörizmin sadece silahlı mücadele ile çözülebileceği yaklaşımı, Türkiye'nin terörle mücadele stratejisinde insan hakları kavramının bir şekilde ihmal edilmesine yol açmıştır. İşte bu nedenlerden dolayı, bu çalışmada terörle mücadeledeki yapısal dönüşüm ve insan hakları sorunu, Türk Hukuk Sistemini oluşturan mevzuat ve yargı kararları irdelenerek araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Terörizm, İnsan Hakları, Küreselleşme, Kimlik, Türk Hukuk Sistemi*

ABSTRACT

For many years terrorism has been one of the most important issues for the nation of Turkey. During this current period "The War Model" was the main strategy of Turkish National Policy on Combating Terrorism. As a result of this strategy, human rights issue was ignored whilst Turkish Terrorism Policy was being implemented. This has lead to a negative impact on Turkey's image in the international society. Due to these reasons, in this study; Turkey's human rights problem whilst struggling with terrorism will be analyzed by reviewing Turkish Legal System.

Key Words: *Terrorism, Human Rights, Globalization, Identity, Turkish Legal System*

¹ Bu makale VI. Ulusal Sosyoloji Kongresindeki poster sunumundan oluşturulmuştur.

* Yrd. Doç. Dr. Bülent Kara, Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Şiddetin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Terör şiddetin organize olmuş halidir. Terörizm, son yıllardaki teknolojik gelişmelerden de yararlanarak daha fazla etkinlik kazanmaktadır. Her geçen gün biraz daha küçülen ve globalleşen dünyada terörizm tehdidinin de globalleştiği görülmektedir. Büyük mali ve teknolojik imkanlar, iyi yetişmiş elemanlar ile planlı bir uğraş gerektiren terörizm faaliyetleri artık çağımızda uluslar arası bir nitelik kazanmıştır.(Özdağ, 2007).

Terörizm, basit bir şiddet eylemi olmayıp iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel gibi pek çok neden ve sonucu bulunmaktadır. Terörizm tehdidinin ve beraberindeki dinamiklerin analizi, terörizmle mücadele konusunda önemli yol gösterici vazifesi görmektedir. Her ne kadar, terörizmle mücadelenin birtakım sistematik işleyişlerin toplu ve analitik analiziyle gerçekleştirilmesi gerekiyorsa da, sistematik işleyişteki bazı temel noktaları üzerinde de derinlemesine analiz zorunlu gözükmemektedir. Bunun yanında terörizm ile mücadele ederken güvenlik olgusu ön plana çıkmaktadır. Evrensel anlamda insan haklarının felsefesi düşünüldüğünde ise, güvenlik kavramının özgürlüklerle uyumlu olması gerekmektedir. Bu bir anlamda, günümüz koşullarının bir gereğidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı demokrasi ve insan haklarının gelişimine yönelik tartışmaların odak noktası terörizmdir. Bilhassa Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda sivil hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması süreci ile terörizmle mücadele önlemleri bir potada eritmeye çalışılmıştır. (Alexander, Brenner, Krause, 2008, vi-viii). Türkiye demokrasisinin sorunlu yapısının giderilmesi durumu düşündüğünde, insan hakları ve güvenlik arasında bir denge kurularak demokratik hakların karşılanması önemlidir. Bu hem iç hem de dış koşullara uygun olacaktır. Bu nedenle, bu çalışmada Türkiye'de insan hakları konusunun gelişiminin terörizm olgusu bağlamında nasıl düşünülebileceği konusu değerlendirilecektir.

1. Terörizm Olgusu ve İnsan Hakları

Terörizmi tanımlamak artık, terimin ilk ortaya çıktığı olay olan Fransız devrimindeki kadar basit bir iş değildir. (Kaya, Erdemir 2008; 1). Zira akademisyen, yazar, güvenlik görevlileri ve devletler tarafından yüzlerce tanımlanmış olmasına rağmen, günümüzde Türkiye'de ve dünya'da terör teriminin tanımı ve kapsamı konusunda görüş birliği yoktur. (www.forumturkiye.com, 2009). Bunun da değişik nedenleri vardır. Her ülke kendi çıkarlarına göre bir tanımlamaya gitmektedir. Terörizmin çok yönlü

ve karmaşık olmasının yanı sıra konu üzerinde araştırma yapanların konumu ve yönelimlerine göre, değişen terör olaylarını “meşrulaştırma ve gayri meşrulaştırma” çabaları da konunun genel kabul gören bir tanıma ulaşmasını engellemektedir.(Orhon, 2004: 12- 20).

Terör “Düşman ya da tarafsız yabancı toplumlari ve dost gruplari tesir altına almak, sindirme, kendi saflarina çekmek maksadıyla illegal örgütlerce icra edilen, öldürme, tahrip, sabotaj, kaçırma, soygun ve benzeri planlı, kasıtlı faaliyetler” şeklinde tanımlanmaktadır. İngiltere Terörle Mücadele Kanununda, “siyasi kurumlara karşı şiddet kullanımı veya toplumun çeşitli kesimlerinin korku içinde bırakılması amacıyla şiddet kullanılması”, Fransız Terörle Mücadele Kanununda, “baskı veya tehdit yoluyla mevcut kamu düzeninin ciddi olarak bozulmasına yönelik bireysel veya toplu olarak bulunulan herhangi bir faaliyet olarak” terör tanımlanmaktadır. (Spiers, 2004; TESEV, 2009)

Ülkemizin 12.04.1991 tarihinde kabul edilen 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun terör tanımı başlığı altındaki 1’nci maddesinde:

“Terör; baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, devletin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir” (Çelenk, 2009) şeklinde tanımlanmaktadır.

Terörizmin ortak bir tanımının bulunmamasının yanı sıra ne tür faaliyetlerin terörizm kapsamına girdiği konusunda da tam bir fikir birlikteliği mevcut değildir. Bir ülke tarafından terörist olarak tanımlanan kişiler, başka bir ülke tarafından tamamen politik sebeplerle özgürlük savaşçıları olarak tanımlanabilmektedir. Ne yazık ki, terörizm gibi hayati bir konuda dahi çıkar hesapları yapılabilmektedir (Özdağ, 2007:35-39).

Terör örgütleri şiddet uygulayarak halkı bezdirmeyi, devlet kurumlarını yıpratmayı ve bu yolla amaçlarına ulaşmayı hedefler. Şiddet çok farklı şekillerde olabilir ancak bu kitlesel ve sistemli bir nitelik kazandığı vakit toplumsal alanda ciddi bir kaos ve kargaşa ortamı yaratabilmektedir.

Bunu günümüzde uygulayan terör örgütleri bu yolla toplumlari bezdirmek için hedefledikleri amaca uygun bir ortam yaratmayı

amaçlamaktadırlar. Pek çok alanda yaşanan gelişmeleri örnek alarak sergileyen terör örgütleri bazen devletlerin varlığını tehdit edecek düzeyde güçlenebilmektedir.

Terörizm eylemleri doğası itibarıyla öngörülemez bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla ülkelerin güvenlik kuvvetleri terörizmle mücadele ederken bu öngörülemezliğe yönelik tedbirler almaktadır. Bu öngörülemezlik terörizmle mücadelede bilhassa 11 Eylül sonrasında istihbaratın önemini artırmış, istihbarat elde etmek için yapılanlar da kişilerin temel hak ve özgürlüklerine müdahale şeklinde olmuştur. (Tsang, 2007: 2,3). Çünkü terörizme karşı ilk önce alınan tedbirler, genel olarak hak ve özgürlüklerin kısıtlanması şeklinde kendisini göstermektedir. (Osiatynski; 2005: 302). Güvenlik ve özgürlük, birbiri ile çelişen ve dengelenmesi güç olan kavramlar olarak değerlendirilse de güvenliğin sağlanmasının gerekli olduğu düşünülen durumlarda bile hak ve özgürlüklerin korunmasına büyük bir titizlik ve hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, terörle mücadele konusunda gündeme gelen özgürlükler meselesi insan hakları olgusu ile birlikte değerlendirilmektedir. (Hazır, 2001:12- 14)

Terörizm olgusu bağlamında ön plana çıkan insan hakları bütün haklardan üstün bir nitelik taşır ve en üstün ahlaki talepleri ifade eder; "olanı değil", "olması gerekeni" gösterir. İnsan hakları, insanın sadece insan olmasından kaynaklanan haklardır. Bu özelliği ile insan hakları belli bir ödevle bağlanmayan, devlete yönelik olan tek taraflı haklardır. "İnsan hakları, özneleri için ödevler içerir" ile "insan hakları, varlığını bu ödevlerin yerine getirilmesine borçludur" görüşlerine pek itibar edilmemektedir. Bir başka deyişle insan hakları sadece insan olmaktan dolayı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan insan haklarının kökeni ise, insan olma durumu, insan tabiatı ve insanlık kavramlarıdır. Nasıl ki hukuki hakların kaynağı hukuk; sözleşmeden doğan hakların kaynağı sözleşme ise, insan haklarının kaynağı da insanlık tabiatıdır denilebilir. Bu durum insan hakları belgelerinde 'insanlık onuru' olarak ifadesini bulmaktadır. İnsan haklarının en büyük gelişim dönemi olan XX. yüzyıla gelindiğinde insan haklarının gelişimi açısından karşılaşılan ilk olay I. Dünya Savaşı'dır. Savaşın başlaması ile göreceli de olsa, Fransız Devrimi ile başlayan insan haklarının gelişim süreci sekteye uğramıştır. (Zafer, 1999: 3; Gemalmaz, 2005)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ve diğer uluslararası insan hakları standartlarında yer alan haklar evrensel, vazgeçilmez ve devredilmez niteliktedir. İnsan hakları kişilerin güvenliğini garanti altına

alma ve koruma amacını taşımaktadır. Benzer şekilde, uluslararası insani yasalar olarak da bilinen uluslararası insan hakları hukuku, kişilerin can ve mal güvenliğini garanti altına alan yasalar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, hükümetlerin bu hakları geliştirmeleri ve korumaları için uluslararası düzeyde zorunlulukları bulunmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3. maddesi şöyle der: "Herkesin yaşama, özgürlük ve kişisel güvenlik hakkı vardır." Bu haklar, silahlı çatışmalar esnasında dahi 'yok' kabul edilemez. (Ataman, 2002)

Güvenlik uğruna hak ve özgürlüklerin feda edilmemesi ve her iki olgunun kendi olmazsa olmazı içinde mümkün olabildiğince birbirine yakın tutulması, her iki hayati gerekliliğin de azami seviyede korunması suretiyle toplumda maksimum huzur ve güveni sağlamaya yardımcı olacaktır. İki kavramın ancak bu şekilde dengelenebileceği düşünülmektedir.

Günümüzde özgürlükler ve güvenlik ikilemini terörizm eksenli olarak yaşayan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Aslında demokrasinin sorunlu yapısına, terör olgusu da eklenince demokrasinin gelişimi zaman içinde olumsuz etkilenmiştir. İnsan haklarının gelişimi konusunda önemli bir yol alamayan Türkiye'nin, güvenlik ve özgürlükler sorunu ülke gündeminde her zaman yer alan bir konudur. Bu bağlamda öncelikle Türkiye'de insan haklarının gelişim sürecinin incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

2. Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişimi

Türklerin Anadolu'ya girişinden ve hakimiyet sağlamasından itibaren çok kültürlü ve dinli yapı nedeniyle her zaman ülkenin toplumsal yapısı bazı hassas dengeleri gözetmek üzerine kurulmuştur. Aynı durum Osmanlı Devleti'nin kurulup, imparatorluğa dönüşüm sürecinde de devam etmiştir. (Kongar, 2001).

Osmanlı Devleti, Çok-dinli, çok-uluslu bir yapıya sahipti. Çok sayıda farklı kültürün birbirleriyle yan yana yaşadıkları bir toplumsal yapı, Osmanlı'nın ekonomik ve siyasi yapısına göre şekillenen "millet sistemi" içerisinde yer almışlardır. Osmanlı hoşgörüsü olarak da tanımlanan tarihsel süreç içinde çeşitli kökenden insanlar bir arada yaşayarak kendi dillerini, dinlerini ve kültürel kimliklerini muhafaza etmiştir. Bu yapı içinde Osmanlı Devleti'nde bir insan hakları doktrininin gelişmesi elbette beklenemezdi. İlgili dönem, imparatorluklar dönemi de olduğu için insan haklarının kurumsal olarak geliştiği bir süreçten de söz edilemezdi. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti 17. ve 18. yüzyıllarda insan hakları alanında

Avrupa'da söz konusu gelişmelere de kapalı kalmıştır. Avrupa devletleri, gelişen kapitalizmin de etkisi ile ulus devletleşme ve özgürlükler alanında bazı ilerlemeler kaydederken, Osmanlı Devleti yöneticileri uzun bir süre Fransız İhtilali'nin anlamını ve getirdiklerini kavrayamamıştır. (Kongar, 2001: 122- 128).

Ancak bütün dünyayı etkisi altına alan 1789 Fransız Devrimi, Osmanlı'yı da etkisi altına almıştır. Fransız Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu'nu doğrudan etkiledi ve milliyetçilik, Osmanlı topraklarında da ortaya çıkmaya başladı. Bundan sonra din esasına dayanan "millet sistemi", ulus-devlet talebinde bulunan milliyetçilik karşısında giderek zayıfladı. Ancak bu gelişmelerden sonra Osmanlı Devleti'nde insan hak ve özgürlükleri konusunda çeşitli görüşler ve fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır. (www.turkish-media.com, 2009).

Türk toplumunun demokratikleşme süreci, 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yüzyıldan başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reform süreci, Avrupa ülkeleriyle çok daha yakın siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkileri de beraberinde getirmiştir. 1808'de II. Mahmut'un imzaladığı Sened-i İttifak, merkezdeki padişahın karşısında illerdeki "ayan"ın (büyük toprak sahipleri) siyasi konumunu güçlendirmiştir. Sened-i İttifak önemlidir; çünkü Türk tarihinde ilk kez devlet iktidarının sınırlandırılabilceği düşüncesi Sened-i İttifak ile ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeyle birlikte hem anayasacılık hareketleri başlamış oldu hem de insan hakları ve temel özgürlükler bundan sonraki ferman ve anayasalarda ayrıntılı olarak yer almaya başladı. (www.turkish-media.com, 2009).

Osmanlı Devleti'nden sonra yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, 1923 sonrası dönemde aşama aşama demokrasinin gelişimi konusuna yönelmiştir. Seçme ve seçilme hakları, anayasal düzenlemeler, çok partili hayata geçiş yanında, uluslar arası sözleşmeleri de imzalama yoluyla insan hakları ile doğrudan ve dolaylı olarak çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Soğuk Savaş döneminde ise, Türkiye'deki politik süreç içinde, insan hakları unsurunun önemli bir yer işgal ettiği pek söylenemez. Bu dönemde özellikle, dış politikamızı, uzun yıllar boyunca yönlendiren temel faktör "güvenlik" sorunu olmuştur. Bu da bir biçimde iç politikayı etkilemiştir.

1980- 1990 arası dönemde ise insan hakları, Türkiye'nin içeride ve dışarıda en önemli sorunlarından biri haline geldi. 1980 askeri müdahalesi ve 1982 anayasasının anti demokratik yapısı Türkiye'de insan haklarının gelişimine büyük bir darbe vurmuştur. Türkiye, bu dönemde gerek ikili,

gerekse çok taraflı ilişkilerde insan hakları ihlalleri nedeniyle yöneltilen eleştiriler ve kimi zaman baskılarla karşı karşıya kaldı. Dönemin sonuna doğru, uluslar arası düzeyde bazı yükümlülükler altına girilerek dışarıya karşı olumlu bir izlenim vermeye çalışıldıysa da Türkiye 1980'leri "insan hakları ihlalcisi devlet" sıfatını taşıyarak kapattı. (Oran, 2001: 188).

İnsan hakları 1970'li yıllarda ihlal edilmesine karşın, AB'nin Türkiye'deki insan hakları ihlalleriyle ilgisi 1980'lerin ürünüdür. Çünkü Türkiye, 1980'lere, bir askeri darbe ve onu izleyen 12 Eylül rejimi altında başladı. 12 Eylül'ün açık ve doğrudan sonuçları insan hakları alanında ortaya çıktı. Çünkü, o döneme kadar Türkiye'de oluşan demokrasi, demokratik birikim, hukuk düzeni ve siyasal-toplumsal muhalefet açık ve yoğun şiddet uygulanarak ortadan kaldırıldı ve geleceğe yönelik her türlü muhalefeti, bütün bir hukuk düzeni hukukun temel ilkeleri de ihlal edilerek ortadan kaldırıldı. (Oran, 2001: 191).

Avrupa Birliği bu gelişmelere ilk başta tepkisiz kaldı. Bunun en önemli sebebi 1980'lerin ortalarına kadar Avrupa Birliği'nin insan hakları politikasının esas olarak içe yönelik olmasıydı. Ancak daha sonra, Türkiye'deki askeri darbe sonunda üç yıllığına dondurulan AB-Türkiye ilişkileri, demokrasinin eksik işleyişi ve insan hakları ihlalleri yüzünden gerginleşmeye başladı. Bu çerçevede, Avrupa Parlamentosu'nun ve Uluslararası Af Örgütü'nün, Türkiye aleyhine hazırladığı raporlar ve görüşler de bu gerginleşmeye katkıda bulundu. Bütün bu gelişmeler Türkiye'yi eksik ve hatalı insan hakları karnesi yüzünden, özellikle Avrupa'da göze batır bir konuma getirdi. (Uğur, 2004: 267).

Burada Avrupa Birliği'nden söz edilmesinin nedenlerinden biri, 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yıllardan günümüze kadar Türkiye'de insan hakları alanında yapılan çalışmaların ve yasal düzenlemelerin genelde AB'ye uyum süreci ile paralel gitmiş olmasıdır.

Uluslararası antlaşmaların Türk iç hukukundaki yerini düzenleyen 1982 Anayasası'nın 90'ıncı maddesinin son fıkrasında "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa mahkemesine başvurulamaz" hükmüne yer verilmiştir. 90. maddenin son fıkrasında geçen "kanun hükmünde" nitelemesi, kanun "gücünde", "kuvvetinde", "değerinde" anlamlarına gelmektedir. Daha açık bir deyişle, bu ibareden, uluslar arası antlaşmaların "normlar hiyerarşisi"ndeki yeri hakkında herhangi bir ipucu elde edilerek, Anayasa'nın üstünde veya altında yer aldığı sonucuna ulaşılamaz.

Söz konusu hükmün, "somut norm denetimi" yolunu kapattığı da açıktır. Bu hükmün konulma sebebi ise, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri ve en önemlisi olan "ahde vefa" kuralından yola çıkarak, uluslararası alanda devletin sorumluluğunun doğmasını engellemektir. (Sezer, 2004: 2292- 30).

2001 yılındaki anayasa değişikliği sırasında 90. maddeye eklenmesi düşünülen son fıkra, TBMM Genel Kurulu'nda kabul görmemişti. Bu değişiklik insan haklarının korunması bakımından 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesinin besinci fıkrasına eklenmiştir. 90. maddeye eklenen besinci fıkra şöyledir: "Kanunlar ile milletlerarası antlaşmaların çatışması halinde milletlerarası antlaşmalar esas alınır". Bu yeni hüküm, Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde hukuksal alt yapının sağlanması için eklenmiştir. İnsan hakları alanındaki uluslararası antlaşmaların iç hukuka üstünlüğünü sağlayan yukarıdaki Mayıs 2004 tarihli Anayasa Değişikliği, Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin 2004 yılı İlerleme Raporu'nda da şu şekilde değerlendirilmiştir: Bu değişiklik Türk yargısının AİHS'yi uygulama kapasitesini güçlendirmiştir. Bu değişikliğin yargıya etkisinin izlenmesi gerekmektedir. (DPT, 2004: 24).

Avrupa Birliği bu değerlendirmesiyle Türkiye'nin yaptığı değişikliği uluslararası sözleşmelerin uygulanması noktasında desteklediğini belirtmektedir.

3. Türkiye'de İnsan Hakları ve Güvenlik İkilemi

Türk demokrasisi uzun bir sürece rağmen önemli gelişmeler kaydedememiştir. Bu süreç içinde birçok neden bulunmaktadır. Çok partili yaşama geçişin sancıları, askeri müdahaleler, askeri-bürokratik yapının katılığı, 1970'li yıllardan başlayarak bugüne kadar gelen iç terör olayları (1970'li yıllardaki sağ ve sol çatışmaları, ASALA terör örgütünün eylemleri, aşırı dinci örgütlerin faaliyetleri ve nihayetinde 1980'li yıllardan günümüze kadar süren etnik temelli PKK terör örgütünün eylemleri) gibi nedenler demokrasinin kurumsallaşması ya da ilerlemesi sürecini pek etkileyememiştir. Bunun yanında 1980'li yılların sonuna kadar süren Soğuk Savaş ve SSCB tehdidi, Ortadoğu coğrafyasının (özellikle Irak, İran ve Suriye) istikrarsızlığı gibi dışsal faktörler güvenlik olgusunu ön plana çıkarmıştır. (Özdağ, 2007: 65-59; Kongar, 2001).

Burada görüldüğü üzere Jeopolitik olgu ön plana çıkmaktadır. Devletlerin iç ve dış politikalarındaki öncelikler bizzat buldukları coğrafya ve onun koşullarına göre belirlenmektedir. Örneğin Norveç ve İzlanda gibi ülkeler stabil bölgelerde ve görece homojen bir nüfusa sahip

oldukları için güvenlik yerine toplumun refahı, sosyal devlet uygulamaları ve demokrasinin daha da üst düzeye çıkartılması gibi hedefler ön plandadır. Etiyopya ya da Nijerya gibi küçük ülkeler için uluslar arası kamuoyunda prestij kazanmak ön planda iken, Türkiye gibi ülkeler için güvenlik daha ön planda olmuştur.

Bunun yanında güvenlik ve özgürlükler arasındaki çelişkiler zamana göre de değişmektedir. Örneğin 11 Eylül saldırılarına kadar ABD ve İngiltere için insan hakları daha ön planda iken terörizm olgusu bu ülkeler için ciddi bir tehdit değildi. Ancak 2001 yılından bugüne bu ülkeler için terörle mücadele ve güvenlik politikalarının önceliği söz konusudur.

Türkiye ise 1960'lı yılların sonundan itibaren terör olgusu ile mücadele etmektedir. Uzun bir süredir ülke gündemini işgal eden terörle mücadele, ülke içinde insan haklarının gelişimini engellemiştir. (Türkiye'deki Anarşi ve Terör'ün Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi, 1982: 37) Ancak objektif bir bakış açısı ile Türkiye gibi hedefini muasır medeniyet seviyesine ulaşmak olarak tanımlamış bir ülke için, hemen her fırsatta terör olgusunun arkasına sığınmak geçerli bir mazeret değildir. Avrupa İnsan Hakları mahkemesinin Eylül 2009'da yaptığı çok yeni bir açıklamada insan hakları ihlali ile başvuru yapılan ya da şikayet edilen ülkelerin başında 300'ü aşkın başvuru ve açık arayla birinci sırada Türkiye gelmektedir.

Buna göre 1990'lı yılların sonuna kadar çok yüksek bir AİHM grafiği olan Türkiye'nin durumu 2002 yılına gelindiğinde çok düzelmiş, hatta Türkiye Fransa'dan bile daha iyi bir grafiğin sahibi olmuştur. Ancak bu durum 2002'den itibaren değişmeye başlamış ve 2002'den 2008'e kadar geçen sürede Türkiye'den AİHM'e yapılan başvurular 54'den 300'ler seviyesine çıkmıştır. (www.savaskarsitlari.org, 2009).

Türkiye AİHM grafiği 2002- 2008

YIL	DAVA SAYISI	EN AZ BİR ALANDA İNSAN HAKKI İHLALİ OLDUĞU HÜKMÜ
2002	105	54
2003	123	76
2004	171	154
2005	290	270
2006	334	312
2007	331	319
2008	264	257

Kaynak: www.savaskarsitlari.org, 2009.

Tabloya göre son yıllarda insan hakları ihlalleri giderek artmıştır. Bu konunun nedenleri farklı bir tartışma konusu olmakla birlikte bu başvuruların tümü terörle mücadele ile ilgili değildir. Bu bağlamda hemen her insan hakları ihlalinin ya da anti demokratik uygulamaların neticesinde güvenlik kaygısının arkasına sığınmak doğru değildir. Elbette ki, terör ülkedeki güvenlik kaygılarını ve güvenlik tedbirlerini arttıracaktır. Dünyada buna benzer durumlar gelişmiştir. Ancak bütüne bakıldığında kısa vadede güvenlik ve özgürlükler arasında ters orantı gibi görünen uygulamalar olsa da uzun vadede bu iki olgunun uyumlu bir şekilde yani biri diğere tercih edilmeden yaşanabildiği görülmüştür.

Günümüz koşullarında, yani küreselleşme, ülkeler arası işbirliği, demokratik hakların daha katılımcı hale gelmesi ve birçok önde gelen demokrasilerde çoğulculuğun esas alınması gibi uygulamalar söz konusudur. Ve tüm bu uygulamalar görece güvenlik kaygıları ile uyumlu şekilde en azından temel hakları zedelemeyecek şekilde sürdürülmektedir.

Türkiye ise günümüzde kendi iç ve dış şartları ve kendi dışındaki dünyanın şartlarının dayattığı gerçeklerle bir tür tercih noktasına gelmiştir. Bugüne kadar PKK terörü ve benzeri ulusal kaygılar ile şekillenen devletin temel haklar konusundaki bakış açısı sorgulanır ya da nasıl geliştirilebileceği düşünülür olmuştur. Bu sürecin nedenleri olarak, küreselleşme olgusu ve onun yarattığı iletişim olanaklarının etnik ve dinsel kimlikleri ya da yerel kültürleri canlandırması; soğuk savaş sonrası yaşanan siyasal gelişmelerin ve küreselleşme ile birlikte ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik, etnik, dinsel ve yerel kültürlerin farklı kimlik talepleri ile ortaya çıkmaları (Sarıbay, 2000); ulus devletlerin, küreselleşmenin dönüştürücü etkilerine cevap verebilmede zorluk yaşamaları (Üstel, 1999: 84- 85); uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler gibi unsurların da etkisi ile ulus devletlerin kendi egemenliklerinde yaşadıkları krizlerin bireysel kimlikleri de etkilemesi ve bunların taleplerinin devlet tarafından tanınması ve desteklenmesi taleplerinin devletin yurttaşlık alanı ile kurduğu egemenlik alanını sarsacak nitelikte olması (Coşar ve Özman, 2003: 99-102); ulus devletin resmi ideolojisi içinde bugüne kadar bir biçimde varlığını korumuş olan ulusal kültür ve devlet ideolojisi içinde eriyen, entegre veya asimile olan atomize olmuş yerel, dinsel, etnik grupların toplumsal temsile yönelik hak taleplerinin ulus devletin resmi siyasal ve kültürel alanına doğrudan veya dolaylı bir tehdit oluşturması (Badie, 2001: 44- 46) gösterilebilir.

Yukarıdaki açıklamalardan görüldüğü üzere Ulus devletler günümüzde önemli bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu bir anlamda uluslar

arası sistemin yarattığı bir zorunluluktur. Aynı zamanda ülkelerin kendi iç sınırları içindeki koşullardan kaynaklandığı için bir tür iç meseledir.

Türkiye ise, 1980’li yıllardan itibaren başlayan ve 1990’lı yıllardan sonra hız kazanıp bugüne ulaşan bu süreci etkin ve doğru bir şekilde değerlendirememiştir. Özellikle 1990’lı yıllarda artan terör olayları ve bunun askeri girişimlerle çözülmeye çalışılması (Cerrah, 2008: 141,142) ve sürecin sosyal ve siyasi alt yapısının geride kalması terör sorununun bugüne ulaşmasının nedenleri arasındadır.

Bu bağlamda yukarıdaki sıralamada Ulus devletin dönüşümü, kimlik talepleri ve yurttaş hakları ekseninde değerlendirilen birçok olgunun gelişimi günümüzde insan haklarının gelişimine bağlıdır. Ancak bu süreç Türkiye gibi terör sorunu yaşayan ülkeler için bazı sorunlar yaratmaktadır. Elbette ki Türk demokrasisi, bu sorunu yaşamayan ülkeler kadar rahat hareket edemeyebilir, ancak bunun yanında Türkiye’de demokrasi ve insan haklarının gelişimindeki yavaşlık düşünüldüğünde bu da yeterli bir gerekçe değildir. Açıkça kabul edilmelidir ki Türk demokrasisi ve insan hakları karnesinde önemli sorunlar vardır. Soğuk savaş döneminde SSCB tehdidi ve içte yaşanan sağ-sol çatışması nasıl bir mazeret olmuşsa, 1990’lı yıllardan itibaren de PKK terörü de bazı çevreler için mazeret olmuştur. Ancak günümüzde hem uluslar arası koşullar hem de terörü beseleyen gerekçelerden olan demokrasi ve insan hakları ihlali şeklindeki propaganda araçlarını terör örgütlerinin elinden almak için bir tür zorunluluktur.

Türkiye’de insan haklarının gelişimindeki eksiklik ya da yetersizlikler zaman zaman terör sorunu ile karıştırılabilmektedir. Ancak ülkemizin mevcut demokrasi sorunu kendi siyasal kültüründen kaynaklanmaktadır. Türkiye Devleti, Mustafa Kemal tarafından kurulmasından itibaren iki temel olgu üzerine oturmuştur. Bunlar çağdaşlaşma ve milliyetçiliktir. Çağdaşlaşma ise Türk modernleşmesi ile ifade edilmiştir. Mardin için Türk modernleşmesi, Osmanlı’dan itibaren bir tür modernleşme projesinin adıdır ve belli bir dinamizm ve sürekliliğe sahiptir. Türkiye’de gelişme tartışmaları kimi zaman “Avrupalılaştırma” kimi zaman “Batılılaşma” kimi zaman “Muasırlaşma/ Çağdaşlaşma” konuları çerçevesinde ele alınarak tartışılmıştır. Bu tartışmalar Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayıp Cumhuriyet döneminde yeni boyutlar kazanarak çeşitli aşamalardan geçmiş ve günümüzde devam eden bir yöneliştir. (Mardin, 1995: 23- 27).

Şerif Mardin ilgili çalışmasında, Osmanlı İmparatorluğu sırasında temelde savaşçı bir toplumun en önemli özelliği teknik üstünlük sağlamak

olduğundan, daha 18.yüzyıl başlarında, Batının askeri kurumlarının ve silah gücünün imparatorluğa nasıl getirilebileceğinin önemli bir devlet sorunu olduğuna değinmiştir. Bu yüzyılın askeri reform hareketleri Batıcılık anlamında ilk girişimler olarak ortaya çıkar. Bu nedenle Batılılaşma yöneliminin asıl hedefi, Batı ile aynı teknik düzeye ulaşarak askeri üstünlüğü yeniden ele almak olmuştur.

Hem Osmanlı'nın son dönemlerinde hem de Cumhuriyet döneminde batılılaşma bir devlet politikası olarak ele alınmıştır. Modernleşme geleneğinin Osmanlı'dan devraldığı bu konudaki mirasların en önemlilerinden biri 'devlet modernleştirici' misyon olmuştur. Bu gelenek, Osmanlı Devleti için devletin bekasını ve devletin iradesini korumak iken meşruiyet, Cumhuriyetçiler için devletin koruması ve modernleşmenin bizzat kendisiydi.

Türk politik kültürü incelendiğinde güçlü devlet ideolojisi, toplum mühendisliği, yöneten ve yönetilen arasındaki kesin ayırım, sivil toplumun gelişmemesi gibi olgular ön plana çıkmaktadır. Bu anlayış Cumhuriyet döneminde de, Batı tipi örgütlenme çabalarına karşın, varlığını bu şekilde sürdürmüştür. Örneğin, partiler arasındaki ayrışma da Batıdaki gibi toplumsal sınıf, çatışma ve uzlaşma kültürü vb. gibi olmamış laiklik, Kemalizm ve milliyetçilik etrafında şekillenmiştir. (Mahçupyan, 1995).

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, Türk modernleşmesini Batı dışı modernlik kapsamı içinde değerlendirmek mümkündür. Fransız ihtilali sonrası Batı toplumlarında yaşanan teknik, ekonomik, kültürel ve düşünsel alandaki modernleşme veya gelişme olgusunu geriden takip eden Türk modernleşmesini Osmanlı mirası ve Türkiye'nin içinde bulunduğu nesnel ve öznel koşullar belirlemiştir. Bu bağlamda, Cumhuriyet döneminde de Avrupa'nın mevcut ilerlemeleri teknik düzeyde ele alınmaya başlanmıştır. Demokrasi ve insan hakları alanındaki gelişmeler zaman içinde daha geride kalmıştır.

Günümüzde yaşanan azınlık hakları, Kürt meselesi gibi konular çağın ve içsel koşulların etkisi ile değil daha çok devlet ideolojisi ekseninde ele alınmıştır. Türkiye'nin günümüzde yaşadığı çelişkilerin temelinde milli devlet ideolojisinin sancıları bulunmaktadır.

Özellikle son aylarda Türkiye'de yaşanan demokratik açılım sürecinin bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir. Özgürlük ve güvenlik arasındaki ikilemi de yine bu süreç içinde çeşitli çevrelerce tartışılmaktadır. Türkiye'de yaşanan demokrasi sorununun terör meselesinin ardında

tartışılması günümüz uluslararası koşulları ve ileri demokrasi kültürü ile bağdaşmamaktadır. Benzer şekilde demokratikleşme ve insan hakları konusunu devletin üniter yapısını zedeleyecek şekilde ele almak da kendi içinde bazı sorunları beraberinde getirmektedir.

PKK sorununun çözümü ve ülke içindeki Kürt kökenli vatandaşların kimlik sorunlarının çözümü ve ekonomik anlamdaki kalkınmalarının sağlanması demokratik ilkeler ve insan haklarının çerçevesi içinde değerlendirilmelidir. Bu hem demokratik ilkelerin bir gereği hem de yukarıdaki konularda bahsedilen günümüz Ulus devletin dönüşümü ve kimlik taleplerinin bir koşuludur. Bu kimlik taleplerinin karşılanması milli bir devlet olma bilinci ekseninde gerçekleşmelidir.

Günümüzde birçok demokratik ülkede insan hakları ve kimlik taleplerinin karşılanması sürecinin demokrasi ve Ulus devlet bilincinden taviz vermeden gerçekleştirildiği görülmektedir. Demokratik hak ve taleplerin karşılanması sürecinde belli bir etnik kökene özgü düzenlemeler ülkenin milli birliği için sorun yaratabilecektir. Bu nedenle, bir ülkede ulus olma bilinci ve vatandaşlığın devletle olan ilişkisinin etnik yapıya göre şekillendirilmesi önemli riskleri beraberinde getirmektedir. Günümüzün ileri demokrasileri bu sorunu belli bir etnik kimliğe göre ulusu inşa etmek yerine süreci demokrasi meselesi olarak algılayıp genel bir demokratik ilerleme ile aşmaktadır.

2000'li yıllardan itibaren ülkeler için yerellik, kimlik talepleri ve demokratik hakların ilerletilerek çoğulcu demokrasi anlayışının belirlenmesi temel bir ilke haline gelmiştir. Ancak bu durum günümüzde kadın sorunundan çevre haklarına, etnik ve dinsel kimlik taleplerinden cinsel yönelimlere kadar birçok alanı kapsamaktadır. Ve tüm bu talepleri devletin milli kimliği ya da Ulus devlet bilinci ekseninde çözümlenmesi beklenmektedir.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinden gerekli dersleri çıkararak kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları yani ülkeyi kuran kadro çağın koşullarına uygun olarak bir Ulus devlet yaratma çabası sergilemişlerdir. Ve bu süreçte önemli bir aşama gerçekleşmiştir. Çok partili siyasal yaşama geçiş, 1960 Anayasası ve sonraki gelişmeler Türkiye'de insan hakları ve demokrasinin gelişmesi için girişimlerde bulunulduğu dönemler olmuştur. Ancak Türkiye kuruluşundan bugüne

askeri müdahaleler ve siyaset kurumunun popülizm ve kimi zaman rejime tehdit oluşturacak uygulamaları ile karşılaşmıştır. Gelişmekte olan ülke niteliğinden kurtulamayan Türkiye 1970'li yıllardaki sağ-sol çatışması ve 1980'li yıllardan itibaren de etnik temelli terör eylemleri ile mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Gerek terörün varlığı gerekse siyasi parti ve iktidarların gereken ve kendilerinden beklenen performansı gösterememeleri nedeniyle insan hakları ve demokrasinin gelişimi yetersiz kalmıştır. Türkiye'de insan haklarının gelişimi iç ve dış güvenlik tehditlerinin gölgesinde kalmıştır. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren özellikle AB'ye uyum süreci ile birlikte, demokrasi konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak günümüze kadar yapılan Anayasa değişiklikleri ve düzenlemeler gözükmemektedir. Gerek AB Kopenhag kriterleri, gerek AB içeriğine uyum ve uluslar arası toplumsal koşullar ve gerekse Türkiye'nin iç yapısında yer alan farklı toplumsal kesimler tarafından dile getirilen hak talepleri Türkiye'yi insan haklarının gelişimi konusunda zorlamaktadır.

Bu süreçteki beklenti, günümüzün en önemli tartışma konularından olan, bir ülke içinde farklı etnik ve dinsel kesimlerin kimlik taleplerinin karşılanmasıdır. Örneğin, Türkiye'deki milliyetçi kesimler incelendiğinde birçok unsurun olduğu ve kendi içlerinde belli farklılıkların olduğu gözlenmektedir. Bir kesim Türklük yani etnik temelli bir yaklaşım sergilerken, bazı kesimler Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet üzerinden güçlü devlet ve dış dünyaya bir ölçüde kapalı bir Türkiye yaklaşımını benimsemektedir. Bunun yanında özellikle Kürt kökenli bazı kesimlerde, Türkiye'deki bu milliyetçiliğe benzer bir Kürt milliyetçiliği sergilenmektedir. Bir anlamda, etnik temelli ve federasyon benzeri bir devlet yapısı istenmektedir.

Son haftalarda Türkiye'de hükümetin "demokratik açılım" sürecini başlattığı görülmektedir. Kürt sorununun aslında bir ölçüde demokrasi sorunu da olduğunu düşünenler bu sürece belli kaygıları içinde barındırarak destek vermektedir. Tüm bunların yanında Türkiye'deki demokrasinin gelişmesini isteyenlerin ve farklı toplumsal kesimlerin bu süreci her açıdan değerlendirmeleri önemli bir gelişmedir.

Ülke demokrasisi ve insan haklarının gelişimi konusunda, insan haklarının evrensel niteliği ve uluslar arası koşulların da etkisi ile ülke içinde demokrasinin gelişimini tüm toplumları kapsayacak şekilde düzenlemek önemlidir. Bu düzenlemeler etnik bir temele ya da ayrıştırıcı risklere göre değil demokrasinin evrensel ilkeleri ve ulusal birliğin felsefesi ile uyumlu şekilde olmalıdır.

KAYNAKÇA

ATAMAN, Hakan,

2002 “İnsan Hakları mı Güvenlik mi”,

www.rightsagenda.org/dosyalar/dokuman/insan_haklari_mi_guvenlik_mimakale_www.rightsagenda.org.doc

BADIE ,Bernard,

2001 “Realism under Praise or a Requiem? The Praradigmatic Debate in International Relations”, International Political Science Review, Vo: 22, No: 3

COŞAR , Simten ve Özman, Aylin,

2003 Siyaset, Demokrasi ve Kimlik-Fark-Tanıma Politikaları, Doğu Batı: Kimlikler, Sayı: 23, Yıl:6.

ÇELENK, Halit,

2009 “Terörle Mücadele Yasası”, <http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/2854.pdf>, 14 Eylül 2009.

2009 “Demokrasi ve İnsan Haklarına Kısa Bir Bakış”,

(Erişim) <http://www.turkish-media.com/sss/index.php?print=919>, 19 Eylül 2009.

2009 “Demokrasi”, (Erişim) <http://www.antbirlikilkogretim.k12.tr/hak/demokrasi.asp>, 19 Eylül 2009.

2004 “DPT, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni”, Ankara, DPT.

GEMALMAZ, Mehmet,

2005 Uluslarüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınevi, İstanbul.

HAZIR, Hayati,

2001 Siyasal Şiddet ve Terörizm, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım.

KONGAR, Emre,

2001 21. Yüzyılda Türkiye, İstanbul, Remzi Kitabevi.

MAHÇUPYAN, Etyen,

1995 "Osmanlı'dan Postmoderniteye", İstanbul, Patika Yayınları, 1995.

MARDİN, Şerif,

1995 Türk Modernleşmesi, İstanbul, İletişim Yayınları.

ORAN, Baskın,

2001 "Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar", Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları.

ORHON, Nezh,

2004 "Terörün Anlamı ve Görselleştirilmiş Terör", Orhan Gökçe ve U. Demiray, (Der.), Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü, Konya, Çizgi Yayınevi.

ÖZDAĞ, Ümit,

2007 "Türk Ordusunun PKK Operasyonları (1984- 2007)", Pegasus Yayınları.

SARIBAY, Ali Yaşar,

2000 "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam", Global ve Yerel Eksende Türkiye, İstanbul, Alfa Yayınevi.

SEZER, Abdullah,

2004 "1982 Anayasası ve İlgili Mevzuat", İstanbul, Beta Yayınevi, 2004.

SPIERS, Ronald,

2009 "The Anatomy of Terrorism", Foreign Service Journal, September 2004; TESEV, "Daha Karanlık Bir Geleceğe Doğru mu? Terörle Mücadele Kanununda Yapılan Değişiklikler", (Erişim) http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/CEPS/TESEVTKMRaporu-VolkanAytar.pdf, 18 Eylül 2009.

2009 "Terörizm", (Erişim) <http://www.forumturkiye.com/arsiv/index.php/t-10182.html>, 18 Eylül 2009.

YÜREKLİ Emin,

- 2007 “Ulus Devlet Krizi ve Katmerli Kimlikler”,*idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi41*
- 1982 “Türkiye’deki Anarşi ve Terör’ün Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi”, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s. 37.
- 2009 “Türkiye AHİM’de Şampiyon”, (Erişim) <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=53728&ArsivSayfaNo=1>, 20 Eylül 2009.

UĞUR, Mehmet,

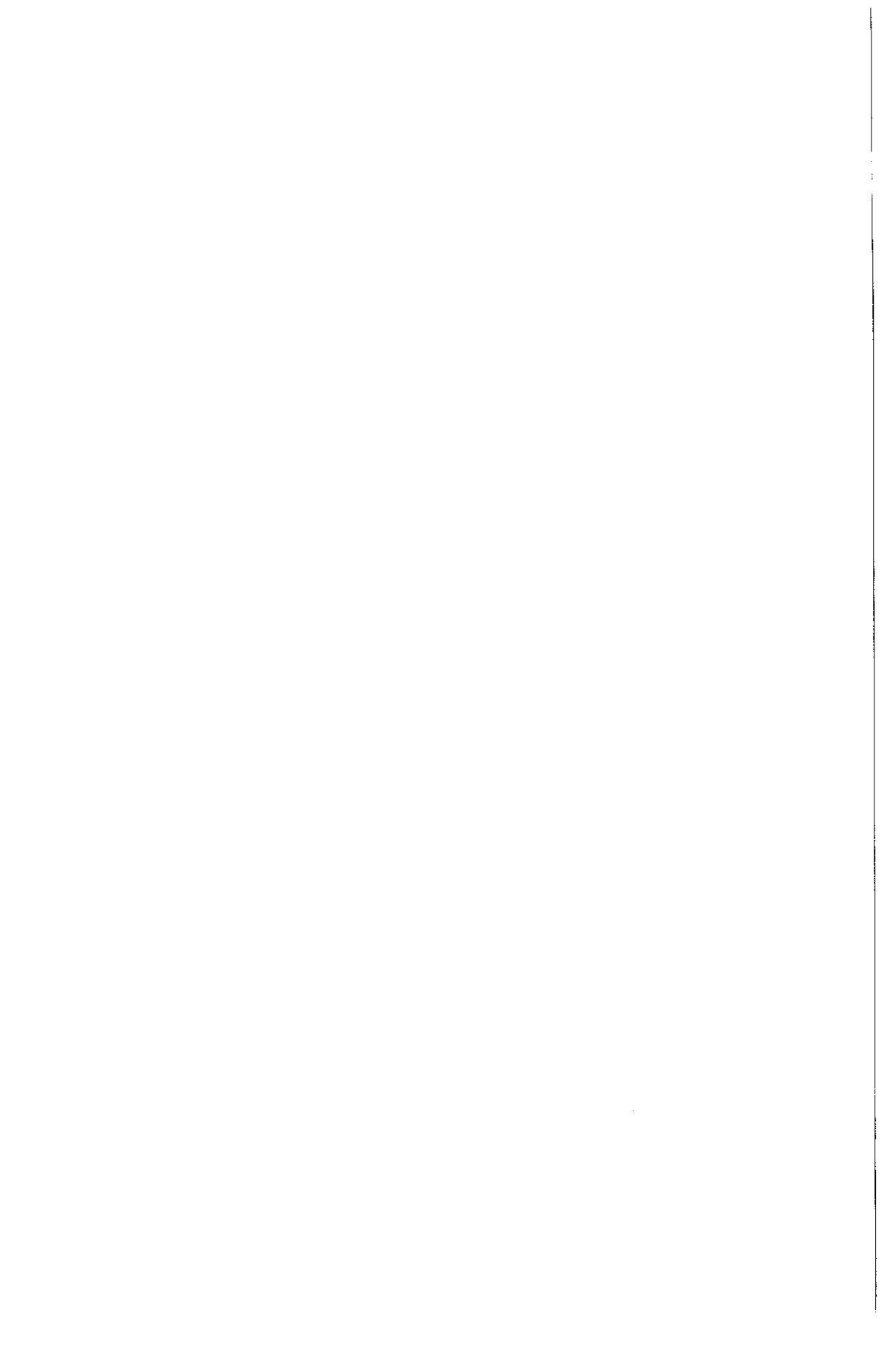
- 2004 Avrupa Birliği ve Türkiye Bir Dayanak / İnandırıcılık İkilemi, İstanbul, Agora Yayınları.

ÜSTEL, Füsun,

- 1999 “Yurttaşlık ve Demokrasi”, İstanbul, Dost Kitabevi Yayınları.

ZAFER, Hamide,

- 1999 “Sosyolojik Boyutuyla Terörizm”, İstanbul, Beta Yayınevi.

KADINSIZ ALEVİLİK: ALEVİLİĞİN KAMUSAL SÖYLEMLERİ VE TARİH YAZIMI

Şehriban ŞAHİN KAYA*

ÖZ

Makele Aleviliğin sözlü gizli gelenekten yazılı kamusal bir dine dönüşümü sürecinde Alevi kadınına bakmayı hedeflemektedir. Aleviliğin kamusal sahaya çıkışı, Alevi toplumsal belleğinin, tarihyazımının ve kamusal yazılı bir din olarak aleviliğin yeniden inşasını içeren son derece önemli bir tarihsel dönüşüm sürecidir. Böylesine önemli bir değişim dönüşüm sürecinde Alevi kadını Aleviliğin kamusal sahada inşa edilmiş pratiklerinde pek görülmemiş, ancak Aleviliğin kendini tanımlarken ürettiği kamusal söylemlerin merkezinde yer almıştır. Bu paradoksun analizinde, öncelikle Aleviliğin Kemalizmle olan ilişkisi irdelenmektedir. Kendini her zaman Kemalizmin yanında konumlayan Alevilerin, kamusal sahada kendilerini yeniden inşa ederken Alevi kadınının 'daha özgür' olduğuna dair söylemler üretmeleri ve onu örtünen Sünni kadının karşısına konumlandırılmaları son derece anlamlıdır. Makalede, Aleviliğin yeniden inşa süreci tarih yazımı ve bellek oluşturmaları bağlamında ele alınırken Alevi kadınının pratikte ve kamusal söylemlerdeki yeri analiz edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Alevilik, Kadın, Bellek, Tarih Yazımı

ABSTRACT

This article aims to look at Alevi women in the transformation of Alevism from secret-oral religious culture to a public-written one. "Going on public" of Alevism has been an important historical transformation which includes reconstruction of Alevi collective memory, history writing and making secret-oral religion public—written one. Alevi women have not taken place in practices of such kind of important historical transformation, but they are in the center of Alevi public discourses. In the analysis of this paradox, first of all the relation between Alevism and Kemalism is examined. It is meaning that, Alevism, setting themselves on the side of Kemalism, have

* Yrd. Doc. Dr. Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

produced discourses claiming 'our women are freer' and positioning Alevi women in opposition to veiled Sunni women. In this article, position of Alevi women in practices and public discourses is examined in the process of reconstruction of Alevism in the context of history writing and memory construction.

Keywords: *Alevism, Woman, Memory, History Writing*

GİRİŞ

Son birkaç yıldır politik sahada süregiden 'Alevilik Açılımı' tartışmaları, 2009 yazından itibaren, Alevi yazarları, dernek liderleri, ilahiyatçılar ve akademisyenlerle devlet yetkilileri arasında yapılan toplantılarla hız kazanmıştır. Alevilik Açılımı kamusal sahalarda bir çok farklı platformda bir çok aktör tarafından açıkça tartışılırken, aynı zamanda sözlü gizli bir gelenek olan Aleviliğin kamusal sahada yeniden yapılanma sürecinde devam etmektedir. Kamusal sahada yeniden inşa edilen Alevilik aslında yeni bir tarih yazımını ve sözlü gizli dinsel geleneğin yazılı ve kamusal hale gelmesini içermektedir¹. 1989'daki Hamburg Alevi Kültür Merkezince bir grup aydın ve akademisyenin desteğiyle basılan *Alevilik Bildirgesi* ve Cemal Şener'in *Alevilik Olayı* adlı kitabı ile birlikte, Alevilik gizli sözlü bir kültür/din olarak kavramsallaştırılmaktan uzaklaşmış; birdenbire ve güçlü bir şekilde kamu alanına gerek Türkiye'de gerekse Avrupa'da çıkmış ve kendini yeniden yapılanma süreci içerisinde bulmuştur.

Bu makalede irdelenecek mesele ise şudur: Alevilik kamusal sahaya çıkarken, kendini kamusal alanda yeniden inşa ederken, Alevi kadını bu sürece dahil olamamıştır. Böylesine bir tarihsel dönüşüm sürecinde sosyal aktör olarak yer bulamayan Alevi kadını, Aleviliğin kamusal söylemlerinin merkezi elementlerinden biri olmuştur. Aleviler kamusal sahada kendilerini anlatırken, 'bizim kadınıımız daha özgürdür,' Bizde kadın önce gelir,' gibi söylemler oluşturarak Alevi kadının Sünni kadınının karşısına daha özgür ve daha önde olarak konumlandırmıştır. Bu klişeleşmiş Alevi kadınının "daha özgür" olduğu yaklaşımının sorgulanması gerekmektedir. Klişeler amaçlı basitleştirmelerdir ve son derece kompleks gerçekliklerin yerine geçen basit yanıltıcı anlamlandırmalardır. Buradan hareketle su soruyu sormak ve yanıt aramak zorunluluktur: gerçekten Alevi kadın daha mı özgürdür? Yoksa bu sadece söylemden mi ibarettir? Alevi kadını daha

¹ Aleviliğin gizli sözlü gelenekten, kamusal alanda yeniden inşa edilmişinin kapsamlı bir analizi için bkz. Şahin, 2001, 2003, 2005

özgürdür diyerek Aleviliği tartışan ve yeniden inşa eden aktörler erkekler olduğu için, ortada irdelenmesi gereken bir durum vardır.

1980'lerin sonlarından itibaren, Aleviliğin birdenbire ve güçlü bir şekilde dernekleri, kitap ve dergileri, televizyon programları, festivalleri ve radyo kanalları ile kamusal alana çıkışı, gizli-sözlü olarak aktarılan geleneğinin değişim sürecine girmesi sürecini başlatmıştır. Bu kamusal alana çıkış bir toplumsal bellek inşası ve geçmişin yeniden yapılanmasını ifade eder. Bu süreçte Alevi kadınının nerede durduğu ciddi bir şekilde sorgulanmamıştır. "Bizim kadınıımız daha özgürdür" söyleminin içine hapsedilen Alevi kadın her nedense çok fazla kamusal sahada görünürlük kazanmamıştır. Alevi açılımı kapsamında devlet yetkilileri ve Alevi yazarları, dedeleri, akademisyenler ve diğer aktörlerle yapılan toplantılarda erkek egemen bir görünüm sergilenmektedir. Gazeteye yansıyan haberler bunu açıkça göstermektedir. Görüşleri alınan Alevi liderler, Alevi dernek yöneticileri ve yazarları hep erkektir. Ancak Aleviler kendilerini tanımlarken 'bizim kadınıımız daha özgürdür' klişesinden vazgeçmemektedir.

Söylemde bu denli yoğun yer tutan, Alevi kimliği tanımlanırken merkezi element olan kadının konumu meselesi her nedense pratik de görünür değildir. Bu durum neyin söylendiğinin değil, kimin tarafından ve kimin çıkarları açısından söylendiğinin sorgulanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Alevi kadınına dair yapılan klişeleşmiş tanımlamaların kim tarafından, kime karşı ya da kimin yanında ve kimin çıkarları doğrultusunda söylendiğine dair çözümleme yapmak bu yazının temel sorunudur.

Makelede, Aleviliğin yeniden inşasında yani Alevi toplumsal belleğinin, tarih yazımının ve kamusal yazılı bir din olarak yeniden tanımlanmasında, Alevi kadınıının sosyal aktör olarak nerede ve nasıl durduğu ele alınacaktır. Alevi kadın, erkeklerin yarattıkları söylem ve semboller içinde mi kaldı? Neden? Burada Aleviliğin kamusal alana çıkışı sürecinde Alevi kadınına dair yapılan tanımlamalar irdelenecek ve söylem ile pratik arasındaki boşluklar tartışılacaktır. Değnilmesi gereken bir diğer nokta da, Türkiye tarihinin kadınlardan yola çıkılarak yeniden düşünülmesi üzerine sınırlı sayıda yapılan çalışmaların, (bkz. Akşit, 2005; Çakır, 1993; Durakbaşa, 2000; İlyasoğlu, 1998; Zihnioğlu, 2003) henüz Alevi kadınıının farkına varamamasıdır. Örtülü kadın kimliği üzerine yapılan akademik çalışmalar bir hayli zengindir (bkz. İlyasoğlu, 2000; Göle, 1991; Kaya, 2004), ancak bu 'daha özgür' olduğu söylenen Alevi kadın genellikle kırdan kente göç üzerine çalışan akademisyenlerin karşısına çıkmakta ve bu bağlamda araştırılmaktadır (Bkz. Güneş-Ayata, 1991, 1992; Erman, 1997, 1998).

Bu makale Aleviliğin yeniden inşası sürecini, yeni bir tarih yazımı/ bellek oluşturma süreci olarak ele aldığından öncelikle tarihyazımı, bellek ve kadın ilişkisi irdelenecektir. Aleviliğin kamusal söylemlerinde kadının merkeziliği tartışılmadan önce, Aleviliğin kamusal alana çıkışında Alevi kadının nerede durduğu/ duramadığı saptanacaktır. Son bölümde Alevilik Açılımı devlet ve kadın ilişkisi ele alınacaktır.

Tarih Yazımı, Bellek ve Kadın

Berktaş (2003) tarih yazmanın bir iktidar edimi olduğunu vurgulamış ve çok uzun yıllardır kadının tarih yazımının dışında tutulduğuna işaret etmiştir. Tarih yazımı her zaman bir iktidar edimi olmuştur, çünkü hangi olayların kayda geçirileceği neyin anımsanıp neyin unutulacağına karar vermeyi içerir. Karar veren kuşkusuz güç ilişkileri bağlamında düşünüldüğünde iktidara sahip olanlardır. Tarihsel bilgiyi kayda geçirenler yüzyıllar boyunca erkekler olduğundan kayda geçirilen tarih, kadını görünmez kılmıştır. Kadın insanlık tarihi açısından kayda değer şeyler yapmamıştır ve tarihsel önem arz etmemektedir. Tarihsel değişim ve dönüşümlerin aktörü hiçbir zaman kadın olamamıştır. Sonuçta kadın tarihin dışına itilmiştir. Tarih dışına itilip marjinalleştirilen aşağı sınıflar, köleler ve kadınların tarihinin yazılışı ancak son birkaç on yıldır sözkonusu olabilmıştır. Chartier (1997) tarihyazımında, çok yöntemli ve çok tarihli bir dönem başlamıştır der, ancak çok uzun yüzyıllardır tarihsiz olan grupların tarihyazımı süreci elbette dikensiz bir yol olmayacaktır.

Aşağı sınıfların toplumsal tarihine dair ilk büyük eser E. P. Thompson'ın *The Making of the English Working Class*'dir (İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu). Ginzburg'ün *Peynir ve Kurtlar* kitabı da 16. yy.da yaşamış bir değirmencinin evrenini yeniden oluşturur. Subaltern Studies olarak bilinen daha çok altta kalmış gruplar üzerine yapılan çalışmalar ise ancak 1980'lerin başında Hindistan'da doğmuştur ve tarihsiz halkları tarihe kazandırmayı hedefler. Subaltern (madun) terimi toplumsal/kültürel/ekonomik/politik alt/üst ikiliğinde, alt konumu işgal edenler için kullanılır örneğin, kadın, siyah, eşcinsel, proleter, köylü, etnik veya dini azınlıklar, yoksul, okumamış gibi. Her altta kalana madun dememek gerekir. Madun olabilmek için belirli bir hakimiyet ilişkisinin tarafı olmak gerek, yani madun ancak ötekisi ile birlikte var. Spivak'ın madunlarla ilgili yapılan çalışmaların temelini oluşturan makalesi "Can the Subaltern Speak" (Madun Konuşabilir mi?) madunun kullandığı dilin yine hakim olana ait olduğunu ve kendini tanımlarken yine hakim olana bağımlı olduğunu açıkça gösterir. (Spivak, 1988). Dil, erkeğin, Avrupalı'nın, beyazın, burjuvanın, ya da

hakim sınıfın, heteroseksüelin dilidir. Madunun kendine ait bir dili yok. Tıpkı kadının da kendine ait bir dilinin olmaması gibi (bkz. Irigaray, 2006). Kendine ait belleği ve tarihi olmayan kadının kendine ait bir dil geliştirmesi de mümkün değildir. Sesini çıkarabilmek için öteki'nin dilini öğrenmesi gerekiyor ki ağzını açtığı andan itibaren baskın öteki'nin düzenine tabi olmayı kabul etmesi demek bu.

Tarih yazımı açısından bakıldığında, kadınların ancak son 30 yıldır bir tarihleri vardır. Kadınların kendilerine ait bir tarihlerinin olmaması onların kendilerine ait bir bellek oluşturmamalarının bir sonucudur (Berktaş, 2003). Aslında tarih ve bellek ilişkisi çok tartışılmış bir konudur (bkz. Assmann, 2001; Chartier, 1997; Halbwach, 1992; Traverso, 2005). Tarih bellekten doğar sonra da geçmişle arasına mesafe koyarak onu "kendinde geçmiş" kabul ederek ondan kurtulur (Traverso, 2005). Bellek yeniden kurma işlemine dayanır, yani geçmiş bellekte olduğu gibi kalmaz (Halbwach, 1992). Bellek ister bireysel olsun ister kolektif şimdiki zamanın daima filtre ettiği bir geçmiş görüntüsüdür (Assmann 2001). Başa gelen, ilerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yeniden örgütlenir (Assmann, 2001; Traverso, 2005). Aleviliğin gizli sözlü gelenekten kamusal yazılı forma bürünüşü tam da bu noktada önemli bir örnek teşkil eder. Şimdiki zamanlaştırılan geçmiş, aslında bize özgün ve etkilenmemiş, kelimenin gerçek anlamında bir bellek olmadığını anlatır. Yeniden inşa edilen Aleviliğin, kadına dair tanımlamalarında geçmişin şimdiki zamanlaştırılması son derece çarpıcıdır. Kadın sorunu modernite ile varolan bir sorundur. Aleviliğin kadın sorununa dair neredeyse sekiz yüzyıl önceki Anadolu'dan örnekler vermesi, neredeyse kadın hakları bizde yüzyıllar öncesinde vardı imasında bulunması, geçmişin şimdiki zamanın filtresinden geçirilerek yeniden kurgulanışıdır.

Bellek tarih yazımında başvurulan bir kaynak olarak son derece merkezidir. Burada bellek üzerinden yaratılan tarihte anlaşılması gereken bir başka noktada bazı şeylerin bellekte kalıp bazılarının ise unutulmasıdır ki Halbwach bize bellek teorisinin aynı zamanda bir unutmama teorisi olduğunu öğretmiştir (1992). Aleviliğin tarih yazımında bu seçici hatırlama ve unutmama mekanizmaları kusursuz işlemektedir. Geçmişte Aleviliğin sözlü olarak geçirildiği süreçte Aleviliğin bilgisinin dedelerin² elinde

² Aleviliğin geleneksel sosyal organizasyonunda kişiler dede ya da talip ailesinin üyesi olarak doğarlar. Dedeler Aleviliğin gizli sözlü bilgisine sahiptirler ve kendilerine bağlı olan taliplerin olduğu köylere giderek cem töreni düzenlemek ve bu bilgiyi taliplerine anlatmakla yükümlüdürler. Her dede ailesinin kendisine bağlı olan talipleri vardır.

olması ve dedeliğin babadan oğla geçiyor olması her nedense çok sıklıkla hatırlanmıyor. Oysa Aleviliğin en temel kutsal figürü olan Hacı Bektaş Veli'nin öğretisini Kadıncık Ana'ya yani bir kadına aktarması çok sıklıkla dile getiriliyor. Bunun tam doğru olup olmadığını bilemiyoruz ancak Alevi kadınının daha özgür ve önde olduğunu açıklarken çok sıklıkla hatırlanıyor. Sorunsal olan nokta ise bunu hatırlatanların erkek olmasıdır. Bir sonraki bölümde Alevi kadınının Aleviliğin kamusal sahada inşasında-- yani Alevi tarih yazımının bellek oluşumunun ve yazılı bir din olarak kamusal sahada yeniden kurgulanışında--nerede durduğu/ duramadığı ele alınacaktır.

Aleviliğin Kamusal Alana Çıkışı ve Kadın

Aleviliğin gizlilikten kamusal yapıya yolculuk 1950'lerde başlayan kırdan kente yoğun göç dalgaları sonucudur. 1950'lere kadar neredeyse tamamen kırsal köy toplulukları halinde yaşayan Aleviler, 1980'lerin sonlarından itibaren çoğunluğu yoğun göç alan Ankara ve İstanbul'da olmak üzere Türkiye'nin ve Avrupa'nın dört bir yanında yüzlerce dernek kurmuşlardır. Osmanlı döneminde uğradıkları katliamlar sonucu dağlık ve ulaşılması güç yerlerde izole köy grupları halinde yaşayan ve devletle ve baskın çoğunluğu oluşturan Sünni gruplarla ya hiç ya da asgari düzeyde etkileşim halinde olan Alevilerin bu durumu, köyden kentlere göçle tamamen değişmiştir. Geleneksel ilişki ağları değişime uğramıştır. Ikegami'nin savunduğu "herhangi bir toplumun kültürel tarihindeki en kritik an iletişim ağlarının ölçü, yoğunluk, ve karmaşıklığının birden artmasıdır" (2005: 10) tezi Alevilerin göçten bu yana yaşamış oldukları süreci en iyi şekilde anlatmaktadır.

Türk ve Kürt Aleviler kapalı toplumlar halinde Türkiye'nin birçok bölgesinde yaşamışlar ve birbirleri ile ya hiç ya da çok az ilişki içinde olmuşlardır. İlişki ağlarının taşıyıcıları dedelerdi ve bu ilişkiler dedelerin taliplerini ziyaretleri ile devam etmekteydi. Göçle birlikte dede ve talip temelindeki geleneksel ilişki ağları çözülmüştür. Daha önce aralarında sınırlı ilişkileri olan farklı bölgelerden şehir merkezlerine göç eden Aleviler kent merkezlerinde karşılaştılar, yeni ilişki ağları oluşturdular ve genişlettiler. Alevi ilişki ağlarının oluşması sayılarının artması ve genişlemesi kentlerde kimlik ve kültür formasyonunun gerçekleşeceği yeni alanları oluşturdu. Aleviler kentlerde biraraya gelerek bazı dernekler oluşturmaya başladılar. Kurulan bu dernekler Alevilerin bulunduğu Alevi geleneklerinin bilgilerin tartışıldığı ve cem törenlerinin düzenlendiği alanlar oldu. Geleneksel sosyal organizasyonda dernek kurma bu zeminde örgütlenme gereksinimi yoktu

çünkü köy zaten kendi başına bir sosyal organizasyondur. Bu organizasyon kent ortamında devam edemedi. Çözülen dede-talip bağı ile dedelerin taşıyıcılığını yaptığı geleneksel Alevi ilişki ağları çözülmeye onun yerini değişik yöre, etnik ve dil gruplarından gelen Aleviler oluşturmaya başladığı yeni ilişki ağları almaya başladı.

1960'lar ve 1970'lerdeki bu ufak tefek dernekleşme faaliyetleri bugünkü şekliyle devam eden bir Alevilik hareketine dönüşmeden sona ermiştir. Sosyalist sol hareket kırdan kente göçeden, gecekondualarda oturup fabrikalarda ya da devlet kurumlarında alt kademelerde çalışan Alevileri ve kentlerde büyüyen eğitim alan Alevi gençliğini derinden etkilemiştir. Alevilerin sol partilerle güçlü bağlar kurarak solculaşmaları 1950'lerden sonra başlamıştır. Bununla birlikte laik, sosyal demokrasi ve işçi sınıfına yönelik bir söylemi olan Cumhuriyet Halk Partisi büyük bir çoğunluğu gecekondualarda yaşayan ve alt sınıflara mensub olan Alevileri doğal olarak çekmiştir. Sol popülerliğini artırırken Alevilerde neredeyse tamamen solcu olmuşlardır. Alevilerin solcu oluş süreci ve solla bütünleşmesi onları aşırı sağ akımların şiddet eylemlerinin hedefi haline getirmiştir. Alevilerin solculaşması onların ilişki ağlarını da etkilemiştir. 1970'lerde sendikalardan sol partilere solun her fraksiyonunda yoğun şekilde yer alan Aleviler bu yolla hem ilişki ağlarını genişletmiş hem de politik tecrübe kazanmışlardır (Çamuroğlu 1998: 80).

1980 Askeri darbesi sonrası politik ve ekonomik sahada yaşanan değişim ve dönüşümler Alevilerin kamusal sahaya çıkışları için zemin hazırlamıştır. Ekonomik ve politik alanda yaşanan liberalleşme süreci 1987 yılında Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163. maddelerinin kaldırılmasına yönelik tartışmalarla başlamıştır. 141 ve 142'inci maddeler ırkçı ve bölücü dernek kurma ve bu yönde propaganda yapmayı yasaklarken 163. madde dini temelli dernek ya da parti kurmayı yasaklıyordu. Bu maddelerin kaldırılması ve 1980 darbesi ile getirilen sivil örgütler kurmanın üzerindeki sınırlayıcı maddelerin kalkması ile Türkiye'de kültürel bir değişim sürecine girildi. Türkiye'de özellikle Kürt sorununun tartışılmaya başlaması ile Türkiye'de etnik ve dini farklılıkların olduğu kamusal alanda konuşulmaya, o güne kadar basılması dağıtılması mümkün olmayan yayımlar kitapçılarda satılmaya başladı. Tabuların kırıldığı dönem olarak tanımlanan bu dönem resmi Kemalist devlet ideolojisinin cumhuriyet tarihinde ilk kez tartışılmaya açıkça eleştirilmeye başladığı kültürel bir transformasyon dönemi oldu. Bu sorgulama, özellikle yükselen İslami harekette kendini açıkça göstermiştir.

Yıllarca kamusal alanda Alevi kimliğini saklayan Aleviler de Aleviliği kamusal alana taşımaya talep ve sorunlarını dile getirmeye başladı. Bu dönem Alevilik üzerine yazılan kitaplarda bir patlamanın yaşandığı dergilerin basıldığı ve derneklerin yavaş yavaş ortaya çıkması ile Aleviliğin politik bir hareket olarak ortaya çıkışını da beraberinde getirdi.

Aleviler yeniden organize olma sürecinde özelleştirilen medyanın sunduğu fırsatlardan da yararlanmışlardır. Özellikle televizyon ve radyonun özelleştirilmesi ile ortaya çıkan ticari kanallar devletin kontrolünden önemli ölçüde çıkmış ve Aleviliği yeniden tanımlama ve şekillendirme de etkin rol oynamıştır. Yeni kurulan özel televizyon kanalları “saklı diğeri” ya da ‘uzak diğeri’ni evlere taşıdı” (Yavuz, 1999: 181)

Aleviliğin kamusal sahaya taşınmasında iki son derece trajik olay merkezi önem arz etmektedir. 1993 Sivas’ta ve 1995’de İstanbul’da yaşanan Alevilere yönelik şiddet eylemleri de sosyal ve politik fırsat ya da elverişlilik yapılarının en önemli parçadır. Bu olaylar Walsh’in (1981) kavramsallaştırdığı ‘birdenbire empoze edilen acılar’ [suddenly imposed grievances] olarak tanımlanabilir. Bu kavram beklenmeyen ve birdenbire gelişen felaketler, insan hataları ile oluşan ya da devlet güçlerinin şiddet kullanımı gibi dramatik olaylarla, kamunun dikkatinin ve duyarlılığın bu yöne kaydıran olayları açıklar.

Özellikle 2 Temmuz 1993’de Sivas’ta Cuma namazından çıkan kökten dinci grupların Pir Sultan Abdal Kültür Derneği tarafından düzenlenen Pir Sultan Abdal Festivalinin konuklarının kaldığı oteli ateşe vererek 37 kişinin ölümüne yol açması Aleviliğin kamusal sahaya çıkışının ateşleyicisi olmuştur. Sivas olayı Alevi hareketine büyük bir ivme kazandırmış, Alevi derneklerinin sayısı hızla artmış ve o güne kadar Alevi derneklerinde yer almayan gençler derneklere akın etmişlerdir. Almanya’da Sivas olayı sonrası bir yıl içinde 100 dernek kurulmuş ve o güne kadar dernek üyeleri birinci kuşak göçmenlerken, Sivas olayları sonrası ikinci ve üçüncü kuşaklar dernek faaliyetlerine katılmışlardır. Alan araştırması yaptığım 1999-2001 yılları arasında gerek Türkiye’de gerekse Almanya’da konuştuğum Alevi derneklerinin üyeleri ‘neden üye oldunuz’ sorusuna Sivas olayını başlıca neden olarak göstermişlerdir.

Aleviliğin kamusal alana taşınmasında Hamburg Alevi Kültür Merkezince Mart 1989’da yayımlanan *Alevilik Bildirgesi* önemlidir. Bu bildiri daha sonra Rıza Zelyut’un kitabında ve *Cumhuriyet* gazetesinin Alevilik dizisinde yayımlanmıştır. Alevilik Bildirgesi’de Alevilik tanımı, sorunları

ve talepleri kamuya duyurulmuştur. *Bildiri*'nin Aleviliğin tanımının da yapıldığı 'gerçekler' kısmında yer alanların bazıları şunlardır:

Türkiye'de 20 milyon Alevi yaşıyor...Alevilik de, Sunnilik gibi İslam inancının bir koludur...Ana kaynak İslam olmakla beraber, Sunni İslam ve Alevi İslam arasında, hem öğretilerde, hem de pratik yaşamda belirli farklar vardır..Diyanet İşleri, İslam'ın sadece Sunni kolunu temsil ediyor..Alevi varlığı yok sayılıyor...İnanç ve anlatım özgürlüğü bir insanlık hakkıdır...Aleviler Atatürk devrimlerini hep desteklediler..Aleviler, her zaman Atatürk devrimlerinin, laik güçlerin yanında olmuşlardır...(Cumhuriyet Mayıs 15, 1990).

Yüzyıllarca gizlilik temeli üzerine inşa edilen bir öğreti olan Alevilik kamusal bir dine dönüşme sürecinden geçmektedir. Alevilik kamusal alana kitaplar, dergiler, yazılı ve elektronik medya, dernekleşme faaliyetleri, gizli yapılan cem törenlerinin diğerlerine açılışı, kültür festivalleri ile kendini kamusal alanda yeniden kurmaktadır. Bu yeniden yapılanma süreci kamusal siyasal alanda devam ettiğinden Alevilik birçok politik tasarımla, bilinçli ya da bilinçsiz, harmanlanmaktadır. Aleviliğin kamusal alana girişi Casanova'nın "deprivatization of religion" yani dinin özel alana itilişi sürecinin tersine dönmesine ampirik bir örnek oluşturmaktadır (1994:5-6)

Göç ve bunu takiben yaşanan kentlerle bütünleşme, eğitimle gelen modernleşme ve politik olarak da solculuşma süreci Alevilerin sosyal organizasyonunun neredeyse tamamen çözülmesine neden olduğundan şu an içinde yaşanan süreç geçmişin telafi edilmeye çalışıldığı bir süreçtir. Bu geçmişin yeniden kurgulanışı ya da geçmişin bugünün koşullarında icat edilmesini içerir. Aleviliğin sözlü geleneğinin yazıya geçirilmesi Aleviliğin yeniden inşasının başlangıcıdır. Sözel gelenek hafızadaki bilgiden oluşur ve geçmişin yeniden kurulmasında önemli rol oynar (Vansina, 1985). Bunun bir kanalı sözel geleneğin yazıya aktarılmasıdır. Sözlü gelenek tarih için önemli kaynaklardan biridir (bkz. Goody; 1977, 1987; Ong, 1967, 1980; Thompson, 1978; Tonkin 1992; Vansina 1985).

Aleviliğin sözel metinlerinin yazılı hale getirilmesi Alevi belleğinin çağırılması ve bir tarih oluşturma sürecini içerir. Bu belleğin çağırılması ve tarih yazımı sürecinde Alevi kadının belleğine başvurulmamış Alevi kadın bu önemli süreçte dışarıda bırakılmıştır. 1989'dan günümüze değin süren ve halen devam etmekte olan Aleviliğin tarih yazımı sürecinde, Aleviliğin sözel metinlerini yazıya aktaranlar erkeklerdir ve onlar Aleviliğin toplumsal belleğinin ve tarih yazımının belirleyicileri olmuşlardır. Alevi Bektaşiler

üzerine yazılan akademik ve gazetecilik yazılarını analiz eden Vorhoff'un (1999) kaynakçasına bakıldığında, Alevilik ve Bektaşiliğe dair yazıların yazarlarının neredeyse tümünün erkek olduğu açıkça görülür. Zaten Alevi araştırmacı yazar kimliği maskülen bir kimliği çağrıştırır, 1989'dan bu yana Alevilik üzerine yazan araştırmacı yazarların neredeyse tümü erkektir. Gerek yazılı gerekse görsel medyada Alevilikle ilgili konularda görüş beyan eden, tartışma programlarında yer alanların neredeyse tamamı erkektir.

Aleviliğin kamusal sahada yeniden yapılanma süreci, geçmişi ve geleneği hatırlama aynı zamanda 'uydurma' ve en doğrusu Hobsbawn ve Ranger (1991)'in deyiimiyle 'geleneğin icat edilmesi' sürecidir. Geleneğin icadı geçmişe atıfta bulunularak yapılan ritüelleştirme ve resmileştirme sürecine işaret eder (Hobsbawn and Ranger, 1991). Geleneğin icadı her zaman her yerde yapılabilir ama en çok hızlı bir transformasyon geçiren, toplumlarda olur. Gelenekler eskiyi kullanarak resmi sembolik ritüellerden yararlanarak icat edilebilir. Eski geleneklerin hala yaşadığı bir yerde yeni gelenek icat etmeye gereksinim yoktur. Gelenek icat edilir çünkü eskisi artık kullanılmıyordur. Geleneğin icadının bir yolu da grup üyeliği ya da sosyal bütünlük sembolize etme ya da kurmadır. Dede talip ilişkisi yoluyla Aleviliğin bilgisini aktaran dedeler artık eskisi gibi kendilerine bağlı taliplerin yaşadığı köylere gidip cem töreni düzenleyip Aleviliğin gizli bilgisini aktaramamaktadır. 1950 sonrası yaşanan göç süreci sonucu dedeler ve talipler farklı farklı şehirlere hatta yurtdışına göç etmiş dede ve talipleri arasındaki bağ çözülmüş, Aleviliğin geleneksel işleyişi kırılmıştır. Artık dedeler ve talipleri farklı farklı yerlerde yaşıyorlar, kentlerde doğan büyüyen kuşaklar dede veya talip olduklarının farkında değiller ya da olsalar bile çözülen dede talip bağlarının ve Aleviliğin geleneksel aktarımının yeniden hayata geçirilmesi neredeyse olanaksız. Bu durumda Aleviliğin gelenek icat etme süreci başlıyor.

Alevi sözlü geleneğinin yazıya aktarım Alevi toplumsal belleğinin oluşturulmasında ve geleneğin icadında merkezidir. Yazılaştırma Aleviliği gizli öğreti yapan iki esas ögenin, gizliliğin ve mistikliğinin, çözülmemesine neden olmuştur. Altıncı İmam Cafer- i Sadık tarafından yazıldığı kabul edilen *Buyruk* hariç Alevilerin dini öğretisinin yazılı kaynakları, dini sistemleri çalışacak kitapları ve okuyan yazan grubu yoktu (Moosa, 1987). Alevilerin kente gelişlerinin bir yansıması olarak sınırlı sayıda yayın faaliyetleri Ankara ve İstanbul'da başlamıştı. İki yayınevi *İstanbul Maarif Kütüphanesi* ve *Emek Basımevi* Alevilik üzerine birkaç kitap

basmıştı. Bunların içinde en önemlisi Sefer AYTEKİN tarafından *Buyruk*'un latin harfleri ile 1958'de basılmasıdır, çünkü o zamana kadar *Buyruk* arapça el yazması olarak sadece dedelerin elinde bulunuyordu. Ancak yayın faaliyetleri geniş kitlelere ulaşamadı. Bunun temel nedeni kuşkusuz göç süreci ile bağlantılıdır. Kente yeni gelen Aleviler göçün en sancılı dönemini yaşamaktaydılar. Kentin baskın çoğunluğunu oluşturan Sunni grup ve kültürüne ve kurumlarına uyum sağlamada karşılaştıkları problemlerle uğraşmaktaydılar ve sözlü geleneklerini yazılı hale getirecek ne finansal ne de entelektüel birikime henüz sahip değillerdi.

Alevilik üzerine yazılan kitaplarda patlama Şener'in 1989'da yayınlanan kitabına kadar başlamadı. O günden sonra yüzlerce kitap basıldı, hatta bazıları onuncu baskıya ulaştı ve geniş bir kitleye ulaştı. Bu kitaplar daha çok popüler kitaplardı ve Aleviliği kamusal alana taşıyıp tartışmaya açmak için yazılmışlardı. Burada dikkat çeken ve tartışılması gereken nokta, Aleviliği kamusal alana taşıyan bu yüzlerce kitabın erkekler tarafından yazılmış olmasıdır. Aleviliğin sözel bilgisinin yazılı hale getirilmesinde son derece önemli bir yere sahip olan kitaplar araştırmacı yazar olarak tanıtılan neredeyse tümü erkek olan yazarlarca yazılmıştır. Aleviliğin sözel geleneğinin yazılı forma aktarılması geleneğin icadı olarak ele alınırsa, kuşkusuz geleneği icat ederler erkeklerdir.

Nasıl her ulus bir bayrağa, ulusal bir marşla uluslararası arena da tanınmak için ihtiyaç duyuyorsa her dinde Kuran, İncil gibi kutsal kitaba, cami veya tapınak gibi ibadet edilen resmi bir kutsal binaya sahip olması, ve Cuma namazı ya da pazar ayini gibi haftanın bir gününün dini toplantı için kutsal sayılması gerekmektedir. Bir din olabilmek için gerekli bu beklentileri karşılayarak Aleviler Aleviliği kamusal bir din olarak kurmaya çalışmaktadırlar.

Aleviliğin sözlü geleneğinin yayın faaliyetleri ile yazılı hale getirilmesi Aleviliğin kamusal alanda bir din olarak formalize edilmesinde ilk adımdır.

Yazılaştırma süreci aynı zamanda formalizasyona da götürmüştür. Geleneğin sabitleştirilmesi sorgulanamaz hale getirilmesine de yol açabilecek sürece girilmesine yolaçmıştır. İnanç, geleneğin ve ritüellerin sabitleştirilmesi sözlerin naklinden doğan yorum farklılıklarının azaltılarak standardlaştırılmasını da içermektedir. Bu standardlaştırmanın en güzel örneği cem törenlerinin nasıl yapıldığını yazılı forma aktarmada gözlemlenebilir. Alevi yazarlarca yazılan kitaplar cem törenlerinin Aleviler arasında nasıl yapıldığını törendeki oturma düzeninden görevli kişilerin

rolüne ve cemin aşamalarına kadar anlatarak cem törenlerinin yapım şeklini standartlaştırmasına katkıda bulunmuşlardır. Cem'in nasıl yapıldığı, düzeni ve aktörleri Alevi dergilerinde, derneklerin broşürlerinde, yine derneklerce çıkarılan takvimlerinde bile yerlerini almıştır. Alevi kadını bu süreçte yine yoktur. Alevi cemleri dedelerce yönetilir ve cem törenindeki 12 hizmetin tümü erkeklerce gerçekleştirilir. Aleviliğin bu temel ibadet töreni standartlaştırılırken bu süreç yine erkeklerce gerçekleştirilmiştir. Bu noktada bazı tartışmalar da yapılmıyor değil. Örneğin Almanya'da bir Alevi sivil toplum kuruluşu olan Lüdenscheid Derneği'nde, alınan bir karar gereğince, Birgül Ana adındaki ana-bacı Muharrem ayında cem töreni yönetecektir. Ancak, yapılması gereken cem töreni iptal edilir ve gerekçesi ise "kadının cem tutamayacağı" olarak gösterilir. Derneğin "Bir kadın cem tutamaz" açıklaması kadın hakları tartışmasını gündeme getirmiş, bazı üyeler bu kararın Alevilik inancına dayanan bir gerekçesinin bulunmadığını dile getirmiştir. Olay Alevi-Bektaşileri, kadının cem töreni yönetip yönetemeyeceği konusunda ikiye bölmüş, Alevi aydını olarak tanıtılan Zülfikar Yalçınkaya; "Bir kadın her zaman cem tutabilir tarihte bunun örnekleri vardır" tavrını alırken, Bektaşi Babası Şakir Keçeli, kadının baba olamayacağını, dolayısıyla cem yönetemeyeceğini savunmuştur. Alevilik inancında kadının önde olduğu savı bu noktada aslında Alevilikte kadının pek de önde olmadığını göstermiştir.

Aleviliğin formalizasyonu cami ve kilise ile karşılaştırılabilecek ibadetin yapılacağı cemaatin toplanacağı resmi dini merkeze de ihtiyaç duymuştur. Cami, Kilise ya da Sinagog gibi resmi dini bir mekan olarak kabul görececek bir mekan arayışının ürünü, kent merkezlerinde sayıları hızla artan cemevleri, yeniden açılan dergah, türbe ve tekkeler olmuştur. Özellikle dergah, türbe, ve tekke gibi Alevilerin geleneksel dini merkezlerine kadınların son derece yoğun bir ilgi gösterdikleri görülmektedir. Bu mekanlar Alevilerin dini ritüellerini icra ettikleri mekanlar olmuştur. Bu mekanlarda "görevli dede" bulundurulması yine Aleviliğin formalizasyonu ile ilgilidir. Dede-talip bağları çözüldüğünden ve dedeliği icra edenlerin sayıları azaldığından görevli dedeler güçlkle bir yerlerden bulunmuş getirilmiş kişilerdir ve kendi taliplerine değil görev aldıkları cemevi, dergah, türbe ya da tekkeye gelen Alevilerin yer aldığı cem torenlerini yönetmektedir. Örneğin Şahkulu ve Karacaahmet dergahları İstanbul'da Alevilerin yoğun olarak ziyaret ettikleri merkezlerdir ve haftasonları binlerce Alevi buralarda düzenlenen cem torenlerine katılmak için akın etmektedir. Bu başka başka dedelerin talipleri ve değişik yörelerin Alevileri karma bir grup olarak cem törenine

girmekte ve görevli olan dedenin yönettiği cem torenine katılmaktadır.

Geleneksel olarak dedeler Alevi yol ve erkan bilgisine sahip olan grup- tur ve Aleviliğin gizli bilgisini taliplerine öğretmekle yükümlüdürler. De- deler erkektir ve dedelik babadan oğula geçen bir statüdür. Anne kız çocuk arasındaki ilişkiler tıpkı diğer tüm ataerkil toplumlarda olduğu gibi erkek- ler arasındaki ilişkilere tabi kılınmıştır. Unutma ve yok sayma pratikleriyle ataerkil gelenekler anne-kız çocuk soyağacının izlerini silmiş, kadının annesiyle ilişkisi simgeleştirilmeksizin ataerkil toplumlar tek bir eril soy zincirine göre örgütlenmiştir (Irigaray, 2006). Dedelik kurumu tam da bu örgütlenmeye örnek teşkil etmektedir. Babadan oğla geçen dedelik statüsü erkeğin soy zincirine tabi kılınmıştır kadını. Aleviliğin bilgisinin dedelerce babadan oğla aktararak korunması son derece çarpıcı bir toplumsal cinsi- yet temelli hiyerarşik örgütlenmedir.

Sözel geleneğin yazılı metine geçirilmesinde dedelerin neredeyse hiç- bir rolü olmamıştır. Bu dönüşümde Aleviliğin hangi bilgisinin yazıya ak- tarılacağına karar veren, sözlü aktarılan bilgiyi gerektiğinde “düzelten”, yazıya geçiren dedeler değil kamuda ve medyada Alevi aydını olarak ta- nımlanan Alevi araştırmacı yazarlarıdır ki bunlar kentte modern eğitim almış ortayaş Alevi erkeklerdir. Aleviliğe dair popüler kitap yazan araş- tırmacı yazarların neredeyse hepsi erkektir. Alevi dergilerindeki yazarlar ya da Alevilik adına ekranlarda konuşan Alevilerin kanaat önderi olarak tanıtılanların hepsi yine erkektir. Burada şunu görmek gerekir Aleviliğin kamusal sahada yeniden inşa edilmesinde geleneğin günümüz koşullarında icat edilmesinde Alevi kadını neredeyse görünmez kılınmıştır. Ancak Ale- viliğin kamusal söylemlerine bakıldığında kadının merkezi bir yer tuttuğu gözlemlenebilir.

Aleviliğin Kamusal Söylemler ve Alevi Kadını

Alevilikte kadının daha özgür olduğu klişesi bir çok noktada kendini yanlışlamakla beraber, Ankara’da bazı gecekondü mahallerinde yapılan alan araştırmaları Sünnilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini Ale- vilerden daha çok desteklediklerini ve Alevi kadının evdeki karar alma süreçlerine daha çok katıldıklarını ve giyimlerinin daha az kısıtlandığını göstermiştir (Acar, 1993; Erman, 1998; Güneş-Ayata, 1990, 1992; Wedel, 2001). Gündelik kamusal yaşamda İslami giyim tarzını pek takip etmeyen Alevi kadınlar Sünnilerce pek iyi gözle bakılmamıştır (Güneş-Ayata 1992). Aynı olay Almanya’da da gözlemlenmiştir. Sünniler Alevileri ‘onların ka- dınları başlarını örtmez’ diyerek göstermişlerdir (Wilpert, 1988). Burada

paradoksal olan, Alevi kadının son birkaç on yıldır kamusal sahada kendini yeniden inşa eden Aleviliğin bu sürecinde “bizim kadınıımız daha özgürdür” söylemini pratiğe dökecek şekilde yer almamasıdır. Alevilik adına konuşan, yazan, dernek kuran, yöneten ve Alevi açılımında konuşan hep Alevi erkekler olmuştur.

2000’li yılların başlarında yapmış olduğum alan araştırmamda gerek Almanya’da gerekse Türkiye’de birçok Alevi derneğine gitmiş ve mülakatlar yapmışım. Ancak derneklere son derece sınırlı sayıda Alevi kadınla karşılaştım ve konuşabildim. Bu bağlamda 1999 Ağustosunda yapılan Alevi Bektaşî Temsilciler Meclisinin ilk kongresi son derece açıklayıcıdır. Bu kongrede yurt içinden ve dışından 50 temsilci vardı ancak tümü erkekti. Cem Vakfının 1998 ve 2000’de düzenlediği Anadolu İnanç Önderleri toplantılarında da Alevi kadınının eksikliği hemen fark edilmiştir. Yaklaşık 700 Alevi dedesi, ozanı, yazarı ve dernek temsilcisinin katıldığı bu toplantılarda katılımcıların neredeyse tamamı erkekti. Bu toplantılarda dedelerin ve cemevlerinin pozisyonu, cem törenlerinin nasıl yapılacağı gibi merkezi konular Alevi kadınlar olmadan konuşulmuş, tartışılmış ve kararlar alınmıştır.

Alan araştırmalarında Alevi kadınların daha çok cem törenleri, aşure günleri ya da Alevilerin merkezi kutsal kişiliklerinin anma törenleri gibi daha geleneksel kutlamalara katıldığını gözlemledim. Aleviliğin bellek yerleri olan dergahlarda ve tekkelerde düzenlenen törenlere kadın katılımının erkek katılımdan daha çok olduğu görülmektedir. Ancak Alevi kadınları dernek faaliyetlerine daha az katılıyor. Lütfi Kaleli kadınların dernek faaliyetlerine katılımlarındaki düşüklüğü tamir edilmesi gereken bir aksaklık olarak değerlendiriyor (14 Mayıs 2000, İstanbul). İşte bir kaç Alevi dernek yöneticisinin görüşleri:

Siz de bilirsiniz ki³ -bizim kadınıımız daha özgür. Örgütülükde katılım az olabilir ama üretim ve eğitim sürecinde kendi rollerini kavramış durumdadır. Alevi örgütlerinde kadın katılımı için özel bir neden söylemek istemiyorum. O kadınların sorunu (Müslüm Doğan, Ankara 27/04/2000)

Alevi kadın liderlik anlamında yok. Söylem var ama fiilen yok (Fevzi Gümüş, Ankara 29/04/2000)

Kadınlar yönetimde çok az ama bizim etkinliklerimize kadın katılımı daha çok (Ali Sümer, Ankara 03/05/2000)

³ Müslüm Doğan burada makale yazarının Alevi kimliğine gönderme yapıyor.

Aleviliğin kamusal sahaya çıkışında, kendini yeniden inşa edişinde erkek egemen bir durum sözkonusudur. Dernek yöneten, kitap yazan, medyada görünen kısacası politik ve sembolik mübadele yönetimi erkeklerin elindedir. Dolayısıyla, Alevilerin bizim kadınıımız daha özgürdür söyleminin ortaya çıkışı üzerine düşünülmesi gerekmektedir. Kadının yerine dair tanımlamalar amaçlı ve ideolojik olması açısından siyasi ve söylemsel bir pratiktir. Bu en iyi hegemonik söyleme eklemleme tarzında görülür. Kemalist idealin ilkeleriyle örtüşecek bir özdeşleşim örüntüsünün iki ayağından biri-- ki bu iki ayak da zaten birbiri ile bağlantılıdır--, kadının toplumdaki yeri ve laikliktir. Alevilerin kendilerini tanımlamalarındaki merkezi söylemler Kemalist ilkelerle tam bir uyum içindedir. Zaten 1989 da Aleviliği ilk kamusal sahaya çıkaran *Alevilik Bildirgesi*'nde bu tavır açıkça belirtilmiştir:

[Aleviler] Atatürk devrimlerini hep desteklediler..Aleviler, her zaman Atatürk devrimlerinin, laik güçlerin yanında olmuşlardır..(*Cumhuriyet* Mayıs 15, 1990).

Aleviler kendilerini Kemalizmin destekçisi ve Kemalist modernite projesinin takipçisi olarak konumlandırmışlardır. Cemal Şener Kemalizmin yanında yer alışı şu şekilde özetler:

Aleviler, Anadolu tarihinde ilk defa Cumhuriyet yönetimi ile birlikte kent ve kentli nimetlerle tanıştılar. İlk defa Cumhuriyet yönetimi ile birlikte onların yönetilen bir kesim olarak varlıkları meşru sayıldı ve yurttaş yerine konulduğunu gördüler. Aleviler, Kurtuluş Savaşı'na katıldıkları gibi Cumhuriyet kurulduktan sonra da "Atatürk Devrimleri" diye ifade edilen toplumsal değişimin sürekli yanında yer aldılar. Atatürk Devrimleri'nin hayata geçirilmesi için çalıştılar. Laiklik ve Cumhuriyet karşıtı her harekete, Atatürk'ün kendilerine bıraktığı miras olarak sahip çıktılar ve çıkmaya devam ediyorlar (2001: 65)

Kemalizmden yana tavır alış, Alevilerin kadına dair söylemlerini Kemalist ilkeler doğrultusunda oluşturmayı bir bakıma zorunlu kılmıştır. Kemalist modernite projesi kadını merkeze almıştır (bkz. Kaya, 2000, 2004). Kemalizme bağlı olduğunu sık sık vurgulayan Alevilerin de kadına dair özgürlükçü bir söylem geliştirmeleri kaçınılmazdır. Aleviler kadınlarının daha özgür olduğunu, çarşafa sokulmadıklarını, evlere hapsolmadıkları her zaman toplumsal yaşamda erkeklerle omuz omuza olduklarını sık sık dile getirmişlerdir. Alevilerin dini ritüeli olan cem törenine bakıldığında da kadınlarla erkekler yan yanadır ve bu durum Sünni İslam'da olduğunun

tam tersi bir duruma işaret etmektedir. Erkek ve kadının cem töreninde yan yana ibadet edişi Alevilikteki kadın erkek eşitliğinin kanıtı olarak gösterilir. Ancak cem töreninin erkek olan dede tarafından yönetildiği ve cemdeki 12 hizmetin yine erkekler tarafından yerine getirildiği dile getirilmez.

Gündelik yaşamda Alevi kadının diğer kadınlardan daha özgür olup olmadığına dair kapsamlı bir çalışma yapmanın zorluğunu burada tartışmanın yersizdir. Ancak dolaylı olarak yapılan bazı çalışmalardan yararlanılabilir. Gür (2004) *Sütü Küstürmek* kitabında Almanya'ya göç eden Anadolu kadınlarının öykülerini onların dilinden kaleme almıştır. Sosyolojik açıdan bakarsak aslında 'aktörün konuşmasına izin vermiştir'. Almanya'ya göç dendiğinde aklımıza hep bıyıklı güçlü kuvvetli erkeklerin geldiğini ancak kadınların da göç sürecinde yer aldığını vurgulayarak araştırmaya başlayan Gür, Alevi Sünni gözetmeksizin Almanya'ya işçi olarak giden Anadolu kadınları ile görüşmüş ve son derece zengin detaylar yakalamıştır kadınlar üzerine. Kitabın en çarpıcı yanı Sünni kadın ile Alevi kadın arasında aile içi şiddete maruz kalmada, aile baskısı, sözlü ve fiziksel şiddete uğrama konusunda herhangi bir farkın olmadığını göstermesidir. Gür'ün çalışması Alevilerin bizde kadın daha özgürdür daha rahattır baskı yoktur türden söylemlerinin pratikte geçerli olmadığını en azından bunun tartışılmaya açık olduğunu ortaya koymuştur.

Alevi kadınına dair Alevi erkek yazarlarca oluşturulan söylemler kamusal sahada sıklıkla dile getirilir. Örneğin Bahadır (2005: 113) Alevi-Bektaşî inancına göre 'kadın ve erkek arasında hiçbir ayırım yoktur, Tanrı'nın karşısında insanlar kadın ya da erkek değil can olarak bulunmaktadır' şeklinde yazmaktadır. Alevilikte kadın evliyaların çok önemli olduğu, bazı yörelerde cem törenlerinin kadınlarca yönetildiğine vurgu yapmıştır. Cem törenindeki 12 hizmetin hepsini erkekler yapar vurgusunu çürütmek için 12 hizmetin merkezi görevlerinin bazı yer ve zamanlarda kadınlarca da yapıldığını yazmıştır. Burada sorun şudur: Bu örnekleri verirken belleğine başvurduğu tüm kaynak kişiler erkektir. Bu erkekler kadınlarca cem törenlerinin yönetildiğini ya da 12 hizmetin merkezi hizmetlerinin kadınlarca yapıldığını 'hatırlıyorlar'. Alevi kadınına sorma ve Alevi kadının belleğine başvurmaya gerek duyulmamıştır.

Yine Aleviliğin en kutsal figürü olan Hacı Bektaş'ın düşüncelerini ve bilgisini Kadıncık Ana'ya aktarmış olduğu ve Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra yerine Kadıncık Ana'nın geçtiği Alevilik üzerine yazı yazan araştırmacı yazarlarca sık sık dile getirilir. Bunlar Alevilikte kadının

önemli olduğunu vurgulamak için verilmiş tarihsel örneklerdir, ancak doğrulamak mümkün değildir.

Alevi kadını kamusal alanda diğerlerine anlatan Alevi araştırmacı yazarlarınca yazılan en çarpıcı yazılardan biri, Rıza Zelyut'un Akşam gazetesindeki köşe yazısıdır. 11 Haziran 2009 tarihli "Kadın peçenin ardında değil erkeğin yanında," başlıklı yazısında Zelyut, Alevi kadını peçeye çarşafa bürünen Sünni kadının karşısına yerleştirdiğini açıkça gösterir.

Kadın-erkek eşitliğine önem verilen Alevilik'te, tek eşlilik kurallı hakim ve kadını korumak için boşanma yasaklanıyor. Aleviler, Hz. Ali'nin, 'Kadın çiçek tabiatlı, çiçek yaratılışlıdır. Ona öyle bir hayat arkadaşı olunuz ki o yaşamının tadını tatsın' sözlerini örnek alıyor Alevilik'te kadın, erkeğin eşi ve eşiti olarak görülüyor, kadın-erkek ayrımcılığı kınanıyor. 'Yaradan'dan dolayı yaratılanı sevme' inancı, insanın özüne verilen kıymet gibi değerler üzerinde yükselen Alevilik'te, kişiler erkek veya kadın olmasına bakılmaksızın sosyal yaşamın her alanda eşit haklara ve yükümlülüklerle sahip görülüyor. 'Bacıyan-ı Rum' denilen Alevi kadınlarının, Türklerin Anadolu'ya gelişinde büyük katkısı olduğu biliniyor.

Zelyut, Babai Ayaklanması gibi, 16'ncı yüzyıldaki ayaklanmalarda Alevi kadınlarının da yer aldığını belirterek, aslında bellek oluşturma ve tarih yazımının en temel özelliğini gerçekleştiriyor: bellek bugünün süzgecinden yani koşullarından hareketle yeniden inşa edilir. Zelyut Alevi belleği oluştururken geçmiş şimdiki zamanlaştırıyor. Yine Zelyut Aleviler'de kadın ve erkeğin eşit yer aldığı üretim ve çalışma yaşamını şöyle anlatıyor:

Arap dünyasında kadın, sosyal hayattan ve çalışma hayatından dışlanırken, Aleviler'de kadın erkeğin yanında yer alır; tarlada erkekle birlikte çalışır. Kadının erkekten ayrı bir yerde, peçe altında iş yapması olanaksızdır. Alevi erkeği ile kadını, bir arada bulunmanın felsefesini yaratmış ve adına da Alevilik demiştir. Burada kadını soyutlarsanız, geriye dinsel-töresel, kültürel ve sanatsal olarak bir şeyin kalmadığını görürsünüz. Alevilik felsefesi ve uygulaması içinden kadın ögesini çıkardığımızda, bu sistemin yıkıldığını görürsünüz. Kadın-erkek eşitliği Aleviliğin temelinde vardır.' (Akşam, 11 Haziran 2009)

Alevi araştırmacı yazarlar sıklıkla Alevilerin en temel dini figürlerinden olan Hacı Bektaş Veli'nin 'Kadınlarınızı okutunuz' dediğini vurgular.

Alevilerin kamusal sahada yaptıkları festivallerde ve anma törenlerinde Hacı Bektaş Veli'nin kadına dair söylediği varsayılan bu söz sık sık dile getirilir. Bu söz, Alevilikte kadına verilen değerin ve önemin göstergesi olarak kullanılır. Aynı zamanda Alevilerin kadın hakları sorununu yüzyıllar öncesinden çözdüğünün kanıtıdır. Alevilerin kadın hakları vurgusu yaparak tarih yaratma ve yazması geçmişin günümüzden hareketle yeniden düzenlenme sürecine vurgu yapar. Kadınlarımızı okutunuz sözü geçmişin şimdiki zamanlaştırılmasına güzel bir örnektir.

Alevi araştırmacı yazarlardan Esat Korkmaz da Alevilikte kadın konusunu Hacı Bektaş Veli üzerinden ele alır. Korkmaz (2002)'ın hazırladığı *Alevilik Temel Eğitim Seti*'nde Hacı Bektaş Veli'nin kadın anlayışı şu şekilde dile getirilir:

Hacı Bektaş Veli'nin düşünce evreninde kadın ve kadına ilişkin onurlu değerler kaynağını; 'kadınların daha özgür, daha saygıdeğer olduğu daha eski bir çağdan, yani kadın hukukunun egemen olduğu, sınıfların ve devletin olmadığı geçmiş bir toplumdan alır. Sınıflı toplumda ezilen, ötesinde erkek tarafından hırpalanan, kimliksizleştirilen kadının, gelecekteki kurtuluşuna kaynaklık eder. Bu kapsamda Hacı Bektaş Veli Kadıncık Ana ilişkisi, İslam dininin başlangıç yıllarını aşan bir geleneğin, Anadolu uygarlığının bir uzantısı biçiminde yaşama geçirilmesidir. Ana Tanrıça geleneğinin yeni bir biçimlenişidir. (Hacı Bektaş Veli, *Alevilik Temel Eğitim Seti*: 2, 2002)

Hacı Bektaş Veli, Assmann'ın (2001) deyimiyle bir hatırlama figürüdür. Hatırlama figürlerinin dini anlamları vardır ve hatırlatmayı amaçlayan canlandırılma biçimleri genellikle bir bayram karakterini içerir. 1960'lı yıllarda başlayan ancak 1990'larda çok büyük kitleleri çekmeyi başaran Hacı Bektaş kasabasında gerçekleştirilen Hacı Bektaş Veli Anma törenleri grup tarihini hatırlatan ve kökene ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak Alevi kimliğinden emin olmanın yeri olmuştur. Hacı Bektaş kasabası aslında Aleviliğin en temel hatırlama mekanlarından ve bu mekan Aleviliğin göstergeleştirildiği bir nokta olmuştur. Bu hatırlama mekanında, 1999'da yapılan Alevi Bektaşî Temsilciler Meclisi'nin ilk toplantısında bir tek kadın temsilci yer almamıştır⁴. Ancak Hacı Bektaş Veli Törenlerine kadın katılımının son derece yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Yine Ankara'daki Hüseyin Gazi Türbesi'nde her sene yapılan Aşure töreninde kadınlar çoğunluktadır. Burada da çarpıcı olan törenlerde konuşma

⁴ Alevi Bektaşî Temsilciler Toplantısında kadın temsilci yoktu, ancak alan araştırması yapıyor olduğumdan tek kadın katılımcı olarak ben yer aldım.

yapanların neredeyse tamamının erkek olmasıdır. Alevi kadın konuşan töreni yöneten olamamıştır. Bu erkek egemen durum Alevilerin devletle olan ilişkilerine de yansımıştır.

Alevi Açılımı, Devlet ve Kadın

Son zamanlarda politik sahada sıklıkla konuşulan tartışılan meselelerden biri iktidar partisinin Alevilik Açılımıdır. Bu bağlamda devlet adına hükümet yetkilileri, Alevi aktörler, akademisyenler, ilahiyatçılar ve sivil toplum kuruluşları ile Çalıştay toplantıları gerçekleştirilmektedir. Birinci Alevilik Çalıştayı 3-4 Haziran 2009'da yapılmış ve Çalıştaya, Alevi Bektaşî Federasyonu Başkanı Ali Balkız, Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkanı Fevzi Gümüş, Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği Başkanı Tekin Özbil, Alevi Dernekler Federasyonu Genel Başkanı Metin Tarhan, Hitit Üniversitesi öğretim üyesi Osman Eğri, bazı Alevi dedeleri, Alevi postnişin Veliyeddin Ulusoy'un da aralarında bulunduğu Alevi sivil toplum örgütü temsilcileri katılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: ileri gelen Alevi temsilcilerinin tümü erkektir. Bu son derece maskülen atmosfere sahip olan Çalıştay'da Alevi kadına yer verilmemiştir. Medyaya da bu sözü edilen kişilerin görüşleri yansımıştır.

İkinci Alevi Çalıştayı ise 9 Temmuz 2009'da akademisyenlerle yapılmış ve Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Prof. Dr. Mümtaz'er Türköne, Prof. Dr. Binnaz Toprak, Doç. Dr. Ferhat Kentel, Anayasa Komisyonu Üyesi Levent Köker, Prof. Dr. Mustafa Erdoğan, Prof. Dr. Mustafa Şentop, Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Prof. Dr. Niyazi Öktem'in de aralarında bulunduğu 32 akademisyen katılmıştır. Çalıştayda akademi dünyası ve Aleviler, kimlik ve beyan sorunları, birlikte yaşamının önündeki engeller, Alevi sorununun çözümü yolunda akademik katkıları yeniden düşünme konularını tartışmıştır. Alevi çalıştayının üçüncüsü 18 Ağustos 2009'da Ankara'da ilahiyatçılarla yapılmıştır. Katılımcılar arasında Prof. Dr. Ethem Ruhi Fıglalı, Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Prof. Dr. İlhami Güler, Prof. Dr. Hasan Onat, Prof. Dr. Sönmez Kutlu ve Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. İzzet Er, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Görmez ve Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi olarak görev alan Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Hamza Aktan, Almanya Goethe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ömer Özsoy, Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürü İrfan Aycan ve Tunceli Müftüsü Arslan Türk yer almıştır. Bu çalıştayda ilahiyatçıların yer alması, Aleviliğin dini boyutunun ele alındığını göstermektedir. Yine erkek

egemen bir çalıştay toplantısı olmuş ve din gibi “ciddi” mesele de Alevi kadını yer almamıştır. Ekim ayında yapılacak dördüncü Alevi Çalıştayına ise işçi ve memur sendikaları konfederasyonları, TESEV, Mülkiyeliler Birliği, Tunceli Dernekler Federasyonu başkanları, Tunceli Üniversitesi Rektörü, Genç Siviller, Doğu Konferansı, Liberal Düşünce Topluluğu ve sanatçı Ferhat Tunç ile Sabahat Akkiraz’ın katılımı beklenmektedir.

Bu erkek egemen çalıştaylar Aleviliğin kamusal sahada devlet ile birlikte tartışılarak, farklı aktörlerle diyalog kurularak yeniden inşa edilmesinin sahalıdır. Devlet ile kadın arasındaki ilişki birçok örnekte son derece ataerkindir ve bu Aleviler ile devlet arasındaki ilişkiye de yansımıştır. Aslında yüzyıllarca yok sayılan alevilerin kamusal sahada birçok aktörle ve devletle tartışılarak yeniden inşası son derece önemli bir tarihsel dönüşüm sürecidir. Bu süreçte Alevi kadınına henüz yer açılmamıştır.

Alevi kadını her ne kadar kamusal Alevilik söylemlerinin en temel taşı oluşturursa da toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde sosyal aktör olarak tarihin yapılmasında yer bulamamıştır. Bu noktada örtülü Sünni kadınının karşısına daha özgür olarak yerleştirilen Alevi kadını aslında karşıtımdan daha geridedir. Alevi kadınının karşıtı olarak düşünülen örtülü kadın kendini kamusal sahada son derece çarpıcı bir şekilde görünür kılmakta ve birçok farklı platformda ifade etmektedir. Örtülü kadın köşe yazarları merkez medyada kendine yer bulmuş ve kendileri adına bu köşelerden hergün yazma ve televizyon programlarında konuşma fırsatı yakalamışlardır. Son on yıldır örtülü kadına dair çıkan akademik çalışmaların ise sayısı inanılmaz boyuta ulaşmıştır. Oysa Alevi kadınının kendisi adına konuşan kadın Alevi yazarı olamamıştır. Alevi kadın üzerine akademik çalışmalar, örtülü kadın üzerine yapılanlarla kıyaslandığında son derece sınırlı sayıdadır. Bu durum Alevi kadını iyice görünmez kılmıştır. Almanya’ da alan araştırması yaparken karşılaştığım hukuk okuyan bir Alevi gencinin sorusu sanırım bu durumu özetleyebilir: ‘başımı örten kız öğrencilerin sorunları tartışılırken hep düşündüm, benim kız kardeşimin sorunları neden tartışılmıyor diye, onun farkına kimse varmıyor.’

SONUÇ

Aleviliğin kamusal sahaya çıkışında ve Alevi sözlü geleneğinin yazıya aktarılmasında Alevi kadın neredeyse tamamen sürecin dışında bırakılmıştır. Ataerki toplum düzeni elbette toplumsal belleğin oluşumunda ve tarihyazımında erkeği belirleyici kılmıştır ve kılmaya devam etmektedir. Neredeyse tamamen erkeklerden oluşan Alevi çalıştayları Aleviliğin daha uzun bir süre daha kadın deneyiminden yoksun kalacağına işaretidir.

Kamusal alanda öne çıkan Alevi kanaat önderlerinin sıkça ‘bizde kadın daha özgürdür’ü tekrarlaması, Alevi kadını üzerinden Kemalizme olan bağlılığı sağlamakta ve bu klişeleşmiş söylem varlığını güçlü bir şekilde sürdürmektedir. 1950’lerden beri kentte yaşayan, iç ve dış göç deneyimi olan Alevi kadının bu deneyimi yazılmamış ve bir Alevi kadın belleği oluşturulamamıştır. Ne zamanki Alevi kadın kendi adına bir tarihe ve tarih yazımına sahip olur, o zaman onun daha özgür olduğu klişe olmaktan çıkar. Alevi kadın üzerine yapılan akademik çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır ve bu durum onu tamamen görünmez kılmaktadır.

İrigaray’ın ‘toplumsal örgütlenme, politikanın, dinin ve simgesel mübadelenin yönetimi, kısacası ciddi tinsel ne varsa erkeklerin egemenliği altında kalmaya devam etmektedir’ (2006: 140) tespiti, Aleviliğin kamusal sahada kadınsız inşasında kendini bir kez daha doğrulamıştır. Geleneksel Alevilikte var olan cinsiyetçi yapılanma Aleviliğin kamusal sahada, modernitenin tüm araçları ile yeniden inşa edilme sürecinde değişime uğramamıştır. Bilginin kimin elinde olacağı tarihin yazımında ve toplumsal belleğin oluşumunda kimin söz sahibi olacağı konusunda, Alevi erkeğinin ataerkillikten kaynaklanan üstün pozisyonunu koruduğu ve bunu henüz tartışmaya açmaması ya da açmak istememesi irdelenmesi gereken bir sorunsaldır. Aslında Aleviliğin yeniden inşa sürecindeki erkek egemen durum, Segal’in (1992) “ağır çekim değişen erkeklikler” kavramına örnek teşkil etmektedir. Erkekliğin ifade biçimlerinin, erkeklik tarzlarının ve ritüellerinin zamanla değiştiği elbette doğrudur, ancak erkek iktidarının ve otoritesinin kurumsallaşmış biçimleri varlıklarını sürdürmektedir (Segal, 1992: 12-17). Bugün Avrupa Birliğinin ya da Birleşmiş Milletler’in toplantılarına bakıldığında hala koyu takım elbiseli erkeklerin baskın çoğunluğu sözkonusudur. Kuşkusuz modernite sonrası, feminist hareketin kazanımları erkeklerin iktidarını yavaş da olsa sarsmış ve değişime uğratmıştır, ama toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin dayandığı temellerin yıkılması sorunu hala varlığını sürdürmektedir.

Bu temellerin yıkılmasının bir yolu karşı bellek oluşturmaktır. Karşı bellek ezilenlerin tarihsel özne olma deneyi olarak egemen temsillerin karşısındaki yerini alarak varlığını sürdürmektedir. Kadınlar karşı belleklerini çalıştırmak ve tarihi kadın bakışı açısından yeniden düşünmek ve yazmak sürecine zorunlu olarak girmişlerdir. Aleviliğin kamusal sahada kendini yeniden inşa edişi bir karşı bellek örneği oluşturabilir ancak Alevi kadının bu bellek oluşumundaki yeri tartışılmaya açıktır.

Günümüz toplumları artık çok geniş bir kültürel belleği depolayacak araçlara sahiptir, neredeyse her geleneği, olayı depolayacak durumdadır. Ancak kadın ve erkeğin toplumsal belleği depolamada, yani neyin hatırlanıp neyin unutulacağını belirlenmesinde eşit bir konumda olmadığı açıktır. Toplumun belleğinin kontrolü güç hiyerarşisini belirler, dolayısıyla toplumsal belleğin bilgi işleme aracılığıyla düzenlenmesi teknoloji sorunu değil kontrol ve mülkiyet sorunudur.

SUMMARY

This article tries to uncover a complex relationship between gender, memory and history writing in the case of the reconstruction of Alevism in public spheres. Combining sociological insights on gender, history and collective memory with observations from field as well as social and cultural history, the article explores how Alevism has reconstructed itself by a strong masculen perspective, in spite of its discourse which claims that “in Alevism women are always in front of men.” Alevism which has been a secret oral religious culture for centuries has transformed into a public written on since late 1980s. This process has fastened after a very tragic event happenen in 1993. Hundreds of books on Alevism have been published as well as a boom of Alevi associations has occurred. A close look at these publication and association activities of Alevis have made clear that these activities have been very male dominated. Books on Alevism that have played a central role in the reconstruction of Alevism in public sphere have been written by a new category of male writers called ‘researcher-writers. Making Alevism written has meant a call for the collective memory and then the history writing processes. Alevis’ calling for the collective memory and the history writing processes have occurred almost completely without Alevi women, who have been defined by those male researchers-writers and association leaders as ‘more freer and always in front of men.’ By defining Alevi women as ‘more freer’ has implied a comparison, actually a comparison between Alevi and Sunni women. Alevi women have been put in opposition to Sunni women, mainly headscarfed Sunni women. Since the beginning of the Republican period, Alevis have been positioned themselves in side of Kemalism and secularism, so it is not surprising that Alevi women have been defined as more ‘more freer,’ ‘not headscarfed,’ and not ‘walk behind of men.’ This article has an attempt to illustrate the contradiction between the discourse on and the position of Alevi women in the reconstruction of Alevism in public.

KAYNAKÇA

AKŞİT, Elif Ekin

2005 Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin uzun Tarihi, İstanbul: İletişim

AKTAŞ, Cihan

2005 Bacı'dan Bayan'a: İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi, İstanbul: Kapı

ASSMANN, Jann

2001 Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

BAHADIR, İbrahim

2005 Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler, İstanbul: Su Yayınevi

BERKTAY, Fatmagül

2003 Tarihin Cinsiyeti, İstanbul: Metis Yayınları

CASANOVA, Jose

1994 Public Religions in the Modern World, Chicago: The University of Chicago Press

CHARTIER, Roger

1998 Yeniden Geçmiş: Tarih, Yazılı Kültür, Toplum, Ankara: Dost

ÇAKIR, Serpil

1993 Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul: Metis

ÇAMUROĞLU, Reha

1997 "Some Notes on the Contemporary Process of Restructuring Alevilik in Turkey," iç. Syncretistic Religious Communities in the Near East, (der. K. Kehl-

BODROĞİ, B.

Kellner-Heinkele, A. Otter-Beaujean), Leiden: E. J. Brill, s.25-33

1998 Resmi İdeoloji ve Aleviler," Birikim, Cilt: 105-106 (Ocak-Şubat), s.112-116.

DURAKBAŞA, Ayşe

2000 Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İstanbul: İletişim

ERMAN, Tahire

1997 "The Meaning of City Living for Rural Migrant Women and Their Role in Migration: The Case of Turkey," Women's Studies International Forum, Cilt: 20, No: 2, s.263-273.

1998 "The Impact of Migration on Turkish rural women: four emergent patterns," Gender and Society, cilt: 12, No: 2, s.146-167

GOODY, Jack

1977 Domestication of the Savage Mind. Cambridge: Cambridge University Press

1987 Interface Between the Written and Oral, Cambridge: Cambridge University Press.

GÖLE, Nilüfer

1991 Modern, Mahrem, İstanbul: Metis

GÜNEŞ-AYATA, Ayşe

1991 "Gecekonduarda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik," Toplum ve BiliM, Cilt: 51-52, s.89-101.

1992 "The Turkish Alevis," Innovation, Cilt: 5, No: 3, s.109-114.

GÜR, Metin

2004 Sütü Küstürmek: Almanya'da Anadolu Kadımları, İstanbul: Günizi Yayıncılık

HALBWACHS, Maurice

1992 On Collective Memory, Chicago: University of Chicago Press
HOBSBAWM, Eric and TERENCE Ranger [1983]

1992 The Invention of Tradition, Cambridge: Cambridge University Press.

IKEGAMI, Eiko

2005 Bonds of Civility: Aesthetic Networks and the Political Origins of Japanese Culture, Cambridge: Cambridge University

IRIGARAY, Luce

2006 Ben, Sen, Biz: Farklılık Kültürüne Doğru, Ankara: İmge

İLYASOĞLU, Aynur

Şehriban ŞAHİN KAYA

- 2000 Örtülü Kimlik, İstanbul: Metis
- KAYA, İbrahim
- 2004 Social Theory and Later Modernities: The Turkish Experience, Liverpool: Liverpool University Press
- KORKMAZ, Esat
- 2002 Alevilik Temel Eğitim Seti (12 Cilt). İstanbul: Anadolu Kültür İnceleme Yayınları
- MOOSA, Matti
- 1987 Extremist Shiites: The Ghulat Sects, Syracuse: Syracuse University Press.
- ONG, Walter J
- 1981 [1967], The Presence of the World: Some Prolegomena for Cultural and Religious History, New Haven: Yale University Press.
- 1980 Orality and Literacy: The Technologies of the World, London: Methuen.
- SEGAL, Lynne
- 1992 Ağır Çekim Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler, İstanbul: Ayrıntı
- SPIVAK, Gayatri Chackravorty
- 1988 "Can the Subaltern Speak?" iç. Marxism and the Interpretation of Culture, (der. Carry Nelson ve Lawrence Grossberg), London: Macmillan s.271-313
- ŞAHİN, Şehriban
- 2001 The Alevi Movement. Transformation from Secret Oral to Public Written Culture in National and transnational Social Spaces, New School for Social Research, Basılmamış Doktora Tezi.
- 2002 "Bir Kamusal Din Olarak Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik," Folklor/ Edebiyat, Cilt: 29, No: 1, s.123-162
- 2005 "The Rise of Alevism as a Public Religion," Current Sociology, Cilt: 53, No: 3, s.465-485
- ŞENER, Cemal
- 1989 Alevilik Olayı Toplumsal Bir Başkaldırımın Kısa Tarihçesi, İstanbul: Yön Yayınları.

Kadınsız Alevilik: Aleviliğin Kamusal Söylemleri ve Tarih Yazımı

2001, “Cumhuriyet Türkiye’inde Alevilik,” iç. Aleviler Cilt 3: Siyaset ve Örgütler, der. İsmail Engin ve Franz, Erhard), Hamburg: Deutsches Orient-Institut, s. 60-73

THOMPSON, E. P.

1963 *The Making of the English Working Class*. Vintage

TOMPSON, Paul

1978 *The Voice of the Past Oral History*, Cambridge: Cambridge University Press.

TONKİN, Elizabeth

1992 *Narrating Our Past: The Social Construction of Oral History*, Cambridge: Cambridge University Press

TRAVERSO, Enzo

2005 *Geçmişî Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika, İstanbul: Versus*

VANSINA, Jan

1985 *Oral Tradition as History*, Wisconsin: University of Wisconsin Press

WALSH, Edward J.

1981 “Resource Mobilization and Citizen Protest in Communities Around Three Mile Island,” *Social Problems*, Cilt: 29, s.1-21.

WEDEL, Heidi

2001 *Siyaset ve Cinsiyet*, İstanbul: Metis

YAVUZ, Hakan M.

1999 “Media Identities for Alevi and Kurds in Turkey,” iç. *New Media in the Muslim World: Emerging Public Sphere*, (der. D. F. Eickelman and W. Anderson), Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, s.80-199

ZELYUT, Rıza

1990 *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul: Aky.

ZİHNİOĞLU, Yaprak

2003 *Kadınsız İnkılap*, İstanbul: Metis

NASIL BİR SOSYO-EKONOMİK POLİTİKA? DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE'NİN GELİR DAĞILIMI SORUNSALI

Haldun SOYDAL*
Serkan GÜZEL**

ÖZ

Sosyo-ekonomik politikamız üzerindeki yabancı politika hakimiyetini arttıran liberalizm ve 1980'lerin Neo-liberalizmi göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın anlamı, işlevi ve amacı belirginleşmektedir. Bu anlamda, bizim gelir dağılımı politikamızın niteliklerini değerlendirmek için, "Gini Katsayısı" ve "Yüzde Dağılım Analizi" gibi iki teknik kullanılmaktadır. İlk uygulanan teknik, bizim gelir dağılımı politikamızın spesifik karakteristiğini tanımlamak için, ikincisi ise Küresel sistemde Türkiye'nin gelir dağılımı politikasının sahip olduğu yeri tespit etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca, hükümet bilgilerini de içeren çeşitli fonksiyonel göstergeler, kişisel, sektörel, fonksiyonel ve bölgesel gelir dağılımı türlerinin örtüsünü kaldırmak için kullanılmaktadır. Dikkate değer sonuçlar elde edilmiştir: ilki, istikrarlı fiyat, vergi ve sosyal güvence politikası oluşturmak ve tarım endüstri gibi yerel kaynaklardan yararlanmak suretiyle Türkiye, sanayi, tarım gibi ve başlatılması güvenilir fiyat, vergi ve sosyal güvenlik politikaları gibi, adaletsiz gelir dağılımı sorunu ile uğraşmaktadır. Diğer sonuç, nüfus, işsizlikle mücadele, kayıt dışı ekonomiyi ortadan kaldırmak ya da minimize etmek, yüksek enflasyon gibi yapısal faktörlerin ölçülmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: sosyo-ekonomik politika, gelir dağılımı, popülizm, işgücü, ücret, alım gücü.

ABSTRACT

The signification, function and the aim of this study become clear, when we consider the 1980's named liberalism and the liberalism which increases

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

the gain ascendancy on our socio-economic policy of foreign policy. In this sense, two techniques such as "Gini Coefficient" and "Analysis of The Percentage Shares" are used to appreciate qualifications of our income distribution policy. The first is implemented to define specific charactersitics of our income distribution policy, the second is utilized to find the place of Turkey's income distribution policy in global system. Moreover, several functional indicators, including governmental informations, are used to unveil personal, sectorel, functional and regional income distribution types. Considerable results are attained: The first reveals that Turkey may deal with unequal income distribution issue both via benefiting from indigenous resources such as agriculture, industry and via launching reliable price, tax and social insurance policy. The other result expresses the necessity of evaluating structural factors like population, coping with (un)employment, eliminating or minimizing black economy and high inflation.

Keywords: *socio-economic policy, income distribution, populism, labour force, wage, purchasing power.*

GİRİŞ

Ekonomik olguların sosyal olgulardan bağımsız olmadığı, sadece sosyologların yaklaşımlarında değil ekonomistlerin yaklaşımlarında da önemli bir yer tutar. "Sosyal gerçeklik" in bir yüzü ekonomi diğer yüzü politika olduğundan, bu iki alanın birbiriyle etkileşimi toplumun değişim yönünü belirleyen önemli bir ölçüt olarak değerlendirilir. Ancak ulusal ekonomilerdeki değişme büyük ölçüde sosyal yaşama yön verecek sosyo-ekonomik politikanın işlevselliğine bağlıdır. Sosyo-ekonomik politikanın temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilen gelir dağılımı sorunsalı, birey, grup, toplumsal sosyal sınıf gerçekliği ile yakından ilişkilidir. Toplumsal farklılaşma modern öncesi dönemlerde daha çok statü, güç, prestij, otorite ve hiyerarşik yapılanma gibi ekonomik olmayan ölçütlere göre şekillenirken; modern dönemlerde pazar koşulları, tekel kurma şansı, ekonomik güç, mülkiyet ve emeğe göre şekillenmeye başlamıştır. Gerçekten de evrensel anlamda mesleklerin çeşitlenmesi, işbölümü ve uzmanlaşmanın yaygınlaşması ile birlikte her toplumun kendi sosyo-kültürel yapısının niteliği, üretilenin hak edilmesi/geri alınması/dönmesi şeklinde de nitelendirilebilecek gelir dağılımını modern dönemlerdeki ulus/devletlerin en temel işlevlerinden biri haline getirmiştir. Böylece gelir dağılımı, özellikle Endüstri Devrimi'ni izleyen dönemlerde oluşan kent temeline dayalı toplum yapısı ile birlikte pekişen bir sorun haline gelmiştir.

Ulus/devletlerin gelir dağılımı politikasını şekillendiren söz konusu sosyo-ekonomik farklılıklar, öte yandan gelir dağılımı eşitliğini önceleyen sosyo-ekonomik politikaların uygulanmasındaki güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Öyle ki zamanla genel anlamda kapitalist ve sosyalist olarak ayrılan sosyo-ekonomik politikalar, karma ekonomi gerçekliği içinde sentezlenerek alternatif bir politika oluşturma uğraşı içine bile girilmiştir. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, ekonomik ve politik krizler, topluma yön verecek belirgin bir sosyo-ekonomik politika oluş(turul)masını önemli ölçüde engellemiştir. Sosyal tarihin akışını etkileyen bu köklü değişim süreci, aslında gelir dağılımı eşitsizliğinin Türkiye'nin en temel sorunsalı olduğunun anlaşılması gerektiğini tüm açıklığıyla ortaya koymuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sermaye ve işgücü çatışmasını yumuşatan Keynesyen politika, çalışanların haklarını koruyarak birey, grup ve toplulukların insanca yaşama koşullarının alt yapısını oluşturmaya başlamıştı (Sayın, 2002: 301-302). Refah devleti hem tam istihdam hem de iyi bir gelir bölüşümüne dayalı sanayileşmeyi hedeflemiştir... Ondokuzuncu yüzyıl sosyalist hareketi devleti ele geçirmeyi hedeflerken sosyal reformculuk ile birleşti.... Bu siyasal hareket, başarılı olduğu ülkelerde, yani kendi ulusal-devletini korumacılık vs'den sorumlu tutabildiği yerlerde, milliyetçilik ile buluştu... İşçi sınıfı kendi devletinden garantiler koparabildiği ölçüde, o ulusal-devlete daha bir bağlanıyordu" (Gülalp, 1993:132). Ne var ki günümüzde etkisi daha da artarak devam eden neo-liberal ekonomi, Keynesyen ekonomiden ne kadar uzaklaştığını açıkça ortaya koymuştur. Neo-liberalizmin, popüler kültür, tüketim toplumu, kitle iletişim araçları, internet, sanal gerçeklik, vb. sorunları, üretim, çalışma yaşamı, sendikalaşma ve yeni emek süreçleri vb. gibi konulara oranla daha çok ön plana çıkardığı göz ardı edilemeyecek temel gerçekliklerden biri olarak karşımıza çıkar (Suğur ve Nichols, 2005: 9). Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar, dünyadaki sermayenin gücü ve konumunu daha da pekiştirecek politikalar oluşturma kaygısı taşır (Sayın, 2002: 309). Bu bakış açısı, neo-liberalizmin ilerleyen dönemlerde de güçlü devamının ipuçlarını şimdiden oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Küreselleşme sürecinde gerçekten de ekonomik, teknolojik, sermaye, pazar olarak şirketlerin ve kartellerin birbirine karıştığı görülse de, bunların ne derecede eşit koşullarda bütünleştiği önemli bir tartışma konusu oluşturur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu süreçten farklı şekilde etkilendikleri göz önünde bulundurulduğunda, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi "Türkiye'de de neo-liberalizm değişik bölgeleri, sektörleri,

sınıfları, kesimleri de farklı biçimde etkilemektedir”(Erbaş, 2009:27). Neo-liberalizmin gerekli kıldığı gelir dağılımı politikasındaki adaletsizlikler de bu süreci pekiştirmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeleri gelişmiş, gelişmekte olan ülkeleri de gelişmekte olan yapan en önemli unsurlardan biri de gelir dağılımı politikası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neo-Liberalizm ve Gelir Dağılımı

Geçmişten günümüze toplum aşamalarının herhangi birinde tam bir gelir eşitliğinin olduğunu varsayan bir sosyal bilim insanı olduğunu öne sürmek beklenildiği kadar kolay değildir. “Üretim biçimi”ni toplum tiplerinin açıklayıcı argümanı olarak değerlendiren Marx gibi piyasadsizlik kurma şansını önceleyen Weber’in bile de her toplumu kendi içinde sınıf, statü ve parti gibi alt kategoriler çerçevesinde değerlendirmesi (Aron, 1994:109; Kongar, 1995: 129), her toplumsal yapıda yöneten-yönetilen ayırımına ilişkin bir sosyo-ekonomik eşitsizliğin kaçınılmaz olduğunu gözler önüne sermektedir. Peki nedir toplumsal sınıflar? Modern bir olgu olan toplumsal sınıflar bir “kurgu değildir... Sınıf çizgisel değildir ve para gibi tek bir şeyin etrafında aşağı yukarı benzer konumda olmaktan kaynaklı gruplar olmaktan öte, sürekliliği olmayan, niteliksel olarak farklı kategorilerdir” (Worsley, 2007:139).

Her ne kadar toplumsal yaşamdaki tabaka ve sınıflar belirgin bir sosyal eşitsizliği beraberinde getirmiş olsa da gelir seviyesinin yükselmesi, gelir farklılıklarının azaltılması ve buna bağlı olarak temel özgürlüklerin sağlanması, bir kaç istisna dışında yalnızca her toplumun beklentisi olmakla kalmamış aynı zamanda her devletin de temel amacı haline gelmiştir. Ne var ki gelir dağılımındaki eşitliği sağlayan tek mekanizmanın devlet olduğunu varsaymak sosyolojik bir yaklaşıma öncelemekten oldukça uzaktır; devlet ancak toplumsal sınıfların baskılarına göre gelir dağılımını eşitlemeye çalışır. Başka bir anlatımla gelir dağılımı ulus/devletlerin en temel işlevlerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki devletin üretimi yöreklendirmesinin ulus/devlet gerçekliğinin “devlet” bileşenine; birey, grup, tabaka ve sosyal sınıfların söz konusu üretimden pay alması ise ulus/devlet gerçekliğinin “ulus” bileşenine denk düştüğünü düşünmek olası hale gelmiştir. Özellikle 1980’lerden sonra küreselleşme süreci ile birlikte ulus/devletlerin değişen işlevi tartışılmaya başlandı.

“1980’lerden günümüze akademik alanda da bağımlılık okulu ve neo-Marxist eğilimlerin önemsizleşip modernleşme okulunun değişmiş hali ile tekrar egemen paradigmaya dönüştüğü söylenebilir. Bu dönemde uygulanan ekonomik stratejiler “neo-liberal strateji”, dönemin egemen

kuramı ise “neo-modernizasyon” olarak adlandırılmaktadır” (Erbaş, 2009: 19). Gerçekten de “Yeni-Liberalizm bir dizi iktisat politikasını anlatan terim olarak, ekonomik alanda ‘ekonomi ve devletin küçülmesi’, ‘yeni dünya düzeni ile bütünleşme’, ‘yeniden yapılanma’, ‘esnek uzmanlaşma’ gibi süreçleri öne sürerken; gerçek hedefi pazar ilişkilerinin hayatın daha fazla alanına yaygınlaştırılmasıdır” (Erbaş, 2009:57). Üstelik politik alanda “kamu yararı” ya da “toplumsallık” kavramlarının tasfiyesi sonucu “ekonomik eşit bölüşüm” ve “toplumsal adalet” gibi reçetelere karşı çıkış ve bunun yerine bireysel sorumluluğun” geçirilmesi gibi temel vurgulara dayanmaktadır. “Klasik liberalizm 1980’lerden başlayarak hem sağ’da hem de sol’da gözde ideoloji haline geldi. İlerleme, artık ekonomik büyümede değil, çoğulculuktaydı. Demokrasinin, özgürlüğün, ilerlemenin kaynağı, serbest piyasada bulunabilirdi. Böylece daha önce devletçiliğe atfedilen bütün faziletler, şimdi güya kendini devletin sultanından kurtarmış piyasaya atfedilmeye başlandı” (Gülalp, 1993:126-129).

Neo-liberal yaklaşım ve politikalara bağlı olarak toplumsal sınıfların yeni biçimleri, diğer bir anlatımla “tabakalaşmanın parçalan”dığı bir dönem deneyimlenmektedir. Buradaki temeleğilim özellikle farklı sınıfların farklılaşmış yaşam tarzlarının olduğu düşüncesine dayanan sınıf tabakalaşmasının azalışı ve sosyal ve kültürel etmenlerin öneminin yükselişi; siyasetin sınıftan çok diğer bağılıklar tarafından organize edilmesini de beraberinde getirir (Nicholls, 2007: 84). Bu süreç sadece gelişmekte olan ülkelerin değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerin gelir dağılımı politikasını belirgin bir şekilde değiştirmiştir. Aslında liberalizmden farklı olarak “Yeni-Liberalizm, tekrar devletin küçülmesi ve yol açtığı toplumsal zarar ne denli büyük olursa olsun, piyasanın kayıtsız şartsız egemenliği; özelleştirme; deregülasyon; eğitim ve sağlık alanlarında sosyal hizmetler için yapılan kamu harcamalarının kesilmesi; sosyal güvenlik hizmetleri, yol, su, köprü gibi temel alt yapı yatırımlarının kısıtlanması anlamına gelmektedir” (Erbaş, 2009:57).

Neo-liberalist yaklaşımlarının gözden kaçırdığı önemli bir nokta da, “neo-liberalizmin ortaya çıkışının “Fordist üretim sisteminden Post-fordist üretim sistemine geçiş süreci ile yakından ilişkili” olduğudur. “Bu göz ardı edilemez, işçi sınıfının otomasyon sistemine karşı bilinçli duruşu”nu zayıflatma kaygısından çıkarsanabilir” (Gülalp 1993:111-113). Kaldı ki “yeni üretim metotlarının ürünü olan örgütsüz, örgütsüz olduğu kadar da ucuz emeğin nasıl değerlendirileceği sorunsalıdır.

Bu açıdan, bu değişim süreci, 21. yüzyılın yeni yönetim metotlarını, 19 yy.ın Endüstri Devrimi’ne eklemleyen bir işlevi üstlenir (Suğur ve Nichols,

2005: 12). Fordist üretim sürecinin (üretim güçleri ve üretim ilişkileri) Post-Fordizme dönüşmesi ile birlikte, liberal söylemin mutlaka gerçekleştirilmesi gereken şey, iş yaşamının temel kilometre taşı haline gelen esnek üretimin, özel anlamda ücretli emeğin genel anlamda ise halkın gündeminden düşürülmesi sorunudur. Bu, öte yandan neo-liberalizimin güçlü devamlılığının popülizme bağlı olduğu anlamına gelir. İşte bu yüzden sınıf bilincini bireysellik ilkesi adına ortadan kaldırmayı hedefleyen neo-liberalizm, gelişmiş toplumlarda olduğu kadar gelişmekte olan toplumlarda da popülizmi ön plana çıkaran politikasını etkinleştirmekten geri durmamıştır. Sermayeden bağımsız olmadığı bilinen gelişmekte olan ülke ulusal politikalarının, bir yandan sermayeye hizmet ederken; diğer yandan da halkın desteğini alabilmesi için ideoloji üstü toplumsal bir aygıt üretmesinin gerekliliği kaçınılmaz bir “neo-liberal gerçek” olarak karşımıza çıkar. Böylece dışa bağımlı gelişmekte olan ekonomiler ilerledikçe kendi ulusal çıkarlarına aykırı olacak şekilde merkez sermayeyi güçlendirme işlevi görür.

Peki nedir popülizm? Modern dönemin ürünü olan ve bu kadar büyük kitleleri isteği doğrultusunda sürükleyen popülizm kavramı, Marxist terminoloji ve Weber'in demir kafes kuramı ile ilintili olarak ele alınması durumunda neo-liberal politikaları eleştirel bir söylem analizi ışığında açıklamaya olanak tanır. Bu bağlamda Marx'ın toplum diyalektiği ve Weber'in bürokrasisi bu konuda önemli bir çözümleme aracı olarak karşımıza çıkar. Bilindiği gibi Marx'ın toplum diyalektiği üretim güçleri ve üretim ilişkisi gibi iki boyuttan oluşan temel bir ekonomik alt yapı öngörür. Üretim güçlerindeki bir değişim öncelikle üretim ilişkilerini, sonra da ekonomik alt yapıyı değiştirir. Üretim ilişkilerinin bir sonucu olan üretim biçimindeki değişim, öncelikle sınıf bilincinin değişimine, sınıf bilincinin değişimi de üst yapı kurumlarını uyumlu bir dengede tutan ideolojinin ortadan kalkmasına yol açar. Böylece yeni bir toplumsal sistem ortaya çıkar (Sezgin, 2008; Mandel, 1996:48-55; Marx, 2009; Lefebvre, 1996: 83-110; Wheen, 2008: 45-77; Marx ve Engels, 2009: 48-78). Sadece Marx'ın kapitalist toplum çözümlemesi değil aynı zamanda da Weber'in demir kafesinde ortaya koyduğu bu topyekün sistemin dönüşümünü engelleyen en önemli mekanizma popülizm olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirine karşıt iki olgu gibi görünen kapitalist sınıf ve rasyonel bürokrasi, gerçekte birbirinin yansımasıdır. O kadar ki, diğer sistemler gibi genel anlamda kapitalist sistemi özel anlamda ise sermaye birikimini salt devlet mekanizması ile açıklamaya çalışmak, kapitalist gelişmenin toplumsal boyutunu göz ardı etmek anlamına gelir. Bu anlamda asıl çözümleme

noktası kapitalizmin güçlü devamını sağlayan devlet mekanizmasının birbirinden farklı sınıfların ürünü olduğudur (Gülalp, 1993: 13-22).

Taggart (2004), popülizmin tanımlanmasındaki güçlüklerle değinmiştir. Bir anlamda büyük ölçüde teknoloji-ideoloji çelişmesine dayanan popülizmi en iyi ortaya koyacak temel ölçütlerden biri de gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımıdır. Gerçekten de gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımının temelinde yatan teknoloji-ideoloji ayrımı aynı zamanda popülizmin toplumsal analizini de açığa çıkarmaktadır. Şöyle ki, “sermaye birikimini gerçekleştiren batı burjuvazisinin, kilise, derebeyi ve soyluların baskısından kurtulmak için verdiği ‘hukuki’, ‘politik’ ve ‘ideolojik’ mücadeleler, geri dönüşlü olarak demokratik eğilimlerin temelini oluşturmuştur”. Geniş halk kitlelerinin katılımını da kapsayan bu demokratikleşme eğilimi, “burjuva demokrasisi” olarak da nitelendirilir. Burjuva demokrasisi, modern anlamda ortaya çıkan işçi sınıfının sermayeden talep edeceği hak, ayrıcalık, ödül ve tavizlerin çerçevesini belirler (Boratav, 1990: 148). Burjuva demokrasisinin sınıfsal farklılıkların belirginleştirilmesine ilişkin önemli bir değişim sürecine denk düşmesi, işçi sınıfının bilinç düzeyini yükseltmesidir. Burjuva demokrasisinin son aşamada bile olsa işçi sınıfının bilinçlenmesini, burjuvazinin reformlar yapmaya uzun bir süre direndikten sonra belirli ödünlere vermeyi kabul ettiğinden çıkarsamak mümkündür (Therborn 1989, 51-52). Öyle ki, ekonomik ayrıcalıkların aksine burjuvazinin işçi sınıfına vermek zorunda kaldığı ‘hak’, ‘ayrıcalık’, ‘ödül’, ‘güvence’ ve ‘taviz’ler işçi sınıfının bilinçlenmesindeki en önemli ayırım noktalarından biri olarak değerlendirilir. “İlk aşamada işçi sınıfı ile sınırlı olan bu ayrıcalıkların zamanla diğer emekçileri de kapsayıcı hale gelmesi, burjuva demokrasisinin batılı toplum yapısının oluşmasındaki işlevselliğini açıkça ortaya koymaktadır (Schumpeter, 1966: 91-101). Ne var ki sınıf bilincini bireysellik ilkesi adına ortadan kaldırmayı hedefleyen neo-liberalizm, gelişmiş toplumların yanı sıra gelişmekte olan toplumların da popülizmi kullanmasını adeta zorunlu kılmıştır. Böylece dışa bağımlı gelişmekte olan ekonomiler kalkınmaya çalıştıkça daha da artan oranda kendi çıkarlarına ters düşecek şekilde merkez sermayenin gelişmesine hizmet eder hale gelir.

Sermayeden bağımsız olmadığı bilinen politikanın, bir yandan sermayeye hizmet ederken; diğer yandan da halkın desteğini alabilmesi için ideoloji üstü toplumsal bir aygıt üretmesinin gerekliliği kaçınılmaz bir “neo-liberal gerçek” olarak karşımıza çıkar. “Demokrasinin kökeninde koruma ilkesi yer aldığı halde, halk tarafından yönetim anlamına gelen demokrasi bir halk hareketinin tam tersine, serbest rekabete dayalı piyasa

mekanizmasının oraya buraya savurduğu kişi ve toplum kesimlerinin korunmasını talep eder (Gülalp, 1993: 131). Artık bu aşamadan sonra her ne pahasına olursa olsun sermaye artırımını uğruna “toplumun aldatılması” tek gerçeklik haline gelir (Önder, 2002). Öyle ki büyük şirketlerin ekonomik gücünü sınırlayarak elitlerin tahakkümünü engelleme kaygısında olmasına karşın önceliği halka vermek amacı ile yola çıkan popülizm, neo-liberalizm ile birlikte sınıf bilincini zayıflatan ve tüketim bilincini sınırsız hale getiren bir işlev üstlenmiştir. Gerçekten de “liberalizmin sınıf bilincine sahip işçi bireylerinin artık çıkarlarını kendilerinin talep etmeleri gerekliliği” (Erbaş 2009, 152-154; Clark ve Lipset 2007), popülizmin değişen işlevini en açık biçimiyle ortaya koymaktadır. Bu bağlamda “rekabet gücünün artırılmasını öngören neo-liberalizm, esnek üretimin yaygınlaştırılması, koruyucu çalışma yasalarının budanması, çalışma saatlerinin uzatılması, grev kırııcılarının işe alınması” anlamına gelir. Gerçekten de “ne kadar fazla merkez dışı biçiminde ve eve yakın yerlerde çalışırlarsa, ücretler de o denli az kontrol edilebilir ve sendikalaşma da o denli zayıf olur (Sayın 2002, 306-309). Aslında 1980 sonrası uygulanmaya çalışılan ekonomi politikalarının, gerçek ücretlerde düşme, sanayi sektöründe ve devletin yaptığı sosyal hizmet harcamalarında daralmayı ve bunun bir sonucu olarak yeni tüketim kalıplarının oluşumunu gerekli kıldığı akılda tutulmalıdır (Demir 1994, 357).

1970'lerde başlayan ve 1980'lerde ivme kazanan neo-liberalizmin önemli amaçlarından biri de toplumların analizini gelişme yazınından koparmaktır. “Gelişme yazınının önemsizleştirilmeye çalışılması, pek çok sosyal bilim dalının “makro-genel tartışma alanları yerine daha mikro-dar çerçeveli ve küçük ölçekli; kimlik, toplumsal cinsiyet, çevre, anayasallık, vatandaşlık gibi tartışma alanlarına yönelinmesinden çıkarsanabilir. Asıl sorun söz konusu alanların gelişme ile ilişkilendirilmeden çalışılıp çalışılmayacağı ve çalışıldığında çözümlemenin yeterli olup olmayacağıdır” (Erbaş, 2009:27). Bu bağlamda gelişme yazının önemsemediği ancak neo-liberalizmin görmezden geldiği ve/ya da önemsemediği temel sorunsallardan biri de makro büyüme ile yakından ilişkili olarak değerlendirilen gelir dağılımıdır. Birey, grup ve sınıfların büyüyen ulusal ekonomiden alacağı (haklı) pay göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik gelişme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok sayıda sosyal bilim insanı olduğu görülür. “Büyüyen zengin bir ekonomi, ölüm, hastalık ve yoksulluk manzaralarının ortadan kaldırmak amacıyla zenginliğin bir bölümünün Devlet tarafından yeniden bölüştürülmesini olanaklı kılar. Bu sistemin üç ana mekanizması vardır: vergilendirme politikası, devletin sağladığı sosyal hizmetler ve çalışılan işe bağlı olarak ayrılan sosyal yardımlardır” (Worsley, 2007:151).

Ayrıca gelir dağılımının en önemli aktörlerinden biri, tarım sektöründen sanayi sektörüne işgücü çekme başarısını gösteren ve işgücünden elde ettiği kârı yeniden yatırıma dönüştürerek ekonomik büyüme kaydeden kapitalist girişimci olarak karşımıza çıkar. Gerçektende pek çok ekonomik yaklaşımın da vurguladığı gibi tarımdan sanayiye doğru oluşan “esnek emek arzı”, bir yandan kapitalist emeği sabit ücretle çalıştırma olanağı sunarken; diğer yandan da kapitalistin kârını artırmaktadır. Ne var ki büyük ölçüde kapitalist girişimcinin kârına bağlı hale gelen ekonomik büyüme ve kalkınma, kapitalist ile işçi arasındaki gelir adaletsizliğini de pekiştirici bir işlev üstlenmiştir (Özgen, 1994: 231-250).

Ekonomik kalkınmanın başlangıç aşamasında genel-geçer kabul gören bu yaklaşım, zamanla yerini ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiye bırakmıştır. Örneğin Alesina-Perotti (1996: 1204)’ye göre, gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi bağlantılı kılan etken politikistirkarsızlıktır. Özellikle günümüz toplumlarında sosyal problemlerin temel kaynaklarından biri haline gelen gelir dağılımı adaletsizliği, daha çok toplum kesiminin her geçen gün daha da yoksullaşmasına yol açmaktadır. Toplum kesimlerinin giderek yoksullaşması ise, mal ve hizmetlere olan talebi azaltarak, yatırım seviyesini olumsuz yönde etkilemektedir. Oysa fiyat istikrarı ve sürdürülebilir bir büyümeyi önceleyecek bir sosyo-ekonomik politika, yüksek gelir gruplarından çok düşük gelir gruplarının satın alma gücünü belirgin bir şekilde artıracak ve buna bağlı olarak da gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltıcı bir işlev görecektir.

Gelir dağılımı kavramının makro-ekonomik boyutta olduğu kadar mikro-ekonomik boyutta da birbirinden farklı işlevleri olduğu ileri sürülebilir:

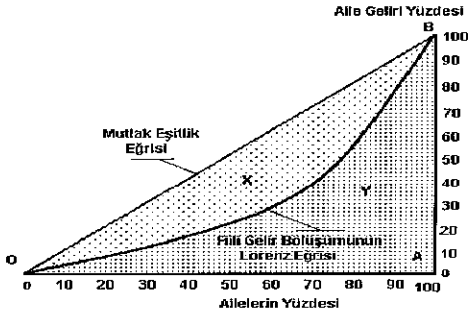
Verileri ile bir ülkenin bölüşüm yapısını analiz etmenin yanı sıra gelir farklılıklarının sosyo-ekonomik koşullar üzerindeki temel etkilerini değerlendirme aracı (Karluk, 2002:57), gelir dağılımı kavramının makro-ekonomik boyuttaki işlevine denk düşer. Oysa ulusal gelirin, kişi, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşüm şekli ve yöntemi (Aktan ve Vural, 2002:1; Dinler, 2005:279; DPT: 2599-ÖİK:610 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı; DPT, 1987:1;) gelir dağılımı kavramının mikro-ekonomik boyuttaki işlevine denk düşer. Bütün bu işlevselliğine rağmen özel mülkiyetin olmadığı sosyalist toplumlarda bile teorik anlamda öngörüldüğü şekliyle ideal bir gelir dağılımı sağlanamadığını, devletlere göre yapılan birbirinden farklı gelir dağılımı araştırmalarındaki gelir dağılımı eşitsizlik ölçülerinden Gini katsayısı ve Uluslararası Satın Alma Paritesi açıkça ortaya koymaktadır.

Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütleri

Çeşitli sosyal sınıfların yaşam koşulları ve hayat standartları arasındaki fark şeklinde de nitelendirilebilen gelir dağılımı eşitsizliği, nüfus diliminin ulusal gelirden aldığı pay ile aynı orandaki bir başka nüfus diliminin ulusal gelirden aldığı pay arasındaki farklılığa denk düşer. Literatürde başta Gini Katsayısı (Dinler, 2005:281) ve Yüzde Paylar Analizi (Ay ve Altınok, 2007:148; DPT, 2001:7) olmak üzere Lorenz Eğrisi (Altınok, 2004:315; Ay ve Altınok, 2007:146), Pareto Katsayısı (DPT, 2001: 27; DPT, 2001: 7; Ay ve Altınok, 2007: 148), Değişim Aralığı, Aralık Ölçüsü, Göreli Ortalama Sapma, Standart Sapma, Varyans, Logaritmik Varyans, Değişim Katsayısı ve Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü (Ay ve Altınok, 2007:144) gibi çok sayıda gelir dağılımı ölçme yöntemi olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışma, Gini Katsayısı ve Satın Alma Gücü Paritesi gelir dağılımı ölçme yöntemleri ile sınırlandırılmıştır. Birincisi, Türk toplumundaki ulusal gelirin kendi içinde nasıl dağıtıldığını ortaya koyması açısından; ikincisi ise, Türk toplumunun gelir dağılımı politikasını diğer toplumların gelir dağılımı politikası ile karşılaştırma olanağı sunması açısından önemlidir.

İtalyan iktisatçı ve istatikçi Corrado tarafından geliştirilen ve gelir eşitsizliğini tek bir değerde özetleyen “Gini Katsayısı”, kişisel gelir dağılımını ölçen en yaygın ölçme yöntemlerinden biridir. Ayrıca Şekil 1’de görülebileceği gibi Lorenz eğrisi, Gini Katsayısının hesaplanmasında da kullanılabilir: OB doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan koyu renkli alanın (X) OAB üçgeni içinde kalan alana oranlanması ile ölçülür ($G=X/(X+Y)$). Gini katsayısının değeri, gelir düzeyinin büyüklüğüne göre değil; farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır. Bu anlamda Gini katsayısı, toplumdaki gelirler eşit dağıtılıyorsa ‘0’, gelirler belli ayrıcalıklı bir kesimle sınırlandırılıyorsa ‘1’ değerini alır (Dinler, 2005:281).

Şekil-1 “Lorenz Eğrisi”

Uluslararası karşılaştırmalarda devletlerin iç fiyatlarındaki farklılıkları ortaya koyan Satın Alma Gücü Paritesi, özellikle 1990'lı yılların başından bu yana belirgin bir şekilde farklılaşmıştır. Satın alma Gücü Paritesine göre, her devletin kendi içindeki malların fiyatları, belirli bir mal sepeti aracılığıyla dolara eşitlenir. Böylece "Satın Alma Standardı" adı verilen ortak bir para birimine ulaşılır (Dinler, 2005:320).

Tablo-1: Almanya, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye'de Kişi Başına Düşen GSYİH (Döviz kuru ve Satın alma gücü Paritesi cinsinden,2003)

ÜLKE	DÖVİZ KURU (€)	SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİ (\$)
Almanya	25.808	24.983
Yunanistan	13.825	17.927
İngiltere	23.834	26.035
TÜRKİYE	2.401	6.782

Kaynak : "Dünya Kalkınma Raporu", 2003.

Tablo 1'de gösterilen Almanya, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye'deki kişi başına düşen GSYİH miktarları, "döviz kuru" ve "Satın Alma Gücü Paritesi"ne göre düzenlenmiştir: Normal koşullarda, Dünya Kalkınma Raporu'nun 2003 yılı verilerine göre, Almanya'da kişi başına düşen GSYİH 25.808 Euro iken; aynı dönemde Türkiye'deki GSYİH 2.401 Euro'dur. Bu, aynı dönemde Almanya vatandaşlarının refah düzeyinin, Türk halkınınkinden 10.7 kat daha fazla olduğu anlamına gelir. Ancak "kişi başına düşen GSYİH", "Satın Alma Gücü Paritesi" açısından ele alındığında, iki toplum arasındaki refah farkı 3.6 kata düşmektedir ($24.983/6.782=3.6$). Nitekim, tablo 1'de verilmiş olan ülkelere ilişkin satın alma gücü pariteleri oranları, söz konusu ülkelerin hanehalklarının ve refah düzeylerini ve aralarındaki kıyasa imkan veren farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Öte yandan, bir başka değerlendirme aracı olan ve dolayısıyla da ülkeler arası kıyaslamaya imkan veren Gini Katsayısı göz önünde bulundurulduğunda, Latin Amerika, Aşağı-Sahra Afrika ülkeleri ile Rusya'dan bağımsızlaşan devletlerin 1980'li yıllarda 0.25 olan Gini katsayılarının; 1990'lı yıllarda 0.30'u aşması ve günümüzde ise 0.50'ye kadar çıkması, açıkça ortaya koymaktadır ki; 19. yüzyılın başından buyana dünya hâsilası uluslararası boyutta eşit olarak dağılmamaktadır (Aninat, Bauer and Cowan, 1999: 20). Ayrıca, Çin ülkesine ilişkin Gini katsayısının 0.41; Hindistan'ınkinin ise 0.33 olması, en üst gelir dilimindeki nüfusun %10'unun Çin'de toplam gelirin %30,9'unu, Hindistan'da ise %28,4'ünü aldığı anlamına gelmektedir.

Üstelik Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report, 1997: 222), 1990'lı yıllardan beri söz konusu devletlerdeki gelir eşitsizliklerinin düzenli bir artış gösterdiğine dikkat çekmektedir.

Gelir Dağılımı Türlerine Göre Türkiye

Kişisel, sektörel, fonksiyonel, bölgesel vb. gibi gelir dağılımı çeşitlerinin literatürdeki ağırlığı, gelir dağılımı sorunsalının boyutlarını ortaya koyabilecek boyutlardadır. Gelirin fertler arasındaki dağılımının incelenmesi, insan sermayesine yapılacak yatırımları belirleyici olması açısından oldukça önemlidir. “Kişisel Bölüşüm” de denilen kişisel gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir süre içerisinde elde edilen ulusal gelirin, o ülkenin birey ve toplumsal grupları arasındaki dağılımını dikkate alır (Dinler, 2005:280). Kişisel gelir dağılımı, aynı zamanda ulusal gelirin toplumu meydana getiren birey ve gruplar arasındaki dağılımını da açıklamaya çalışır. Ay ve Altınok (2007:144)'a göre asıl önemli olan, elde edilen ulusal gelirin bileşimi ve kaynağından çok ulusal gelirin miktarıdır. Bu, kişisel gelir dağılımının, zamanla hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında meydana gelen değişiklikleri belirleme yetisine sahip olduğu anlamına gelir.

“Kesimsel gelir dağılımı” olarak da bilinen sektörel gelir dağılımı, bir ekonomide elde edilen toplam gelirin ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımını (Karakayalı, 2003:423), başka bir anlatımla ulusal gelirin “kamu sektörü ile özel sektör arasındaki dağılımı”nı anlatır. Ayrıca bir ekonomide yaratılan toplam hâsılının, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine göre dağılımını ve bunların uzun vadedeki seyirlerini ele aldığı için devletin ulusal ekonominin bütününe müdahale derecesini de açığa çıkarır. 2002 yılı hanehalkı gelir dağılımı ve tüketim harcamaları anket sonuçlarından elde edilen Tablo-2 Türk ekonomi politikasının özelliğini ortaya koymaktadır (Türk, 1999:308) :

Tablo-2: Gayri Safi Milli Hâsılada Sektör Payları

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1994	15,3	26,6	58,1
1995	14,4	27,7	57,9
1996	14,0	27,7	58,3
1997	12,7	28,1	59,2
1998	13,4	27,6	59,0
1999	13,4	27,9	58,7
2000	13,1	27,8	59,0
2001	13,7	28,5	57,8

Kaynak: TÜİK(Türkiye İstatistik Enstitüsü), “Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketleri”,2002.

Tablo-2’den de kolaylıkla görülebildiği gibi, Tarım sektöründe 1994’ten 1998’e kadar düzenli bir azalış vardır. 1998-99 yılları arasında sabit kalan oran, 2000’den sonra tekrar bir yükselişe geçmiştir. Hizmet sektörü 1995-1997 yılları arasında düzenli bir şekilde artmış, 1998-1999 yılları arasında ise azalışa geçmiş, 2000 yılında yeniden bir artışa geçse de, 2001 yılında düşüş kaydetmiştir. Sanayi sektörünün, tarım ve hizmet sektörleri arasındaki oransal büyüklüğünü 1994-2001 yılları arasında da koruması üzerine odaklanılması gereken önemli bir ayrım noktası niteliğindedir. Tablo-3’teki 1987 yılı fiyatlarıyla GSYİH (faktör fiyatlarına göre) serisi incelendiğinde, VII. BYKP döneminde (1996–2000) toplam tarım sektörünün ve tarım alt sektörlerinin GSYİH içindeki payının azaldığı görülmektedir :

Tablo-3: Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Toplam Kullanılabilir Gelirleri (Milyon TL)

İktisadi Faaliyet Kolları		Türkiye		Türkiye		Türkiye	
		Sayı	%	%	Sayı	%	%
Toplam	Sayı	21,175,153	-	100,0	24,557,449	-	100,0
	Gelir	33,232,171	-	100,0	1,462,928,885	-	100,0
Tarım	Sayı	10,253,234	-	48,6	12,349,094	-	60,3
	Gelir	9,024,236	-	27,2	341,159,391	-	23,3
Sanayi	Sayı	3,738,872	100,0	17,7	4,804,562	100,0	19,6
	Gelir	7,767,614	100,0	23,4	371,616,610	100,0	26,4
Madencilik ve Taşocakçılığı	Sayı	74,933	2,0	0,4	136,667	2,8	0,6
	Gelir	151,130	1,9	0,5	12,979,608	3,5	0,9
İmalat Sanayi	Sayı	2,828,193	75,6	13,4	3,407,382	70,9	13,9
	Gelir	5,409,900	69,6	16,3	260,723,795	70,2	17,8
Elektrik, Gaz ve Su	Sayı	37,320	1,0	0,2	72,539	1,5	0,3
	Gelir	71,860	0,9	0,2	8,654,457	2,3	0,6
Hizmet	Sayı	798,426	21,4	3,8	1,187,974	24,7	4,8
	Gelir	2,134,615	27,5	6,4	89,157,750	24,0	6,1
Ticaret	Sayı	7,153,047	100,0	33,5	7,404,793	100,0	30,2
	Gelir	16,440,421	100,0	49,5	750,253,884	100,0	51,3
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	Sayı	2,421,489	33,9	11,4	3,362,381	45,4	13,7
	Gelir	7,026,833	42,7	21,1	392,792,811	52,4	26,8
Madencilik ve Taşocakçılığı	Sayı	962,496	13,5	4,5	916,721	12,4	3,7
	Gelir	2,360,706	14,4	7,1	103,081,648	13,7	7,0
Mali Aracı Kuruluş. Faal.	Sayı	604,027	8,4	2,9	432,635	5,8	1,8
	Gelir	1,779,395	10,8	5,4	49,080,827	6,5	3,4
Toplum ve Kişisel Hizmetler	Sayı	3,165,035	44,2	14,9	2,693,056	36,4	11,0
	Gelir	5,273,487	12,1	15,9	205,298,598	27,4	14,0

Kaynak: TÜİK, "Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları" 1987 ve 1994.

Tablo 3'te gözler önüne serilen bu durum, Türkiye'nin emek piyasasını ve istihdam yapısını son derece olumsuz etkileyen bir dizi zincirleme sonuç doğurmuştur.

Öyle ki; 2007 yılında Türkiye'de istihdam edilenlerin %26,4'ü tarım sektörüne, % 19,8'i sanayi sektörüne, %5,8'i inşaat ve %48'i hizmetler sektörüne dahildirler (Mütevelliöglü ve Işık, 2009:171).

Bu total durumun yansıtıldığı tablo 3'ün yanı sıra, söz konusu sektörel bazda gelir ve istihdam dağılımının, kentsel ve kırsal düzeyde de benzer durumda olduğu, tablo 4 ve tablo 5'te açıkça görülmektedir :

Tablo-4:Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Toplam Kullanılabilir Gelirleri (Milyon TL)

İktisadi faaliyet kolları		1987			1994		
		Kent	%	%	Kent	%	%
Toplam	Sayı	7,507,211	-	100.0	10,121,174	-	100.0
	Gelir	18,303,671	-	100.0	943,247,544	-	100.0
Tarım	Sayı	352,931	-	4.7	947,569	-	9.4
	Gelir	652,559	-	3.6	30,143,002	-	3.2
Sanayi	Sayı	2,634,914	100.0	35.1	3,625,661	100.0	35.8
	Gelir	6,230,404	100.0	34.0	301,847,721	100.0	32.0
Madencilik ve taşocaklığı	Sayı	45,493	1.7	0.6	37,396	1.0	0.4
	Gelir	103,202	1.7	0.6	4,121,727	1.4	0.4
İmalat sanayi	Sayı	2,018,554	76.6	26.9	2,742,006	75.6	27.1
	Gelir	4,362,770	70.0	23.8	222,515,409	73.7	23.6
Elektrik gaz ve su	Sayı	24,343	0.9	0.3	47,972	1.3	0.5
	Gelir	57,114	0.9	0.3	5,278,088	1.7	0.6
İnşaat ve bayındırlık işleri	Sayı	546,524	20.7	7.3	798,287	22.0	7.9
	Gelir	1,707,318	27.4	9.3	69,932,497	23.2	7.4
Hizmet	Sayı	4,519,366	100.0	60.2	5,547,944	100.0	54.8
	Gelir	11,420,708	100.0	62.4	611,256,821	100.0	64.8
Ticaret	Sayı	1,614,795	35.7	21.5	2,542,043	45.8	25.1
	Gelir	5,007,386	43.8	27.4	327,828,046	53.6	34.8
Ulaştırma, haberleşme ve Depolama	Sayı	501,267	11.1	6.7	647,130	11.7	6.4
	Gelir	1,373,336	12.0	7.5	80,000,376	13.1	8.5
Mali araç kuruluşların faal.	Sayı	453,853	10.0	6.0	367,275	6.6	3.6
	Gelir	1,486,975	13.0	8.1	43,592,812	7.1	4.6
Toplum ve kişisel hizmetler	Sayı	1,949,451	43.1	26.0	1,991,496	35.9	19.7
	Gelir	3,553,011	31.1	19.4	159,835,587	26.1	16.9

Kaynak: TÜİK, "Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları" 1987 ve 1994.

Tablo 4 ve tablo 5 birlikte incelendiğinde, verilere ilişkin 1987 ile 1994 yılları arasındaki somut değişim her iki tabloda da görülmektedir. Yani hem kentsel hem de kırsal kesimde, fertlerin yaşam kalitelerinin belirleyicisi olan gelir kaynaklarının değiştiği, bunun doğal bir sonucu olarak da istihdam yapısının ve dağılımının da farklılaşması söz konusu olmuştur. Örneğin; tablo 4'te yer alan iktisadi faaliyet kollarından tarım sektörünün 1987'de sahip olduğu 352,931'lik sayı ve 652,559'luk gelir hacmi, 1994

yılında kentsel kesimde sayı bakımından 947,569'a; gelir bakımından ise; 30,143,002'ye yükselmiştir. Bunun bir diğer anlamı ise; hanehalkı fertlerinin diğer sektörlerden tarım sektörüne bir yönelişlerinin söz konusu olduğudur. Ancak, her ne kadar bu durum tarım sektöründeki canlanışı sağlayacak, üretimi artırıcı dolayısıyla da yeni istihdam olanakları sağlamış olsa da; öte yandan bakıldığında tarım sektörüne kaymış olan bu gelir hacmi ve istihdam oranı, kaymanın yaşandığı diğer sektörde daralmaya neden olmuştur. Örneğin hizmet sektörünün alt faaliyet kollarında yaşanan azalış, tablodan da görülebileceği üzere bu durumun bir sonucu olabilmektedir.

Öte yandan bakıldığında, bir sektörden diğerine; aynı bir faaliyet kolundan diğerine yaşanacak olan bu denli bir işgücü ve sermaye, emek arzı artışından dolayı ücretlerin düşmesine ya da ücretlerin farklılaşarak kayıt dışı ekonomi ile karşı karşıya kalınmasına neden olabilir.

Kırsal kesim açısından durumu ortaya koyan tablo 5 incelendiğinde ise, benzer bir durum karşımıza çıkmakta; dolayısıyla hem kırsal hem de kentsel boyutlarda tarım sektörüne diğer sektörlerden emek ve sermaye kaçışlarının yaşandığı görülmektedir:

Tablo-5: Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Toplam Kullanılabilir Gelirleri (Milyon TL)

İktisadi faaliyet kolları		1987			1994		
		Kır	%	%	Kır	%	%
Toplam	Sayı	13,667,942	-	100.0	14,436,275	-	100.0
	Gelir	14,928,499	-	100.0	519,681,341	-	100.0
Tarım	Sayı	9,930,303	-	72.7	11,400,525	-	79.0
	Gelir	8,371,677	-	56.1	311,016,389	-	59.8
Sanayii	Sayı	1,103,958	100.0	8.1	1,178,901	100.0	8.2
	Gelir	1,537,111	100.0	10.3	69,667,889	100.0	13.4
Madencilik ve taşocaklığı	Sayı	29,440	2.7	0.2	99,271	8.4	0.7
	Gelir	47,929	3.1	0.3	8,857,881	12.7	1.7
İmalat sanayii	Sayı	809,639	73.3	5.9	665,376	56.4	4.6
	Gelir	1,047,130	68.1	7.0	38,208,386	54.8	7.4
Elektrik gaz ve su	Sayı	12,977	1.2	0.1	24,567	2.1	0.2
	Gelir	14,755	1.0	0.1	3,376,369	4.8	0.6
İnşaat ve bayındırık işleri	Sayı	251,902	22.8	1.8	389,687	33.1	2.7
	Gelir	427,297	27.8	2.9	19,225,253	27.6	3.7
Hizmet	Sayı	2,633,681	100.0	19.3	1,856,849	100.0	12.9
	Gelir	5,019,711	100.0	33.6	138,997,063	100.0	26.7
Ticaret	Sayı	806,694	30.6	5.9	820,338	44.2	5.7
	Gelir	2,019,446	40.2	13.5	64,964,765	46.7	12.5
Ulaştırma, haberleşme ve Depolama	Sayı	461,229	17.5	3.4	269,591	14.5	1.9
	Gelir	987,369	19.7	6.6	23,081,272	16.6	4.4
Mali araç kuruluşları faal.	Sayı	150,174	5.7	1.1	65,360	3.5	0.5
	Gelir	292,420	5.8	2.0	5,488,015	3.9	1.1
Toplum ve kişisel hizmetler	Sayı	1,215,584	46.2	8.9	701,560	37.8	4.9
	Gelir	1,720,476	34.3	11.5	45,463,011	32.7	8.7

Kaynak: TÜİK, "Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları" 1987 ve 1994.

Tablo 5, bize Türkiye'deki hanehalkı fertlerinin iktisadi faaliyet kollarına göre toplam kullanılabilir gelir oranlarını ve miktarlarını kırsal kesim bazında sunmaktadır. 1987 ile 1994 yılları ayrı ayrı ele alındığında; 1987 yılında toplam içerisindeki payı istihdam olarak %72.7 olan tarım sektörünün, 1994 yılında bu payını %79'a çıkardığı ve orantılı biçimde gelir açısından toplamdaki %56.1'lik payını %59.8'e yükselttiği görülmektedir. Buna karşılık; 1987 yılında sayı ve gelir bakımından sahip olduğu pay sırasıyla; %8.1 ve %10,3 olan sanayi sektöründe, 1994 yılında sırasıyla; %0.1'lik ve %3.1'lik bir artış yaşandığı; yani çok fazla bir değişim olmayıp sanayi sektörünün bu yıllar boyunca genel çizgisinin etrafında bir trend izlediği görülmektedir. Oysa, hizmet sektörü açısından 1987 ile 1994 yılları arasında hem sayısal hem de gelirsel oranlar ve miktarlar bakımından ciddi azalış yaşanmış, hizmet sektörünün toplam içindeki payı, sayı bakımından %6,4, gelir bakımından ise; %6,9 oranında azalmıştır. Alt faaliyet kollarından en büyük düşüşün, %4 ile toplum ve kişisel hizmetler'de yaşandığı hizmet sektöründeki bu daralma, sektörde çeşitli problemlerin doğmasına neden olmuştur.

Ortaya çıkan sorunların çözülmesi için bir takım politikalar geliştirilmişse de; "1991-2006 dönemi dikkate alındığında, ülke ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte hem reel ücretler, hem de birim ücret maliyetleri gerileyerek, Türkiye ucuz emek cenneti haline getirilmiştir. İzlenen politikaların ücretler üzerindeki diğer bir etkisi, kırsal kesim/kentsel alan, nitelikli/niteliksiz işçiler, kayıtdışı/kayıtlı istihdamdakilerin kendi aralarındaki ücret farklılıklarının artmasıdır"..... "Türkiye'de uygulanan neo-liberal politikaların bölüşüm ilişkileri açısından bir diğer önemli etkisi de, tarım emekçilerinin gelirlerindeki gerilemedir. Yurtiçi ticaret hadleri olarak tanımlanan tarım fiyatları/sanayi fiyatları oranı, neo-liberal politikaların kalıcı etkilerini gösterdiği 1998 sonrasında hızla gerilemeye başlamıştır (Mütevelliöglü ve Işık, 2009:192-193).

Üretim faktörlerinden işgücü olarak nitelendirdiğimiz fertlerin elde ettikleri gelirin toplam içerisindeki payı ile gelir oranları, durumu daha açık olarak ortaya koymaktadır. Nitekim, 1994-2002 yıllarına ilişkin olarak, sektörel bazda emeğe ödenen ücret, maaş vb. ile doğa faktöründen elde edilen rant vb. gelir hacimleri, kıyas imkanı sunması bakımından 1968'den 1994'e kadar tablo 6'da verilmiştir:

Tablo-6: Fonksiyonel Gelir Dağılımı (Gelirin Üretim Faktörleri Arasındaki Dağılımı)

	Tarımın Payı (%)	Tarım Dışı Maaş ve Ücretler Payı (%)	Tarım Dışı Diğer (Kar, Faiz Rant) (%)
1968	41.1	26.3	29.4
1973	33.1	30.4	33.5
1987	18.2	26.8	53.1
1994	15.9	25.1	57.6

Kaynak: Süleyman Özmucur (1996) "Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makro Ekonomik Göstergeleri", Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Fonksiyonel Gelir Dağılımı, üretime katılan üretim faktörlerinin üretim neticesinde elde edilen hâsıladan aldıkları payı açıklar (Dinler, 2005:280). Milli gelirin sosyal sınıflar arasında nasıl bölüşüldüğüne ilişkin bilgi sağlayan bu dağılım türü, ulusal gelirin üretime katılan üretim faktörleri sayısı kadar parçalara ayrılmasıyla hesaplanır (Aktan ve Vural, 2002:1). Başka bir anlatımla ulusal gelir, bir yandan emek, ücret, maaş, yüksek yönetici geliri gibi alt bileşenlere ayrılırken; diğer yandan da mülk, kâr, rant geliri gibi alt bileşenlerine ayrılmakta ve buna bağlı olarak da faktör payları konusunda daha ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Böylelikle üretimin ne kadarının emek sahiplerine ücret, sermayedarlara faiz, toprak sahiplerine getirim ve müteşebbislere kâr olarak kaldığı açıkça görülür. Ancak sosyal tabakaların her birinin kendi içindeki büyük farklılıklardan dolayı çeşitli sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları paylara ilişkin yüzeysel bir bilgi verir. Ulusal gelirin son dönemlerde fonksiyonel dağılımına ilişkin gelişme düzeyi, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (TÜİK) Gelir Yöntemiyle GSYİH serisinden, 1987 ve 1994 yılı hanehalkı gelir dağılımı ve tüketim harcamaları anketleri'nden elde edilebilmektedir. Tablo-6, Türkiye'nin 1994-2002 dönemine ilişkin fonksiyonel gelir dağılımı görülmektedir (Ay ve Altınok, 2007:159).

Aşağıdaki tablo 7, Türkiye'de ücret ve ücret dışı gelirlerin GSYİH içindeki payları karşılaştırıldıktan sonra VI. Plan döneminde ücretin GSYİH içindeki payının görece olarak daha yüksek olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda önceki dönemde % 29.4 olan ücretlerin payı, 1995-1998 döneminde % 24.4'e gerilerken istihdam edilen ücretli işgücünün payı artmıştır. Ayrıca ücretli çalışanların toplam istihdam içindeki payı % 39'dan % 41.8'e yükselmiştir. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, her ne

kadar 1995–1998 yılları arasında istihdam edilen işgücünün sayısı belirgin bir artış gösterse de, işgücünün GSYİH'dan aldığı payın dikkate değer ölçüde azaldığı görülür. Bu, gelir dağılımının son dönem ortalamasında ücretli işgücünün aleyhine bir değişim anlamına gelir.

Tablo-7 - İstihdam İçindeki Ücretli-Yevmiyeli İşgücünün Durumu ve GSYİH İçinde Ücretlilerin durumu

Yıllar	İşgücü Ödemelerinin GSYİH'daki Payı (%)	Ücretli Çahşanların Topl.İstihdamdaki Payı (%)
1990	27.2	38.5
1991	31.9	37.2
1992	31.7	39.7
1993	30.9	39.9
1994	25.5	39.7
(1990-1994) Dönem Ort.	29.4	39.0
1995	22.2	39.0
1996	23.9	41.2
1997	25.8	43.9
1998	25.5	43.3
(1995-1998) Dönem. Ort.	24.4	41.8

Kaynak: TÜİK, "Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Nisan ve Ekim Ayı 1990-1998 Yılları Ortalamaları"; DİE, "Gelir Yöntemiyle GSYİH Serisi".

"Neo-liberal politikalarla ülke ekonomisinin serbestleştirildiği ve uluslar arası piyasalara açıldığı 1980-2006 döneminde, ekonominin ortalama % 4'ün üzerinde büyümesine karşılık, istihdamdaki artış oranı yaklaşık % 1,5 düzeyinde kalmıştır"..... "1990-2000 döneminde ekonominin hızla dışa açılması ve hükümetlerin borçlanma ihtiyacı, reel faiz oranlarının yükselmesine ve reel sektör yerine finansal sektöre yatırım yapılmasına neden olmuştur"... "Kriz sonrası, 2001-2006 döneminde uygulanan ve sadece fiyat istikrarını hedefleyen sıkı para, sıkı maliye politikaları ve yapısal uyum politikalarına dayalı yüksek faiz ve düşük kur politikası, üretim yapısını bozmuş ve ekonomiyi dış dinamiklere bağımlı hale getirmiştir" (Mütevelliöglü ve Işık, 2009:174).

Hanehalkı gelir dağılımı ve tüketim harcamaları anketleri, gerek 1987 gerekse 1994 yıllarında toplam gelirden en fazla pay alanın müteşebbisler olduğunu, bunu da maaş-ücretlilerin izlediğini ortaya koymaktadır. Ne var ki 1990–1997 dönemi verilerinden elde edilen Tablo-8, Türkiye'deki

işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payının OECD ortalamasına göre oldukça düşük olduğunu ortaya koymaktadır:

Tablo-8: İşgücü Ödemelerinin GSYİH içindeki Payı (%)

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
OECD	54.80	54.98	54.80	54.22	52.52	50.21	47.70	44.16
Türkiye	27.21	31.86	31.67	30.88	25.54	22.18	23.93	25.80

Kaynak: OECD, "National Accounts" 1990-1997.

Tablo verileri incelendiğinde, 1990 yılında işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı; OECD ülkeleri ortalamasında %54.80 iken, Türkiye’de %27.21 olduğu, ve bu durumun ilerleyen yıllarda da değişmeyip 1990-1997 yılları boyunca her daim OECD ülkelerinin ortalamalarının altında kaldığı görülmektedir ki; bu 7 yıllık süreç içinde her hangi bir değişiklik olmaması uygulanan devlet ve ekonomi politikalarının çok da etkin olmadığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte istihdam payı GSYİH payına oranlandığında Türkiye’nin diğer OECD ülkelerinden çok farklı olmadığını aşağıdaki tablo açıkça göstermektedir.

Tablo-9: Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Ücretlilerin Milli Gelir ve İstihdamdaki payları

Ülkeler	Ücretlerin GSYİH’deki Payı (%) 1997 (1)	Ücretlilerin İstihdamdaki Payı (%) 1997 (2)
TÜRKİYE	25.8	44.1
Kanada	53.3	88.1
Meksika	29.1(*)	58.9
ABD	57.8	91.8
Japonya	55.6	82.4
Avustralya	48.4	84.8
Avusturya	52.2 (*)	86.5
Belçika	51.1	81.7 (*)
Çek Cumhuriyeti	50.7 (*)	87.6
Danimarka	53.4	90.9
Fransa	52.1	88.9
Almanya	52.9	89.3
Yunanistan	32.2 (*)	54.3
İrlanda	44.6 (*)	79.2
Portekiz	47.5 (*)	71.0
İspanya	45.9	76.1
İngiltere	53.9	86.2
AB	49.9 (*)	87.8
OECD	47.8 (*)	87.4

Kaynak : (1)OECD "Labour Force Statistics" 1998 (2)OECD "Quarterly National Accounts" 1998 No: 4 () 1996 Yılına aittir.*

Her ne kadar Türkiye’de ücretli çalışanların istihdam içindeki oranı OECD ortalamasına göre düşük olsa da, ücret grupları arasında büyük farklılıklar olduğu akıld tutulmalıdır. Bu, işsizlikle mücadelenin şimdiye kadar ne kadar güç olduğunu gösterdiği gibi bundan sonra da güç olacağını göstermektedir. “2001 krizi sonrası işgücü piyasasıyla ilgili en belirgin gözlem ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin yavaşlığıdır. Sanayi ve hizmetlerdeki hızlı büyüme performansına karşın, istihdamdaki büyüme son derece sınırlı kalmıştır. Gelişmekte olan çoğu ekonomide de geçerli olan bu gözlem literatürde istihdam yaratmayan büyüme olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye’de bu sorun kendini 2002 sonrasında yaşanan hızlı büyüme konjunktörüne rağmen görülen istihdam yaratma eksikliğinde göstermektedir” (Yeldan, 2009:147).

Tablo-10: Ülkeler İtibariyle Net Ücret/İşgücü Maliyeti Oranı, 1997

Ülkeler	%		
Avustralya	87.1	İsveç	59.6
Danimarka	81.1	Yunanistan	59.5
Kanada	74.1	Portekiz	58.6
İzlanda	73.5	Hollanda	56.3
İrlanda	72.7	Finlandiya	54.9
ABD	71.4	İspanya	54.5
İngiltere	71.1	Türkiye	54.5
Lüksemburg	69.6	Belçika	52.8
Norveç	68.4	Fransa	52.4
İsviçre	66.1	Avusturya	51.0
Japonya	65.9	İtalya	49.4
AB Ortalaması	63.4	Almanya	49.2

Kaynak: Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği (UNICE), "Fostering Entrepreneurship in Europe", 1999.

Tablo 10’da yer alan farklı dünya ülkelerine ait işgücü maliyet oranları, o ülkede çalışanlara emekleri karşılığında ödenen maaş/ücret anlamı taşımaktadır. Bu da demektir ki; bir ülkedeki işgücü maliyet oranı ne denli yüksek ise, çalışanlar o derecede emeklerini daha pahalıya satmaktadırlar. Yani çalışanların reel gelirleri, buna bağlı olarak da refah düzeyleri bu oranlar ile doğru orantılıdır. Örneğin; Türkiye’de 1997 yılında işgücü maliyet oranı %54.4 iken; aynı oran Avustralya’da %87.1’dir. Bu demektir ki, Avustralya’daki bir işçi Türkiye’deki bir işçiye göre daha çok gelir elde etmekte, ülkesinin çalışanına emeği karşılığında yaptığı ödeme daha yüksektir.

Tablo-11: Bölgesel gelir dağılımı(1968-2003)

BÖLGELER	1968 ¹	1973 ²	1987	1994 ³	2003
AKDENİZ	11.4	13.15	10.66	11.0	12.2
DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU	11.5	9.89	13.91	13.5	10.0
İÇ ANADOLU	23.1	23.47	21.52	15.1	14.5
KARADENİZ	14.7	15.76	8.92	9.9	8.8
MARMARA-EGE	39.3	37.73	44.99	50.5	54.5

Kaynak: (1) 1968 verileri Dansuk, 1977:33 (2) 1973-1987 verileri Ensari, :21 (3) DİE, 1994-2003 verileri

Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin ulusal gelirden aldıkları payın oranını gösteren bölgesel (coğrafi) gelir dağılımı, ulusal gelirin devletlerin bölgeleri arasında eşit dağıtılmadığını kabul etmekle birlikte, bir ülkenin gelişmiş bölgeleri ile az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıklara dikkat çeker (Aktan ve Vural, 2002:2; Türk, 1999:307). Türkiye'nin 1968-2003 dönemine ilişkin bölgesel gelir dağılımı rakamları Tablo 11'de oldukça açıktır. Tabloya bakıldığında örneğin 2003 yılında Marmara-Ege Bölgesinin ulusal gelirden aldığı pay %54.5 iken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin aldığı pay %8.8'dir. Yani devlet yatırımlarını Marmara Bölgesinde yoğunlaştırmakta, kamu harcamalarının büyükçe bir kısmını Marmara- Ege 'ye aktarmakta dolayısıyla diğer bölgelere kalanı bölüşmek kalmaktadır ki; bunun sonucu bölgeler arasındaki kişilerin yaşam düzeylerindeki refahlarındaki ya da diğer tüm standartlarındaki uçurum denebilecek farklılıkla karşı karşıya kalınmasıdır. Toplumsal açıdan bu denli bir adaletsiz dağılımın getirileri elbette terör, isyan, açlık, bölgeler arası ayırım, sınıfçılık vb. olguların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Türkiye'deki Gelir Dağılımının Sosyo-ekonomik Yorumu

Türkiye'deki ulusal gelir dağılımını ortaya koymak, en az iki yüzyıldan beri temelleri atılmış olan dışa bağımlılığa dayalı sosyo-ekonomik politikanın büyük ölçüde yabancı sermaye ile eklenmekten başka alternatifini olmayan bir çizgi"ye taşınması ile yakından ilişkilidir (Boratav 1990, 147; Boratav 1995). "Yatırıma dayalı olmayıp, sıcak paraya ve dış krediye dayalı makro-ekonomi politikalarının uygulamalarının

sonuçlarını “reel sektörün çöküşü” ve “köylülüğün tasfiyesi”, Türkiye’de 1980’li yıllarda başlatılan ve özellikle 1990’lı yıllarda hızlanan makro-ekonomi politikalarının olumsuz sonuçları” olarak değerlendirilebilir. “Bu dönemin özelliği, devletin müdahalesinin yokluğu değil, devletin ihracata yönelebilecek kesim lehine, diğer bir deyişle köylünün, işçinin, işsizlerin aleyhine bir müdahaleyi tercih etmesidir. Bu anlamda, müdahalenin ezilenlerin lehine dönüştürülmesi devleti sosyal yapacak ve şimdilerde yaşamakta olunan pek çok sorunun üstesinden gelme şansını verecektir” (Erbaş, 2009:84). Gelir dağılımını ayrıca sermayenin kontrolünü 1947 yılında bürokrasiden alarak tüccar ve eşrafın egemenliğine bırakma kaygısında olan Amerika’nın politik tutumundan bağımsız değerlendirmek de oldukça güçtür (Cem 1999, 294). Bütün bu gelişmelerin dışında özellikle 1980 sonrası sosyo-ekonomik politikanın, gerçek ücretlerde düşme, sanayi sektöründe ve devletin yaptığı sosyal hizmet harcamalarında daralmayı ve yeni tüketim kalıplarının oluşumunu gerekli kılması (Demir 1994, 357), gelir dağılımındaki adaletsizliği iyiden iyiye pekiştirmiştir.

Gelir dağılımını etkileyen temel değişkenlerden biri olarak kabul edilen ekonomik büyüme, yatırımları ve istihdam hacmini artırmaktadır. Büyüme koşullarının kendi kendini beslemesi, uzun dönemde ulusal ekonomilerin bölüşüm olgusuna istikrar kazandırmaktadır. (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2000:23). Ekonomik büyüme ve gelişme, ancak gelir dağılımı adaletinin sağlandığı şartlarda düşük gelirliilerin alım gücünü artırıcı işlev görür. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, ülkenin yapısal oluşumları (nüfus yapısı, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, enflasyon vb.) kadar üretilen sosyo-ekonomik politikalar (vergi, sosyal güvenlik, tarım, sanayi ve fiyat politikaları vb.) ile de yakından ilişkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bir anlamda yapısal sorunların temel kaynağı olan nüfusun ve onun farklı ölçütlere göre diziliminin gelir dağılımı üzerindeki etkisi diğer değişkenlerden daha fazladır.

Yapısal Boyutu

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin temel yapısal nedeni olan nüfus artış hızının yüksek seviyelerde olması, düşük gelirliilerin artan ulusal gelirden alacakları payı dikkate değer ölçüde azaltmaktadır. Nüfusun, yaş ve cinsiyet yapısına dayalı olarak daimi ikametgâha göre dağılımının tespiti ve seçmen kütüklerinin güncelleştirilmesi amacıyla 30 Kasım 1997 tarihinde Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan Genel Nüfus Tespiti sonuçlarına göre, Türkiye’nin “de facto” nüfusu 62.866.000, “de jure” nüfusu ise

62.810.000'dur. 1990-97 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı ise % 1,5 dolaylarındadır, başka bir anlatımla beklenenden daha düşüktür. "2001 sonrası büyümenin en önemli ayırt edici özelliğinden biri de, "istihdam yaratmayan" doğasıdır....İşgücüne katılım oranının AB ortalamasının altında kaldığı genel olarak bilinmektedir" (Yeldan, 2009:146).

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ikinci nedeni, daha önceki dönemlerde olduğu gibi bugün de güncelliğini koruyan istihdam ve işsizlik sorunudur. İstihdam artırıcı ve işsizliği önleyici uygulamalar ve yatırım politikaları siyasal iktidarların temel görevleri arasındadır. Gerçekten de emeğe ödenen ücretin beşeri sermayeye yapılan yatırım miktarı ile doğru orantılı olduğunun en önemli göstergelerinden biri de, işçi örgütlerinin mavi yakalı işgücü arzının artmasını önlemek için işgücü ithaline sınırlama getiren baskı politikasıdır (Topel, 1997: 62). Örneğin ABD'de 1839-1973 yıllarını kapsayan ve gelir eşitsizliğinin nedenlerini belirleme amacına yönelik bir çalışma kapsamında nüfus artışı, teknolojik gelişme düzeyi ve işgücünün niteliksel gelişimi ile yakından ilişkili olarak elde edilen sonuçlardan biri de, nüfus artış oranı ile işgücünün niteliksel gelişimi arasındaki negatif ilişkisidir. İnceleme dönemleri boyunca nüfusun artış hızı, işgücünün niteliksel gelişiminin üzerinde gerçekleştiğinden nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farkı giderek açılmıştır (Williamson and Lindert, 1980: 205). DİE Hanehalkı İşgücü Anketleri (HİA)'nin sonuçlarını Tablo-12 açığa çıkarmaktadır.

Tablo-12: İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler (Türkiye)
(Bin kişi)

15+ Yaş

	1994	1995	1996	1997	1998	1999 ⁽¹⁾	2000 ⁽²⁾
Sivil İşgücü	21405	21907	22236	21899	22513	23247	23466
Sivil İstihdam	19664	20394	20894	20505	21084	21546	21786
Tarım	8806	9538	9379	8584	8918	9709	9200
Sanayi	3223	3111	3327	3229	3536	3284	3626
Hizmetler	7635	7745	8188	8392	8630	8553	8960
İşsiz	1739	1513	1342	1394	1429	1701	1680
İşsizlik Oranı (Yüzde)	8,1	6,9	6,0	6,4	6,3	7,3	7,2
Eksik İstihdam	1756	1474	1401	1237	1324	1601	1650
Eksik İstihdam Oranı (Yüzde)	8,2	6,7	6,3	5,6	5,9	6,9	7,0
İşsizlik + Eksik İstihdam	16,3	13,6	12,3	12,0	12,2	14,2	14,2
Nedeniyle Anıl İşgücü Oranı (%)							

Kaynak: TÜİK, "Hanehalkı İşgücü Anketi", (1) Nisan 1998; "Hanehalkı İşgücü Anketi Geçici Sonuçları", (2) DPT Tahmin.

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin üçüncü nedeni, yol açtığı sosyal sorunların yanı sıra vergilendirilmeyen ve buna bağlı olarak da kamu gelirlerine herhangi bir katkısı olmayan kayıt dışı ekonomidir. Genç nüfusun

fazlalığı ve bunun bir sonucu olan nüfus artış hızının istihdam artış hızından fazla olması, Türkiye'deki kayıt-dışı ekonominin yaygınlaşmasındaki temel etkenlerden biri olarak değerlendirilmelidir. Ekonomik verimliliği düşüren kayıt dışı ekonomi, aynı zamanda benzer mal ve hizmet üretiminde bulunan kuruluşlar arasındaki eşit rekabet koşullarını da büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Böylece işverenin kayıt dışı geçişi meşrulaşmakta, genç nüfus bugünkü nakit gelirini emekli maaşının yüksekliğine tercih etmekte ve net/brüt ücret farkı işçi ile işveren arasında pay edilerek devlet zarara uğratılmaktadır. Devlete verilen bu zararın öncelikle kayıt dışı istihdama daha sonra kayıt dışı üretime ve bunun bir sonucu olarak kayıt dışı satışa dönüşmesi anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda, gelir dağılımındaki eşitsizliğin dördüncü nedeninin kayıt dışı ile birlikte ele alınması gereken saklı ekonomi olduğu açıkça ortaya çıkar. Saklı ekonomi, vergi, sosyal güvenlik kesintisi, kural, yasaklama, bürokratik işlem ve devletin sınırlamalarından kaçarak gelirlerini artırmak için bazı kurum, kuruluş, işyeri ve kişilerin kendi üretim faaliyetlerini kamu kuruluşlarına eksik bildirmelerini ve/ya da hiç bildirmemelerini gerekli kılar. "Türkiye dışı açılma sürecinde emek piyasasına yönelik politikaları, piyasanın esnekleşmesi stratejisi belirlemektedir. Yaygın özelleştirme uygulamaları, devletin emek piyasasındaki düzenleyici rolünün zayıflaması, işlerin sürekli statüden kısmi veya geçici statüye dönüştürülmesi, artan kayıtdışılık, sendikaların toplu pazarlık gücünün zayıflatılması, işçi hakları bakımından önemli muafiyetler içeren serbest bölgelerin yaygınlaştırılması ve sendikal örgütlenme üzerindeki engeller, emek piyasasını esnekleştiren uygulamaların başında gelmektedir. Bütün bu uygulamalar, bölüşüm ilişkileri alanında olduğu kadar, emekçilerin çalışma koşulları açısından da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır" (Mütevellioglu ve Işık, 2009:182).

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin beşinci nedeni, ücretli bir kişi çalıştırsın veya çalıştırmasın kendi hesabına küçük ölçekli üretim niteliği taşıyan enformel sektördür. Genelde mal ve hizmet üretimi yasal olsa da üretim saklı ve yasal olmayan veya mevzuatlara uygun olmayacak şekilde yürütülür. Üstelik bu sektörün vergi, asgari ücret, sosyal güvenlik vb. gibi mali yükümlükleri de yoktur (ILO Report I, 1987). Gerçekten de Nisan 1998 Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, -çalışanların (tarım ve kamu hariç, 4 ve daha az işgücü istihdam eden düzenli işyerleri, mobil ve evde çalışanlar dahil, 5 milyon 127 bin) toplam çalışanlar (21 milyon 230 bin) içindeki oranı % 24,1'dir-, enformel sektörün ulusal ekonomimiz üzerindeki rolü daha iyi anlaşılacaktır.

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin altıncı nedeni, sağlıksız ve istikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyondur. Bugünkü yapısıyla özellikle gelişmekte olan ülkelerde çözümü güç ve karmaşık görünen enflasyon, genel anlamda paranın satın alma gücünü özel anlamda ise hanehalklarının alım gücünü düşüren sosyo-ekonomik bir gerçekliktir. Oysa üretime katkı derecesine göre kaynakların yeniden dağılımını olanaklı kılan düşük enflasyon, alt gelir gruplarının ve yoksulların satın alma gücünü artırdığı gibi kamu transferlerinin reel değerini de artırır (Aninat, Bauer and Cowan, 1999: 122-123). Ne yazık ki yüksek enflasyonun sürekliliğinin toplumda enflasyondan rahatsız olmayan kesimlerin politik mekanizmadaki gücünü günden güne artırdığını ortaya koyan bilimsel çalışmaların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Türkiye'nin ekonomik model değişikliğine gittiği 1982-87 dönemleri arasında % 20-40 düzeyindeki enflasyon, 1990'dan sonra kronik (% 60-90) hale gelmiştir. Böylece yüksek oranlı değişmeler, dar ve sabit gelirli hanelerde önemli reel gelir kayıplarına yol açmıştır. Üstelik enflasyonun ücretler üzerindeki olumsuz etkisini göz ardı eden sosyo-ekonomik politikalar, bu kesimin mağduriyetini daha da artırmıştır. Tablo-13, GSMH'daki artışlardan reel anlamda pay alamayan sınıfın (işçi, memur, esnaf ve sanatkâr, kendi hesabına çalışanlar, emekliler, yoksulluk maaşı alanlar ve ücretsiz aile işçileri) sosyo-ekonomik durumunun günden güne kötüye gittiğine dikkat çekmektedir.

Tablo-13: Türkiye'de Fiyat İndekslerindeki Gelişmeler

Yıllar	Ock.	Şub.	Mrt.	Nis.	May.	Haz.	Tem.	Ağs.	Eyl.	Ekm.	Kas.	Arl.
1980 ⁽¹⁾	60,2	68,3	76,2	83,7	91,8	99,1	105,5	110,1	113,2	116,0	116,8	116,6
1982 ⁽²⁾	32,2	30,6	29,6	29,3	29,3	29,0	28,5	28,0	27,5	27,3	27,2	27,1
1985 ⁽³⁾	49,7	51,4	53,1	53,5	53,1	51,2	49,5	47,8	46,7	46,0	45,4	45,0
1987 ⁽³⁾	33,7	33,2	33,3	33,6	34,3	34,5	34,5	34,9	35,5	35,7	36,7	38,9
1990 ⁽³⁾	63,0	62,5	62,7	63,0	63,3	63,3	62,6	61,6	61,1	60,7	60,6	60,3
1994 ⁽⁴⁾	66,9	68,1	69,3	74,0	79,3	83,8	87,1	90,1	93,6	97,7	101,8	106,3
1995 ⁽⁴⁾	111,1	115,5	119,4	117,0	112,5	108,9	106,3	104,4	102,5	100,2	97,2	93,6
1999 ⁽⁴⁾	81,5	78,5	75,8	73,5	71,3	69,5	68,2	67,1	66,1	65,3	64,8	64,9

Kaynak: DİE, HDTM; "(1) HDTM, 1963=100 (2) DİE, 1978=100 (3) DİE, 1987=100 (4) DİE, 1994=100".

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin son nedeni ise aslında daha önce ele alınan tüm etkenlerin de sonucu olarak değerlendirilmesi gereken servet dağılımındaki dengesizliktir. Gelir bölümünde servete bağlı olarak ortaya çıkan bu dengesizliğin giderilmesi, büyük ölçüde arazi ve bina gibi servet

üzerinden alınan dolaysız vergilerin artırılması ile yakından ilişkilidir. Ulusal gelirin büyük bir bölümünün ayrıcalıklı varlıklı küçük bir sınıfta toplanmasının bir sonucu olarak kişisel gelir dağılımının dikkate değer eşitsizliklere yol açması, sadece kendi toplumumuzun değil günümüz kent temelini dayalı modern toplumların da göz ardı edilmesi oldukça güç bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Politika Boyutu

Yapısal sorunların yanı sıra 1980 öncesi ve sonrasını belirgin bir şekilde birbirinden ayırarak gelir dağılımı eşitsizliğine neden olan vergi, sosyal güvenlik, tarım üretimi, fiyat istikrarı gibi sosyo-ekonomik politikanın da göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir. Çünkü makro ekonomik istikrarı sağlayacak olan sosyo-ekonomik politika ekonomik büyümeyi; ekonomik büyüme ise kamu gelirleri aracılığıyla gelir dağılımının düşük gelirli lehine gelişmesine hız kazandıracak olan sosyal harcamalardaki artışı getirmektedir. Ancak, istihdam yapısı ve işsizlik sorunu, çalışma koşulları, gelir dağılımı, sosyal güvenlik sisteminin yapısı, kadınların konumu gibi toplumsal sorunlara bakıldığında Türkiye'de güçlü bir sosyal devletin gelişemediği açıkça ortadadır (Erbaş, 2009:76). Kamu bütçesinin fazla vermesi, kamu harcamalarına ve yatırımlara ayrılacak kaynakları artırması açısından uzun dönemde gelir dağılımını olumlu yönde etkileyen diğer önemli bir etkidir. Başka bir anlatımla politik aktörlerin gelir dağılımındaki adaleti sağlama yeteneğini artması, büyük ölçüde kısa dönemde mali disiplinin sağlanması, orta ve uzun vadede kullanılabilir kamu gelirlerinin artması açısı ile yakından ilişkilidir (Aninat, Bauer and Cowan, 1999: 117). 1980 öncesi izlenen ithal ikâmecî kalkınma stratejisi, dış ticaret açığını dış borçlanmayla kapatmayı gerekli kılmıştı. Ayrıca yerli üretimin yurt içindeki tüketimi reel ücretleri dikkate değer ölçüde artırmış; reel ücret artışlarının ivme kazandırdığı maliyet artışları ise negatif faiz ve aşırı TL ile aşılmaya ve buna bağlı olarak ücretlilerin milli gelirdeki payı artırılmaya çalışılmıştır. Öte yandan 1980 sonrasının dış ticaret açığı, sanayi ürünlerine dayalı ihracat artışı ile kapatılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde reel ücretlerin düşürülmesi ve yüksek faiz politikasıyla tüketim ve sabit sermaye yatırımları azaltılarak ihraç edilebilir bir fazlanın oluşturulması amaçlanmıştır. Söz konusu fazla da ancak TL'nin reel değerinin düşürülmesiyle sağlanmıştır. Artan faiz ve TL cinsinden ithâl girdi maliyetlerindeki yükseliş, reel olarak ücretlerin düşürülmesiyle telafi edilmiştir (Kirmanoğlu, 1994: 86).

Tablo-14: Ücret ve Maaşların Nominal ve Reel Gelişimi

Yıllar	Kamu kesimi (TL/ay)			Özel kesim (TL/ay)			Memur maaşları (TL/ay)		
	Nominal Ücret	Reel Ücret	Reel Ücret Artışı %	Nominal Ücret	Reel Ücret	Reel Ücret Artışı %	Ortalama Maaş	Nominal Maaş Artışı	Reel Maaş Artışı
1980	-	-	-	-	-	-	12107	-	-
1981	-	-	-	-	-	-	17289	42.8	8.1
1982	57072	13909.5	-11.2	62946	15341.5	-3.4	23836	37.9	8.1
1983	72312	13413.5	-3.6	75882	14075.7	-7.0	30144	26.5	-3.7
1984	92787	11588.4	-13.5	106059	13257.2	-5.3	40090	33.0	-10.4
1985	112710	9719.7	-16.2	143187	12348.0	-6.4	57754	42.1	-0.6
1986	131490	8423.4	-13.3	188997	12107.4	-3.4	78986	36.8	1.6
1987	185250	8546.7	1.5	295422	13629.6	10.7	113984	44.3	3.9
1988	276780	7280.2	-14.8	492699	12956.9	-5.7	182307	59.9	-8.8
1989	650670	10091.8	38.1	1097325	17019.6	29.7	378090	107.4	22.3
1990	1154710	12844.4	17.2	2044800	19387.3	13.9	697227	84.4	15.0
1991	3277116	18722.8	45.7	5078040	29011.9	49.6	1239749	77.8	7.1
1992	5938128	19752.9	5.5	8422539	28025.7	-3.4	2401155	93.5	13.8
1993	10.691.004	21417.1	8.3	14.907.861	29864.7	6.5	4072089	69.6	2.6
1994	839677	19101.1	-5.2	726975	16537.5	-20	6556.5	61.0	-25.8
1995	1272900	14954.7	-21.7	1429457	16794	1.6	12091.7	84.4	-5.4

17019.6*:1994 ve 1995 yılı verileri TL/gün olarak alınmıştır. Reel ücretleri tüketiciler için esas alınarak tarafsızdan hesaplanmış, reel artışlar kaynaktan alınmıştır.

Kaynak:DPT, 1991, "Yıllık Kalkınma Programı", Ankara, 1992, syf.335., (TOBB, "Ekonomik Rapor": 1993, Ankara, syf.96., DİE, "Türkiye İstatistik Yıllığı: 1993", syf.602., T.C. Merkez Bankası, "1993 Yıllık Rapor", Ankara, 1994, syf.19.,DPT, "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı", (1990-1994), 1994 Yıllık Programı Destekleme Çalışmaları, TOBB, "Ekonomik Rapor": 1995, Mayıs, 1996, Ankara, syf.105-106.

Bütün bu etkenler birlikte değerlendirildiğinde, gelir dağılımı eşitsizliğinin temel nedeninin fiyat artışları ve reel ücretlerdeki gerileme olduğu ileri sürülebilir. Şöyle ki, ücret gelirlerinin kontrol altında tutulmaya çalışıldığı 1980 sonrası dönemde, özellikle gelirin fonksiyonel dağılımında ücretlilerin aleyhine belirgin bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Bu dönemde KİT ürünlerine uygulanan yüksek zamların yanı sıra fiyatlar genel düzeyindeki yükselişler, ücretliler kesiminin alım gücünü ve gelir payını önemli ölçüde düşürmüştür (Törüner, 1992: :26). Aşağıdaki Tablo 14, 1980 sonrası dönemde Türkiye genelindeki kamu ve özel kesim ayırımına denk düşen ücretli emeğin nominal ve reel değerini açıkça ortaya koymaktadır:

Tabloda yer alan " – " işaretli reel ücret artışları dikkate alındığında kamu kesimine oranla özel kesimde daha fazla reel artış gerçekleştiği ancak her iki kesimde de bu artışların – boyutlarda kaldığı görülmektedir. 1980-1995 yılları arasındaki dönemi kapsayan tablo 14, Türkiye'de özel kesim kamu kesimi arasında farklılığı, emeğe verilen kinayeli değeri açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin 1995 yılında kamu kesimi reel ücret artışı -21.7 iken; özel sektördeki artış 1.6'yı bulmuştur. Elbette bu durum kalifiye işgücünün kamu kesiminden özel kesime yönelmesine ve ülke ekonomisinde özel kesimin kamuya nazaran daha gelişmişlik kaydetmesine neden olmaktadır. Böyle bir durumun sonucunda da yapılan özelleştirme vb. politikalar kaçınılmaz olmaktadır.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin ikinci nedenin vergi sistemi olduğu düşünülebilir. Gerçekten de günümüz vergi politikası bile ücret karşılığı çalışan ve/ya da asgari geçim koşulları altında yaşayanlardan yüksek oranda vergi alınmasını; buna karşın yüksek vergi vermesi gereken kesimden doğrudan ya da dolaylı yollardan düşük vergi alınmasını gerektirmektedir. 1978-1984 yılları arasında vergi gelirlerinin GSMH'ya oranının %19,1'den %12,9'a gerilemesinin yanı sıra 1993'te gelişmiş ülkelerdeki vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranından fazla (OECD ortalamasının %28,5 ve AB ortalamasının yaklaşık %29) olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin vergi adaletsizliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki tablodan da kolaylıkla anlaşılacağı gibi gelişmiş ülkelerde kişi başına GSMH değerleri 10.000 ile 18.000 \$ arasında değişmesine karşın; Türkiye, Venezuela, Meksika ve Brezilya gibi ülkelerde 2.000–4.000 \$ arasında değişmektedir. Üstelik Bangladeş, Endonezya ve Polonya'da ise kişi başına GSMH 2.000 \$'in altındadır.

Tablo:15: Bazı Ülkelerde Gini Katsayısı ve Gelir Dağılımları

Ülke	Araştırma Yılı	Gini Katsayısı	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20
İtalya	1995	27,3	8,7	14,0	18,1	22,9	36,3
Almanya	1994	30,0	8,2	13,2	17,5	22,7	38,5
Kanada	1994	31,5	7,5	12,9	12,2	23,0	39,3
Polonya	1998	31,6	7,8	12,8	17,1	22,6	39,7
Endonezya	1999	31,7	9,0	12,5	16,1	21,3	41,1
Hollanda	1994	32,6	7,3	12,7	17,2	22,8	40,1
Fransa	1995	32,7	7,2	12,6	17,2	22,8	40,2
Bangladeş	1996	33,6	8,7	12,0	15,7	20,8	42,8
Avustralya	1994	35,2	5,9	12,0	17,2	23,6	41,3
İrlanda	1987	35,9	6,7	11,6	16,4	22,4	42,9
Amerika	1997	40,8	5,2	10,5	15,6	22,4	46,4
Türkiye	1994	41,5	5,8	10,2	14,8	21,6	47,7
Malezya	1997	49,2	4,4	8,1	12,9	20,3	54,3
Venezüella	1998	49,5	3,0	8,2	13,8	21,8	53,2
Meksika	1998	53,1	3,5	7,3	12,1	19,7	57,4
Kolombiya	1996	57,1	3,0	6,6	11,1	18,4	60,9
Brezilya	1998	60,7	2,2	5,4	10,1	18,3	64,1
İsviçre	1994	60,9	2,7	5,8	10,0	17,1	64,4

Kaynak: "2002 World Development Indicators"

Tablo-16: Vergi Gelirlerinin GSMH'daki Payı; Dolaylı ve Dolaysız Vergiler Arası Dağılımı (1981 – 1988) (%)

Yıllar	GSMH 'da Vergi Payı	Toplam Vergi Gelirinde		GSMH 'da İç Borç Payı
		Dolaysız Vergi	Dolaylı Vergi	
1981	18,2	64,5	35,5	1,3
1982	17,9	60,4	34,9	1,5
1983	16,8	58,6	39,2	0,9
1984	12,9	58,2	41,0	2,3
1985	13,8	47,7	48,1	2,6
1986	15,3	52,0	47,6	2,9
1987	16,2	49,6	50,2	3,7
1988	13,8	46,6	53,4	-
1989	14,4	53,4	46,6	7,2
1990	15,5	52,1	47,9	10,2
1991	16,6	52,3	47,7	14,3
1992	17,3	50,4	49,6	-
1993	18,2	48,6	51,4	16,8
1994	15,1	48,2	51,8	20,2
1995	14,2	40,7	57,6	17,8
1996	15,4	39,8	59,9	18,3
1997	16,2	40,7	59,3	-

Kaynak: Gülten Kazgan, "Türkiye 'de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün", İstanbul: syf. 27

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, "1998 Yıllık Ekonomik Rapor", Ankara, 1999, syf. 85, TÜSİAD, "Yıllık Raporları".

Vergi gelirleriyle karşılanamayan kamu harcamalarının büyük bir bölümü, özellikle 1980 sonrası dönemde iç borçlanmayla telâfi edilmeye çalışılmıştır (T.C. Maliye Bakanlığı, 1996:102). Yukarıdaki Tablo-16, 1980'den sonra vergi adaleti en az olan dolaylı vergilerin dolaysız vergilerin yerini aldığına işaret etmektedir. Bu, bir önceki paragrafta değinilen geniş kitlelerin satın alma gücünün önemli ölçüde daral(tıl)dığı anlamına gelir. Ayrıca ücretli kesimin vergileri stopaj usulü ile kesilirken, diğer kesimlerin vergilerinin bir dönem ertelenmesi ve/ ya da üç eşit taksitle alınması, enflasyonun yüksek olduğu Türk toplumunda izlenen vergi politikasının gelir dağılımını geniş kitleler aleyhine ne ölçüde bozduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Üstelik hazine bonoları ve devlet tahvillerinin vergiden muaf tutulması ve üretimin önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilmesi gereken rant gelirlerindeki artış, gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da pekiştirmiştir (Aren, 1989: 5-11). "Esnek döviz kurunun benimsenmesi, ekonominin uluslar arası rekabete açılması, kaynaklarını dayanıklı tüketim malları sektöründen, ihracata yönlendirilecek ve teşvik edilecek dayanıksız tüketim malları sektörüne aktarılması ve bu sektörde özellikle dokuma, konfeksiyon ve gıda sanayine ağırlık verilmesi, ücretlerin sınırlandırılması, tarımsal desteklerin azaltılarak zamanla tasfiye edilmesi ve tarım sektörünün vergilendirilmesi, devlet müdahalesinin ve düzenleyiciliğin en alt düzeye çekilmesi, yabancı sermayenin teşviki yönünde düzenlemeler yapılmasıdır" (Sönmez, 2009: 26-27).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin üçüncü nedeni faiz hadlerinin yükselmesidir. 1980'li yıllarda uygulanan yüksek faiz politikaları ekonomide fiyat istikrarını sağlama ve enflasyon hızını yavaşlatma konularında başarılı olamamış, maliyet artışları yüksek enflasyona ivme kazandırmıştır. Kamunun, elde etmesi gereken kaynakları yüksek faiz politikası uygulayarak iç borçlanma yoluyla toplaması, bir yandan yatırımlara ayrılması gereken tasarrufların kamuya aktarılarak verimsiz alanlarda değerlendirilmesine yol açarken; diğer yandan da kredi-faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Yüksek faiz politikasına ilişkin hem kredi hem de mevduat faizlerinin serbest bırakılması, toplumdaki gelir/servet dağılımını önemli ölçüde bozmuş; gelir ve serveti mutlu azınlık yararına biriktirmiştir (Güven, 1983).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin dördüncü nedeni ise kamu harcamaları ve enflasyonist ekonomi politikasıdır. Günümüz Türkiye'sinde bile kamunun ekonomi içindeki nispeti hala oldukça yüksektir. Gerçekten de destekli bütçe, KİT, mahalli idareler, sosyal güvenlik ve fonlar birlikte değerlendirildiğinde, kamunun ekonomi içindeki nispeti %40 civarındadır.

Kamu bütçesindeki temel kaynakların nasıl kullanıldığı, başka bir anlatımla kamunun vergi gelirleri yerine iç borçlanma ile kaynak artırımı çabası aşağıdaki tablo 17’de oldukça açıktır.

Tablo-17: Konsolide Bütçe Giderlerinin Ekonomik Yapısı

Yıllar	GSMH'nın Yüzdesi Olarak						
	Cari	Yatırım	Transfer	Cari	Yatırım	Transfer	Faiz Giderleri
1980	-	-	-	9,3	3,5	7,5	0,6
1983	-	-	-	7,7	3,4	7,7	1,5
1985	-	-	-	5,9	2,9	6,2	1,9
1987	35,7	18,1	46,2	-	-	-	-
1988	35,4	14,9	49,6	5,8	2,4	8,1	3,9
1989	43,6	13,3	43,0	7,2	2,5	7,1	3,5
1990	49,6	13,2	37,1	8,4	2,5	6,3	3,8
1991	46,3	13,1	40,5	9,5	3,0	8,3	3,7
1992	50,8	14,5	34,7	10,4	3,0	7,1	5,8
1993	41,9	11,7	46,4	10,3	2,9	11,4	7,7
1994	38,5	8,5	53,0	8,9	2,0	12,3	7,5
1995	37,5	5,9	56,6	8,4	1,3	12,7	-
1996				8,6	1,7	16,2	
1997				9,5	2,2	15,7	

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, "1995 ve 1998 Yıllık Ekonomik Rapor", 1996 ve 1999, syf.87/85

DPT, "Temel Ekonomik Göstergeleri", Şubat 1997, Ankara, 1997 syf.82, Petrol İş, "1995-96 Yıllığı", İstanbul 1997, syf.152.

Tablodan da görüldüğü gibi, 1980 ile 1997 yılları arasındaki kaynak artırımı amaçlı politikalar çerçevesinde yapılan harcama giderleri türsel olarak çok değişiklik göstermemiş, buna karşın faiz ödemeleri her daim Türkiye'nin bilançosunda gider kalemi olarak yer almıştır ki; bu durum ülkenin kaynak teminini borçlanma yoluyla sağladığını göstermektedir.

Yüksek düzeydeki kamu açıklarının finansmanında kullanılan araçların borçlanma ve yüksek enflasyonun önemli bir göstergesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yüksek enflasyon düzeyinin hem kamu açıklarının sonucu (Sayılgan, 1996: 56-59) hem de açığın finansmanında kullanılan bir aracı olduğu (Ulusoy ve Çetin, 1998: 83-84) görülür. Bu durum ise toplumun refahını engelleyen en önemli etkenlerden biri olarak değerlendirilmelidir.

Planlı kalkınma dönemi ile birlikte Türkiye'nin hızlı büyüme sürecine girdiği, 1970'li yıllarda fert başına gelirin 1000 Dolar düzeyinden günümüzde 3000 Dolar düzeyine ulaşmasından anlaşılmaktadır. Ancak gelirdeki bu artışın kitlelere ne ölçüde yansıdığını göz önünde bulundurmamak

da oldukça önemlidir. 1994'te DİE'nin gelir dağılımı anket sonuçları, Türkiye'de Gini Katsayısının 0.49 olduğunu ortaya koymuştur. Ekonomik gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki bu farklılık, gerçekten de gelir dağılımının tüm toplum kesimlerini kapsayıp kapsamadığını ve buna bağlı olarak ekonomik kalkınmanın gerçekleşip gerçekleşmediğinin sorgulanmasındaki temel verilerden biri olarak karşımıza çıkar.

SONUÇ

Günümüzde etkisini her geçen gün daha çok hissettiren neo-liberalizm sadece gelişmiş toplumlarda değil aynı zamanda gelişmekte olan toplumlarda da popülizmin anlamını önemli ölçüde değiştirmiştir. "1980'li yıllar ile birlikte Türkiye'de liberal politikalar yoluyla ekonominin dışa açılması, sanayi kuruluşlarının uluslararası piyasalardaki rekabet koşullarına uyum sağlamasını bir zorunluluk haline getirmiştir. 1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi bu süreci daha da hızlandırmıştır. Böylece yeni yönetim metotları gelişmiş toplumlardan Türkiye gibi gelişmekte olan toplumlara her geçen gün daha yaygın ve hızlı bir şekilde transfer edilmeye başlanmış (Suğur 2002, 314-320), teknoloji transferine ayrılan para ve harcanan kaynaklar gelir dağılımı adaletsizliğini göz ardı edilmesi oldukça güç bir sorun olarak karşımıza çıkarmıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte, ulus/devletlerin ekonomi politikaları, döviz kurunu denetim altında tutmak başta olmak üzere faiz oranlarını uluslararası piyasaların altına veya üzerine çıkararak sermaye akımlarının seyrini değiştirebilecek yeti ve beceriyi kazanmıştır (Adelman, 1999: 81). Öyle ki, gelişmiş ülkelerin aksine gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamına yakını söz konusu ekonomi politikasından etkilenmişlerdir.

Hükümetlerin toplam harcamalarının 3/4'ünün transfer harcamaları ve kamu ücret ödemelerinden oluşması, 1990'lı yıllarda OECD ülkelerindeki hükümetlerin ekonomiye sosyal amaçlı müdahalelerinin arttığı somut bir göstergesidir. Bu, nüfusun giderek artan bir bölümünün gelirinin önemli bir kısmını devletin sosyal yardımı ile elde ettiği anlamına gelir (Alesina, 1999: 219). Transfer harcamalarındaki artış, gelirin yeniden dağıtımını açısından devlete yeni görevler yüklediğini ortaya koyarken, kaynakların giderek artan ölçüde transfer harcamalarına yönlendirilmesi, yatırımlara ayrılacak payın azalmasında öncelikli bir rol oynamıştır. Transfer harcamalarındaki artış, gelişmekte olan ülkelerdeki vergi yükünü ve işsizliği artırmasına karşın ekonomik büyümeyi dikkate değer ölçüde yavaşlatmıştır. Vergi yükünün azaltılması başta olmak üzere büyümenin

artırılması ve buna bağlı olarak yeni istihdam alanlarının açılması ise kapitalistleşme çabası veren ülkeler kadar kapitalistleşmiş ülkelerin bile sosyalist eğilimli bir sosyo-ekonomik politika uygulamasını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Bütün bu etkenler birlikte değerlendirildiğinde, Türk toplumunun ekonomik olarak dışa bağımlılığının özellikle 80'li yılların neo-liberal politikası ile birlikte pekiştiği öne sürülebilir. Öyle ki 1970'lerde örgütlü emeğin yaygınlaşması ile gelir dağılımında eşitliği ve buna bağlı olarak birey ve sınıfların alım gücünü artırmayı önceleyen bir sosyo-ekonomik politika oluşturma olasılığı belirmiştir. Ne yazık ki emeğin değerini sermayenin gücüne endeksleyen 80'li yılların neo-liberalizmi ile birlikte üretim eğilimi ve kaygısının aksine tüketim eğiliminin arttığı önemli bir kırılma noktasına gelinmiştir. Artık bu aşamadan sonra nüfus, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, enflasyon gibi yapısal faktörlerin yanı sıra üretim, vergi, sosyal güvenlik, tarım, sanayi, bilişim, fiyat politikası ve eşit gelir dağılımının önemini vurgulayacak bir sosyo-ekonomik politika oluşturmanın zorunluluğu iyiden iyiye gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Başka bir anlatımla, Türkiye gelir dağılımı adaletsizliği gibi temel bir sorunla başa çıkacak bir sosyo-ekonomik politikayı, ancak kayıt dışı üretimi kontrol altına alabilen ve ulusal geliri politik gücü elinde bulunduran azınlığa aktararak değil birey, grup ve toplumsal sınıfların üretime katkısı doğrultusunda eşit dağıtarak oluşturabileceğini anlamaya başlamıştır. Bu doğrultuda gelir dağılımı eşitsizliği sorununu çok daha geniş bir bakış açısından ele alan entegre bir strateji oluşturulmalı ve uygulamaya konulmalıdır. Bu strateji, ulusal pastayı büyüttüğü gibi pastanın toplumsal sınıflar arasında da eşit dağılımında öncelikli bir rol oynayacaktır. Böylece farklı iktidarların farklı dönemlerde oluşturacakları popülist etkilerden kendini koruma yeteneğine sahip olan sosyo-ekonomik politika, öncelikle yatırımı ardından da istihdam ve üretim artışını getirecektir.

Kısa, orta ve uzun vadeli aşamalar içerecek olan kararlı bir sosyo-ekonomik politikanın taşınması gereken beş önemli özelliğinden ilki, yatırımları artıracak crowding-out (dışlama)'ın azaltılması ve reel faizlerin kapitalistleşmiş ülkeler düzeyine indirilmesidir. İkincisi, istihdam artışı için emeğin niteliğini iyileştirecek olan mesleki eğitime daha fazla önem verilmesi ve esnek üretim sistemine uyum sürecinde önemli bir rol oynayan sürekli meslek içi eğitimin verilmesidir. Üçüncüsü, gelir dağılımının düzenlenmesinde kısa ve orta vadeli, orta ve uzun vadeli politikaların eş-anlı ve eş-yönlü olarak ivedilikle uygulamaya konulmasıdır. Dördüncüsü,

ekonomik yapı, ekonomik sistem ve ekonomik süreç politikalarının birlikte ele alınmasıdır. Daha önceki dört özelliğin önemli bir sonucu olacak olan sonuncusu ise, tüm gelir dağılımı türlerini (fonksiyonel, sektörel, bölgesel, kişisel) ve aralarındaki ilişkileri dikkate alan ekonomik yapı (uzun vadeli), ekonomik sistem (orta vadeli) ve ekonomik süreç (kısa vadeli) politikalarını kendi içinde sentezleyen yeni bir vizyon oluşturulmasıdır. Böyle bir vizyonun Türk sosyo-ekonomik politikasının ulusal geliri toplumsal sınıfların üretime katkı düzeylerine göre yeniden dağıtma olanağı sunacak önemli bir değişim sürecinin önünü açacaktır. Sonuç olarak bir yandan gelir dağılımının sosyal sınıfların üretime katkısı ölçüsünde ulusal gelirin yeniden bölüşülmesine olanak tanıyan; diğer yandan da alt gelir gruplarının ve yoksulların sosyo-ekonomik düzeyini belirgin bir şekilde iyileştiren emekçi bir sosyo-ekonomik politikanın varlığı kendini gösterecektir. Başka bir deyişle orta sınıflaşmanın yaygınlaştığı ve neo-liberal dünya düzeni ile eşit koşullarda rekabete hazır olduğu önemli bir süreç kendini gösterecektir.

SUMMARY

Income distribution issue appreciated as a fundamental dimension of socio-economic policy is closely related with the reality of individual, group and social classes. Indeed, with the following periods of Industrial Revolution that accelerated division of labour process, income distribution issue has become main function of nation-states that receive the profit which timely put into the production process. However, socio-cultural differences, as an underlying factor, has brought considerable difficulties to the socio-economic policies of nation-states, especially in the way of establishing equal income distribution. Efforts in setting mixed socio-economic policies consisting of the synthesis of capitalist and socialist ones re-emphasize the importance of income distribution issues of nation-states.

As generally accepted, Turkey's socio-economic policy has shaped without experiencing and/or taking the advantages of production stage and therefore has been in accordance with foreign capital and policy. Actually, collapse of two-polarized world system that has escalated the role of capitalists who benefited from state in time should be appreciated as a crucial turning point that definitely declared the impossibility of socio-economic policy which put forward stable and reliable equal income distribution.

Taken the role of liberalism that has strengthened the position of foreign policies of ours and 1980's in which significant difficulties could find out

as well as arguments mentioned above into account, the significance, the function and the aim of this paper asking “what kind of socio-economic policy?” may make sense much more than before.

Two techniques such as “Gini Coefficient” and “Analysis of The Percentage Shares” are used in this paper in order to estimate qualifications of our income distribution policy. While the first one is implemented to define specific characteristics of our income distribution policy, the second one is utilized to find the place of Turkey’s income distribution policy in global network. Moreover, several functional indicators, including governmental informations, are used in order to point out Turkey’s income distribution types such as personal, sectoral, functional and regional.

Considerable results are attained in this paper. The first result reveals that Turkey may deal with unequal income distribution issue both via benefiting from indigenous resources such as agriculture, industry and via launching reliable price, tax and social insurance policy. The other result expresses the necessity of evaluating structural factors like population, coping with (un)employment, eliminating or minimizing black economy and high inflation. So, a process in which internal revenue will be distributed as much equal as among individuals, groups and social classes will begin. If all of these crucial results are considered particularly by governmental units, then with a stable and reliable socio-economic policy, Turkey will be able to come to the stage that may take all of the profits of production under formal control and share absolute internal revenue honestly with regard to contribution of individuals, units, groups, and social classes, not with regard to political power of the privileged wealthy status or classes. This means the situation of low classes and/or poor in social stratification system will improve, in a manner of speaking.

KAYNAKÇA

ADELMAN Irma,

1999, "Comments", *Economic Policy and Equity*, (ed. Tanzi Vito, Chu Ke-Young and Gupta Sanjaaev), IMF, pp. 81-84.

AKTAN, Coşkun Can & VURAL İstiklal Yaşar,

2002, "Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik & Gelir Eşit(siz)liğı: Terminoloji, Temel Kavramlar & Ölçüm Yöntemleri", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, (der. Coşkun Can Aktan), Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

ALESINA Alberto,

1999, "Too Large and Too Small Governments", *Economic Policy and Equity*, (ed. Tanzi Vito, Chu Ke-Young and Gupta Sanjaaev), IMF, pp. 216-234.

ALESINA Albertto & PEROTTI Roberto,

1996, "Income Distribution, Political Instability and Investment", *European Economic Review*, Vol:40, pp. 1203-1228.

ALTINOK Serdar,

2004, *İktisada Giriş*, Konya: Atlas Kitabevi.

AY Ahmet & ALTINOK Serdar,

2007, *Türkiye Ekonomisi Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Konya, Çizgi Kitabevi.

ANINAT Eduardo & BAUER Andreas & COWAN Kewin,

1999, "Adressing Equity Issues in Policy Making, Lessons from the Chilean Experience", *Economic Policy and Equity*, (ed. Tanzi Vito, Chu Ke-Young and Gupta Sanjaaev), IMF, pp. 109-149.

ARDITI Benjamin,

2010 "Liberalizm Kıyılarında Siyaset: Farklılık, Popülizm, Devrim Siyaset", (Çev. E. Ayhan), İstanbul: Metis Yayınları.

AREN Sadun,

1989, "Gelir Dağılımı ve Vergiler", *Bir Dönem Yazıları 1980 – 1988*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, syf. 5-11.

ARON Raymond,

1994, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri (Çev. Korkmaz Alemdar), İstanbul: Bilgi Yayınevi.

BAŞOĞLU Ufuk & ÖLMEZOĞULLARI Nalan & PARASIZ İlker,

1999, Gelir Bölüşümü: Teori, Politika, Bursa: Ekin Kitabevi.

BORATAV Korkut,

1995, 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BORATAV Korkut,

1990, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

CEM İsmail,

1999, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul: Can Yayınları.

CLARK Terry & LİPSET Martin,

2007 "Toplumsal Sınıflar Ölüyor mu?", Fark/Kimlik Sınıf, (Der. Hayriye Erbaş vd.), Ankara: EOS Yayınları, ss. 73-86.

DEMİR Erol,

1994, "1980 sonrası Türkiye'de Uygulanan Ekonomi Politikalarının Kent Emekçi ailelerinin Geçim Stratejileri Üzerindeki Etkisi", Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara, s. 357-366.

DİNLER Zeynel,

2005, İktisada Giriş, Bursa: Ekin Yayınevi.

DPT,

1991, 1992, Yıllık Kalkınma Programı, Ankara: syf. 335.

2001, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi & Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

(Tarihsiz) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994).

1997, Temel Ekonomik Göstergeleri, Ankara, syf. 82.

GÜLALP Haldun,

1993, Kapitalizm Sınıflar ve Devlet, (Çev. Osman Akınhay ve Abdullah Yılmaz), İstanbul: Belge Yayınları.

GÜVEN Sami,

1983, "Temmuz Bankacılığının Toplumdaki Gelir & Servet Dağılımı Üzerine Etkileri", Amme İdareler Dergisi, cilt.6, sayı.2.

ILO ,

1987, Report I,

KARAKAYALI Hüseyin ,

2003, Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi, İzmir: Güleç Matbaacılık.

KARLUK Rıdvan ,

2002 , Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Beta Yayınları.

KAZGAN Gülten,

1990 , Türkiye 'de Gelir Bölüşümü Dün & Bugün, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, syf. 27.

KİRMANOĞLU Hasan,

1994 , "Makro Ekonomik Popülizm ve Kriz", Dünü & Bugünüyle Toplum & Ekonomi, sayı 7.

KONGAR Emre,

1995, Toplumsal Değişme Kuramları & Türkiye Gerçeği, İstanbul: Remzi Kitabevi.

LEFEBVRE Henri,

1996, Marx'ın Sosyolojisi, (Çev. Selahattin Hilav), İstanbul: Sorun Yayınları.

MANDEL Ernest,

1996, Marxizm'e Giriş, (Çev. Orhan Dilber vd.), İstanbul: Yazın yayıncılık.

MARX Karl & ENGELS Frederich,

2009, Komünist Manifesto, (Çev. Celal Üster ve Nur Deriş), İstanbul: Can Sanat Yayınları.

MARX Karl,

2009 1844 El Yazmaları, (Çev. Murat Belge), İstanbul: Birikim Yayınları.

MÜTEVELLİOĞLU Nergis & IŞIK Sayım,

2009 “Türkiye Emek Piyasasında Yapısal Değişim”, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, (der. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 159-204.

NICHOLS Terry & diğ.

2007, “Toplumsal sınıflar Ölüyor mu?”, (Çev. ve der. Hayriye Erbaş), Fark/kimlik Sınıf, Ankara: EOS Yayınları, s. 73-86.

OECD ,

(Tarihsiz), National Accounts-1990–1997

1998 , Quarterly National Accounts, No: 4 (*) 1996 Yılına aittir.

1998, Labour Force Statistics.

ÖNDER İzzetin,

2002 Nasıl Aldatılıyor: Küreselleşme, Kriz ve İstikrar Programı, İstanbul: Nazım Kültür Evi.

ÖZGEN Neşe,

1994 “Girişimcilik Kavramı ve Modernleşmeci Kuramlardaki Yeri”, Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi, İzmir: Sosyoloji Derneği Yayınları, 231-250.

ÖZMUCUR Süleyman,

1996, Türkiye’de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makro Ekonomik Göstergeleri, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

SAĞIR Gül & YÜKSEL Yeşim,

İnsani Kalkınma: Türkiye’nin Dünyadaki Yeri.

SAYILGAN Şevket,

1996 “Kamu Kesimi Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki ve Yarattığı Sonuçlar”, Banka & Ekonomik Yorumlar Dergisi, syf. 56-59.

SAYIN Önal,

2002 “Küreselleşme Sürecinde Sermaye-işgücü İlişkisi”, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma Çatışma Bütünleşme II, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Eskişehir, s. 299-311.

SCHUMPETER Joseph A.

1966 Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi I, (çev. T. Akoğlu), Ankara: Varlık Yayınları.

SEZGİN Ömür,

2008 Marx, Kapital ve Diyalektik Materyalizm, Ankara: Phoenix.

SÖNMEZ Sinan,

2009 “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri”, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, (der. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.25-75.

SUĞUR Nadir & NICHOLS Theo,

2005 Global İşletme, Yerel Emek Türkiye’de İşçiler ve Modern Fabrika, İstanbul: İletişim Yayınları.

TAGGART Paul,

2004 Popülizm, (Çev. B.Yıldırım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

T.C. Merkez Bankası

1994 1993 Yıllık Raporu, Ankara.

THERBORN Göran,

1989 Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu, (Çev. Ş. Tekeli), Ankara: V Yayınları.

TÜİK

1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi.

1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi.

1994–2002 Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketleri

1994 2003 verileri

- 2002 Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketleri
T.C. Merkez Bankası,
1994 1993 Yıllık Raporu, Ankara.
TOPEL Robert,
1997 “Factor Proportions and Relative Wages”, Journal of Economic
Perspectives, Vol:11, No:2, pp. 55-74.
TÖRÜNER Mete,
1992 Türkiye’de Ücretlinin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980-
1990), İstanbul: TÜSES Yayınları
TÜRK İsmail,
1999 Maliye Politikası, Ankara: Turhan Kitabevi.
ULUSOY Ahmet & ÇETİN Murat,
(Tarihsiz) “Türkiye’de Enflasyon Vergisi Gelirleri Boyutları”, Vergi
Sorunları Dergisi, sayı 98, syf. 83-84.
UNICEF,
1999 Fostering Entrepreneurship in Europe, Avrupa Sanayi ve İşveren
Konfederasyonları Birliği.
WHEEN Francis,
2008 Das Kapital, (Çev. C. Badem), İstanbul: Versus Kitap.
WILLIAMSON S.G & LINDERT P.H.,
1980 American Inequality: A Macroeconomic History, New York:
Academic Presyf.
World Development Indicators, 2002
T.C. Maliye Bakanlığı,
1996 1995 Yıllık Ekonomik Rapor, syf. 102.
1999 1998 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara: syf. 85.
TOBB, Ekonomik Rapor,
1993, Ankara.
1996 1995 Ekonomik Raporu, Ankara.

YARARLANILAN WEB ADRESLERİ:

<http://ekutup.dpt.gov.tr/> : İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması,

<http://www.canaktan.org/> : Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlik Sorunu ve Çözüm Önerileri,

<http://www.tusiad.org/>

<http://www.die.gov.tr/>

<http://www.tek.org.tr/>

<http://www.econturk.org/>

<http://www.die.gov.tr/> :Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları, 2002,

<http://www.tcmb.gov.tr/> : Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri & Bölüşüm Adaleti.

ATAERKİLLİK VE CİNSİYET BAĞLAMINDA GİZİL BİR İKTİDAR ÇATIŞMASININ ÖRNEĞİ OLARAK İÇGÖÇLERİN ANALİZİ¹

Kadir ŞAHİN*
Gülşen DEMİR**

ÖZ

Göç ve kentleşme, günümüz Türkiye'sinin yaşadığı değişme sürecinin en önemli belirleyenlerinden birisi olmuştur. Bu sürecin çok boyutlu bir değişme endeksi olmasına bağlı olarak, akademik çalışmaların yoğun şekilde dikkatini çekmiştir. Bu irdelemelerin bir örneği olarak çalışmamız Aydın ilindeki Güneydoğu kökenli göçmenler üzerinde yapılmış bir alan araştırmasının verilerine dayanmaktadır. Araştırma 1980 öncesi kente yerleşen göçmenlerle 1980 sonrası kente yerleşen ve kentin mekânsal yapılanmasına dayalı olarak çok farklı yaşam alanlarında konuşlanan/yerleşen bireylerle yapılmış bir çalışmadır. Bu çalışmayla sürecin failleri olan bireyler cinsiyet ekseninde karşılaştırılmış ve bu uzun süreç, göçü yaşayan farklı kuşakların karşılaştırılması yoluyla, cinsiyetler bağlamında var olan iktidar çatışması somut göstergeler dâhilinde tartışılmıştır. Çalışmanın temel amacı ise, göç sürecinin kendi içindeki farklı dönemleri boyunca 'sosyal değişme perspektifinin', kendi içinde nasıl bir süreç yaşadığı ve bu sürecin cinsiyetler yönüyle nasıl algılandığının irdelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Göç Ve Kentleşme, Sosyal Değişme, Cinsiyet, İktidar Çatışması, Ataerkillik, Geleneksel ve Eleştirel Bakış.

ABSTRACT

Immigration along with urbanization has been one of the most significant indications of the process of development which Turkey has experienced. This process has attracted the attention of many academic researchers since it is a multi-dimensional change index. This essay, being

¹ Bu makale 13-16 Ekim 2009 tarihleri arasında Dokuz Eylül Üniversitesi'nde düzenlenen 'Uluslararası Multi-Disipliner Kadın Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

** Prof. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

an example to such studies, is based on the data of an environmental research on the immigrants coming from the south-east region of Turkey and settled in Aydın. The study has been done through the immigrants settling in Aydın before 1980 and those, after 1980, settling various parts of the city due to the city's having different districts of settlements. In this study, the individuals who became effective doers in the process have been compared to each other in respect of gender and also the process has been discussed via the comparison between generations; and the present conflict of authority between genders has been studied through the concrete signs. The main purpose of the study is to investigate thoroughly 'the perspective of the social change centered on the gender' throughout the different phases in itself and to study how this change has been perceived with respect to the two genders.

Key Words: *Immigration and urbanization, social change, gender, the conflict of authority, patriarchy, traditional and critical view.*

GİRİŞ

Türkiye'nin Cumhuriyet dönemiyle beraber yaşadığı **muazzam** dönüşümün temel unsurlarından biri hiç şüphesiz ki 'göç ve kentleşme' olgusudur. Bu nedenle Türkiye'nin bugün yaşadığı toplumsal dönüşümleri açıklamaya çalışan her gerçekliğin, bu muazzam etkiyi ya da etkilemeyi dışarıda tutarak sağlıklı/rasyonel sonuçlara ulaşması imkânsızdır. Tarihin en büyük imparatorluk örneklerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Cumhuriyet Türkiye'sinin devraldığı toplumsal yapının, bir yüzyıldan çok daha kısa sürede %70'inden fazlasının kentlerde yaşadığı (TÜİK, 2009) bir görünüme erişmesi rutin, tekdüze, sıradan ya da sorunsuz bir geçiş aşaması olmamıştır. Bu yaşanan büyük dönüşüm, bugün gelinen noktada, çok önemli gerçeklikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu gerçeklikler hem sistemsel boyutta hem de bireylerin yaşadığı sosyal değişme çizgisi yönüyle çok değerlidir. Çünkü Cumhuriyet tarihinde 'kırdan-kente' doğru yaşanan büyük nüfus hareketleri temelde 'toplumun dönüşümü ve değişimi' açısından da tetikleyici olmuştur.

Fakat Türkiye'nin toplumbilim literatüründe bu süreç incelenirken, süreci açıklamaya ilişkin çabaların/araştırmaların çoğu -geneli açıklamak adına belirli bir zaman diliminde alınan- belirli bir kesitsel veriyle sonuca ulaşmaya çalıştıkları için (tıpkı bir doku tahlili gibi) sınırlı kalmıştır. Bu durum aynı gerçekliklere sahip bireylerle, sosyal değişme sürecinin genelinin açıklanmaya çalışıldığı, bir literatür zenginliğinin ortaya

çıkmasını sağlamıştır, ancak her göç hareketi aslında kuşaklar boyu sürecek (ya da sürebilecek) bir değişim çizgisinin de başlangıcını ifade etmektedir. Bu yönüyle kesitsel ifadeler anı ya da yaşanan sürecin belirli bir dilimini açıklamak adına veriler sunsa da sonraki kuşakların gerçekliğini ya da bir kuşağın uzun sürede yaşayacağı/yaşayabileceği dönüşümlerin verilerini de içine alan sonuçlar üretmesi açısından eksik kalabilmektedir.

Göçün farklı bileşenlerine bir örnek olarak “cinsiyetler”, bu süreci hangi yönleriyle nasıl yaşamaktadırlar? Bu bileşenlerin kendi iç dinamikleri yönüyle tahlili ne gibi farklılaşmaları ortaya koymaktadır? Bu önemli sorular ve durumların her biri önemli birer faktör olarak kendi içsel tutarlılığı dâhilinde cevap beklemektedir. Göçün ‘kesitsel ifadesi’ sosyal değişim yönüyle ‘içinde bulunulan anı/zaman dilimini’ açıklayan veriler olarak kentlileşme-kentlileşememe, bütünleşme-bütünleşememe gibi önemli gerçeklikler adına veriler ortaya koymasına karşın, bu sürecin genelini açıklayan olgusal kavramların ‘değişmez gerçeklikler’ olarak da algılanabilmesini beraberinde getirebilmektedir. Fakat bu bakış açısı göçün uzun boylu tahlilinin **gözden kaçmasına** bağlı olarak, göç süreciyle ortaya çıkan ‘cinsiyet bağlamındaki gizil iktidar çatışmasının’ da hem **gözden kaçmasına** (görmezden gelinmesine) yol açmakta hem de ilerleyen aşamada nasıl bir süreci ortaya çıkardığının irdelenmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü göç -uzun süreli bir değişim çizgisi olarak- bir süreç halinde düşünüldüğünde kuşaklar yönüyle (göçü yaşayan farklı kuşakların verilerinin karşılaştırılmasıyla) özellikle cinsiyet bağlamında, önemli farklılıkları/farklılaşmaları bünyesinde taşıyan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta aynı sürecin farklı dönemlerini yaşayan bireylerin sunduğu veriler de farklı sonuçları ortaya koyabilmektedir. Kente gelişleri açısından ‘yakın tarihli olan göçmenler’ ile ‘uzak tarihli olan göçmenlerin’ bütünleşmeye dair verileri, göçün ilk dönemi itibarıyla kadın-erkek ilişkisi açısından gizil fakat büyük bir iktidar çatışmasının olduğunu, göçün ilerleyen sürecinde bu çatışmanın yerini yumuşamaya bıraktığını göstermektedir. Yani sürecin olgusal bir gerçeklik olmasına bağlı olarak uzun boylu tahlili, ‘kendi içinde değişen bir iktidar çatışması eğrisinin’ olduğunu ortaya koymaktadır.

Göç bir kır-kent dikotomisi çerçevesinde düşünüldüğünde gelişmekte olan toplumlar açısından sistemsel anlamda önemli etkilerinin olduğu anlaşılabilir. Bu etkileme hali “ulus-devlet”, “merkez-çevre” kavramları açısından önemli veriler sunduğu kadar (Karpaz, 2003; Monkachi, 2003), bireysel boyutuyla düşünüldüğünde “cinsiyet temelli”

(Gökçe vd., 1993; Erman, 2000; Erman, 1998a; Kılıçaslan ve Terzioğlu, 2008; Erman, 1998b; Kağıtçıbaşı, 1998) çok önemli gerçeklikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü göç temelde, 'eksik tatmin' ve 'erişememek' gibi yoksul ve yoksun hisler üzerine kurulu bir karardır. Bu yoksul ve yoksun durumun neticesinde, var olan koşulları aşabilmek adına alınan 'bireysel bir karardır'. Bu karar sonrasında bireyler hem hayatlarının akışını değiştirmekte hem de sosyal bir farklılaşmanın da (kırsal yaşam tarzının yerine kentsel bir yaşam tarzının geçmesiyle) başlamasını sağlamaktadırlar. Özellikle kırdan kente göçün 'alt metninde', bireyler 'düşük sistemsel konumlarının' getirisine paralel olarak "daha iyi koşulların" sistem içindeki yaşam alanları olan kentlere, mevcut kötü koşullarını aşmak üzere göç kararını almaktadırlar (Demir ve Şahin, 2008). Bu anlamda 'sistemin merkezine' sokulabilmek için (içinde buldukları olumsuz koşulları aşabilmek adına) 'sistemin avantajlı kesiminin' (sistemin merkezî insan karakterinin) yani kentlilerin yaşam alanı olan ve 'sistemin merkezi olma rolünü üstlenen' 'kentlere' sokularak, içinde buldukları olumsuz koşulları aşmaya çalışmaktadırlar. Bu sosyal hareket temelde, göçmen bireylerin kentsel yaşam formatını edinmeleri yönünde bir davranış profiline ve sosyal değişme sürecinin gerçekleşmesi gerektiği şeklinde bir beklenti (kırsal karakterden kentsel karaktere geçişi), kentli bireylerin bakış açısında oluşturmaktadır. Sosyolojik terminolojiyle ifade etmek gerekirse, 'göçmenlerin kentle bütünleşmesi gerektiği' yönünde bir beklenti, 'sistemin (ulus-devlet modelinin) merkezi düşünce dünyasında (bu da kentler olmaktadır)' oluşmaktadır (Demir ve Şahin, 2008). Nitekim 'ivmesel/kominal olmayan göç hareketlerinin'² bu yöndeki süreçleri ortaya çıkaracağını beklemek son derece doğaldır. Fakat 'sanayi devriminin' hemen sonrasında ortaya çıkan 'modern dönem göç hareketlerinin' sorunsuz bir geçiş aşaması yaşadıklarını söylemek ise son derece zordur. Özellikle gelişmekte olan toplumların yaşadıkları 'yoğun göç gerçeğinin'³ neticesinde, toplumsal ve sistemsel anlamda da büyük dönüşümler yaşadıkları rahatlıkla söylenebilmektedir. Yani göç eden

² Buna bireysel göç demek de mümkündür. Çünkü bu kavramlaştırmayı kullanırken 'göç kavramı' tarihsel süreçte ele alındığında, 'kitlesel/toplu göç' ve 'bireysel göç' şeklinde ikiye ayrıldığı karşımıza çıkmaktadır. Modern dönem sanayi kentlerine de bu ayrışma dâhilinde bakıldığında kominal olmayan bir durum, hareket ya da karar olması yönüyle bu şekilde kavramlaştırılmaktadır.

³ Çünkü bu dönemdeki göçler bireysel bir karar olsa da kitlesel olması yönüyle gelişmekte olan toplumlarda güruh etkisi oluşturduğu muhakkaktır.

bireylerin göçle birlikte bir değişim ve dönüşüm yaşamasının karşısında; yoğunlaşan göçlerle birlikte ortaya çıkan süreç, toplumsal anlamda da bir değişim ve dönüşümün de etkeni olabilmektedir. Nitekim Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı pek çok değişim ve dönüşümün merkezinde, göçle birlikte başlayan karşılıklı sınıfsal ve sosyal etkileşim sürecinin olduğunu görebilmek mümkündür.

Göçün, 'bireysel boyutu' ele alındığında, 'kişilerin hayatlarına dair süreç açısından' eskiden kopuşu temsil etmesi yönüyle 'devrimsel bir karar' olduğunu söylemek de mümkün olmaktadır. Göçmen bireylerin, göçü yaşayan asli kuşakları düşünülürken, hayati kodlarının temelini oluşturan 'kırsal karakter' yenilenen yaşam alanları ve 'sosyal ortamlarınca' artık dışlanan, 'eleştirilen', 'gözden geçirilmesi gereken' 'sosyal donanımlar ya da argümanlar' haline gelmektedirler (Demir ve Şahin, 2008). Yani 'kırsal yaşam' yeni(lenen) sürece dayalı olarak 'gözden geçirilen', 'sorgulanan' hatta "eleştirilen" (Erman, 1998) sosyal argümanları **içermektedir**. Böylesi bir durum da bireylerin yeni yaşam alanları haline gelen kentlerde, imkanları dâhilinde (buna sosyal sermayeleri de dâhildir), hızlı bir sosyal değişim sürecine girdikleri gözlenebilmektedir. Bu sosyal değişim süreci cinsiyet temelinde düşünüldüğünde belirgin bir farklılığın olduğu gözlerden kaçmayan bir gerçekliktir.

Kavramsal Çerçeve

Eskiden kopuş anlamında gerçekleşen göç gerçeği, aslında bu gerçekliği yaşayan bireyler dikkate alındığında, ortaya konan eleştirel bakış 'yapılan eleştiri' cinsiyet temelli irdelendiğinde, öncelikle ve daha güçlü şekliyle 'göçü yaşayan kadınlarca' gerçekleştirilmektedir. Cinsiyet düzlemine indirilen bu 'eleştirel algının' temelinde bir iktidar çatışmasının gizil unsurlarını bünyesinde barındırdığı da gözden kaçmayan bir gerçeklik olmaktadır. Bu çatışma, 'geleneksel olanın' eleştirisiyle başlayan ve aile içi rollerin, değerlerin, cinsiyet algısının ve daha pek çok konunun sorgulandığı bir iktidar çatışmasının zemini olabilmektedir. Gelenek 'kadimdir' ve 'sorgulanamaz iktidarın' ete-kemiğe büründüğü gerçekliktir. "Gelenek; bireyler ve toplum dışında verili bir gerçeklik olduğu içindir ki 'sorgulanamaz' ve 'kutsanan' bir gerçeklik hatta bir ritüel olarak algılanmaktadır" (Koğacıoğlu, 2009). "Gelenekler değişmiyor (değiştirilemiyor) ... ve toplumsal değişime ciddi bir şekilde direnç gösteriyor" (Koğacıoğlu, 2009; 354). Direnen ve kendini dayatan her gerçeklik aslında bir 'güce' sahip olduğunun da ispatını sunmaktadır.

Değişmeye direnebilen (değişmeyen), ne kadar güçlü ise aslında bir iktidarın kendini ne kadar dayatacağının da göstergesi olabilmektedir (Urhan, 2007). Geleneğin bir iktidar inşası olması, onun bir sistemsel dayatıyı da içinde barındırdığının yegâne göstergesi olabilmektedir. Geleneksel kodların sağladığı ‘statü düzeneği’⁴ dikkate alındığında ise onun ataerkil bir tezahürün meşruiyet unsurlarından birisi olduğu da net olarak anlaşılmaktadır. “İktidara sınıf, politika veya statü açısından daha yakın olan erkekler hem ataerkil düzenin sağladığı olanaklardan daha fazla yararlanır hem de egemen olan ataerkil değerlerin yeniden üretilmesinde belirleyici olurlar” (Mutluer, 2009).

Kente göç temelde, kadınların hoşnut olmadığı ‘eski düzenin’ de sorgulanması için uygun bir ‘zaman-mekân diyagramının’ oluşmasını sağlamaktadır. Eskiye dair oluşan eleştirel ortam, kentleşme temelinde aslında ataerkil kalıplara da eleştirel yaklaşmayı sağlamakta hatta hiç olmadığı kadar da mümkün kılmaktadır. Bu durumda “tutucu erkekliklerle” (Öğüt, 2009) ‘yenilikçi kadınlığın’ karşı karşıya geldiği bir sosyal çatışma düzeneğini⁵ oluşturmaktadır. “Erkeklik ve kadınlık tarihsel zamana ve yere özgü oluşumlardır” (Öğüt, 2009; 6). ‘Kentsel zaman ve mekân kurgusu’ da kadınların onu yeniden tanımlaması için eşsiz bir ‘fırsat’ niteliğindedir. Bu sebeple ki göçmen kadınların somut ifadelerine ya da terminolojilerine yansımayan⁶ fakat gizil bir iktidar çatışmasının nasıl “ete kemiğe büründüğünün” (Bahtin, 2001) anlaşılması için çatışmayı somutlaştıran verilerin olduğu da muhakkaktır⁷. Kente göçle yerleşen kitlelerin kadınları, aslında büyük bir psişik enerjile, ‘değişme motivasyonu yüksek’ ve ‘sürecin mümkün kılmasıyla’ da hızlı/çok çabuk tepki verdikleri bir sosyal

⁴ Çalışma boyunca kullanılacak bir kavram olarak ‘statü düzeneğinden’, ataerkil bir tezahür olarak cinsiyet bağlamındaki kadın-erkek ayrışmasını, aile içinde ve sosyal hayatta var olan hiyerarşik düzlem kastedilmektedir.

⁵ Bu çatışma hali somut bir çatışma örneği olarak karşımıza çıkmaya bile, çalışma boyunca irdelenecek olan verilerden de anlaşılacağı gibi, ‘algı düzeyinde’ ve sosyal anlamda derin bir farklılaşmanın olduğu ve ‘soyut bir çatışma’ ekseninde cinsiyetlerin zıt kutuplara kaydıkları anlaşılmaktadır.

⁶ Çalışma boyunca çatışmanın ‘gizil olduğu’ yönündeki vurgu temelde, göçmen kadınların erkeklerden -sosyal değişimin boyutu ve niteliği yönüyle- ayrışmalarını somut bir terminolojiyle ifade edemeseler bile var olan duruma yükledikleri anlamlar ve mevcut koşullara bakışları yönüyle önemli farklılıkların olduğu yolundadır. Çünkü onların sahip olduğu sosyal donanımlar, düşündüklerinin arka planını ifşa etmeleri açısından yetersiz kalmaktadır. Bu yetersiz hallerinin tavır, davranış, düşünce ve tutum dünyasında tahlili ise aslında erkek egemen bir iktidarla savaşın nasıl bir halini yaşadıklarının ispatı olmaktadır.

⁷ Bu makale boyunca bunu somutlaştıran veriler temel irdeleme konusu olacaktır.

değişme sürecinin de içine girmektedirler. Bu değişme perspektifine karşılık 'var olan iktidarlarının tartışılması söz konusu olan erkekler' ise sürece 'daha muhafazakar/tutucu' bir eksenden yaklaşmaktadırlar. Bu da ortaya sosyal değişme eğrileri yönüyle cinsiyet temelinde 'makasın açıldığı'⁸ bir ilişki düzeneğinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Aslında "her toplumda toplumsal cinsiyet, iktidar ilişkilerinin üstü kapalı bir anlatımıdır" (Schick, 2007). "Egemen erkeklik tanımının çok kolay değişmeyen içeriği aslında bildiğimiz iktidar tanımını yani güç, para, akıl, yönetme becerisi ve gerektiğinde şiddet ve savaş"⁹ (Aydın, 2009; 11), aslında çalışmamızdaki kutuplaşmanın kaynağını özetleyen bir söylem niteliğindedir. "Göçmen kadınlar neden daha hızlı değişiyorken göçmen erkekler neden daha muhafazakâr?" Çalışmamız bu aşamadan sonra bunun verilerini ortaya koyarak soruların cevabını bulmak noktasında ilerleyecektir.

Araştırmanın Bulguları

Sürecin bütünselliği içinde görünürlüğü kaybolan 'cinsiyet bağlamındaki kutuplaşma', kendi içindeki dönemsel tahlilinde ve farklı dönemlerin karşılaştırılmasına bağlı olarak önemli farklılıklar sunmaktadır. Bu farklılıkları irdeleme olanağı sunan alan araştırmamız, Aydın İli sınırları içerisinde gerçekleştirilmiş bir proje çalışmasından¹⁰ elde edilen verilerle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmamız, sürecin dönemselliği düşünülünce Türkiye'nin göç ve kentleşme perspektifine uygun bir ayrışma örneği olan, 1980 'öncesi' ve 'sonrası' kente yerleşen göçmenlerin karşılaştırılmasıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır. Aydın ilinin iki dönemi de temsil edebilecek örneklem grubunu içinde barındırması, kente yerleşimleri açısından 'yakın tarihli göçmenler' ile 'uzak tarihli göçmenlerin' sosyal değişme çizgilerini karşılaştırabilmek adına anlamlı olmaktadır.

Çalışmamız Aydın ilinde iki farklı dönemi temsil eden 300'er kişilik iki farklı örneklem grubuyla yapılmıştır ve toplamda 600 kişiye yüz yüze

⁸ Çalışma boyunca 'makasın açılması' kavramlaştırmasından kastedilecek şey, sosyal değişmeler yönüyle cinsiyetlerin farklı uç noktalara kayması olacaktır.

⁹ Bu çalışma dâhilinde kente göçle yerleşenlerin karar alma sürecini, sosyal statülerini, kenti/yaşam alanlarını nasıl algıladıkları, geleneklere/eskiye bakışlarının nasıl olduğu, evliliğe yükledikleri anlamların neler olduğu ve sonraki kuşaklara bakışlarını da ekleyerek "iktidarı" ve ona yüklenen anlamlar, cinsiyet ekseninde karşılaştırmaya çalışılarak daha geniş bir bakış açısı yakalamak istenmiştir.

¹⁰ Çalışmaya veri sunan proje çalışması 2006-2007'de 14 aylık sürede gerçekleştirilen ve TÜBİTAK tarafından desteklenen bir projedir.

anket uygulanmıştır. **Tamamıyla***** tesadüfi yöntemlerle belirlenen her iki örneklem grubunda toplamda 240 kadın ve 360 erkekle görüşülmüştür. Her iki örneklem grubunun, ‘sosyal değişmeyi’ irdelemeye imkân verebilmesi amacıyla, kendi içinde homojenleştirilmesine dikkat edilmiştir. Çünkü değişimin başlangıç noktasındaki ‘sosyal sermayelerin/donanımların’¹¹ özdeş olmayan hali, sonrasında ortaya çıkacak sürecin tahlilinde de güçlükler yaşanmasına yol açacağı gerekçesiyle, donanımları itibariyle benzer durumda olma ihtimalleri daha yüksek olan ve kalkış noktalarının benzer olduğu ‘Kürt kökenli vatandaşlarla’ yani Güneydoğulu göçmenlerle mevcut çalışma gerçekleştirilmiştir (bkz. tablo 1a, 1b).

Tablo 1a: Kente Yerleşimleri Açısından Yakın Tarihli Olan Göçmenlerinin Yıllara Göre Geliş Tarihleri

	Buraya geliş tarihiniz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
1951-1970 arası	4	1,3
1971-1980 arası	13	4,3
1981-1990 arası	80	26,7
1991-2000 arası	170	56,7
2000’den sonra	33	11,0
TOPLAM	300	100

Tablo 1b: Kente Yerleşimler Açısından Uzak Tarihli Olan Göçmenlerinin Yıllara Göre Geliş Tarihleri

	Buraya geliş tarihiniz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
1950 ve öncesi	3	1
1951-1970 arası	76	22
1971-1980 arası	150	50
1981-1990 arası	47	19
1991-2000 arası	22	7
2000’den sonra	3	1
TOPLAM	300	100

¹¹ Burada “sosyal sermaye” ya da “donanım” denilen kavramlaştırma, bireylerin ‘sosyal değişme eğrilerine’ bağlı olan kişisel sermayeleridir. Buradaki anlamıyla metinsel tutarlılık açısından kullanılan bu kavramlaştırma Bourdieu’cu perspektifte düşünüldüğünde, onun “sembolik sermaye” (Yel, 2007) kavramına denk düştüğünü söylemek mümkündür. Burada bu kavramlaştırmayla vurgulanmaya çalışılan nokta ise bireylerin kentleşme süreci içinde, hızlı bir değişme süreci yaşadığı ve bu durumun da onların “sosyal anlamdaki sermayelerini” derinden etkilediğinin vurgusunu yapabilmektir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında ortaya konan somut veriler de durumun ispatı niteliğinde olacaktır.

İrdelemeye konu olan ilk verimiz, bir sosyal değişme göstergesi olan “kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir” yargısına kente yerleşimleri açısından ‘yakın tarihli olan göçmenler’ ile ‘uzak tarihli göçmenlerin’ verdiği cevaplar olmaktadır. “Hiç katılmıyorum” şikkından “tamamen katılıyorum” şikkına doğru beşli skalaya yerleştirilen cevaplara, ‘yakın tarihli göçmenlerin’ kadınları ‘katılmıyorum ve hiç katılmıyorum’ şeklinde cevaplar verirken (%75); erkekler ‘katılıyorum ve tamamen katılıyorum’ şeklinde cevaplar vermişlerdir (%60). Bu zıt kutuplarda yoğunlaşan veriler ortaya koymaktadır ki, erkekler kentsel yaşam içerisinde de ataerkil kalıpların devamı niteliğinde olan, ‘karar alma mekanizmasında’ baskın bir karakter olmayı ve ‘ev içi ilişkiler açısından’ da kadının, erkek iktidarını kabul ettiği bir sosyal karakter olmasını arzularken, kadınlar ise bu durumu sorgulayan ve kentsel yaşam formasyonuna dayalı olarak devam etmesinden yana olmayan bir tepki içindedirler. Buna karşılık göçün ilerleyen zamanlarında (kente yerleşimleri yönüyle uzak tarihli göçmenlerin verilerinden hareketle), erkeklerin ataerkil beklentilerinin zayıflayarak “katılmıyorum ve hiç katılmıyorum” ekseninde yoğunlaştığı (%69) ve kadınların verilerine (katılmıyorum ve hiç katılmıyorum diyenler %83) yaklaştıkları görülmektedir (bkz. tablo 2a, 2b).

Tablo 2a: Kente yerleşimleri yönüyle yakın tarihli olan göçmenlerin ‘Kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir’ yargısına bakışları

	‘Kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir.’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran(%)	Kişi	Oran(%)	Kişi	Oran(%)
Hiç katılmıyorum	27	24	57	48	96	32
Katılmıyorum	43	15	32	27	63	21
Fikrim yok	1	1	2	1	3	1
Katılıyorum	54	30	9	7	63	21
Tamamen katılıyorum	55	30	20	17	75	25
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 2b: Kente yerleşimleri yönüyle uzak tarihli olan göçmenlerin ‘Kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir’ yargısına bakışları

	‘Kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir.’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran(%)	Kişi	Oran(%)	Kişi	Oran(%)
Hiç katılmıyorum	96	53	78	65	174	58
Katılmıyorum	28	16	23	18	51	17
Fikrim yok	3	2	3	2	6	2
Katılıyorum	35	19	7	6	42	14
Tamamen katılıyorum	16	10	11	9	27	9
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

İrdelemeye konu olan ikinci saptama, ev içi ilişkilerin düzenlenmesinde son derece etkili olan ve bireylerin sosyal hayatlarındaki konumlarının belirlenmesinde oldukça önemli olan “ekonomik hayata katılım” noktasında olmuştur. Ekonomik hayata katılımın ev içi ‘karar alma süreci’, ‘görev dağılımı’ ve ‘sosyal temsil’ gibi pek çok şeyi etkileyebilmesi nedeniyle göçmen bireyler açısından önemli olduğu muhakkaktır. Bu nedenle ‘ekonomik unsurlar dâhilinde’ ataerkil iktidarın devamının istenip-istenmediği noktasında göçmen bireylere “sadece erkekler çalışmalıdır” şeklindeki tutuma ilişkin bir soru yönlendirilmiş ve cevaplar ‘yakın tarihli göçmenler’ açısından kadınlarda “hiç katılmıyorum ve katılmıyorum” ekseninde yoğunlaşırken (%82), erkeklerde ‘katılıyorum ve tamamen katılıyorum’ (%75) ekseninde yoğunlaşmıştır. Kente göçleri açısından ‘uzak tarihli göçmenlere’ ise aynı yargı ifadesi yönlendirildiğinde erkek katılımcılarda görece bir çözülmenin olduğu (%59) buna karşılık önemli bir oranda bireyin de hala ‘katılıyorum-tamamen katılıyorum’ ekseninde cevaplar verdiği (%38) görülmüştür. Bu da göstermektedir ki göçün ilerleyen aşamasında, erkeklerin önemli bir kısmı, ekonomik gücün/unsurların belirleyeni olmak noktasında aktif olmak ve bunun da ‘ev içi iktidarın paylaşımında’ önemli bir koz olmasından hareketle ekonomik unsurların hâkimi olmak arzusundadır. Burada dikkate değer bir nokta da ‘yakın tarihli göçmenlerin kadınlarının’ ekonomik hayata dâhil olmak noktasında, ‘uzak tarihli göçmenlerin kadınlarına’ göre daha istekli oluşlarıdır. Yapılan mülakatlar neticesinde de bu durumun önemli bir nedeni olarak, ‘yakın tarihli göçmenlerin kadınlarının’ ‘uzak tarihli göçmenlerin kadınlarına’

göre daha dezavantajlı durumda oldukları ve bu durumun ortadan kalkmasında ‘ekonomik hayata dâhil olmanın’ onların bu durumunun düzelmesinde işlevsel olacağı/olabileceği düşüncesiyle, ekonomik hayata katılmak konusunda daha arzulu/istekli bir tavır sergilemektedirler (bkz. tablo 3a, 3b).

Tablo 3a: Kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin ‘sadece erkekler çalışmalıdır’ yargısına bakışı

	‘Sadece erkekler çalışmalıdır’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran(%)	Kişi	Oran(%)	Kişi	Oran(%)
Hiç katılmıyorum	6	3	54	45	60	20
Katılmıyorum	36	20	45	37	81	27
Fikrim yok	3	2	6	5	9	3
Katılıyorum	43	24	8	7	51	17
Tamamen katılıyorum	92	51	7	6	9	33
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 3b: Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerin ‘sadece erkekler çalışmalıdır’ yargısına bakışı

	‘Sadece erkekler çalışmalıdır’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran(%)	Kişi	Oran(%)	Kişi	Oran(%)
Hiç katılmıyorum	70	39	59	49	129	43
Katılmıyorum	38	20	28	23	66	22
Fikrim yok	7	3	2	2	9	3
Katılıyorum	39	21	18	15	57	19
Tamamen katılıyorum	32	17	13	11	45	15
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Ataerkil kalıplar açısından önemli olan bir diğer nokta da “kadın-erkek algısının” eşitlik kavramı etrafında nasıl konuşulduğudur. Bu noktada göçmenlere yöneltilen tutum ölçeği “kadın ile erkek eşit haklara sahiptir”

yargısı olmuştur. Bu yargıya ‘kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin kadın bireyleri’ “katılıyorum-tamamen katılıyorum” ekseninde cevap verirken (%75), erkek bireyler zıt kutupta yoğunlaşarak (%80) karşıt yönde cevaplar vermişlerdir. Bu da bize ‘kente yerleşimleri yönüyle yakın tarihli olan göçmen erkeklerin’, kırsal yaşama endeksli toplumsal statü algısının, kentteki yaşamlarında da devamından yana olduğunu gösterirken kadın bireylerin bu yönde olmadığı net olarak anlaşılmaktadır. Bu noktada kadınların, haklar bağlamında erkeklerle eşit statüde olmak istediklerini, ataerkil tezahürlerin tam zıttı bir noktada yer alan eşitlik perspektifini benimsediklerini ve kırsal karakterin eşitsizliğe dayalı (cinsiyet bağlamında) dünyasına eleştirel bir bakış sergilediklerini verilerden hareketle anlamaktayız. Fakat göçün ilerleyen sürecinde “kentte kalış süresinin artmasına” bağlı olarak erkeklerin, ataerkil tezahürlerinin yansımaları olan ‘eşitsizlik arzularının’ seyrelerek kadın perspektifine doğru evrildiği de net olarak görülmektedir (bkz. tablo 4a, 4b). Ayrıca bu vurgunun irdelemeye açık olan bir noktası da ‘eşitlik kaygısına’, ‘yakın tarihli göçmen kadınların’ (%75) ‘uzak tarihli göçmen kadınlara’ (%64) göre daha duyarlı olmasıdır. Yapılan derinlemesine mülakatlar neticesinde, ‘kente yerleşimleri yönüyle yakın tarihli olan kadınların’ motivasyonlarının ve ev içi ilişkilerinin daha ataerkil kodlarda olması, onların ‘kadın-erkek eşitliğine’ daha duyarlı yönde cevaplar vermelerini sağlamıştır.

Tablo 4a: Kente yerleşimleri yönüyle yakın tarihli olan göçmenlerin ‘Kadın ile erkek eşit haklara sahip olmalıdır’ yargısına bakışları

	‘Kadın ile erkek eşit haklara sahip olmalıdır’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	56	46	19	11	75	25
Katılmıyorum	41	34	22	12	63	21
Fikrim yok	3	3	3	2	6	2
Katılıyorum	11	9	61	34	72	24
Tamamen katılıyorum	19	8	75	41	84	28
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 4b: Kente yerleşimleri yönüyle uzak tarihli olan göçmenlerin ‘Kadın ile erkek eşit haklara sahip olmalıdır’ yargısına bakışları

	‘Kadın ile erkek eşit haklara sahip olmalıdır’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	27	15	15	13	42	25
Katılmıyorum	26	14	22	18	48	21
Fikrim yok	12	7	6	5	18	2
Katılıyorum	42	23	39	32	81	24
Tamamen katılıyorum	73	40	38	32	111	28
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Ekonomik anlamda önemli olan bir diğer nokta da kırsal karakter açısından “meta birikiminin” ve ona yüklenen ‘cinsiyet temelli bakışın’ çok önemli olmasına bağlı olarak, göçmenlere yönelttiğimiz “miras konusu ve ona cinsiyet temelinde nasıl baktıkları”, kırsal algının kent içinde bu konuda nasıl bir değişme süreci içinde olduğudur. Bu durumu anlamak için yöneltilen yargısal ifademiz “kızlarla-erkekler eşit düzeyde miras almalıdır” şeklinde olmuştur. Bu tutuma verilen cevaplar ‘yakın tarihli göçmenlerin kadınlarında’ “katılıyorum-tamamen katılıyorum” (%71) ekseninde, erkeklerde ise ‘katılmıyorum-hiç katılmıyorum’ (%68) ekseninde yoğunlaşmıştır. Bu da bizlere gösteriyor ki ‘yakın tarihli göçmen kadınlar’ kırsal karakter açısından son derece önemli olan ve ‘ataerkil kalıplar’ adına bir iktidar meşruiyeti sunacak olan ‘meta birikiminde’ kadınların da etkin olması gerektiğini ifade ederken, erkekler hala ‘kıra özgü ataerkil kalıpların’ etkin olmasını istemektedir. Çünkü göçle birlikte ortaya çıkan somut bir değişimin göstergesi olabilen ‘meta birikiminin’ hala belirleyeni olabilmek, onun özellikle hane içindeki ataerkil tezahürlerinin devamını mümkün kılabilmesi adına işlevsel olabileceğidir. İlerleyen süreç -uzak tarihli göçmenler dikkate alındığında- makasın daraldığı ve erkeklerde önemli bir seyrelmenin olduğu yönünde veriler sunmakta hatta bu seyrelme kadınların verilerini dahi aşan bir değişimin ifadesi olmaktadır (bkz. tablo 5a, 5b). Yani kentsel kodlar, ataerkilliğe meşru bir zemin sağlayabilecek olan ‘erkeğin ekonomik hayatın belirleyeni olması’ noktasında dahi erkek cinsiyetinin çözüldüğü ve ataerkil kodlar yönüyle seyreltiğini göstermektedir.

Tablo 5a: Kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin ‘kızlarla-erkekler eşit düzeyde miras almalıdır’ yargısına bakışları

	‘Kızlarla-erkekler eşit düzeyde miras almalıdır’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	76	42	17	14	93	31
Katılmıyorum	47	26	16	13	63	21
Fikrim yok	1	1	2	2	3	1
Katılıyorum	32	18	37	32	69	23
Tamamen katılıyorum	26	13	46	39	72	24
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 5b: Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerin ‘kızlarla-erkekler eşit düzeyde miras almalıdır’ yargısına bakışları

	‘Kızlarla-erkekler eşit düzeyde miras almalıdır’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	8	5	7	6	15	5
Katılmıyorum	20	11	16	13	36	12
Fikrim yok	2	1	1	1	3	1
Katılıyorum	47	26	37	31	84	28
Tamamen katılıyorum	103	57	59	49	162	54
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Cinsiyet temelli bir diğer belirleme noktamız ise ‘kentsel değerler’ ve ‘sosyal değişme’ açısından çok önemli olduğunu düşündüğümüz ‘eğitime bakış’ açısı olmuştur. Eğitim, kişilerin sahip olduğu ‘sosyal sermayenin’ artışında, ‘var olan koşulların’ eleştirel argümanlarının edinilebilmesi ve niteliksel veriler yönüyle (ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda) pek çok unsurun belirleyeni olabilmesi yönüyle çok önemli bir anlam taşımaktadır. Bu açıdan, eğitimin arka planda bireye sundukları ya da sunabilecekleri

dikkate alındığında, cinsiyet temelli pek çok zemini ve kodu yeniden belirlemesi ya da tanımlaması açısından işlevsel olacağı düşüncesiyle özellikle sorgulanma gereksinimi duyulmuştur. Bu noktadan hareketle de yönelttiğimiz tutum ölçeği “kızlar da erkekler kadar okumalıdır” şeklindeki ifade olmuştur. Bu tutuma karşılık olarak da ‘yakın tarihli göçmenlerin kadınları’, “kadınların da erkekler kadar okuması gerektiği” yönünde cevaplar vererek ‘katılıyorum-tamamen katılıyorum’ ekseninde yoğunlaşmışlardır (%67). Erkekler ise kadınların aksine zıt kutupta ve tepkisel denebilecek boyutta cevaplar (%74) vermişlerdir. Buradan, göçün ilk dönemlerinde ‘eğitime yüklenen anlamda’ cinsiyet temelli bir kutuplaşmanın olduğu, erkeklerle kadınların bu konuda ataerkilliğin tezahürüne dayalı olarak iktidar ekseninde zıt kutuplara kaydıkları anlaşılmaktadır. Sürecin ilerleyen dönemi dikkate alınarak bakıldığında ise maksasın kapandığı net olarak görülmekte, eğitim temelli iktidar algısının kadınların perspektifine uygun bir şekilde yumuşadığı ve erkeklerin baskın ataerkil kalıplarının seyreltiği yönünde veriler sunmaktadır (bkz. tablo 6a, 6b).

Tablo 6a: Kente yerleşimleri yönüyle yakın tarihli göçmenlerin ‘Kızlar da erkekler kadar okumalıdır’ yargısına bakışları

	‘Kızlar da erkekler kadar okumalıdır’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	72	40	18	15	90	30
Katılmıyorum	62	34	19	16	81	27
Fikrim yok	3	2	3	2	6	2
Katılıyorum	25	14	38	32	63	21
Tamamen katılıyorum	18	10	42	35	60	20
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 6b: Kente yerleşimleri yönüyle uzak tarihli olan göçmenlerin ‘Kızlar da erkekler kadar okumalıdır’ yargısına bakışları

	‘Kızlar da erkekler kadar okumalıdır’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	17	10	10	8	27	9
Katılmıyorum	29	16	16	13	45	15
Fikrim yok	2	1	1	1	3	1
Katılıyorum	58	32	41	34	99	33
Tamamen katılıyorum	74	41	52	44	126	42
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Göçmen ailelerin, sosyal değişme göstergeleri açısından önemli olan bir nokta da diğer pek çok araştırmada vurgulanan (Gökçe vd., 1993; Şenyapılı, 1978; Erman, 1998b) aile içi karar alma mekanizmalarının nasıl işletildiği noktasıdır. Çünkü ataerkil tezahürlerin ispatı konusunda önemli bir gösterge de ‘aile içi karar alma sürecinde’ cinsiyetlerin nasıl bir rol aldığıdır. Cinsiyet temelli bakışın hem aile içi eşitlik ilkesinin hem de kararlardaki etkinliğin ne yönde olduğu noktasında veriler sunacağı düşünülmüştür. Bu nedenle de göçmenlerin, “eşlerin karar alma sürecindeki” aktif halleri, bu çalışmada da sorgulanması gereken konular arasında görülmüştür. “Karar alma süreci” ‘yönetim ve iktidar’ anlayışının da göstergesi olması yönüyle önemli bir gösterge haline gelebilmektedir. Bu yönüyle de göçmenlere yönelttiğimiz tutum ifadesi, “eşler kararlarını birlikte almalıdırlar” şeklinde olmuştur. Bu tutuma karşılık olarak ‘kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin’ verdiği cevaplar, kadınlarda belirgin olarak ‘katılıyorum-tamamen katılıyorum’ eksenindeyken (%56) erkeklerde tamamen karşıt kutuptadır (%66). Göçün ilerleyen sürecinde ise maksım tekrar daraldığını verilerden hareketle söylemek son derece mümkün hale gelmektedir. Bu verilerden kadınların karar alma mekanizmasının işleyişi açısından erken dönemlerden itibaren ataerkil kalıpları sorguladığı ve sosyal değişme perspektifinde kentli değerler yönünde cevaplar verdiği, buna karşılık erkeklerin daha muhafazakar kalıplar dâhilinde cevaplar verdiği, fakat onların ataerkil duruşlarının da kentli yaşam dâhilinde sürecin ilerleyen dönemlerinde seyrettiği yönündeki veriler, alınan cevaplardan anlaşılmaktadır (bkz. tablo 7a, 7b).

Tablo 7a: Kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin ‘eşler kararlarını birlikte almalıdırlar’ yargısına bakışları

	‘Eşler kararlarını birlikte almalıdırlar’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	55	31	17	14	72	24
Katılmıyorum	63	35	21	18	84	28
Fikrim yok	22	12	14	12	36	12
Katılıyorum	19	10	32	26	51	17
Tamamen katılıyorum	21	12	36	30	57	19
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 7b: Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerin ‘eşler kararlarını birlikte almalıdırlar’ yargısına bakışları

	‘Eşler kararlarını birlikte almalıdırlar’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	36	20	21	17	57	19
Katılmıyorum	39	22	24	20	63	21
Fikrim yok	12	6	3	2	15	5
Katılıyorum	36	20	33	28	69	23
Tamamen katılıyorum	57	32	39	33	96	32
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Kente göçle gelen bireylerin, sonraki kuşakları açısından, ekonomik algıları ve cinsiyet temelli beklentilerinin neler olduğu; sosyal değişimin ilerleyen kuşaklarda nasıl seyretmesi gerektiği ve bu sürece bakışlarının da bizlere önemli veriler sunacağı düşüncesiyle, kendilerine “erkek çocuğun mutlaka bir işi olmalı, kızlara kocası da baksa olur” şeklindeki tutuma ilişkin bir soru yöneltilmiştir. Bu tutumu değerli kılan nokta, sonraki kuşakların kentsel yaşam formu açısından nasıl bir beklenti içinde oldukları, mevcut konjonktür dahilinde cinsiyet temelli olarak ekonomik süreci nasıl

yorumladıklarının anlaşılmasında işlevsel olabileceğidir. Bu tutuma verilen cevaplar yakın tarihli göçmen kadınlarda ‘katılmıyorum-hiç katılmıyorum’ ekseninde yoğunlaşırken (%77); erkekler belirgin olarak karşıt kutupta yani “katılıyorum-tamamen katılıyorum” (%65) ekseninde yoğunlaşmıştır. ‘Kente yerleşimleri yönüyle uzak tarihli olan göçmenlerde’ makasın görece daraldığı, erkeğin muhafazakar beklentisinde düşüşün yaşandığı anlaşılmaktadır (%75). Bu yönüyle erkeklerin, kente yerleşmelerinin ilk döneminde, mesleki hayatı cinsiyet ekseninde ve ataerkil kalıplarla algıladıkları daha sonraki süreçlerde ise bu durumun **ortadan kaybolduğu** (görece kaybolmaya yüz tuttuğu) verilerden hareketle anlaşılmaktadır (bkz. tablo 8a, 8b).

Tablo 8a: Kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin ‘erkek çocuğun mutlaka bir işi olmalı kızlara kocası da baksa olur’ yargısına bakışları

	‘Erkek çocuğun mutlaka bir işi olmalı kızlara kocası da baksa olur’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	24	13	77	43	101	34
Katılmıyorum	25	14	61	34	86	28
Fikrim yok	14	8	4	2	18	12
Katılıyorum	52	29	22	12	74	17
Tamamen katılıyorum	65	36	16	9	81	19
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 8b: Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerin ‘erkek çocuğun mutlaka bir işi olmalı kızlara kocası da baksa olur’ yargısına bakışları

	‘Erkek çocuğun mutlaka bir işi olmalı kızlara kocası da baksa olur’					
	Erkek		Kadın		TOPLAM	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Hiç katılmıyorum	68	38	86	48	116	39
Katılmıyorum	67	37	63	35	102	34
Fikrim yok	16	9	2	1	17	6
Katılıyorum	18	10	20	11	28	9
Tamamen katılıyorum	11	6	16	5	27	9
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Göçmen bireylerin 'kente bakışları' da cinsiyet bağlamında irdelenince ortada çok önemli farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerine kente dair bazı yargı ifadeleri yönlendirildiğinde, kadınların erkeklere göre oldukça farklı cevaplar verdikleri görülmektedir. Yöneltilen yargı ifadesinin, göç kararı ekseninde, kır-kent karşılaştırmasını mümkün kılan ve bireylerin kenti algılarının nasıl bir perspektife sahip olduğunun da verisini sunması açısından işlevsel olacağı düşünülmüştür. Bu farklılıklardan biri, göçmenlere yönelttiğimiz "kent sığınlan bir yer/bir kaçış yeridir" yargısına dair verdikleri cevaplardır. Bu yargıya 'kente yerleşimleri yönüyle yakın tarihli olan göçmenlerin kadınları' kenti 'bir kaçış/bir sığınma mekânı/yeri' olarak görürken (%68), erkekler bu yargıya katılmamak yönünde yoğunlaşarak cevap (%66) vermişlerdir. 'Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlere' aynı soru yönlendirildiğinde ise cinsiyet bağlamındaki makasın kapanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu soruya ilk dönemin kadınlarının neden bu yönde cevaplar verdiği yapılan mülakatlarda sorgulandığında ise kadınların kır yaşamına karşılık kent yaşamını tercih ettikleri, kırın itici unsurlarının onları kente bağladığı, kentsel yaşamın onları ataerkil kalıplar karşısında daha güçlü kıldığı ve sosyal anlamdaki refahlarının artışında katkı sağladığı fikri, onları bu yönde cevap vermeye yönelttiği anlaşılmaktadır. Benzer yönde verilere başka çalışmalarda da rastlamak mümkün olmuştur (Gökçe vd., 1993; Erman, 2000) (bkz. tablo 9a, 9b).

Tablo 9a: Kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin "kent sığınlan yer/bir kaçış yeridir" şeklindeki yargıya verdikleri cevaplar

	'Kent sığınlan yer/bir kaçış yeridir'					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hayır	118	66	38	32	156	52
Evet	62	34	82	68	144	48
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 9b: Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerin “kent sığınlan yer/bir kaçış yeridir” şeklindeki yargıya verdikleri cevaplar

	‘Kent sığınlan yer/bir kaçış yeridir’					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hayır	53	29	26	22	79	26
Evet	127	71	94	78	221	74
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Kır-kent karşılaştırması, göçmen bireyler için aynı zamanda bir ‘geleneksellik ve modernlik’¹² karşılaştırması anlamı da taşımaktadır. Bireyler kente göçle birlikte, geleneksel olanı dışlayan ve birincil ilişki düzeyinden ikincil ilişki düzeyine geçişi sembolize eden bir yaşam alanına sokulmaktadırlar. Bu yönüyle kentsel yaşamın içine sokulmuş bireylerin, ‘geleneksel kalıpları nasıl algıladıkları’ ya da ‘kentsel yaşam içinde eskiye dair olanın’ nasıl bir duruma ya da forma kavuştuğu yönündeki görüşleri önemli bir veri haline gelmektedir. Bu nedenle göçmenlerin geleneksel kalıplar üzerinden kentsel yaşamı nasıl algıladıklarının sorgulanması adına, göçmenlere yönelttiğimiz “kent geleneklerin öldüğü yerdir” şeklindeki yargıya ‘yakın tarihli göçmenlerin kadınları’ daha çok ‘evet’ yönünde cevaplar verirken (%87); erkekleri ‘hayır’ yönünde cevaplar (%73) vermişlerdir. Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerde ise makasın yine kapandığını verilerden hareketle söylemek mümkün olmaktadır. ‘Yakın tarihli göçmenlerin’ cevaplarında kadınların neden erkeklerin tam aksi yönde cevaplar verdikleri sorgulandığında ise, kadınların kentsel yaşam karakterini kırsal yaşam karakterinin tam karşısına yerleştirdikleri hatta kent içinde, ataerkil eksenli kırsal yaşamın dışlanması gerektiği yönünde cevaplar verdikleri anlaşılmıştır. Bu veriler de göstermektedir ki kadınlar kırsal karakteri dışlayan bir pozisyondayken aslında eskiye dair olanı dışlamakta ve buna dayanarak da kentsel kalıpları benimseyerek hızla içselleştirmektedirler. Hatta veriler daha detaylı

¹² Buradaki ‘geleneksellik ve modernlik’ karşılaştırması şeklinde ifade edilen gerçeklik, kavramların muhtevasına dönük bir söylemi ifade etmemektedir. Göçmenlerin kendi kır-kent karşılaştırmaları ve algıları dahilinde kullanılmaktadır. Çünkü araştırma boyunca yapılan mülakatlarda ‘göçmen bireyler’ kenti ‘modern’ ve kendine has/özgü bir yaşam formunun/şeklinin var olduğu bir yaşam alanı olarak tanımlarken. Kır ise ‘geleneksel’ ve kent formasyonuna uygun olmayan bir yaşam perspektifi/şekli olarak ifade ettikleri görülmüştür.

incelendiğinde ‘yakın tarihli göçmenlerin kadınlarının’, ‘uzak tarihli göçmenlerin kadınlarına’ göre daha tepkisel bir noktada oldukları da yine net olarak görülebilmektedir (bkz. tablo 10a, 10b).

Tablo 10a: Kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin “kent geleneklerin öldüğü yerdir” şeklindeki yargıya verdikleri cevaplar

	‘Kent geleneklerin öldüğü yerdir’					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hayır	131	73	16	13	147	49
Evet	49	27	104	87	153	51
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 10b: Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerin “kent geleneklerin öldüğü yerdir” şeklindeki yargıya verdikleri cevaplar

	‘Kent geleneklerin öldüğü yerdir’					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hayır	24	13	24	20	48	16
Evet	156	87	96	80	252	84
TOPLAM	180	100	180	100	300	100

Kente, göç yoluyla gelerek yerleşen göçmenlerin hem ‘sosyal değişme eğrileri’ hem de içe ‘kapanma mekanizmalarının işleyişi’ yönünde çok önemli bir veri niteliğinde olan bir başka nokta ise “evliliğe bakışları”dır. Çünkü evliliğin kendi grupları dâhilinde (grup içinde) olmasını istemeleri hem kentsel yaşama direnmenin, içe kapanma arzusunun ya da dışa açılmama refleksinin göstergesi olabilirken hem de kırsal karaktere özgü birincil ilişki kalıplarının da aşılamadığının göstergesi olabilmektedirler. Böylesi bir durumun ne derecede aktif olduğunun sorgulanabilmesi için yöneltilen “sizce akraba evliliği gerekli mi?” sorusuna yakın tarihli göçmenlerin bireyleri cinsiyet bağlamında farklı uçlarda cevap vermişlerdir. Bu soruya kadınların “%78’i hayır” yönünde cevap verirken, erkeklerde

durumun kadınların aksine bir görüntü sergilediği ve '%59'unun evet gerekli' yönünde cevaplar verdiği anlaşılmaktadır. Bu sonuç "uzak tarihli göçmenlerde" durumun değiştiğini gösterse de ilk dönem için "grup ilişkileri ve evlilik" anlamında kadınların kentli davranış kalıplarına daha yakın olduğunu ifade etmektedir. Bu durum da net olarak kadınların göç öncesi sürece ait kimliksel aidiyetlerine ve verilerine karşılık kentsel yaşamda bir kopuşu arzuladıkları ve 'grup dışı' ilişkileri erkeklere nazaran daha hızlı benimsediklerini ortaya koymaktadır. Bu da ilk dönem için kırsal bir gösterge olan 'akraba evliliğinin' kadınlar tarafından sorgulanan/benimsenmeyen bir gerçeklik olduğu, buna karşılık erkeklerde ise halen 'makul bir durum/değer olduğu' ve bu anlamda muhafazakâr bir görüntünün var olduğunu göstermektedir. Erkeklerde, kadınların durumunun tam tersi bir yönde, 'grup bilincini' korumak (hemşehri, akraba vb.) hatta eskiye dair olan geleneksel kalıpları korumak yönünde bir eğilimin hatta 'ataerkil tezahürleri korumak adına' bir bağlılığın olduğu net olarak anlaşılmaktadır (bkz. tablo 11a, 11b).

Tablo 11a: Kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin "Sizce akraba evliliği gerekli mi?" sorusuna verdikleri cevaplar

	'Sizce akraba evliliği gerekli mi?'					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hayır	73	41	94	78	167	56
Evet	107	59	26	22	133	44
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 11b: Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerin "Sizce akraba evliliği gerekli mi?" sorusuna verdikleri cevaplar

	'Sizce akraba evliliği gerekli mi?'					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hayır	153	85	111	93	264	89
Evet	27	15	9	7	34	11
TOPLAM	180	100	180	100	300	100

Göçmenlerin 'geleneksel yaşam tarzlarının' sorgulanması ve kentsel davranış/algılayış hallerinin ne düzeyde olduğunun yeterince anlaşılabilmesi

için bir soru da “boşanmayı nasıl algıladıkları”nın sorgulanmasıdır. Çünkü ‘geleneksel kalıpların’ halen aktif olduğu, birincil ilişki ağının dışına çıkamayan, grup içi algılamaya ve kontrol mekanizmalarına göre davranışlarını şekillendiren ve de gelenek/grup baskısının psikolojik boyutta halen etkili olduğunun bir göstergesi olabilen ‘boşanmaya’ yüklenen anlamlar, bireylerin değişme perspektifi açısından önemli veriler sunmaktadır. Bu konudaki veriyi değerli kılan önemli nokta, boşanmanın hem geleneksel hem de dinsel bir arka planının olmasıdır. İki önemli belirleyenin kesişme noktasında bulunması nedeniyle davranışın dışlanma olasılığı çok kuvvetli bir ihtimal haline gelmektedir. Tüm bu gerekçelerle araştırmamıza konu olan göçmenlere, onların algılarını anlamak üzere, “aile fertlerimizden evli olanların, mutsuz bir evlilikleri olsa bile boşanmalarına karşıyım” şeklinde bir yargı ifadesi yöneltilmiştir. Hatta durumun hangi noktasında yer aldıklarının net olarak anlaşılabilmesi için şıklar ikiye indirilmiş ve ‘evet-hayır’ şeklinde cevap vermeleri istenmiş ve bu önemli durumun göçmenlerce cinsiyetler açısından nasıl değerlendirildiğinin de net olarak anlaşılabilmesi için “ailelerindeki kadınların” ve “ailelerindeki erkeklerin” evlilikleri adına iki farklı soru şeklinde cevaplamaları istenmiştir. Bu durum da göçmenlerin algı düzeyinde ‘erkek ve kadın ayrışmasının’ çok net olduğu önemli bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Çünkü ‘kente gelişleri açısından yakın tarihli göçmenlerin kadınları’ bu noktada erkeklerin aksine birincil ilişki ağının dışına çıkmış, geleneksel kalıpları ve grup bilincini görece aştıklarını gösteren yönde cevaplar vermişken (kız çocukları için hayır şeklinde cevap verenler %68), erkeklerde durum tam tersi bir görüntü sergilemiştir (kız çocukları için evet şeklinde cevap verenler %87). Hatta ‘kente gelişleri açısından yakın tarihli göçmen kadınların’ cinsiyet bağlamında farklı düşünmedikleri yönünde cevaplar verdikleri anlaşılırken (çünkü aynı yargı kadınlara, erkekler açısından yöneltildiğinde, belirgin bir farklılık oluşmamış ve hayır şeklinde cevap verenlerin oranı %72 olmuştur), erkeklerin durumu hem olumsuz algıladıkları hem de ataerkil düşünce perspektifi üzerinden durumu cinsiyet bağlamında farklı kategorilerde yorumladıkları anlaşılmaktadır (çünkü aynı yargı erkekler açısından yöneltildiğinde ise hayır cevabının oranı % 71’e yükselmiştir). Uzak tarihli göçmenlerde ise kentte kalışlarına bağlı olarak ilk döneme ilişkin açılmış makasın kapandığını ve kentli formasyona daha yakın bir cevabın verildiğini verilerden hareketle söylemek mümkün olmaktadır. Bu durumda göçmenlerin hem grup algıları hem dinsel algıları hem de geleneksel kalıplar açısından son derece duyarlı oldukları bir noktada bile cinsiyet bağlamında çok önemli farklılaşmaların olduğu net olarak anlaşılmaktadır (bkz. tablo 12a, 12b).

Tablo 12a: Kente yerleşimleri açısından yakın tarihli olan göçmenlerin “aile fertlerimizden evli olanların mutsuz bir evliliği olsa bile boşanmalarına karşıyım” yargısına verdikleri cevaplar

	‘Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanması konusunda ne düşünüyorsunuz?’											
	‘Kız çocuğum mutsuz da olsa boşanmasına karşıyım’						‘Erkek çocuğum mutsuz da olsa boşanmasına karşıyım’					
	Erkek		Kadın		Toplam		Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Evet	157	87	38	32	195	65	52	29	34	28	86	29
Hayır	23	13	82	68	105	35	128	71	86	72	214	71
TOP.	180	100	120	100	300	100	180	100	120	100	300	100

Tablo 12b: Kente yerleşimleri açısından uzak tarihli olan göçmenlerin “aile fertlerimizden evli olanların mutsuz bir evliliği olsa bile boşanmalarına karşıyım” yargısına verdikleri cevaplar

	‘Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanması konusunda ne düşünüyorsunuz?’											
	‘Kız çocuğum mutsuz da olsa boşanmasına karşıyım’						‘Erkek çocuğum mutsuz da olsa boşanmasına karşıyım’					
	Erkek		Kadın		Toplam		Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Evet	44	24	28	23	72	24	36	20	27	23	63	21
Hayır	136	76	92	77	228	76	144	80	93	77	237	79
TOP.	180	100	120	100	300	100	120	100	180	100	300	100

SONUÇ

Eğer ‘göçün’ kalkış noktası olan kırsal yaşam tarzı, içinde barındırdığı gerçekliklerle ele alınırsa, yaşanan sürecin derinliği daha da belirginleşecektir (Akşit, 2006). Çünkü ‘kırsal yaşam’ temelde tarım toplumunun tüm argümanlarına sahip, katı geleneksel normlar ve toprak düzeni perspektifinde ‘ataerkil kalıpların’ hüküm sürdüğü bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Kentsel yaşam tarzı ise ‘geleneksel normların’ yerini ikincil derecedeki ilişkilerin aldığı, birincil derecedeki ilişki ve normların görece işlevini yitirdiği hatta eskiye dair (göç öncesi yaşama dair) normların da bireylerce sorgulandığı yeni bir düzlemi işaret etmektedir.

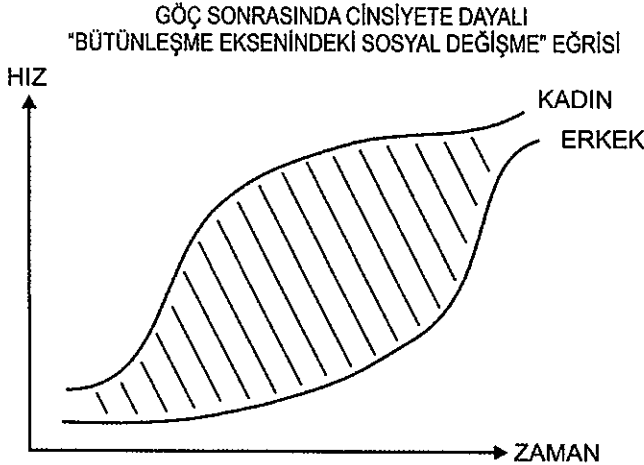
Ancak yaşanan ‘kentle bütünleşme sürecinin’ uzun boylu tahliline dayalı olarak göçle beraber ortaya çıkan ‘yeni süreci’ ve ‘kadına özgü olan eleştirel bakış açısını’ farklı cinsiyetler temelinde ele aldığımızda, bireylerin oldukça farklı noktalarda cevaplar verdikleri görülmektedir. Kadınların, ataerkil sisteme dayalı olarak kırsal karakterdeki ‘dezavantajlı konumları’, onları kentsel yaşam içinde sahip oldukları değerler açısından daha eleştirel bir noktaya sürüklemektedir. Erkekler ise kırsal karakterdeki avantajlı konumlarına dayalı olarak, kadınlara göre daha muhafazakar bir noktada (ya) **durmaktadırlar** (savrulmaktadırlar). Çalışmamıza temel olan bu bakış açısıyla, göçmen bireylerin cinsiyet temelli sosyal değişme eğrileri irdelenmiş; ‘yenilikçi kadınlar’ ve ‘muhafazakâr erkekler’ ekseninde aile içinde gizil bir iktidar çatışmasının olduğu da verileriyle ortaya konulmuştur.

Daha önce yapılan çalışmalarda ortaya konulan veriler de dikkate alındığında şunu ifade etmek gerekir ki; özellikle ‘etnik bir farklılık’ gösteren göçmen gruplarında, kente göçle birlikte, ‘kadının durumunda’ sosyal statüsü yönüyle belirgin bir gerilemenin olduğu ortaya konulmasına karşın (özellikle dilsel ayrılmaya ve ekonomik yaşamın dışına itilmesine bağlı olarak ev içi yaşam alanıyla sınırlanan sosyal hayatına bağlı olarak) onun bu gerilemiş ‘sosyal statüsünün’ (Demir ve Şahin, 2008), dezavantajlı ‘geleneksel rollerinin’ sosyal ve kültürel anlamda hızlı bir değişim çizgisini beslediği (değişime daha çok istekli ve motivasyon oluşturması anlamında) yapmış olduğumuz çalışmayla ortaya konulmuştur. Buna karşılık erkeklerin kadınlara göre, araştırmamız boyunca verdikleri cevaplar ve yapılan derinlemesine mülakatlar çerçevesinde, değişme eğilimlerinin daha muhafazakar hatta değişmeye direnen noktada olduğu, ataerkil kalıplara büyük bir bağlılığın söz konusu olduğu görülmektedir. Göçün ilk dönemlerinde kadınların değişme eğilimleri ve bütünleşme pratiklerinin daha yoğun olduğu, verilerdeki keskin kutuplaşmalarla netleşmektedir. Fakat göçmenlerin özellikle yakın dönemli kente yerleşenlerinde görülen bu kutuplaşan veriler, ‘kente daha uzak tarihlerde yerleşen göçmenlerin’ verilerinde ortaya çıkmamış ya da makasın daraldığı net olarak görülmüştür. Çünkü ‘kente yerleşimleri yönüyle uzak tarihli olan göçmenlerin’ verilerinde, erkeklerin göstergelerinin de kadınların göstergelerine görece yaklaştığı ve kutuplaşan verilerin ortadan kalkmasına bağlı olarak ‘iktidar çatışmasını’ besleyen zıtlaşmanın kaybolduğu görülmektedir. Bu farklı dönemler ve aynı dönem içindeki cinsiyete dayalı karşılaştırmada, kadınların bütünleşme eğrisinin daha hızlı tepki verdiği, değişme ve bütünleşme

boyutuyla daha hızlı yol aldığı fakat erkeklerin süreç içinde ataerkil ve muhafazakar kalıplarına dayalı olarak daha katı olduğu, fakat çok belirgin olan yavaşlığına rağmen, kadınların verilerine ilerleyen süreçte yakınlaştığı görülmektedir. Bu da bizlere göçle başlayan süreç içinde, göçmenlerin kente yerleşimleriyle birlikte, ilk dönemler itibariyle cinsiyet bağlamında gizil bir iktidar çatışmasının yaşandığını göstermekte; göç sonrasında, sürecin ilerlemesiyle beraber, ataerkil kalıpların seyredildiği ve erkeklerin de çözülmesine bağlı olarak bu 'gizil boyutta olan iktidar çatışması' yerini kentli formasyona yakın veriler dâhilinde, cinsiyet kutuplaşmasının **giderek aşıldığı** (yok olduğu) bir düzleme bırakmaktadır (bkz. şekil 1).

Türkiye'nin bugün gelinen noktada içinde bulunduğu kentleşme süreci ve akademinin eriştiği 'göç ve kentleşme' literatürünün zenginliği bize yaşanan bu sürecin kendine has çok yönlü bir değişim zincirini beslediğini de artık net olarak söyleyebilmektedir. Bu süreç kendi içinde dilsel, ekonomik, kültürel, dinsel, siyasal, sosyal, etnik ve cinsiyet temelli pek çok boyutu barındırmaktadır. Bu faktörlerin her biri Türkiye'nin yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecinde çok önemli olmuştur. Nitekim değişimin boyutu, şekli ve tarzı düşünüldüğünde sosyal anlamda en dirençli noktanın 'ataerkil sistem' olduğu muhakkaktır. Yaşanan değişim süreci bu perspektif dâhilinde düşünülecek olursa Türkiye'de mevcut faktörlerden tartışmaya açılan en son konunun 'ataerkil sistem' olarak karşımıza çıkması, aslında mevcut durumun (sistemin) sosyal hayatı ne kadar derinlerden kuşattığının da ispatı olabilmektedir. Kent(li)leşirken; geleneği, göreneği, örfü hatta dinsel ve etnik olanı toplumsal olarak çokça tartıştık/tartışıyoruz. Fakat 'ataerkil' olanı ve saydığımız diğer faktörleri ya da kavramları cinsiyet ekseninde tartışmayı çok yakın zamanlarda başardık/başarabiliyoruz. Bu durum, sorunun hafifliğinden ya da basitliğinden değil bizleri ne kadar derinden ve yüzey görüntüsünün kaybolduğu bir şekilde kuşattığından olsa gerek. Tüm bunlara rağmen, göç ve kentleşme sürecine dayalı olarak yaşanan sosyal değişimin bütünsel tahlili, göçü yaşayanların süreçsel farklılıkları (kentte kalışları) açısından karşılaştırıldığında, cinsiyet eksenli olarak durumun çok farklı olduğu anlaşılmaktadır. Kent(li)leşme ve kentle bütünleşme süreci bu perspektif dâhilinde irdelendiğinde kendi içinde doğal bir 'ataerkil sistem eleştirisini' barındırdığı da çalışmanın verileriyle ortaya konulmuştur. Çünkü çalışmamız dâhilinde anlaşıldığı üzere aslında 'kadınlar kent(li)leşme sürecinin öznelere olarak' sosyal anlamda erkeklerden farklı olarak çok hızlı bir değişim ve bütünleşme sürecine girmektedirler. Göç ve kentle bütünleşme sürecinin hemen başında, kadınların sistemsal bir eleştiriye giriştiği, süreci yaşayanların cinsiyet ekseninde karşılaştırılmasının yapıldığı noktada net

olarak anlaşılmaktadır. Buna karşılık erkeklerin kadınlara göre muhafazakar ve dirençli/direnen¹³ bir noktada olduğu da net olarak anlaşılmaktadır. Yaşanan süreci özel kılansa, ilk dönemler itibariyle nitelikli bir iktidar çatışmasının var olmasıdır. Fakat sürecin ilerleyen dönemlerinde iktidar çatışmasını besleyen uçurumun daha sonraki dönemde makasın kapanmasına dayalı olarak kaybolduğu, ilk dönemde var olan yoğun 'iktidar çatışmasının' yerini net bir yumuşamaya bıraktığı yine verilerden hareketle anlaşılmaktadır. Değişme eğrisi dikkate alınarak irdelemeye devam edildiğinde, makasın kapanması kadınların yenilikçi ve eleştirel duruşlarından hatta değişmeye duyarlı/motive hallerinden taviz vermesiyle değil, aksine erkeklerin kadınların bulunduğu sosyal değişme düzeyine yaklaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum net olarak şunu ortaya koymaktadır ki, 'kentleşme ya da kentle bütünleşme süreci' aslında, ataerkil sistemin de çözüldüğü önemli bir süreç olmaktadır. Bu sürecin kendi içinde cinsiyete dayalı olarak -değişmeye duyarlılık açısından- çok önemli bir iktidar çatışmasını barındırdığı (özellikle göçün ilk dönemleri için) ve cinsiyet eksenli çok farklı gerçekliklerin olduğu, temelde ataerkilliğin sorgulandığı ve hatta çözüldüğü bir gerçeklik konusudur. Bu durumun en önemli etkeninin ise sürecin başından itibaren 'durumun faili olarak' kadın cinsiyetinin, 'sistemi sorgulayıcı' ve 'eleştirel algısının', yaşanan değişimin besleyeni ve belirleyeni olduğu(du) anlaşılmaktadır.

¹³ Aslında değişmeye dirençli/direnen bu hallerinin temelinde, içinde buldukları hakim düzenin kendilerini merkeze alması, kadının düşünce dünyasını 'çevresel' ve sakıncalı olarak gördüklerinin de ispatı olmaktadır. Bu davranış ve algı dünyası bir anlamda sistemsel anlamda düşünüldüğünde merkezi koruma çabasının bir ürünü ya da refleksi niteliğindedir.

Hiçşüphesizki 'kentegöç' uzunboylutahlili çerçevesindedüşünüldüğünde; aile içi ilişkileri, hatta ataerkil kalıpların baskın olduğu hiyerarşik düzlemi dahi yeniden şekillendiren¹⁴ yeni bir sürece işaret etmektedir. Yenilenen süreç 'avantajlı konumda bulunan erkekleri' muhafazakâr kalıplara, değişme ekseninde dirençli olan bir noktaya sevk ederken; kadımları, 'yenilikçi' hatta sistemi (ataerkil kalıpları) sorgulayan bir noktaya **götürmektedir** (sevk etmektedir). Bu yeni durum, sistemsel anlamda 'çevresel olanın (kadınların)' temelde 'merkezi olana (erkeklerin hegemonik dünyasına)' sokulma ya da 'merkezi yeniden tanımlama' çabalarının bir sonucu olmaktadır. Bu da göç ve sonrasındaki kentleşme sürecinin 'aile içinde yaşanan, cinsiyet temelli ve gizil boyutta olan iktidar çatışmasının' ispatı olmaktadır. Çünkü kadınların, yaşanan sosyal değişme sürecinde, erkeklerden daha hızlı değişmesi aslında onun var olan iktidarı (gücün nasıl algılandığının da bir eleştirisi olması yönüyle) sorguladığının hatta daha ileriye götürürsek eleştirdiğinin bir göstergesi olabilmektedir. Böylesi bir durum da 'gücün/iktidarın sorgulandığı' yeni düzende gücü/iktidarı elinde tutanı¹⁵ 'sosyal değişme' çizgisi açısından sistemin savunucusu olduğu bir noktaya yönlendirmektedir. Sonuçta yukarıda 'şekil 1'de gösterildiği gibi hız ve zaman bağlamında ilginç bir sosyal değişme eğrisini karşımıza çıkarmaktadır. Makasın açık olduğu ve uzunca bir süreyi/süreci kapsadığı sosyal değişmedeki farklılık düzeyi, sorunsuz tekdüze bir zaman dilimi olmasa gerekir. Bu yönüyle temelde bir iktidar çatışması olan sürecin aile içi ilişkiler açısından nasıl bir gerilimi beslediği, ne gibi sorunların kaynağı olabildiği farklı çalışmalarla irdelenmesi gereken bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Böylesi bir durumun aile içi iletişimin doğasına (ya da iletişimsizliğe), şiddet olgusuna, sosyal algıya, kaynakların paylaşılmasına vb. pek çok olaya nasıl yansıdığı, irdelenmesi gereken önemli konular olarak cevap beklemektedir.

SUMMARY

'Immigration and urbanization' has always been an important phenomenon in Turkey's agenda. This phenomenal reality has affected Turkey in many respects such as cultural, political, economic, religious, linguistic and social. Even it is possible to assert that this phenomenal reality lies in the basis of many social problems. When analyzing this process covering a large period in the shape of the transformations, it has been possible to divide it into two parts as 'before 1980' and 'after 1980';

¹⁴ Aslında bu şekillendirme süreci bir anlamda da yeniden tanımlama süreci olmaktadır.

¹⁵ Burada güçlü elinde tutan ve sistemi yönlendiren, ataerkil sistemin taşıyıcısı erkek olmaktadır.

because 'a statist market mechanism and imported substitution's affecting urban life (before 1980) and urban life areas on which 'the conditions of free market' have been determinative facts (after 1980); the division of sources has given way to a different formation in respect of sharing out and integration of mechanisms. Due to these facts, it has been appropriate to investigate the immigration and urbanization in Turkey in two main periods, which maintains a much more suitable meaning and concepts.

The main purpose of this essay is to compare the two main periods and to explore in what ways their differences have nourished the divergences. The study has been based on the comparison of the immigrants in these two periods – in the name of their inner consistency – so that the extended analysis of Turkey's process of immigration and urbanization could be put forward. For this reason, two exemplification groups as 'before 1980' and 'after 1980' have been compared to each other and thus, 'the process of immigration and urbanization in Turkey' has been analyzed and it has been observed that these two periods had distinctive qualities in that the immigrants' settling in the city and the duration in which they lived in the city.

One of the significant data put forward in the study is that the immigrants in two different periods had experienced a 'secret conflict of authority in the perspective of gender owing to the span of their settling in the city; since within the index of the social change, it has been concluded that while the gender axis data of the immigrants in the closer date concentrated on various extremes, the gap was bridged in the immigrants in the farther date. Through the data put forth throughout the study, it has been viewed that the women had experienced the process of integration on a faster and responsive dimension (in an innovative and critical manner) and that the men especially in the early periods of the process were more conservative (resistant to change).

Throughout the essay, what has been discussed is the two genders' level of change and the reasons for the gap existed especially in the early periods of the process, and thus the causes of the present situation with respect to the 'codes of rural and urban life'. Considering the conceptual frame of the discussion and its outcomes, it has been set forth 'the process of immigration and urbanization' is specifically the determining factor in 'the conflict of the authority with a gender axis' and 'a long process in which the patriarchal system/codes are discussed'. Through these reasons – the data of the study – it has been concluded that 'the process of the immigration and urbanization, which Turkey had experienced, is actually the process of the argument and discussion of Turkey's patriarchal system'.

KAYNAKÇA

AKŞİT, Bahattin

2006 Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hanehalkı/Aile Araştırmaları: 1923-2002 Yılları Arası Eleştirel Bir Yazın Taraması; 'Değişmeyen Mekan' içinde: s. 123-164, Dost Kitabevi, Ankara.

AYDIN, Melike

2001 'Serpil Sancar: Hegemonik Erkeklik Farklı Erkeklik Kimlikleriyle Bir Tür Pazarlık, İlişki, Uzlaşma ve İşbirliği İçinde Yaşıyor', Varlık, Sayı:1221, Haziran 2009, İstanbul.

BAKHTİN, Mikhail

2001 Bir Eylem Felsefesine Doğru, Avesta Yayınevi, İstanbul.

DEMİR, Gülsen ve Kadir ŞAHİN

2008 Kentle Bütünleşen ve Bütünleş(e)meyen Göçmenlerin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Farklılıkları Işığında Kentle Bütünleşme Süreci, TÜBİTAK 1001 Projesi Raporu.

ERMAN, Tahire

1998a 21. Yüzyıla Girerken Köyden Kente Göçmüş Kadın ve Özellikle Gecekondu Kadını, 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı Bildirileri Kitabı, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No:16, Yorum Matbaası, Ankara

ERMAN, Tahire (1998b) Kadınlara Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam, 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler Kongresi Bildiri Kitabı, s. 211-224, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

ERMAN, Tahire

2000 Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği "Niçin Köylüyüz Hala?" Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 51, Sayı 1, 2000, Ankara.

GÖKÇE, Birsen; vd.

1993 Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, 1993, Ankara.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem

- 1998 Türkiye’de Kadının Statüsü: Kültürler Arası Perspektifler, 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler Kongresi Bildiri Kitabı, s. 143-154, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

KARPAT, H. Kemal

- 2003 Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm, İmge Kitabevi, Ankara.

KILIÇASLAN, Seher Cesur; Terzioğlu, R. Günsel

- 2008 Farklı Kültürlerde Göç Olgusunun Kadın Rollerine Etkisi, Bir Bilim Kategorisi Olarak “Kadın” Uluslar arası Sempozyumu: Edebiyat, Dil ve Kültür Çalışmalarında Kadın Bildiri Kitabı, s.174-179, Gülen Ofset, Ekim 2008, Eskişehir.

KOĞACIOĞLU, Dicle

- 2009 Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği, Cogito, Sayı:58, s. 350-384, İstanbul.

MONKACHI, Nejma

- 2003 Sınırdaki İki Örnekten Hareketle Göç(ler) Sosyolojisini Yeniden Düşünmek: Kazablanka’daki Fransızlar ve Paris’teki Amerikalılar, Toplum Bilim Dergisi: Göç Özel Sayısı, Sayı: 17, s. 57-72, İstanbul.

MUTLUER, Nil

- Haziran 2009 Erkekliğin Sınırlarını Anlamaya Kendimizden Başlamak, Varlık, Sayı: 1221, İstanbul.

ÖĞÜT, Hande

- Haziran 2009 ‘Erkek Olmak: Büyük İmkansızlık’, Varlık, Sayı:1221, İstanbul

SCHICK, İrvin Cemil

- 2000 Batının Cinsel Kıyısı: Başkalık Söyleminde Cinsellik ve Mekansallık, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ŞENYAPILI, Tansı

- 1978 Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, Yayın No: 27, Ankara.

TÜİK

2009 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi - 2009 Yılı Nüfus Sayımı Sonuçları.

URHAN, Veli

2007 M. Foucault ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, Sayı: 9, Güz 2007, s.99-118, Bursa.

YEL, Ali Murat

2007 Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik; ‘Ocak ve Zanaat’ içinde s. 559-580; İletişim Yayınları, İstanbul.

'CIVATALAR, SOMUNLAR VE İNSANLAR' TOPLUMSAL CİNSİYET KISKACINDA MÜHENDİSLİK KİMLİKLERİ

Wendy FAULKNER
Çev: Erkan BİBER

ÖZ

Mühendisler, “gerçek” mühendislik konusunda iki tür öyküye sahiptirler. Sosyolojik terimle, biri teknisist, diğeri heterojen. Mühendislik kimliğinde teknik olanla toplumsal olan arasındaki sınırın nerede ve nasıl başladığı, yani toplumsal olanın kadınsı, teknolojik olanın ise erkeksi olmasının kuvvetlice vurgulanması feminist teknoloji çalışmalarda temel ilgi alanıdır. İnşaat tasarımı mühendisliği alanında etnografik gözlemler üzerine bu temaları araştırıyorum. Mühendisler ve mimarlar arasında, mühendisler kendi aralarında, özellikle yönetim ve tasarım üzerine etkileşimlerde gözlenen bu sorunlu sınırın ortaya konması ve etkileşimdeki bireylerin kimliklerini dayatan oldukça heterojen ve çapraşık mühendislik pratiğini oluşturmaktadır. Birçok mühendis, teknisist mühendis kimliğini sahiplenirken, iş yaşamında heterojen gerçekliğine maruz kaldıklarında iki kimlik arasında salınır ya da, her zaman kolay olmasa da, her iki kimliğe çekimsiz kalır. Eriş hegemonyasının farklı yorumlarıyla, teknik/toplumsal ikilikle ve “cinsiyetçi itibar/itibar dışılığı” dediğim konularla ilintili olarak iş yaşamında gerilimler yanında karmaşık toplumsal cinsiyet gerilimleri ve mesleki de mevcuttur. Sonuç olarak, teknisist mühendislik kimlikler ayrıştır, çünkü mevcut erkekle birleşir (ve o role bürünür) ve kadınların “gerçek” mühendis olarak (algıladıkları ve duyumsadıkları) üyeliği erkek meslektaşlarınıninkinden muhtemelen daha kırılgan olmaktadır. Mühendislik bir meslek olarak, mühendislik yaşamında heterojenliği öncüllemeli ve ön planda tutmalıdır. Mühendislikte kadınların temsilinin geliştirilmesi hem toplumsal cinsiyetin hem de mühendisliğin daha heterojen yorumlamalarının teşviki ile mümkün olabilir.

ABSTRACT

Engineers have two types of stories about what constitutes 'real' engineering. In sociological terms, one is technician, the other heterogeneous. How and where boundaries are drawn between 'the technical' and 'the social' in engineering identities and practices is a central concern for feminist technology studies, given the strong marking of sociality as feminine and technology as masculine. I explore these themes, drawing on ethnographic observations of building design engineering. This is a profoundly heterogeneous and networked engineering practice, which entails troubled boundary drawing and identities for the individuals involved – evident in interactions between engineers and architects, and among engineers, especially around management and design. Many engineers cleave to a technician engineering identity, and even those who embrace the heterogeneous reality of their actual work oscillate between or straddle, not always comfortably, the two identities. There are complex gender tensions, as well as professional tensions, at work here – associated with distinct versions of hegemonic masculinity, with the technical/social dualism, and with what I call 'gender in/authenticity' issues. I conclude that technician engineering identities persist in part because they converge with (and perform) available masculinities, and that women's (perceived and felt) membership as 'real' engineers is likely to be more fragile than men's. Engineering as a profession must foreground and celebrate the heterogeneity of engineering work. Improving the representation of women in engineering requires promoting more heterogeneous versions of gender as well as engineering.

Anahtar Kelimeler: *Mühendislik kimlikleri, toplumsal cinsiyet, heterojenlik, teknik/toplumsal ikilik*

40 yılı aşkın süredir mühendislik yapan bir arkadaşımın sohbet ederken, oyuncak imalatından, köprü inşaatına birçok teknolojik sektörde çalıştığını fark edince şaşırılmışım. Şöyle demişti “tüm gerçek mühendislik... tümü cıvata ve somun..” dedi ve bir dakika durakladıktan sonra kendini doğrulamak istercesine devam etti “yani.. Cıvatalar, somunlar ve insanlar”¹.

Şık ve beklenmedik bir şekilde bu alışveriş, mühendisliği oluşturan geniş çaplı bir gerilimi kapsıyordu: teknoloji sosyologlarının “teknisist”² mühendislik anlayışı ile heterojen veya sosyoteknik mühendislik anlayışı arasında müthiş bir gerilim. Bu gerilime, profesyonel mühendisler arasında

etnografik saha çalışması sırasında rutin olarak maruz kalmıştım. Örneğin, mühendislikten yeni mezun olduktan sonraki ilk işlerinde “cari” veya “gerçek” mühendisliğe ne kadar az zaman harcadıklarını gördüklerinde aşırı şaşkınlıklarını genel olarak ifade etmektedirler. “Gerçek mühendislikten” tam olarak neyi kastettiklerini sorunca, tipik olarak “hesaplamalar ve çizimler” ya da sadece “toplamlar” şeklinde cevap vermektedirler. Hesaplamalar üzerindeki vurgu az derecede şaşırtıcıdır. Louis Bucciarelli (1994: 108) ‘nin gösterdiği gibi, üniversite tabanlı mühendislik eğitiminin aslı, problemlerin fiziksel özelliklerine “indirgencedir” ve toplumsal karmaşıklık göz ardı edildiği analitik problem çözmeye yönelik matematiksel yaklaşımdan ibarettir. Bu eğitim süreci, daha sonra çabucak göreceklere üzere işlerinde hayati önem taşıyan “mühendislik işlerinde toplumsal uzmanlaşma”nın büyük önemi ile ciddi uyumsuzlukları barındırır. Benim arkadaşım gibi bazıları ise işlerin bu yönünü zor ve ödüllü olduğunu görmekte, diğerleri ise “civata-somun” kimliğini sahiplenmektedir. Mamafih, tanıştığım tüm mühendisler, teknisist ve heterojen mühendislik arasında salınır ya da, her zaman kolay olmasa da, her iki kimliğe çekimser kalır. Kısaca, mühendis olarak mühendislik kimliğinin kalbinde derin bir teknik/toplumsal ikilik yatmaktadır.

“Mühendislik nedir?” sorusu sosyolojinin temel ilgi alanına girer, çünkü tam olarak; mühendislik olarak sayılanın sınırları, “toplumsal olan”nın ne kadar kabul edildiğine bağlıdır. Mühendisliğin sosyal bilimi, mühendislik pratiğinin heterojen doğası ile mühendislik eğitiminin teknisist yönlendirmesi arasındaki paradoksu kapsamaktadır³. “Bilim ve toplum arasında inşa edilmiş toplumsal sınırlar ile emek ve sermaye arasında inşa edilmiş toplumsal sınırlar” hakkında zengin örnek olaylar ortaya koymuşlardır (Downey ve Lucena, 1995: 167). Fakat hepsi bu kadar mı? Bu makalede, “toplumsal cinsiyeti” işin içine katmak istiyorum. Teknik/toplumsal ikilik, eril araçsalcılık ile dişil ifadecilik arasındaki katı toplumsal cinsiyeti, toplumsalın feminen, teknolojiyi maskülen olarak güçlü şekilde vurgulayarak (tekrar) üretmek üzere göndermede bulduklarından, feminist teknoloji çalışmalarının da merkezi ilgi alanıdır (Faulkner, 2000b). Oysaki bağlantı çok az kurulmuştur. Mühendislik kimlikleri üzerine bir hayli ilginç külliyat bulunmasına rağmen⁴, toplumsal cinsiyetin mühendislik kimlikleri ile ya da teknik/toplumsal ikilik arasındaki mühendislik sınırı ile bağlantısı çok az kurulmuştur.

Bu makale, bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. İnşaat tasarım-mühendislik danışmanlık şirketinin İngiltere Krallığı’ndaki iki bürosunda

yürütülen etnografik saha çalışması üzerine bu makale kaleme alınmıştır. 5 hafta boyunca süren çalışmam, altı stajyer mühendis incelemesinden oluşmaktadır. Bunlardan ikisi olan Karen ve Fraser'i bir haftadan fazla takip ettim ve rahat sohbet ortamı için fırsat kolladım. Bu saha araştırması sırasında, 20'ye yakın mühendisin rutin büro işlerini ve ayrıca dışarıdan gelen çalışma arkadaşları ile yaptıkları toplantıları gözlemleme fırsatına nail oldum. Bu deneyim, inşaat tasarımı mühendisliğinin ne kadar çok heterojen olduğu hakkında görüş kabiliyeti verdi.

Makale, ilkönce mühendisliğin içindeki/alanındaki toplumsal cinsiyet hakkında düşüncenin ana hatlarını çizecek ve sonra inşaat tasarımı mühendisliğinin heterojen doğasını tartışarak çerçevesini ortaya koyacaktır. Makalenin gelişme bölümü, bu heterojenlikten akan mühendislik kimliklerindeki sorunlu sınır çalışma alanını yakından incelenmesinden oluşmaktadır⁵ Mühendisler ve mimarlar arasındaki “yatay” sınırlara ve mühendislerin kendi aralarındaki, özellikle tasarım ve yönetim arasındaki, “dikey” sınırlara göz atılmıştır. Her iki durumda, sorunlu kimlikler, oldukça etkileşimli ve apaçık gerçek mesleki ve örgütsel dinamiklerin daha çok etkileşimli ve çıplak gerçeğini yansıtmaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet dinamiğinin yansıtmaktadır. Bu dinamikler, hem teknisist mühendislik kimliklerinin ısrarını hem de bu kimliklerin heterojen olanlarla arasındaki gerilimi açıklamaya yardım etmektedir. Sonuç olarak, bu kanıt, “kadınlar mühendis olsun” kampanyalarının ve mühendislik mesleğinin “toplumsal cinsiyet(lerin) ve mühendisliğin heterojenlerini öncüllemek ve ön plana çıkarmak gerek” demenin zorluğunu göstermektedir.

Mühendisliğin İçindeki/Alanındaki Toplumsal Cinsiyet

İnşaat tasarımı mühendisliğindeki saha çalışmam “ Mühendislik İçinde/Alanında Toplumsal Cinsiyetler” (Genders in/of Engineering) başlıklı, mühendislik pratikleri, kültürleri ve kimliklerinin detaylı araştırmaya toplumsal cinsiyet bakış açısı ve analizi getirmeye çalışan geniş çaplı bir çalışmamın bir parçasını oluşturmaktadır⁶. Çalışma, eğer biz, kadınların mühendislikte devam eden zayıf temsilini anlamak istiyorsak, mühendislikteki erkekleri ve erilliği hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamız gerektiği konusundaki fikre dayanmaktadır. Etnografik yöntemler kullandığım çalışmamın önermesi şu: Kadın mühendislerin işinde tutunması ve ilerlemesi, sadece iyi tanımlanmış yapısal bariyerler (örneğin, esnek çalışma koşullarının olmaması) vasıtasıyla değil, aynı zamanda daha kırılğan olan “doğal karşılanan” toplumsal cinsiyet

dinamikleri ile engellenir. Özelde, bu çalışma, uygulamadaki mühendislik topluluklarına üye olan (ya da olamayan) insanlar arasındaki birçok kırılğan dinamikleri tanımlamaktadır.

“Toplumsal cinsiyetler”i çoğul olarak projenin başlığında kullanmam, mühendislikteki ayrık *erillik* ve *dişillik* “gerçeğini” ifade etmekte kalmamakta, çok yüzlü ya da çok boyutlu bir şekilde kuşatan sembolleri, kültürleri, pratikleri, kimlikleri ve yapıları da kavramlaştırmaktadır. Tüm bu boyutları, potansiyel olarak çoğunlukla karşıt şekilde olmasına rağmen karşılıklı etkileşimli olarak görüyorum. Defalarca, bu çalışma mühendislikteki *cari insanlar ve uygulamaların*, “Mühendislik İçindeki/Alanındaki Toplumsal Cinsiyetler” dolayısıyla mühendisliğin *görüntülerinde* bulunan geleneksel (sembolik) cinsiyetçilikten farklı bir şekilde ayrıldığını ortaya koymaktadır. Böyle bir yanlış eşleştirme, akışkanlık kuvvetleri ve kararlılık kuvvetlerinin aynı anda buluşmasına vurgu yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet *normlarını* ana kararlılık kuvveti, yani belirli hareketlerin ve davranışların verili bir zaman ve mekânda, belirli guruplar için daha fazla “cinsiyetçi muteber” olarak algılanmasına ve hissedilmesinin bir sonucu olarak görüyorum.

Cinsiyetçi itibar/itibar dışı terimini seçmemin nedeni “herşeyin olduğu gibi” normatif baskısının, yani toplumsal cinsiyet normunun (bu durumda erkek mühendis) kabul edilmesinin ve bazı şeylerin farklı olduğunu (kadın mühendis) farketmesine yol açacak baskıları belirtmek için kullandım. Bir erkeğin mühendis olması seçecek herhangi bir belirli şey yoktur. Görüştüğüm erkeklerin büyük çoğunluğu kararları hakkında çok az fikir beyanında bulundular ya da hiçbir fikir beyan etmediler; ya hiç düşünmemişler ya da herşey zaten onlara gayet açıktı. Gerçekte bunun tam karşıtı olarak, görüştüğüm kadınlar kararları hakkında, bir kadının neden çocuk sahibi olmak istememesine benzer bir şekilde *bir hikâyeye sahiptir*: buna açıklama gerekli. Bu grubun dışında kalanların kadın mühendisin sıra dışı olarak görme tepkisi sabit kalmıştır.

“Cinsiyetçi itibar” terimini özcü anlamı dışında kullandığımı belirtmek isterim. Terim, “herşey olduğu gibi” nin hiç bir zaman değişmeyeceğini veya değişmemesi gerektiğini vurgulamak için değil: bundan çok daha farklı bir şey. Kadının toplumsal cinsiyet ve mühendislik kimliklerinin *güya* anlaşmaya varılamaması daha geniş çalışmalarda ortaya konulan sonuçlarda kuvvetlice vurgulanmaktadır. Cinsiyetçi itibar/itibar dışı teriminin sonuçta vurguladığı temel nokta şudur: *Toplumsal*

cinsiyet çalışması yürütmektedirler. Bu nedenle, kadın mühendisin algıda cinsiyetçi itibar dışında kalması, mühendislikte kariyer yapmayı seçtiğinde sona ermez. Yani, kadın mühendisler, erkek mühendislerin (erkek olarak) hiçbir zaman deneyimlemedikleri, gözle görünen (görünemeyen) sorunlarla karşılaşmazlar, mühendis olarak değil, kadın olarak görülürler ve böylece mühendislik hüviyetlerini rutin olarak (tekrar) üretmek zorundadırlar⁷. Bu abesle iştiğal demek değildir. Örneğin, bu makalenin sonunda tanımlanacağı üzere ön teklif toplantılarında bir üst düzey yönetici “ Kilit adamlarımızı öne sürdük ” diyerek ısrar ettiğinde, üst düzey mühendislik işleri için erkekleri seçmenin “normal” hatta “doğal” olduğu bir geleneğin bir parçası ve *aynı zamanda o geleneği tekrar üreten* bir aktör drumuna gelmektedir.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyetten, seçimlerimizi inşa eden toplumsal kurumlarda yayılmış olduğunu ve hatta dünyada görüşümüzü, konuşmamızı ve davranışımızı şekillendiren “toplumsal eter” formunda bulunduğunu anlamaktayım. Toplumsal cinsiyet, mühendislikle ve diğer toplumsal kurumlarla çapraşık şekilde örüldüğü için, toplumsal cinsiyet ve mühendislik eş olarak *üretilir* ya da eş olarak inşa edilir⁸. Örneğin, entellektüel erkek demek teknoloji ile ilgili fakat toplumsal olandır; her ikisinin *birbirini dışladığı* gerçeği, yani teknik olan toplumsal olan olmaması, insanlarla daha çok uğraşan kadınlar/dışiliklerle ilintili olmasının yanında mühendisliğin kadınlar için cinsiyetçi muteber olmaması şeklinde görüldüğü en güçlü sembolik yollardan biridir. Toplumsal cinsiyetin ve mühendisliğin eş üretiminin, cinsiyetçi itibar kavramı, benim kullandığım şekilde birlikte mühendislik kimliklerini kuşatan toplumsal cinsiyet sorunları için kullanışlı bir çerçeve sunduğunu önermekteyim.

İnşaat Tasarımında Heterojenlik

İnşaat tasarımı, her biri hayati öneme sahip olan fakat hiç biri kendi işini tek başına yapamadığı heterojen çalışma arkadaşı grubunun kendi içinde iş birliğine dayanan karmaşık ve iç içe girmiş tasarım sürecidir. Büyük inşaat projeleri, mühendis ve mimarlık şirketlerinin takım olarak iş teklifi ile geldikleri ihale usulu ile başlar. Bir inşaatın onayını veren müşteriler, son kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamayı sağlamak üzere tasarım sürecinde de yer alırlar. Tasarım, ana hatlarıyla iki evrede geliştirilir: inşaatın ana özelliklerini sunan tarz tasarımı ve her elemanın seçilip kullanıldığı detaylı tasarım (uygulama). Mühendisler ve mimarlar her iki evrede birbirlerine yakın temas halindedirler. Birçok mühendislik kolları, yeni inşaatın

tasarımına katkıda bulunurlar: yapı mühendisleri, makine mühendisleri, elektrik mühendisleri, inşaat mühendisleri, jeoloji mühendisleri ve diğer uzmanlar.

Başlıca inşaatların her birinin karmaşıklığı ve birçok uzmanlık gereksinimi nedeniyle, denetiminin sağlanması çözülmesi gereken başlıca sorundur. *Yüklenici firma*, inşaatın farklı elemanlarını yapan ve yerine koyan *mütahit* ordusu ile koordinasyonu sağlayarak inşaatı yönetmekle sorumludur. Uzman *sağlayıcılar* detaylı tasarım sırasında mühendisler tarafından seçilir ve işe yerleştirilirler. *Inşaat Ekspertleri* (maliyet danışmanları) inşaatı mümkün olan en ekonomik şekilde olmasını sağlamak üzere tasarım grubu ile çalışırlar. Çoğunlukla, uygulama aşamasında *proje yöneticisi* olarak ayrı bir şirket getirilir. Ek olarak, her bir çalışma arkadaşı genellikle iç projeyi yürütmekle sorumlu bir ya da birden fazla çalışanı olan bir takıma liderlik yapar. Detaylı tasarımlarının birçoğu, mühendislerin inşaat sürerken sık ve tek taraflı ziyaretleri ile şekillenir. Büyük projelerde, özellikle müşteri resmi bir kurum olduğunda, tasarım uygulanmasına siyaset gerektirebilmektedir.

Tasarım sürecinin kontrol edilmesinde kilit nokta, hem *onaylı* hem *oluşturulmuş* bilginin akışını yönetmekten ibarettir⁹. Şirkete girdiğimde beni afallatan ilk şey, bir sürü mimari çizimin mevcut her yerde olmasıydı. Teknik resimler, çalışanların arasında *sınır nesnelere* olarak görev görmektedir¹⁰. ; genç bir kadın mühendisin açıkladığı gibi, “ bu bizim iletişim şeklimiz, neyi nasıl kullandığımızı gösterir ve nasıl inşa ettiğimizi de”. Diğer bir ilk izlenimim, açık plan ofislerde nadir şekilde sessiz kalınmasıydı. Herhangi bir zamanda, mevcut mühendislerin en az yarısı, ya telefonda ya da diğer iş arkadaşları ile konuşmaktaydı. Bu gayri resmi alışverişe ek olarak, inşaat tasarımı projesi ilerlerken, hem iç mekânda hem dış mekânda yapılan bir takım resmi toplantılarla inşaat yürütülmektedir.

Inşaat tasarımı, sadece farklı bir takım arkadaşlarının olması anlamında değil, aynı zamanda uzmanlık gerektirdiğinden heterojendir¹¹. Bu uzmanlıkların bir kısmı, en çok gözlemlendiği şekilde, o kola özgü yöntemler, formüller ve analitik problem çözmekten ibaret üniversite eğitiminde kazanılır. Ayrıca, sunum ve iletişim becerileri ile ortaya koyma kabiliyeti gibi sosyal beceriler de gerektirmektedir. İnşaat tasarımı mühendisliği ayrıca, çeşitli yönetim disiplinlerinde ve kişisel nezaket kuralları çerçevesinde ince yönetsel kabiliyetlere sahip olmayı gerektirir; bunlar, proje yöneticiliği, muhasebe, hat yönetimi, takım

oluşturma, irtibat ağlarını kurma ve yönetme de dâhil olmak üzere büyük çoğunlukla çalışma yaşamında kazanılan becerilerdir. Ek olarak, çeşitli müşteri/kullanıcı ihtiyaçlarını değerlendirme, özel ürünlere ait bilgiye sahip olma, ilgili faktörler (örneğin talimatnameler) ve yararlı bağlantılar (tedarikçi, yükleniciler, müşteriler ve diğer mühendisler) için gerekli olan özel uzmanlıkların çoğu işte geliştirilir. Herşeyden önemlisi, inşaat tasarım mühendisleri, diğer mühendisler gibi, sadece tasarımdan değil, aynı zamanda karmaşık projelerin yönetim ve “siyasetinden” çıkarsayan “sağlam” yargılarla beslenen “ne işe yarar, ne yaramaz”ın birikimsel deneyimini oluşturmaya ve kullanmaya dayanmaktadır.

Burada verilen kısa özet, inşaat tasarım mühendislerinin gereksinim duyduğu uzmanlığın derinliğini ve genişliğini belirtmektedir; bir mühendis ne kadar kıdemli ve deneyimliyse, uzmanlık alanında o kadar heterojendir. Bu iki şeyin altını çizmektedir. Bunlardan ilki, inşaat tasarımı mühendisliği bir hayli “beşeri kabiliyetler” içermektedir. Bu, istihdam sırasında açıkça örgütsel güç kaynağıdır. Şirketin yöneticilerinden Tom beylik laf ederek demişti ki “Cahilliği giderebilirim ama kişiliği asla!”. Şunu kastediyor: bir gün bir iş için (detaylı tasarımdaki onaylı kabiliyeti olan) bir erkekten ziyade, iştiyakından ötürü bir kadını önerirken duymuştum, çünkü tutumunu beğenmemişti. Tabii ki, bazı mühendisler diğerlerine göre daha iyi beşeri münasebet kabiliyetine sahiptir, fakat karşılaştığım tüm mühendisler bu bakış açısından kabiliyetli ve etkiliydi¹². En azından, takım çalışması yapabilirler, farklı uzmanlıklar öncelikler ve bakış açılarında iletişim kurabilmektedirler. Bunu yapabilirler çünkü yapmak zorundalar; başarısızlık şirketin çalışmasını ciddi şekilde zedeleyebilmektedir. Şunu hatırd tutmalıyız ki, bu mühendislerin büyük çoğunluğu erkektir. Bu gerçek, bu nedenle, mühendislerin “teknik olmak sosyal olmak değildir” klişesine ve kadın mühendislerin erkek mühendislerden daha geniş ve iyi beşeri kabiliyete sahip olması sayılısına tam olarak karşı koymaktadır¹³.

İkinci olarak, her mühendislik işinde, gerekli uzmanlık *hem “tekniktir” hem de “toplumsal”*. Uygunluk, örneğin, neyin pratikte başarılabilir neyin ticari uygulanabilir olmasıyla eş zamanlı olarak alakalıdır. Teknoloji çalışmalarında uzun süre tartışıldığı üzere, mühendislik tasarımı sırasında, hareketli bilgi asla “teknik olana” eklemlenen basit “toplumsal” değildir. (Hughes, 1983, 1986; Law, 1987). Daha çok bu iki boyut daha pratik anlamda *ayrılmazdır*. Bu nedenle, teknoloji çalışmalarındaki “sosyoteknik” (ayrılmaz kelime bütünü) ve “eksiz ağ” terimleri, nominal

olarak “toplumsal” ve “teknik” bakış açılarının ayrılmazlığına göndermede bulunmaktadır. Bu nedenle, toplumsal ve teknik olan, günlük mühendislik pratiğinde ayrılmaz olduklarından, az sonra göreceğimiz üzere, kaçınılmaz şekilde aralarına ihtiyari çekilmiş sınırlar vardır.

Mühendisler ve Mimarlar Arasındaki Sorunlu Sınırlar

İstisnasız, tanıştığım inşaat tasarımcıları, mühendis ve mimarların mesleki ilgileri ve yönelimlerine göre ikilikli sınırdan ayrışmaktadırlar: mimarlar bir binanın “güzel görünmesini” isterken, mühendisler bir binanın “çalışmasını” –bununla binanın ayakta durması ve insanlar içinde mutlu şekilde kullanıp yaşamalarını kastetmektedirler. Karen bu konuda tipik bir örnektir. İlk buluşmamızda, stajyerlik aldığını ve “ toplamından daha fazla tasarım” olarak tanımladığı yarı mimarlık yarı mühendislik fakültesinde öğretim gördüğünü anlattı. Kendisi hakkında bana anlattığı diğer şey, özel ilgi alanının enerji verimli sürdürülebilir bina tasarımı olup “ biz mühendisler mimarlardan daha fazla şey anlarız” diyerek açıklamada bulundu. Daha sonraki görüşmemizde, Karen şöyle demişti “ bir mimar olabilirdim, fakat kendimi daha fazla mühendis hissediyorum. Bir mimar için biraz fazla pratiğim.... ‘tam anlamıyla estetik’ten daha fazla yerle meşgul olmam lazım. İşlevini yerine getirmeli, insanları daha fazla rahat ettirmeli, uygun enerji kullanmalı.. vs”

Pratikte, tasarım ve teknolojinin ayrımı karıştırılmaktadır: iki grubun başlıca çakışma noktası fiilen yapmak ve bilmektir. Mimarlar, eğitimlerinin önemli bir kısmını bina teknolojisi öğrenerek geçirmektedirler. Karen’ın keşfettiği üzere, “bazı yetenekli mimarlar vardır ve problem de çözerler”. Tüm gerekli alanları yerleştirme ve birbiri ile bağlantı kurma yanında “görüyey” sahip olmak güç bir iştir. Fark etmek gerekir ki, mimarlara saygısı kabiliyetlerinin *mühendisler gibi* (heterojen problem çözücü) olduğu içindir. Aynı ipucuyla, mühendislerin mimarlar gibi olmasını tartışmaktadır: “iyi bir mühendis olabilmek için örneğin, bir binada bina hizmetlerini ortaya koyduğunda, yaratıcı olmak gerekir. Ayrıca, [mimarlarla yapılan] bu tasarım sohbetlerini yapan insanlara ihtiyacımız var.”

Mühendislik tasarımı ve mimari tasarım arasındaki ayrım tipik olarak *şekil ve işlev* ile (bkz. Örneğin, Walsh ve arkadaşları, 1992: böl. 1). Mühendisler, mühendislikle alakalı olmayan fakat mimarlıkla alakalı olan bir terimi kullandıklarında, işlevselin üzerindeki estetik görüşe göre “tasarım” a ayrıcalık tanımaktadırlar. Algılamam şu ki, bunun bir nedeni “şekil” ve mimari tasarım, “işlev” ve mühendislik tasarımından dışsal olarak

daha görünürdür. Bir görüşmede, iki mühendis, bir mühendisin görevinin “mimarı daha yaratıcı kılmak” olduğunu söyledi. Şöyle sordum “iyi ama mühendislik tasarımında da yaratıcılık yok mu?”. Bunu kabul ettiler ama çoğunlukla, bir binanın mühendislik tasarımına eşlik eden yaratıcılık ve orijinallik kullanıcılara görünür olmadığı şeklinde itirazları oldu. Bu nedenle, inşaat tasarımcıları, mimarlar gibi, bitmiş binadan büyük bir gurur ve tatmin duygusu çıkartabiliyorlar¹⁴. Sohbet, insanlara açıkça görünen binalar üzerine dönmüştü. Böyle bir ortamda, sürdürülebilir ofislerin tasarımında teklif hazırlamak üzere yapılan toplantıda, mühendisler ve mimarlar Londra’da bulunan, görkemli “yeşil bina” , “Gherkin” binası üzerine konuşuyorlardı. Karen sordu: “Avlu için hiçbir değerlendirme oldu mu ve nasıl çalışacak? [çünkü] *hava burada çalışmaz!*”. Eilidh, orada bulunan diğer bir mühendis, güldü ve bu binanın yapımındaki malum mimarların “okları sevdiğini” söyleyerek açıklamada bulundu ve devam etti : “maviler soğuk hava için ve kırmızılar sıcak hava için... *Fizik kanunlarını değiştirebileceklerini düşünüyorlar*” . Karen söze girdi ve “işe yaramayan aptal fikirler” pazarlandığı için hayıflandı. Belki de, mevcut mimarların hava ile ilgili problemi gerçekten anlamadığının farkına varmıştı. Sırtarak devam etti Karen “Havayı istediğiniz gibi davranabilmiş gibi hareket ediyorlar! [Fakat] soğuk hava sıcak havayı yukarı iter. Sıcak hava yukarı çıkmaz- *safsata!* Daha yoğun olan ve haret etmesini sağlayacak olan soğuk hava tarafından yer değiştiriliyor. Sıcak hava ile dolu olan odada hava hareketi olmaz”. Açıkça gülüyordu çünkü birçok mühendis gibi, bilimsel temellerden akan apaçık kesinlikle tanımlamasını yapıyordu ve mühendis olmayanlardan onu ayıran böyle bir uzmanlığın tadını çıkarıyordu¹⁵.

Teknisist mesleki kimlik Karen yukarıdaki alışverişteki ifadesi sadece bilimle ilişkisini ortaya koymuyordu, ayrıca, birçok defa hem erkek hem kadın mühendisler arasında karşılaştığım bir çeşit pratik maddecilikle alakasını kuruyordu. Matematik ve fen ağırlıklı eğitimleri mühendisleri “doğanın kanunları” tarafından yönetilen (çoğunlukla) tahmin edilebilen görüngülerle, neden sonuç ilişkisini inancına dayalı maddesel bir kimliği iddia etmelerine neden olmaktadır. Aynı maddecilik ve bilimcilik, mühendislik tasarımına merkezi katkı olarak ve “iş yapan” teknolojiyi yarattığını iddia etmelerine neden olmaktadır¹⁶. Bu çok güçlendirilmiş bir kimliktir. *Bir hayli lâfzî şekilde*, binalar güçlendirilmiştir: bize (kullanıcılara) şeyleri yapmayı sunmaktadır. Bu nedenle, her sektördeki mühendisler işlerinin görünür çıktlarıyla öne çıkarlar. Ve bu nedenle mühendislerin pratik ve bilimsel uzmanlıkları, özellikle diğerlerinden

bilimsel ve pratik uzmanlıklarının yokluğu ile ayrıldıklarında, onları daha güçlendirilmiş hissettirir.

Bilim ve teknoloji ile alakalı görünen kesinlik ve maddecilik, ayrıca, en azından tarihsel olarak, önemli toplumsal cinsiyet çağrışımı ile *sembolik olarak* güçlendirilebilir. Feminist akademisyenler göstermişlerdir ki, (Merchant, 1980; Easlea, 1981; Noble, 1991), doğa üzerindeki denetim ve hâkimiyeti ele geçirme, Bacon¹⁷ projesindeki ana fikirdir ve aynı zamanda bu projeden kadınları çıkarmak için merkezi sebeptir. Benzer şekilde,

Ruth Oldenzel (1999) mühendisliğin endüstriyel teknolojilerle (makinenler), bilimle ve meslekte uzmanlaşma sırasında ağır erkeksilikle kodlanan mühendisliğe yardımcı gerekli kol gücü arasında güçlü bağ olduğunu göstermiştir. Kısaca, hem bilimin hem de mühendisliğin ortaya çıkışı Bob Connell (1987, 1995)'ın *eril hegemonya* dediği kavramın yeni yorumlarının ortaya çıkmasıyla ilgilidir. “Doğanın ustalığı” hem mühendislikte (örneğin, Florman, 1976: 121–26) hem de daha geniş kültürde (örneğin, Caputi, 1988) teknolojinin güçlü bir timsalini oluşturur.

Literatürde, mühendislerin kurduğu teknolojilerde mühendislerin paylaşımlı gurur ve zevkinin, teknolojilerin gücü ile vekâleten kimliklenme, belki de hayatlarının diğer alanlarında güç eksikliği hissine binaen bir çeşit *sembolik karşılık*, olarak okunabilir olduğunu önermiştim (Faulkner, 2000a)¹⁸. Mühendisliğin erkeklere özellikle çekici gelmesini, bir dereceye kadar erkeklik performanslarının bir şey üzerine ustalık hissini “talep etmesi” (Edwards, 1996), ve ayrıca kişiler arası ilişkilerde “sorun yaşamalarının” muhtemelen açıklamak üzere önerilmiştir (Hacker, 1990: böl. 4). Tine Kleif ile beraber şunu bulduk ki, bu hipotezler bazı erkekler için doğrudur (Kleif ve Faulkner, 2003). Fakat karşılaştığım birçok kadın mühendis de ayrıca bilim ve matematikten hoşlanıyorlardı, “çünkü her zaman doğru bir cevap vardır” diyorlar ve “işleri kocaman yapmayı” seviyorlardı. Güç temasının, eril hegemonyanın yorumlarıyla tınlaşım halinde olması gerçeği kadın mühendisleri, inşa edilen teknolojilerin hissedilen gücünden erkeklerden daha fazla zevk almalarını engellememektedir. Bu toplumsal cinsiyet değişiminin önemli bir belirtisi olabilir.

Özetle; iş birliği içindeki uzmanlar arasındaki “sohbet” ihtiyacı, “gerçek” mühendislik olarak sayılan şeye karşıt olarak itki oluşturmaktadır. Diğer yandan, çapraşık tasarım sürecindeki tüm çalışanlar “orta yolda”, iş birliği sağlamak açısından öyle olmasa da, buluşabilmek zorundadırlar. Birbirlerinin uzmanlıklarında Collins ve Evans (2002)'ın *interaktif*

uzmanlık dedikleri şeyi, bazı durumlarda uzmanlıkları çakıştığında ve bu uzmanlık alanlarında anlamlı şekilde konuşabilmeleri için ortaya çıkarmalıdır. Diğer taraftan, mühendisler sadece mühendis olarak ortaya çıkarabildikleri “ana” bilimsel ve teknik uzmanlıklarını öne çıkararak tasarım sürecinde rollerini korumak üzere mesleki ilgi alanına sahiptirler. Burada rol oynayan diğer öznel dinamiklerin de olduğunu önermekteyim – inşa edilen teknolojilerin cari ve algılanan gücü ile ortaya konan apaçık kesinlikle kuvvetlice bağlıdır. Bu öznellikler tarihsel ve sembolik olarak mevcut erkeklikle sıkıca bağlantılı olduklarından erkeklerle artık sınırlandırılmazlar.

Sınırı Genişletme

Birçok mühendis, beraber çalıştıkları mimarlar (ve müşteriler) ile alakalı emeğin bulanık kısmıyla ilgilenmektedirler. Örneğin, John, büyük ofis geliştirme işinde müşteriler ve mimarlarla çalışılan oldukça entrikalı ortamda “karışmak” ya da “yer almak” istemiyordu. Toplantının amacı, şekil ve işlevin ihtilafı ihtiyaçlarını çözmektir: dinlenmelik alandaki taş döşemeleri temiz tutmak, aynı zamanda (zemini havalandırmak için) yeterli klima ve tamirat için erişim sağlamak. “Gerçekler” hakkında istekleri cevaplandırmaktan ibaret olan üstlendiği rol oldukça ediletti – ne kadar klima gerekli, piyasada ne tür havalandırmalar var, gibi. Toplantıdan sonra bana dedi ki, “Oldukça faydacı bakış açısıyla bakıyorum: sadece bize istediğini söyle ve onu tasarlayalım”. Bu faydacı tutum makine ve elektrik mühendisleri arasında oldukça genel olabilir, çünkü tasarladıkları bina hizmetleri hiç görünmezdir. Gözlemediğim inşaat mühendisleri, estetik şekille ilgilenen tartışmalara girmeye daha eğilimlidirler, çünkü tasarım seçenekleri sıklıkla inşaatın görünüşüne etki etmektedir. Disiplinler arası farkı gözetmeksizin, bazı mühendisler diğerlerinden daha etkili şekilde sınırı genişletmektedirler. Karen bunlardan bir tanesiydi. İşinin en çok hoşuna giden yanı, rollerin “peşinen öne sürülmesiydi” – yeni iş için teklif verme, önceki kapsamdaki tasarımları geliştirme ve proje yöneticiliği- bunların hepsi mühendislik ve mimarlık arasındaki ara yüzde daha etkin şekilde çalışmak zorunda olması anlamına geliyordu. İş “her şeyi boyutlandırmak kadar insanlar ve ilişkiler hakkında” olduğunu söylüyordu.

Aynı ruhla, inşaat mühendisliği ve kontrolü gibi diğer konular içinde mekanik bina hizmetlerini seçmişti, “çünkü bina hizmetlerinin yaptığı kadar diğerleri insanlarla ilgilenmiyorlardı !”. Bina hizmetleri mühendisliğine bu bakış açısında, binayı “çalışır” kılmakla son kullanıcı ile uğraşmakla

ilgili çok gerçek yaşam zorlukları da dâhil olmak üzere her zaman hareket doluydu. Sürdürülebilir ofis teklifinin hazırlanması sırasında, konu hakkında ufak bir konuşma yapmıştı:

Kontrol sistemi konusunda [müşterilerin] düşünceleri gerekir. Sürdürülebilirlik, insanları içeri koyduğunuzda biter! Binanın düzgün çalışmasını sağlamak için personeli eğitmeniz gerekir. Binayı yapar yapmaz bırakmamalıyız... Eğer elinizden hemen çıkarırsanız, binalar düzgün çalışmaz ve aşırı ısınır. Belki de otomatik yapmak zorundasınız [fakat] tam otomatik olursa da yine de şikâyet edeceklerdir. İnsanları içeriden hoşlanmalarını sağlamanız gerekir. Ve bina yönetimine ihtiyacınız vardır... Bir binaya endüstrinin yaklaştığı şekil saçmalık! Bu nedenle, tüm düşük enerjili binalar kötü şöhrete sahip. Örneğin, su ve enerji kullanımıyla alakalı dijital göstergeler koyarsınız- böylece insanlar da bilirler. Dikkati ve sahiplenmeyi artırır. Hepsi sürece dâhil olur ve insanların nasıl alıp sahip olduğunun farkına varır... Hepsi insanda bitiyor: binaları insanları kullacağı şekilde tasarlamak!

Eilidh bu sezişlere şakacı bir şekilde karşılık vererek alışverişte bulunuyor : “ Eğer insanlar için olmasaydı hayat ne kadar da mükemmel olurdu!” Ben bu mütalaayı, mühendisliğin teknisist yorumunda yapılmış ironik alay ve mühendisliğin “insan yönünü”ünü çözümlemek, “civata ve somunu” anlayışını çözümlmekten daha uğraştırıcı ve zor olduğunun kabulü olarak okuyorum.

Karen gibi, Eilidh de mühendislik-mimarlık sınırını genişletmektedir. Aynı toplantı sırasında, “pavilyon” tarzindeki mimari peyzaj (yani peyzaj ilkönce oluşturulacak sonra binalarla çoğaltılacak) üzerine fikir beyan etmişti: “Kulağa çok sanal geliyor, ticari olmayabilir”. Karen sözü aldı:

Çok zor ticari gelişme olduğu mesajı hepimize ulaşmış olmalı. İnsanlar sürdürülebilir binaların çok pahalı olduğunu varsayabilir, fakat gerçekte harcanan paranın çoğu makine ve elektrik mühendisliğine ve dış cepheye harcanıyor. Bu nedenle takım çalışmasına ihtiyacınız var.

Eilidh sonra Karen’a “civata-somun” sorusu gibi görünen sorusunu sorar “Mühendislikten n’aber?”:

Kesinlikle, bütünleşik ısı ve gücü kullanmalılar. Eğer klimanız yoksa ısı pompalarına ihtiyacınız yok. Aksi takdirde, binayı bunu önleyemediğiniz bir alana çevirirsiniz. Irmağı kullanmaya ya da ihtiyacınız olan yerde kaynak suyunu kullanmaya bakın, örneğin tuvalette.

Eilidh sonra mimara ve peyzaj mimarına döndü ve zafer kazanmış edasıyla “ konuyu bildiğimizi ve sanal, beceriksiz mühendis olmadığımızı göstermek için [müşteri] önünde bu tartışmayı yapmamız faydalı oldu!” . Eilidh sıklıkla somut/sanal (hard/soft) mühendis ikiliğini kullanmaktadır. Şu sözlerde açık bir değer hiyerarşisi bulunmaktadır: Somut (hard) ticari olarak etkili olmak ile mühendisliğin “cıvata-somunu” ile ve “iş bitirme kabiliyeti” ile ilgilidir; sanal (soft) “estetik” ile insanların tasarım bakış açısı ile ve belki de sürdürülebilirlikle ilgili idealizm ile ilgilidir. Bu “somut/sanal” ikiliğindeki sembolik cinsiyetçilik oldukça açıktır (bkz. Faulkner, 2000b). Burada vurgulamak istediğim şey, Eilidh’in *hem* “somut” *hem* “sanal” konularındaki önemi ve *hem* “somut” *hem* “sanal” uzmanlık kullanarak nasıl alan inşa ettiğinin ikrarıdır.

Eilidh ve Karen uzmanlığın heterojen karışımına sahip oldukları için gurur duymaktadırlar ve bunun için önemli bir örgütsel destek almaktadırlar: mühendislik ve mimarlık şirketleri hem Karen hem de Eilidh’i sürdürülebilir ofis teklifinde kilit unsurlar olarak görmektedir. Bununla birlikte, uzmanlıklarının çok heterojenliği ve sınırları genişleten rollerinin “gerçek” mühendis olarak üyeliklerini zayıflattığı konusunda ipuçları mevcuttur. Eilidh son zamanlarda, “çok soyut hissettiği ve her zaman boylerler hakkında konuşulan” üniversitenin makine mühendisliği bölümünde çalışmıştır. Şimdi tasarım şirketinde çalışmaktadır: “Burada araba tamircisi gibiyim !”. Ve toplantıdan ayrılırken, Eilidh ve Karen tokalaştılar ve Karenin stajyerliğinin artık bittiğini bildirdi.

Mühendisler Arasında Sorunlu Sınırlar

Mühendisler tarafından icra edilen çalışma kimliği gerilimler ve zıtlıklarla yoğrulmaktadır. Karen açıkça “cıvatalar, somutlar ve insanlar” tipi mühendisti. Çünkü mühendislik kimliğinin merkezine matematik, fen ve pratik teknolojiyi koyuyordu. Daha önce de belirtildiği üzere, matematiksel hesaplamalar, mühendislik eğitiminde vurgulandığı üzere, mühendislik pratiğinde çoğunlukla hep, bazen hiç bulunmaz. Bu konu hakkında çok şakacı taraf bulmaktadır. Karen, yazdığı bir rapora eliyle vurarak benimle birlikte güldü ve “ Görüyor musun? Bir şeyleri toplamışım burada” dedi. James, ona yaklaştığım ikinci günde, birden “ Beni ilk defa hesap yaparken görüyorsun” diye itiraf etti. Böyle şakaların, mühendisliğin teknisist yorumunun yetersizliği hakkında yapılmış gerçekçi bir ironiye, hatta arzuya sahip olduğunu hissetmekteyim, Gerçek işle ilgili anlaşmazlık içeren mühendisliğin bir görüntüsünü gayri ihtiyari tekrar üretmesine

hizmet etmektedir. “Teknisist” kimliğin kaybı hali hazırda kabul edilen bir ağıt havası yaratmaktadır.

Birçok soru önerilebilir: mühendisler işlerindeki gerçek heterojenliği ile eğitimlerinin teknisist odaklılığı arasındaki çelişki hakkında birey olarak mühendis ne düşünmektedir? (Örtük) teknik-toplumsal ölçekte ilintili olarak kendilerini nasıl konumlandırıyorlar? Ve “iş bitirme”, kariyerde ilerleme ve “gerçek” mühendis olarak edinilmiş üyeliği adına farklı konumlandırmaları nasıl ifade edilebilir? Karen ve Fraser’in durumları bu sorulara ilginç bakış açısı sağlamaktadır.

Karen

Karen’in stajyer derecesi, kariyerini bir mühendis olarak geriye götürmeyecektir. Mezun olduktan sonraki beşinci yılında şirkette büyük simgesel binanın, sürdürülebilirliğin birçok dalıyla birlikte mekanik bina hizmetleri tasarımından sorumluydu. Sonunda, bu iş için çok saygın olan ulusal bir ödül kazandı ve işe alınarak büyük bir terfi aldı. Açıktır ki, yeni işlerde üstüne düşen görevi yerine getirebilecek, tarz tasarımını yapabilecek ve yardımcı projeleri yürütebilecek duruma hazırdı. Böylece, mühendislik diplomasını resmen almış gözüküyordu. Böyle yaparak, daha fazla doğrudan rollere yoğunlaşabilme hakkına artık sahip olduğunu hissediyordu. Karen bu roller için kişiliğinin uygun olduğunu iddia ediyordu. “Sanatsal mimari artık benimle ortaya çıkacak” diyerek tasarıma hem nasıl yaklaştığını gösteriyordu (bütünleşik mühendislik ve mimarlık gereklilikleri), hem ayrıca “Kendimi nasıl ortaya koyduğumla yaratıcıyım, çünkü herşeyi çizebilirim” diye ekliyordu. Ayrıca insanlarla etkileşime girmeyi seviyor ve oldukça düzenliydi:

İnsanlarla bir arada bulunmam gerek, tanışmam gerek, konuşmam gerek. Ofiste, bilgisayar başında takılıp kalmak bana göre değil. İşin tam içinde olmak, işleri yoluna koymak ve işler yolunda gitsin gitmesin dışarıda takım olmak, müşterilerle olmak benim tercihim. Çok düzenli bir insanım ve planlama ile yönetme süreci tam bana göre

Diğerleri gibi, diğer yandan, şu konu hakkında karmaşık duygulara sahip:

Bazen haftalarca hiç mühendislik yapmadığımı hissediyorum. Şimdi proje yöneticisi/tasarım yöneticisi olan kişiyim... Ara sıra bazı hesaplamalar yapmamak için kendimi zor tutuyorum. Bu beni çok rahatsız ediyordu. “Bir şey üretememe” hissi böyle zamanlarda beni mutsuz ediyordu.

Karen, önde görülen rollerle, işin daha “mutfağında” bulunan detaylı tasarım işini, teknik/toplumsal ikiliği çağrıştıran tarzda birleştiriyordu. Öne çıkan rollerin daha az “gerçek” mühendisliğe sahip olduğunu düşünüyordu, çünkü belki de, şeyleri “üretme” maddeciliğinden çok daha uzaktı. İşinin daha dar teknik tarafı (ve belki de kimliği)-ndan uzaklaştığı için - az çok şaşırtıcı şekilde- bu konuda eğitilmişti ve mühendislik uzmanlığının bu yanına değer vermekte olduğundan biraz üzüntülüydü.

Detaylı tasarım işini arkasında bırakabilmeyi istediğinden, kendine özgü güçleri ve ilgilerinin farkına vardıkları işlerine yoğunlaşmalarına izin verilmesi gerektiği kanısındadır. Karen için ne yazık ki, bu fikir, henüz taşındığı bölgesel ofis yöneticisi Tom tarafından paylaşılmamaktadır. Tom, Karen hakkında bir hayli umutlu: “Çok zeki, yenilikçi, sempatik, bir mühendiste bulunması gereken tüm özellikleri barındırıyor”. Fakat rolü konusunda biraz kafası karıştıktı. Karen bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Katıldığımında Tom, “kaptan ve mürettebat” terimini kullandı, yani, hepimiz her şeyden biraz yapmak zorundayız, temel işlerden yönetim kademesine kadar... Sorun şu ki, artık gerçekten mürettebat olmak istemiyorum- yine orada görün, şunları yap. Bu rolü yerine yetirmek zorunda olmadığım bir noktaya kadar çok çalışarak geldim... Sanırım, bu bir sorun oldu... Konsep tasarımı yapmak, işleri halletmek ve olayı başarmaktan çok daha mutluyum, fakat sonraki birkaç yılını masa başında dosyalar arasında geçirdiğimi düşünmek beni korkutuyor... Kendimi tamamen geleceğin proje/tasarım yöneticisi olarak görüyorum ve bunu [şirkette] başarabilir miyim? Bilemiyorum.

Beş ay sonra, Karen erken gelen parlak kariyerini aldığı şirketten, proje yönetimini bırakarak, mühendisliğin olmadığını düşündüğü mekanik bina hizmetlerinde olmasına rağmen, ayrıldı. Karen’in hikâyesini trajedi olarak görmek hata olur. Karen için, bu belki de iyi bir kariyer hamlesiydi ve kabiliyeti yeni binalar tasarlamakla heba olmaması gerekiyordu. Hikâyesinin bize gösterdiği şey, diğer yandan, neyin “gerçek” mühendislik olarak sayılan şeyin göstergeleri, mühendisliğe *ait olan ve olmayan* kişiye bağlı olan malzemeye sahiptir- ve bu nedenle, işinde kalan ve ilerleyen kişiye bağlıdır. Bir bakıma, Karen’in açıkça gördüğü gibi, yerel ofisin özel iş modeline “uyan” biri değildi (kaptan ve mürettebatı). Aksine, daha önce çalıştığı büyük ofis farklı bir iş modelini uygulamaktaydı: çalışan mühendisler yönetsel rolleri içselleştirmeleri *beklenmekteydi* ve detaylı

tasarım neredeyse özellikle yeni mühendisler tarafından yapılmaktaydı. Bu bağlamda, Karen'in tercihleri sıradan olabilirdi. Buna ek olarak, Karen'in bölgesel ofise kırılğan üyeliği, birçoğu mühendisliğin "pratik", "civatasomun" yorumunu öne çıkaran çalışma arkadaşlarının kültür ve etiğine ayrıca bağlı olduğundan şüphe duymaktayım. Bir nedenle, Karen'in itiraf ettiği şaşırma anlarında, hiçbir zaman gaz borusunu "boyutlandırmadığını" şaşkınca itiraf ettiğinde aldığı tepki "*Bu kadar zamandır hiç gaz borusunu boyutlandırmadın mı?!*" olmuştu¹⁹. Bu nedenle, çok saygı duyulmasına rağmen, Karen'in bazı iş arkadaşları muhtemelen pratik ve işin mutfağında gelişen işleri küçümsemesinden etkilenmemişti²⁰.

Fraser

Fraser, ofiste kültür ve etik bakımından Karen'dan daha fazla uyum içindeydi. Karen gibi, mekanik mühendislik hizmetlerinde uzmanlaşmıştı ve 30'lu yaşların başındaydı. Yönetimsel ve öncülük gereken işlerde kabiliyetini göstermişti. Büyük ofis geliştirmek için elektriksel ve mekanik bina hizmetleri tasarımı projesini yürütmektedir. Bu demektir ki, düzineler yahut şirketin detaylı tasarım yapımı işleri ile bu projede yer alan çalışma ortaklarının karmaşık ağı arasında kritik bir role sahipti. Çok çetin bulunduğu "İnsan yönetimi" ve finansal kontrol gibi işlerde ilkti. Kendi boş zamanlarında, tasarım süreci için detaylı plan geliştirmişti- işleri ana başlıklara bölmek, her bir bölüm için gerekli birçok çizimleri tasarlamak ve iş milatlarını çıkarmak. Her ay için gerekli saatleri çıkardığı çizelgesinde, herkes için çıkardığı işler de mevcuttu. Esneklik alanlarını göstermek üzere işaretli ve seçilmiş teknik resimlerle birlikte bu iki belge birbirine bağlıydı. Tüm belge, yaklaşık 4 cm kalınlığındaydı. Fraser, tüm çalışana projenin bir kopyasını verdi, "böylece herkesin işi nerede başlıyor ve kişisel hedefleri neler herkes bilmekteydi". İki haftalık zaman diliminde, şirket içi ve dışı birçok zarif beşeri ilişkiye girdiğine de şahit olmuşum.

Fraser'in işinin heterojenliği, ona pek oturmuyordu, diğer yandan. Tasarım takımı saha toplantısından bir gün, toplantıyı yönetenin yüklenici yönetici rolü için derin bir küçümsemeyi ifade etmişti. "Her şeyi aklında tutma" kabiliyeti için adamdan ne kadar etkilendiğimi söylerken, Fraser'in ani ve acı dolu tepkisi "Ama *tüm* yapabildiği yönetmek!" oldu. Sonraki ifadesinde benzer bir içerik vardı : " [Yükleniciler] hiçbir zaman suçlanmazlar çünkü tüm yaptıkları kontrat imzalamak: [alt yükleniciler] işi yapar." Bu imada, *gerçek* işin tasarım ve inşaat olduğu yatıyor, yönetimin değil. Fraser için, mühendislik ve yönetimin arasında olurken, Karen için

arka plan ve ön plan arasında bir gerilim mevcuttur. Fakat her ikisinde de, yönetime girmek mühendislikten uzaklaşmak olarak deneyimlenmiştir. Fraser Karen'den bu duruma daha az üzölmüştü. Her geçen gün daha az mühendislik (yani tasarım) yaptığundan ve yöneticilik kadar saygınlık getirmeyeceğinden şikâyet ediyordu. Birçok vesileyle, kendiliğinden bir candan görüşle "Tasarımı yapan insanlar, yönetimi yüklenenler kadar önemlidir: her ikisi de temel ve her ikisi de aynı maaşı almalı!". Şirketler, yöneticilerini tasarımcılardan ücret ve kıdem bakımından daha fazla ödüllendirmeye eğilimlidirler, çünkü kıdemli yöneticilerin (Tom gibi) rapor verdiği gibi, iyi tasarımcılar olan mühendisleri bulmak, gerekli yönetsel yeteneklere sahip mühendisleri bulmaktan daha kolaydır²¹. Fakat ücret eşitsizliğinin "gerçek" mühendisliği tasarımlı ilgili olduğunu görenleri gücendirmesi anlamlıdır.

Bilim ve teknoloji, her ikisi birden, Karen gibi, Fraser'in de mühendislik kimliğinin parçasıdır. Bilimsel bağ , "gerçekler ve siyaset" olarak sıklıkla ikilediği bir şekilde kendini gösterilmiştir. Örneğin, yazdığı bir rapor hakkında bir müşteriye "Raporları gereksiz kelimeye boğmak istemem- gerçekleri göstermek dışında" demişti. Büyük ofis projesinde, binanın uygun dış görünümünü sağlayacak tarz mimarlarının istekleri ile kullanıcıların panjurların içinden görünen istekleri arasında bir çeşit siyasi çatışma meydana gelmişti. Cephe mühendisleri, müşterilerin isteklerine tam olarak karşılık vermeyen bir rapor hazırlamışlardı. Fraser sonra, cephe mühendislerini üzecek şekilde raporu tekrardan düzelitti. Açıklaması ise "Düzeltilmediğimi söylüyorlar, fakat siyasetten de anlamıyorlar". Fraser'in düzeltme kelimesini kullanması mühendisler arasında ortaktır: Faktisite²¹ 'yi çağrıştırmaktadır, meydan okunmayacak bir delil ya da bulgu. Diğer mühendisler gibi, Fraser de, rahatlığı tartışmasız kabul ediyor ve "bilinen" ya da meydan okunmayan ile bu özelliklere sahip olmayan arasında çok açık bir hattı korumaktadır.

Fraser, "cıvata-somun kişisi" olmak anlamında mühendislik kimliğinin "teknolojik" bir parçasını ifade etmektedir. Örneğin, ana hastane projesi ile ilgili teklif veren bir şirketten yüklenici ile yaptığı telefon konuşmasında Fraser " cıvata-somun gibi şeylerin tedarikinden sorumlu insanlarla konuşması gerektiğini" söylüyordu. Sonra, "ilgili herkesle bir gayri resmi toplantı... İstedğim de bu. Bir şey hakkında oturup konuşmaktan ziyade daha çok cıvata-somun kişisiyim. Günün sonunda her şey anahtar teslimi olmalı" diye öneride bulunmuştu. Bu teklifin hikâyesi, yönetim

ve tasarım arasında sorunlu sınırı göstermesi açısından ilginçtir. Şirketin farklı ofislerinden üç yönetici ile iki kıdemli mühendis, Fraser ve Roger, arasında PowerPoint sunumu hazırlamak ve teklif için strateji hazırlamak üzere beyin fırtınası yapmak üzere iki iç telekonferans yapılmıştı. Orada bulunan herkes, eğer tasarım “teslim edilecekse”, yönetim ve tasarımın *bütünleşmesi* gerektiğini kabul etmekteydi. Çünkü yönetim ve tasarım arasındaki ayrım, bu teklif için, belirsiz ve sınır terim olarak ortaya çıkan “teslimat” (Fraser’in yukarıdaki sözlerinde olduğu gibi) ile yürütülen ön tartışmalarla yürümektedir. Birleşik Krallıkta bulunan birçok ofisten girdi sağlanması gerektiğinden, hastane projesindeki yönetim uğraşları oldukça çoktur. Çünkü takım üyeleri bu konu hakkında doyurucu bilgiye sahip olmaları gerektiğini bilirken, “tasarım derinliğini” göstermeleri gerektiğine mütemadiyen belirtmektedirler- özellikle bu teklifte ikna etmek zorunda olduğu insanlar yükleniciler ise. Tom bunu şu şekilde ifade etmişti : “ Bir bakıma, tasarım ve teslim hakkında konuşacak, toplantıda derinlik arayacağız... Somunlar ve cıvatalardan konuşacaklar... Ördek çizimlerinizin [Fraser ve Roger’i işaret ederek] neye benzediğinden konuşacaklar... [Yüklenicilerle edindiğim] tecrübelerime göre bu tartışmaya olumlu cevap verecekler”. Sonra sunumun çok uzun olmaması ve böylece “mühendislikten konuşabilmek!” için oldukça uzun zaman kalması gerektiği hakkında uyarmıştı.

Diğer kıdemli mühendis, Roger, proje yönetici konusunda oldukça tecrübeliydi, fakat Fraser gibi, o da “cıvata ve somun” mühendisliği kimliğine sahipti- belki de inşaat temelinden geldiği için. Şu ana dek büyük bir hastanenin mekanik ve elektrik tasarımını yürütmüştü ve teklifin bu tarafını yürütmesi istenmişti. Karen’den farklı olarak, Roger rolünün tadını çıkaramıyordu. Şöyle demişti “İyi tasarımcılar ön planda olmak zorunda değil. İş için gerekli adam olmak zorunda değilim. Yabancılar yanında pek rahat edemiyorum. Benim kendime güvenim teknik kabiliyetimden geliyor.” . Sağlık müdürü şu şekilde öneride bulunmuştu : “ Göre giren saçmalıkları teslimatını yapan, Roger’in yanında teklif müdürü olarak, proje yöneticisi olabilirdim”. Tom şu şekilde karşılık vermişti “Roger’ın keskin aletisin sen.”. Bu sözleri tekrar okuduğumda, sağlık müdürünün rolüne “saçmalık” ve “kesin alet” göndermeleri, Roger’in tasarım gücünün önemi ve daha ön plana çıkan rolleri, *kendi tarafına çekmek üzere* vurgulamadığını hissetmekteyim. Bir dereceye kadar, yöneticiler ve kıdemli mühendisler arasındaki ilişki, mühendisler ve mimarlar arasındaki ilişkiye benzemektedir. Her ikisi bir birleriyle

verimli şekilde çalışmalılar, fakat karşılıklı güçlerini kaybetmemeliler-yöneticiler “ön plan saçmalıklarını”, iş deneyimlerini ve anlaşma ağını ve kıdemli mühendisler, tasarım projesinin gündelik “tecrübe”, kontrol ve bilgilerini. Buna göre, işin içindeki yöneticiler yüklenicilerle özel detaylar hakkında “mühendisçe” konuşmayı zor bulabilirler; teklifin geri planında “cıvata-somun” insanları olarak kıdemli iki mühendise ihtiyaç duyarlar. Fakat eğer şirket nihai hastane tasarımını teslim edecekler ise, gerçekte ne iseler Fraser ve Roger’a gereksinim duymuştu: “cıvata-somun ve insan” insanlarına!

Burada mühendislik içinde akışkan sınırları gördük. Aralarında sıklıkla ayırım yapılmasına rağmen pratikte, yönetim ve tasarım mühendislikte tamamen birbiri içine geçmiştir. Roger ve Fraser’in altındaki çalışanlarla (ki bunlar “cıvata-somun” insanları olarak sayılabilirler) arasındaki ilişki hakkında benzer bir hikâye anlatılabilir. Her iki durumda da, mühendisler kendilerini, onlardan *kıdemli iş arkadaşlarından daha teknik* olarak tarif etmektedirler. Yöneticiler ve kıdemli mühendislerin her ikisi de yöneticidir, her ne kadar bazı yönlerden farklı yönetimi icra etseler de. Ve yöneticiler ve kıdemli mühendislerin her ikisi, yönetim rollerinde “ana” mühendislik uzmanlıklarını kullanarak “mühendislik” yapmaktadırlar. Örneğin, Tom rutin bir şekilde altında çalışanların tasarımlarını gözden geçirmekte ve mimarlar ve müşterilere çalışmalarını sunmaktadır. Bu şekilde, mühendis yöneticiler Collins ve Evans’in *atıf uzmanlık* dedikleri şeye sahip olurlar²³. Böylece, tasarım ve yönetim arasındaki ayırım bir derecedir ve çeşit oluşturmaz.

“Gerçek” Mühendislikteki Toplumsal Cinsiyet Sorunu

Karen ve Fraser’in paylaşılan alanda ve yaşlarında ortak birçok yönü vardır. Her ikisi de, akranları ve kendinden farklı yöneticilere göre, kıdemlidir; her ikisi de çalışandır ve bir dereceye kadar “gerçek” mühendisliğin kaybindan üzüntü duymaktadırlar. Aralarındaki en önemli fark, Fraser bazı detaylı “cıvata-somun” işlere sıkıca sarılmaya çalışıp mühendisliğin merkezinde bunun olduğunu güçlü bir şekilde hissederken, Karen detaylı cıvata-somun tasarımından kaçmakta ve mühendislik kimliğinde ön plana oturtmamaktadır. Sonuç olarak, Karen zevk duyacağı mühendislik işlerini yapmaya devam etmek üzere şirketten ayrılmak zorunda kalırken, Fraser kıdem kazanmak üzere şirkette kalmayı tercih etmiştir.

İkisi arasındaki farkı ortaya koymak için, Karen’in tipik kadın mühendis, Fraser’in tipik erkek mühendis olduğunu ima etmek *istemiyorum*:

adlarını değiştirebilirdim, çünkü arka rolleri üstlenmekten kaçınmaktan mutlu olan birçok erkek mühendis ve bu rolleri tercih eden birçok kadın mühendis vardır. Bireysel toplumsal cinsiyet kimlikleri ile buna karşılık gelen mühendislik rolleri ile ilişkilendirmiyorum da: bunu söylemek için onları daha iyi tanımam gerek. Daha doğrusu, Karen ve Fraser'in durumları *toplumsal cinsiyet sembollerinin* (toplumsal eterde) *mühendislik kimliklerini* (mesleki alanın yanında) *eş ürettiklerini*, bu makalenin başında oturtulan çerçeveye binaen, gösterdiğine inanıyorum.

Açıkçası, “civata ve somun” kimliği teknoloji ile birlikte kol gücünden belirtecini almaktadır- gerçekte Birleşik Krallıkta hiç biri kadın değildir. Bu mühendislik kimliği bu nedenle işçi sınıfı ile fiziksel ustalık içeren “kasa dayanan erkeklik” aynı frekanstadır. Fraser ve iş arkadaşlarının birlikte gösteri yaptıkları “civata ve somun” kimliklerinin mavi yakalılar kurumları, mühendislerin sınıf yapısı genellikle diğer ülkelere nazaran daha karmaşık olduğu (Whalley, 1986) ve erkek mühendislerin önemli bir çoğunluğunun stajla profesyonel mühendis oldukları Birleşik Krallık'ta mühendisler için bir gösteriden daha fazladır. Buna ek olarak, mavi yakalılar kurumları, tasarım mühendisliği şirketlerinden daha çok işçi sınıfı içeriği ve kültürüne sahip inşaat yüklenicilerine verilen teklif nazarında oldukça sorun oluşturur. Çünkü mavi yakalı geçmişi olan çok az mühendisi olan ülkelerde bile, “civata- somun” kimliğini öne çıkarmak erkek mühendisler için ortak olduğu gözlenmektedir. ABD'deki geniş mühendis araştırmalarında, Judith McIlwee ve Gregg Robinson (1992; ayrıca Robinson ve McIlwee, 1991) erkek mühendislerin “kol gücüne dayalı yeteneğin ritüel olarak gösterimi” ne dayandığı, *hatta işin doğası bu yeteneği gerekemediğinde* bile bunu sürdürdüklerini bulmuşlardır. Kadın mühendisler genellikle bu “mühendislik kültürüne”, dillendirmeleri ve sonuçta kariyerlerini kaybedebilmelerine rağmen, katılmazlar.

Böylece, mühendislik aletleriyle erkeklerin geleneksel birliği, olarak profesyonel mühendisliği eril olarak damgalar ve “civata-somun” kimliğini “erkekçe” hissettirir. Cinsiyet farkını ortadan kaldırdığımızda, bu durum gerçeği yansıtmamaktadır. Araba motorunu “tamir etme” vb. erkekler için tipik mühendislik rotası olmuştur (örneğin, Mellström, 1995). Erkeklerin büyüyen önemli bir çoğunluğunun, tamirci geçmişine sahip olmayanlardan gelmesine ve bazı kadınlar el işini tercih etmesine rağmen, hala kadın mühendisler erkeklerden oldukça fazla şekilde teknoloji ile ilgili kas gücüyle toplumsallaşmaktadır. Birçok kadın mühendisin test ettiği gibi, kendine güvenlerini ve aidiyet duygusunu özellikle mühendislik derecesini yeni aldıklarında ciddi şekilde zedelemektedir (Faulkner, 2005).

(“Pratik” terimi bana bu bağlamda bir hayli toplumsal cinsiyet kısılcacında gibi geldi. Karen’in da dâhil olduğu tanıştığım birçok kadın mühendis, bana kendiliğinden “pratik olmadıklarını” söylemişlerdi-bununla kastettikleri şey mühendisliğin “kol gücü” tarafıyla güçlü bir bağ ve ilgilerinin olmadığıydı. Bu özellik çoğunlukla, diğer iş arkadaşlarından ayırt edilmelerine neden olmaktadır. Aynı zamanda, kadın ve erkek mühendislerin hepsi hiyerarşinin her kademesinde rutin olarak “pratik” mühendislik kimliğini öncüllemekte ve sahiplenmektedirler. Bu bağlamda pratik, mühendisler çözüme ulaştıklarında “iş halletme” demektir.)

“Kas gücü” teması, birçok alanda mühendislik kimliklerinin bundan daha karmaşık olmasının yanında tamamıyla önemlidir. Başlangıç olarak, kadın ve erkek mühendislerin her ikisi teknisist mühendis kimliklerini öncüllemektedir ve bilim, erkeklerden farklı olarak kadınlar için bu kimliklerin önemli bir belirteci olmaktadır. Birçok kadın mühendisin, mühendislik kimliklerinden “cıvata-somun”dan daha fazla bilimi öncüllediklerini duyumsuyorum. Pek fazla şaşırtıcı olmasa gerek. Bilimi çevreleyen toplumsal cinsiyet normları, “cıvata-somun” teknolojisini çevreleyen zamanlardan daha az güçlüdür. Açıktır ki, kadın teknik mühendisten daha fazla kadın bilim insanı bulunmaktadır. Çünkü defalarca gördüğümüz üzere, tüm mühendisler arasında çalışan şeyleri tasarlamaya dayalı maddeciliğe güçlü bir vurgu bulunmaktadır. Bu pratik maddecilik bu nedenle teknisist mühendislik yorumları olan hem “cıvata-somun” ve hem de “fizik yasaları”nın birleştirici temasıdır ve böylece ilkinin ağır eril kodlamasını çapraz kesmektedir.

Toplumsal cinsiyet karmaşıklığının diğer bir kaynağı, bu bölümü açtığım “gerçek” mühendisliğin iki yorumudur ve erilliğin hâkim iki çeşidiyle ilgilidir. Teknisist mühendislik kimliği, belirtecini bilim ve teknolojiden alırken, heterojen kimlik belirtecini, müşterek otorite ve iş yaşamından alır²⁴. Çok azı kadın olan kıdemli yönetici veya girişimci üzerine bu yaklaşım modellenmiştir. Kıdemli yöneticilik, mühendislik gibi, maddesel olarak güçlü bir roldür, fakat burada kullanılan güç, fiziksel güçten ziyade finansal ve örgütsel tabanlıdır. Yönetime giren bir erkek mühendis, mühendis arkadaşlarının gözünde “cıvata somun” mühendisi olarak güvenilirliğini kaybeder, hatta mavi yakalı birlikten çıkar, fakat *erkek olarak* güvenilirliğini kaybetmez. Bir fark aranacaksa, bu yolla Michael Kimmel (1994)’in *pazar yeri erkekliği* dediği şeyi kazanır, çünkü yöneticiler tarafından kullanılan otorite ve işten kazanıla para erkeklerin kazanımları olarak hanelerine yazılır (Connell, 1987, 1995).

O zaman neden Fraser teknisist mühendis kimliğini, işi çok heterojen olmasına rağmen taşıyor? Neden büyüyen yönetsel rolü ile daha uyumlu olan bir kimliği benimsemekte çekingen davranıyor? Bu diğer erkek mühendislerde gördüğüm bir şey. Üzerinde çalıştığım petrol sahasında çalışan birçok mühendis (sıklıkla heyecanlı olmalarının yanında) yönetsel rollerdeki “yaka ve kravat” adamları hakkında çekinceleri vardı. Bunlardan iki tanesi bağımsız olarak bana, yönetim için yönlendirilmiş, uzmanlıktan genelleşmiş [generalists] olmaları üzere uzaklaşan mühendis kariyer modelinden nefret ettiklerinden bahsettiler. Fraser gibi, bunlar da cinsiyet rolleri teknoloji ile bağlantılı olan erkeklerdi. Eğer hırslarını daha dar teknik rollerde kalarak karşılarılarsa, yönetime girmeden ortaya çıkarmaları oldukça muhtemeldir. Fakat hırslı olmanın yanında, bu erkeklerin üçü, çalıştıkları işin “para gücü” nün heyecanı (başkası adına haz duyma hissi) duyarlar ve yönetimi onlara yaklaştıran şeyin ta kendisi olmaktadır. Böylece, yönetimin çekiciliği ve ödülleri ile “gerçek” mühendislik olarak gördükleri şeyi ile buna eşlik eden özgül erilliği arkalarında bırakma gönülsüzlüğü arasında parçalanırlar.

Tabii ki, böyle bir kararsızlık sadece mühendislik mesleğine özgü değildir. Birçok meslekteki insanlar (hiç değilse çoğu) eğer kariyerlerinde ilerlemek istiyorlarsa yönetsel rollere ilerlemek ve başlangıçtaki uzmanlık yeteneklerinden uzaklaşmak zorundadırlar. Uzmanndan yönetsel rollere geçtiklerinde, kadınların ve erkeklerin, uzmanlık gereken işler ve/veya buna eklenen bir kimliği, hakkında kayıp hissini tecrübe etmeleri daha az muhtemel olduğuna dair a priori neden yoktur- *şayet* uzmanlıkları ile toplumsal cinsiyet kimlikleri bir şekilde bağlanmış değilse. Açıkça söylemek gerekirse, Fraser ve diğerlerinin durumuna bu uygulanmıştır. Fakat daha fazla cinsiyet dinamiği burada işin içinde olabilir- yani, yönetimi çevreleyen cinsiyet sembolizminin kendisinin kararsız olması. Hatırlarsanız, Fraser’in hissiyatı yönetimin “gerçek” iş olmadığı ve “sadece” yöneten insanlardan kaçışı yönündeydi. Bu duyguya sinmiş iki adet ikiliğin bulunduğu inaniyorum: somut/sanal [hard/soft] ve teknik/toplumsal. Şunu belirtmek gerekir ki yönetim için gerekli yetenekler mühendisler tarafından evrensel olarak mühendislik için gerekli “somut” yeteneklerin aksine, “soyut” yetenekler- ya da “light” olarak atıfta bulunmaktadır. Beşeri yeteneklerle burada ciddi bir bağ bulunmaktadır. Fakat yönetim ayrıca “somut” ticari gerçekliğin de arenasıdır- Eilidh’in sözlerinin bize anımsattığı gibi sert, ağır vs. olarak sayılmaktadır. Somut/soyut ikiliğin cinsiyetçi çağrışımından burada kaçmak güçtür. Yönetim ve

iş rollerine geçiş muhtemelen erkek mühendisler için daha çok “ cinsiyetçi muteber” şeklinde hissedilmesi ve duyumsanması, *bir dereceye kadar* bu vazifelerin diğerlerine göre daha fazla itibar taşınması ve/veya ticaretle, işin yürütülmesinin kar ve zarar yönü ile ilgilenmesidir. Yönetim ve iş rollerine geçiş muhtemelen kadın mühendisler için daha çok “ cinsiyetçi muteber” şeklinde hissedilmesi ve duyumsanması, *bir dereceye kadar* bu rollerin takım yönetimi ve müşteri ilişkileri gibi beşeri yeteneklere sıkıca bağlı olmasıdır.

Geleneksel teknik/toplumsal ikiliğinin cinsiyetçiliği, yönetsel rolleri yerine getiren ya da maruz kalan erkek mühendisler için, “teknik olan” ve “toplumsal olan”nın olabildiğince karşılıklı birbirini dışlayan olarak kabul edildiğinden gerilim yaratmaktadır. Yani, “teknik olanı” (erkeklik) ile özdeşleşme, “toplumsal olan” (kadınsallık) ile araya mesafe koymak, ya da, Fraser’in yönetimle ilişkisinde olduğu gibi, önemini küçümsemek demektir. Ayrıca, yönetim gibi rolleri *sadece* toplumsal olarak algılanması demektir, teknik değil. Bu algıyla, kadın ve erkek mühendisler arasında, gözlemlediğim mühendis yöneticilerin tümü “teknik” uzmanlıklarını her şeye rağmen hala kullanmalarına sıklıkla tanık olmuştum - sosyolog olarak işlerini yapamazdım! Bununla birlikte, cinsiyet ve mühendislik kimliği teknoloji ile bağlantılı bir erkek için, yönetime geçiş potansiyel olarak cinsiyet ve mühendislik kimliğini zayıflatmaktadır.

Teknik/toplumsal ikilik ayrıca kadın mühendisler için gerilim yaratmaktadır. Bir yandan, dar teknik rollerden geçiş bir erkekten ziyade daha fazla “cinsiyetçi muteber” olarak görülmesi ve hissedilmesi muhtemel olması demektir. Diğer yandan, mühendisliğin daha dar teknik yönlerinden kaçan kadınlar aynı hamleyi yapan erkeklerden “gerçek” mühendis olarak üyeliklerini kaybetmede daha fazla risk içindedirler. İki yaşça büyük kadın mühendis bu konu hakkında bana şöyle bir yorum yapmıştı: yönetici olan kadın mühendislerin kendilerine mühendis olarak adlandırmalarının ihtimali, aynı hamleyi yapan erkeklerden daha fazla olduğunu belirtmişti. Bu konu kadın mühendisler arasında teknisist kimliği güçlendirmeye önemli ölçüde yardım edebilir. Her şeyden öte, “teknolojiye aşık” kadınlara mühendislik hoş gelmektedir ve tüm kadın mühendisler zoraki şekilde mühendis olmak (ve öyle görünmek) için büyük yatırım yapmaktadır. Bu bağlamda, birçok kadın mühendisin “teknik” tarafta (orada bırakılan diğerlerinden oldukça ayrı şekilde) kalmayı *seçmelerini* ortaya çıkarmak belki de şartıcı değildir.

Eğer kadın ve erkek mühendislerin düştüğü yönetsel iş çeşitlerine bakarsak, Mike Savage'in "kadının uzmanlığı ve erkeğin itibarı" (1992) dediği şekilde, bu iki adet ikiliğin (teknik/toplumsal ve mühendislik/yönetim) cinsiyetçilik etkileşiminin kanıtını görürüz. Mühendislik diğer mesleklerden, kadınların orantısız şekilde özel uzmanlık talep eden yönetsel destek rollerinde (örneğin IT sistemlerinden sorumlu) çalışırken, erkeklerin yüksek seviye yönetim ve örgütsel kaynakların denetimi ile ilgili olarak orantısız şekilde güç ve otorite konumlarını işgal etmesi bakımından ayrıldığı görülür²⁵. Kadınlar ayrıca, daha güçlü yönetsel mevkilerde ilerleme bakımından son nokta olabilecek proje ya da takım yönetimi gibi düşük seviye yönetsel işlerde kalırlar: mühendislik yönetiminde diğer yerlerde olduğu gibi bir cam tavan (kariyerde ilerlemeye konulan görünmez engel) vardır (Evetts, 1996, 1998). Şunu da belirtmemiz gerekir ki, mesleki kimlikler insanların sonlandırdığı işlere yol göstermesi zorunlu değildir. Bu nedenle, kadın mühendisler orantısız olarak "gerçek" mühendis olarak üyeliklerinde herhangi bir kırılma bir yana yönetsel rollerden ziyade, uzman mühendislikte istihdam edilmektedirler. Ve erkek mühendisler, bazıları teknisyen mühendislik kimliğini kaybettiği için gönülsüzlüğü bir yana, orantısız olarak yönetsel rolleri yerine getirmektedirler.

Toplarsak, kadın mühendisler açıkça cinsiyet ve mühendislik kimliklerinin yeni eş yapılarını inşa etmelerine rağmen, cinsiyet itibarı konusu, erkek egemen meslekte kadınlar için hiçbir zaman yürürlükten kalkmaz. Tüm bunların sonucunda, her ikisi de tasarımdan yönetime geçerken, Fraser'in "gerçek" mühendis olarak üyeliği daha katı, Karen'in daha kırılma kalması muhtemeldir. Ve Karen'in yönetime geçişi, üzücü şekilde hali hazırdaki iş değişikliği durumunda olduğu gibi, bu yöndeki apaçık güvenine rağmen, mühendislikten kayış olarak görülmesi muhtemeldir. Bu önemli bakış açısında, Fraser ve Karen ve toplumsal cinsiyetin "tipik üyeleri" olarak *görebiliriz*.

SONUÇ

Şimdi başlangıçtaki sorunuza dönebiliriz- mühendislik kimliklerine "toplumsal cinsiyeti" yedirmek. Ana soru şudur: *Neden mühendisler teknisyen mühendislik kimliğini, cari işlerinin yaşayan heterojenliğine rağmen oldukça sık bir şekilde öne çıkarmaktadırlar?* Gördüğümüz gibi, karmaşık tasarım sürecinde mühendislerin yaptığı eşsiz mesleki katkılar, mühendislik eğitiminden edindikleri ilk ilkeler ve analitik problem çözmede "ana" uzmanlıktır. Bunlar mesleki faktörlerdir, fakat ayrıca burada cari olan iki kritik toplumsal cinsiyet faktörü de bulunmaktadır.

İlki, teknisist mühendislik kimlikleri, en az iki önemli yolla mevcut erilliklerle birleştiklerinden kısmen güçlüdür: kasa dayalı “cıvata-somun” işinin hissini (bunu kendi başlarına çok nadir yapmalarına rağmen) harekete geçirmektedirler ve mühendisleri güçlü hissettirmektedir (“çalışan binalar” yapmaktadırlar). Bu nedenle, birçok erkek mühendis teknisist mühendislik kimliğini sahiplenir, çünkü rahat oldukları erilliğin yorumları ile uyumlu hissettirir. Birçok kadın mühendis inşa ettikleri ya da kullandıkları teknolojinin maddi gücü ile özdeşleşip keyfini çıkarırken, çoğunluk bununla birlikte, kas gücüne dayalı mühendislikten ziyade mühendisliğin bilimsel tabanı ile kolayca özdeşleşir. Bu kadınlar, gerçekte, önemli ölçüde kadın mühendis olarak yeni cinsiyet kimliği yaratırken, erkek iş arkadaşları eş cinsiyet işçiliğini yapmazlar.

İkinci olarak, eğer biz mühendis kimliklerinin teknisist gücünü (ve bu kapsamda, mühendisliğin devamlı erkek egemenliğini) anlamak istiyorsak, geleneksel teknik/toplumsal ikiliğinin cinsiyetçiliği göz ardı edilemez. Geleneksel teknik/toplumsal ikiliğin cinsiyetçiliği erkekler için mühendisliğin “cıvata-somun”u ile daha kolay özdeşleşir ve beşeri yetenekleri kadınlar için “soyut” olarak sayar. “Teknik” ve “toplumsal” olanın birbirini karşılıklı dışlayan olarak görme eğilimi, kapsayıcı heterojen mühendislik kimliğine bazı erkeklerin direncini kuvvetlendirmektedir. “Cıvata-somun” insanı olarak sunulduğu her durum, sembolik olarak bir erkek için, kültürümüzde bir kadından ziyade daha çok “cinsiyetçi muteber”dir; “cıvata-somun”dan uzaklaşmak ise bir erkekten ziyade bir kadın için daha “cinsiyetçi muteberdir”. Az çok kabul edilebilir olan ise, kadının “gerçek” mühendis olarak üyeliği erkek iş arkadaşlarından sıklıkla daha kırılımandır. Teknisist kimliğin ortadan kalkması ile her ne kadar, mühendisler, “toplumsal” olanın ne kadar kimliklerinin bir parçası, mühendis ve “gerçek” mühendislik olarak sayılan şeyin bir parçası olarak kabul edilmesiyle alakalı karşıt itkileri rutin bir şekilde tecrübe ederler. İkinci anahtar soru ise şudur: *Neden “gerçek” mühendisliğin iki yorumunu çevreleyen gerilimler, görüldüğü kadar inatçıdır ve burada yatan sorun nedir?*

Tekraren, mesleki ve örgütsel bakımdan işleyen toplumsal cinsiyet dinamikleri vardır. Mesleki ve örgütsel olarak, mühendislerin matematik, fen ve teknolojiadaki “ana” uzmanlığı ihtiyacı ve karmaşık tasarım sürecindeki aktörler ve diğer uzmanlarla işbirliği içinde olabilme ve iletişim kurabilmek için ayrıca arasında duyulan ihtiyaca binaen gerilim vardır. Benzer şekilde, daha fazla tasarım yapan mühendisler ile daha

fazla yönetim işi yapan mühendisler arasındaki karşılıklı bağımlı fakat kısmen örtüşen ilişkiler mevcuttur. Teknisist ve heterojen mühendislik kimlikleri arasındaki işleyen toplumsal cinsiyet gerilimleri erkek ve kadın mühendisler için farklıdır. Erkek mühendisler için, gerilimler bu iki mühendislik kimliklerine ışık tutan erilliğin iki yorumu *tamamen farklı* olması gerçeğinden neşet edebilir: biri teknoloji ile ilgilidir, diğeri iş yaşamı ile ilgili. Bir bakıma her ikisi hegemonik erillik olmasına rağmen- bu nedenle erkekler için yüksek derecede “cinsiyetçi muteber”- Fraser’in hikâyesinin gösterdiği gibi, her erkek için geçerli olmak zorunda değildir. Kadın mühendisler için gerilimler, kadın mühendisin oldukça “cinsiyetçi itibar edilmeyen”den kaynaklanabilir, yani kadın mühendisler sadece “gerçek mühendis” olmayıp, ayrıca “gerçek kadın” olduklarını kanıtlamak üzere sürekli mücadele vermektedirler²⁶. Bu bağlamda, dar teknik rollerden uzaklaşma “aşağı tükürsen sakal yukarı tükürsen bıyık” durumudur.

ÖZET

Bu çalışmanın merkezi sonucu şudur: *meslek olarak mühendislik, mühendisliğin heterojen anlayışını ve heterojen mühendislik kimliklerini öncülleme ve öne çıkarmanın yollarını bulmalıdır*. Bu sonuçla ilgili iki adet oldukça güçlü neden bulunmaktadır.

İlk olarak, mühendisliğin ne olduğu ile ilgilidir! Mühendisliğin her bakış açısı heterojendir; hatta görünürde en çok teknik roller bile ayrılmaz şekilde içine sinmiş olan toplumsal bileşenlere sahiptir. Dahası, *iyi* mühendislik (etkili olan mühendislikte olduğu gibi) *aşkın* geleneksel dikotomi olacak şekilde bu bileşenlerin bileşimini talep etmektedir. Kanıtlar ise, Eilidh’in “somut” ve “soyut” bileşenleri sürdürülebilir bina tasarımında birleştirme görüşü; hastane teklif takımının, eğer hastane “teslim edilecekse”, yönetim ve tasarımını birleştirme ihtiyacı anlayışı ve “iyi” (etkili) yönetimin “somut” ve “soyut” yeteneklerin birleşimini gerektirmesi gibi genel kanı. Kesin ve köklü uğraşılan tüm mühendislik faaliyetinin, gerektirdiği için, *hem* teknik *hem de* toplumsal olmasını içermesidir. Genelde mühendisler “mühendislik rollerini” *sadece* teknik ve “yönetimsel” rollerin *sadece* toplumsal olduğunu hükmettiğinden, bazı mühendislerin duyunca hoşlanmayacağı cinsten bir haberdir bu.

İkinci olarak, mühendisliğin daha çok heterojen görüntülerini öncüllemek ve öne çıkarmak mesleği sadece daha çok kapsayıcı kılabilir. Bir yelpazede değişen (diğ er şeyler arasında) göreceli olarak teknik ve toplumsal bileşenlerin ağırlığı bulunan mühendislik rollerinin çok çeşitliliğini içinde

barındırır. Bu “geniş mezhep” içinde bireyler kendilerine özgü yetenekler ve kişiliklerine uyan rollere ağırlık vermeye eğilimlidirler. Gördüğümüz gibi, bazıları “ön plandaki” rollerle daha rahat, diğerleri ise “mutfakta” daha rahattır; bazıları yükelenici ve tedarikçilerle etkileşim içinde olurken daha rahat, diğerleri ise mimarlar ve müşterilerle etkileşim kurmakta daha rahattır. Eğer meslek kendisi için bu geniş ilgi ve eğilimleri kapsayacak şekilde bir kimliği desteklemiyorsa, bazı çok değerli kabiliyeti çekmeyi başaramayacaktır. Ve eğer meslek, kendilerini gerçekten ait olduğu teknik/toplumsal yelpazede bir alandan sadece insanlardan oluşan “mono-kültür” olarak kalırsa, Karen’in öyküsünün gösterdiği gibi çok değerli yetenekleri kaybedecektir.

Böylece, mühendisliğin teşvik edici heterojen görüntüleri mühendis olarak yetişen çok farklı insan grubundan bir alan yaratacaktır. Böyle bir hamle, toplumsal cinsiyeti içerir, fakat “toplumsal” olanı kadınsı, “teknik” olanı erkeksi olarak *cinsiyetçilikle* uğraşmak zorunda bırakacaktır- ve bu nedenle toplumsal cinsiyetin yeni “eş-yapıları” ve mühendisliği eş zamanlı üretecektir. Amerikan fen alanından gelen tarihçi Evelyn Fox Keller’in yıllar önce söylediği gibi (1986), “ikiyi geçecek şekilde saymayı” öğrenmemiz gerekmektedir. İkiyi geçecek şekilde saymak mühendisliğe kabiliyetli daha fazla kadını bir araya getirmek değil (kaldı ki bu kendi başına kötü bir şey değildir); kadınları ve erkekleri lüzumu üzerine farklı şekilde (tekrar)üreten aşırı ikiliklerle ve lüzumu üzerine teknik ve toplumsal olan mühendislikle uğraşmaktır. İnşaat tasarımı mühendisliği etnografi çalışmam göstermiştir ki, stereotipik erkeksi ve kadınsı güçlerin çeşitli karışımını gerektirecek şekilde, *heterojen mühendislik, heterojen toplumsal cinsiyeti gerektirmektedir.*

İkiyi geçecek şekilde saymanın ihtiyacı, fen ve teknoloji çalışmaları okuyucularına analitik olarak açıktır, fakat anti-özcü mesaj, mühendislikteki kadınların temsilini geliştirmeye çalışan pratisyen ve aktivistler için çetin bir alan oluşturmaktadır. Birçok “kadınlar mühendis olmaya” kampanyaları, mühendisliğin teknik içeriğini küçümseyip toplumsal içeriğini yücelterek teknik/toplumsal ikiliğin geleneksel cinsiyetçiliğini sürdürmektedir ²⁷. Norveçli akademisyenlerin tartıştığı gibi, kadınların bu tabanda yanında olmak kadınlar ve beşeri yetenekler, erkekler ve teknoloji arasındaki klişe denklemlerikoromaktadır (Rasmussen, 1997; Lagesen, 2007). Mühendisliğin teknik içeriğini küçümsemeye, böyle kampanyalar mühendislik hakkında yanlış izlenim vererek ciddi şekilde hedef saptırmaktadır. Dahası, kendi

çalışmam ve diğer akademisyenlerin çalışmaları (Webster, 2005; Lagesen, 2007) ortaya çıkarmıştır ki mühendislikten zevk alan kadınlar teknik ve bilimsel yönlerden *hoşlanmaktadırlar*. Ama çok az istihdam kampanyası bundan söz etmektedir. Son olarak, mühendislerin ve mühendisliğin teşvik edici görüntüleri, *hem* teknik *hem* toplumsal olarak, kadın mühendislerin kariyerlerinden kalmaları ve ilerlemeleri, ayrıca işe alınmalarında bir etkiye sahip olmalıdır. Kadın mühendisler (erkekler dahi) gerçek mühendis olarak sayılmadığında, hem aidiyet duygusunu kaybettiklerinde hem de bu şekilde ait olduklarını iş arkadaşları tarafından görülmediklerinde, mühendisler-ve bu emekten yararlanan hepimiz, kaybedenlerden olmuşuzdur.

SUMMARY

The central conclusion of this study is that *engineering as a profession must find ways to foreground and celebrate heterogeneous understandings of engineering and heterogeneous engineering identities*. There are two really strong reasons for this conclusion.

First, that is what engineering is! Every aspect of engineering is heterogeneous; even the most apparently technical roles have social elements embedded inextricably within them. Moreover, *good* engineering (as in engineering which is effective) demands the thorough integration of these elements, in ways that *transcend* conventional dichotomies. Witness, Eilidh's vision of the integration of 'hard' and 'soft' elements in sustainable

building design; the hospital bid team's understanding of the need to integrate management and design if the hospital is to be 'delivered'; and the common view that 'good' (effective) management requires a combination

of 'hard' and 'soft' skills. The crucial and radical challenge is to convey that all engineering is, of necessity, *both* technical and social. This is not an easy message for some engineers to hear, given how commonly engineers paint 'engineering' roles as *just* technical and 'management' roles as *just* social.

Second, foregrounding and celebrating more heterogeneous images of engineering can only serve to make the profession more inclusive. Engineering encompasses a wide diversity of roles, in which the relative weight of technical and social elements (among other things) varies along a spectrum. Within this 'broad church', individuals tend to gravitate to roles that suit their particular skills and personality. As we have seen, some are

more comfortable with the 'upfront' roles and others with the 'backroom'; some are more comfortable

interacting with contractors and suppliers, and others with architects and clients. If the profession does not promote an identity for itself that welcomes this broad range of interests and aptitudes, then it will fail to attract some very valuable talent. And if the profession remains a 'mono-culture', in which only people from one spot on the technical/ social spectrum really feel they belong, then it will lose some very valuable talent – as Karen's story illustrates. So, promoting heterogeneous images of engineering will create space for a more diverse range of people to become engineers. If such moves are to be more *gender* inclusive, however, they must also challenge the gendering of 'the social' as feminine and 'the technical' as masculine – and thus promote new 'co-constructions' of *gender and engineering* simultaneously. In the words of the American scientist-come-historian Evelyn Fox Keller many years ago (1986), we need to learn to 'count past two'. Counting past two is not about getting more women who have good people skills into engineering (though that is not in itself a bad thing); it is about challenging the very dualisms that (re)produce women and men as necessarily different, and engineering as necessarily technical or social. As my ethnography of building design engineering demonstrates, *heterogeneous engineering requires heterogeneous genders* – in the sense that it requires various mixes of stereotypically masculine and feminine strengths.

The need to count past two may be analytically obvious to readers of science and technology studies and of gender studies, but the anti-essentialist message presents a serious challenge for practitioners and activists seeking to improve the representation of women in engineering. Many 'women into engineering' campaigns draw on the conventional gendering of the technical/ social dualism, by playing down the technical content of engineering and playing up the social content.²⁴ As Norwegian scholars have argued, appealing to women on these ground leaves intact the stereotypical equations between women and people skills, men and technology (Rasmussen, 1997; Lagesen, 2007). In playing down the technical content of engineering, such campaigns may also be seriously misleading, giving a false impression about engineering. Furthermore, my own and other scholars' recent work (Webster, 2005; Lagesen, 2007) reveals that those women who are likely to enjoy engineering *like* the technical

and scientific aspects. Yet very few recruitment campaigns speak to this. Finally, promoting an image of engineers and engineering as *both* technical and social should have an impact on the retention and career progression of women engineers as well as on their recruitment. When women engineers (or men for that matter) do not count as real engineers, when they neither feel they belong nor are perceived by colleagues to belong in this way, engineering – and all of us who benefit from its labours – are the poorer.

NOTLAR

Bu makale SAGE Publications 2352591278229 numaralı telif hakkı sözleşmesi üzerine çevrilmiştir (çn).

1. Bu deyim basit alet kullanarak temel işlerin görülmesi, işin temeli anlamına gelmektedir. Buradaki karşılığı hem mühendisliğin teknolojik yönünü vurgulamak ve kültüre sinen anlayışı ortaya koymaktır. İnsan faktörünü bu kullanıma eklemek makalenin ana hedefi olmaktadır (çn)
2. Teknisist kelime anlamı olarak teknik olanla ilgilenen olup, mühendislik problemi çözümede newtonyen/pozitivist yöntemler kullanan teknik eleman anlamında kullanılmaktadır (çn). “Teknisist” terimini dar anlamında teknik mühendislik pratiği anlamında değil, aynı zamanda mühendislerin “gerçek” işlerine bakan bu dar anlamdaki tekil mühendislik teknik bakış açısını veya kendi üzerine düşen “işini yerine getirme”nin normatif şeklini vurgulamak üzere kullanılmıştır.
3. Heterojen kelime anlamı olarak eş cinsten olmayan çok yapılı olmayı tanımlamakla beraber, heterojen mühendislik, teknik olanla toplumsal olanın iç içe geçmiş olmasını ifade etmekte kullanılmaktadır (çn). Daha geniş saha araştırmaları için bkz: Downey (1998), Law (1987), Vinck (2003), Bucciarelli (1994), Forsythe (1993).
4. Bkz. örneğin Gary Downey ve Juan Lucena (1995)’nin mühendislik çalışmaları eleştirisi. Peter Whalley (1986) İngiliz mühendisliğinde *sınıf* ile mesleki kimlikler ve sınırlara gönderme yapmaktadır. Şu sıralarda, birçok ülkedeki *milli* kimlikler ile mesleki kimliklerin kesişimini inceleyen uluslar arası karşılaştırmalı araştırma grubu gelişmektedir. Bkz. Meiksins ve Smith (1996) ve Downey ve Lucena (1997, 2004).
5. Bu, tabii ki, Gieryn’ nin (1995, 1999) *sınır meşguliyet* kavramı tarafından ifade edilen daha genel görüngünün sadece özel bir durumudur. Bu kavram ayrıca, bilim veya teknolojinin birçok alanı

- çevreleyen ihtiyari sınırların inşa edilmiş doğasını aydınlatmada yardımcı olmuştur. Bu çalışmadan çıkardığım kilit analitik nokta, herhangi bir zaman ve mekânda sınırların nasıl ve nerede başladığı sıklıkla ihtiyari oluşudur, “kazara” değil.
6. Faulkner (2000a) bu daha geniş çalışmanın çatısını belirtmektedir. Toplamda, 66 mühendisle görüşülmüş ve/ya gözlenmiştir. Bunlar atıf yapılmamış, sonraki iddialar bu saha çalışmasından çıkarılmıştır. İlk bulguların özeti için bkz Faulkner (2005).
 7. Mühendislik öğrencilerinin, Karen Tonso tarafından yapılan detaylı etnografik çalışması (1999, 2006, 2007) bu görünürlük (görünmezliği) özellikle aydınlatmaktadır. Ayrıca, kadın mühendislerin erkek akranlarının hiçbir zaman deneyimlemediği şekilde (hetero)seksüel görünürlülüğe sahip olduğunu göstermiştir. Bu çalışma, her iki görüşünü doğrulamaktadır. Bkz. Faulkner (2005), ayrıca çevrim içi verdiğim ders 'Engineering Workplace Cultures: Men's Spaces and (In) visible Women?', 3 Kasım 2005 , <<http://stadium.open.ac.uk/berrill/>>
 8. Bu çerçeve, Cockburn (1992); Ormrod (1995); Berg ve Lie (1995); Berg (1997); Lerman et al. (1997); Lohan (2000); Wajcman (2000); Faulkner (2001)'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.
 9. “Onaylı” terimini elektronik olarak ya da kâğıt üzerinde yazılan/çekilen bilgidен (ayrıca resmi anlamda “onaylı” olması gerekmeyecek şekilde), mühendislerin uzmanlığından ve etkileşiminden “oluşturulan” bilgidен ayırmak üzere burada daha gevşek olarak kullanılmıştır. Uzmanlık çalışmalarında bu ayırımın önemi daha da fazlaca vurgulanmıştır: bkz, örneğin, Williams et al. (1998).
 10. Bkz Star ve Griesemer (1989). Mühendislik ile alakalı yazında olduğu gibi burada (Henderson, 1991;Ferguson, 1992), mühendislerin ne kadar sıklıkla çizimle düşünüp iletişim kurduğunu ve görsel bilginin ne kadar önemli olduğu gözlemlenmiştir.
 11. Daha önceki projelerde (Faulkner, 1994), yenileşme şeklinde kullanılan teknik resim bilgisini, benzer çalışmalara dayanarak tipolojisi değiştirilmiştir (Gibbons ve Johnston, 1974; Vincenti, 1990). Bu paragrafta listelenen uzmanlıklar, bu tipolojilerin kapsamını açacak şekilde kapsamaktadır çünkü özellikle daha “toplumsal” uzmanlık dâhil edilmiştir.
 12. Kuralı ispatlamak için bir istisna vardı, sadece “insanlarla konuşmak zorunda olmadığı ve dışarıya adımını atmayacağı” işlerin verildiği

sinirli mizaca sahip deneyimli bir mühendis. Şüphesiz, onu meşgul edecek yeterli bir işi bulmak hep güç olmuştur.

13. Bu sayıltı, benim çalışmamda deneysel olarak desteklenmemiştir: mükemmel beşeri kabiliyetlere sahip birçok erkek görmeme rağmen birçok kadın mühendis bu konuda zorlanmışlardır.
14. Maddi uydurma, birçok disiplindeki mühendisler için genel eğlence kaynağıdır. (Bkz. Faulkner, 2000a; Florman, 1976; Hacker, 1989, 1990.)
15. “Teknik” bilgi eksikliği konusunda diğerleri ile alay etmek için şakalaşmak mühendisler arasında genel bir özelliktir. (Hacker, 1990: böl. 4, Mellström, 1995: böl. 5). Ayrıca (Faulkner, 2000a), mühendislik uzmanlığında paylaşılan eğlencenin “ayrı gerçekliği” ni vurgulayan işaretlerin bir parçası olduğunu tartıştım (Murray, 1993).
16. Sir Francis Bacon (1561-1626) İngiliz, filozof, devlet adamı, bilim adamı, hukukçu, hâkim ve yazardır. Bilimsel devrimin öncülerindendir. Ona göre insan, doğanın özüne dönmelidir. Çünkü doğa ve akıl arasında denklik mevcuttur. Deneysel yöntemlerle tümevarım kurularak, doğanın yasaları çıkartılmalıdır. İbni Sina’dan etkilenerek Aristoteles’in Organon’una atıfta bulunduğu Novum Organum adlı eseri vardır. Ünlü İngiliz yazar William Shakespeare’in oyunlarını aslında Bacon yazdığı iddiaları mevcuttur. Detaylı bilgi için bkz: H. Zekâi Yiğitler, “Türk ve Dünya Edebiyatından Şairler ve Yazarlar”, Öğün Yayınları. (çn)
17. Mühendisliğin her zaman kesinliği *sunduğu* önerilmemektedir. Çoğu mühendisin her halükarda onayladığı üzere, belirsizlik yereldir. Önemli olan nokta, mühendisler kendi rollerini, belirsizliği kabul edilebilir seviyeye *indirgemek* üzere yollar aramak olduğunu görür ve teknolojinin bunu başarmak için mevcut olduğunu kabul ederler. Bu konudaki rahatlığı sunması açısından modern teknolojiler aşikâr bir başarıya sahiptir. Tam tartışma için bkz. Kleif ve Faulkner (2003).
18. Bu argüman, Sally Hacker (1989, böl 3; 1990, böl 4)’ın son çalışmasına dayanmaktadır.
19. Boyutlamakla burada, özel bir amaç için gerekli olan borunun çapını bulmak üzere yapılan hesaplamalara atuf yapmaktadır. Karen, gaz borusu ya da ördeğini nasıl boyutlandıracağını sorarken, gaz için bunu daha önce hiç yapmadığını belirtmişti. Şaşkınlığını ifade etmek üzere “Biliyorum, ama nasıl yapıyorsunuz?” diye karşılık vermişti.

20. Pratik olmadığının göstergesi, Karen'nın "fabrika teftişi" teklifini geri çevirerek " Her şeyi kaçırıyorum ve bir daha yapmayacağım" demesi oldu. "Pratik" terimini çevreleyen toplumsal cinsiyet sorunu üzerine, bkz. bir sonraki bölüm
21. Birçok mühendislik şirketleri, prensipte yönetime girmeden daha fazla teknik uzmanlığını kanıtlaması üzerine terfi almasına dayanan "ikili merdiven"li kariyer yapısına sahiptir. Açık bir ifadeyle, "ana" tasarımcılarından feragat etme girişimi değil, daha çok işi onlarsız başaramayacağının kanıtıdır.
22. Çeşitli anlamlara sahiptir. Terim ilk olarak Fiche (1762-1814) tarafından 19. yy. pozitivizmdeki gibi, gerçeklik ve hakikat anlamında kullanılmıştır, fakat Dilthey (1833-1911) ve Neo-Kantçılar tarafından yorum ve açıklamaya direnen anlamında kullanılmıştır. Habermas (1929-) gibi Neo-Kantçılar, faktisite ve idealite arasında ayrım olduğunu vurgulamışlardır. 20 yy kıta felsefesinde özellikle fenomenoloji ve varoluşçulukta daha özel anlamlara sahip olmuştur (çn).
23. Bu nedenle: "teknik seviyede bilimsel bir projeyi yönetmek konu olan bilimde iştirakçi uzman olmayı gerektirmez, bazı ilişkili bilimlerde iştirakçi uzmanlığın *deneyimi* gerektirir " (Collins ve Evans, 2002: 257, vurgu onlara ait).
24. Kamuda çalışan mühendisler için, heterojen mühendislik kimlikleri özelliklerini, iş yaşamından değil siyasi güç odaklarından alır.
25. Mühendislik yönetiminde kadınlar üzerine bkz. Evetts (1996, 1998) ve Otterly (2005);Wajcman (1998) ayrıca ilgilidir. Diğer sektörlerdeki yönetimsel işin toplumsal cinsiyet ayrışması için bkz. Savage (1992), Halford ve arkadaşları (1997) ve Crompton (1999).
26. Buradaki önemli nokta, kadınların kadın olarak görünürlüğü ve mühendis olarak görülmemesi meselesi ile ilgilidir. Sıklıkla göstermektedir ki, kadın mühendisler kendilerini konumlandırır ve mühendislik iş ortamı kültüründe yer almaktadırlar. Bkz. 7. not.
27. Vivian Lagesen (2007) son zamanlarda, Norveç, NTNU'da erkekleri kare, kadınları daire şeklinde formüle ettiği ve "hacker" stereotipinde etkileyici deneysel bir örnek sunmaktadır. Lagesen önemli bir şekilde göstermiştir ki, bu klişelerle uğraşmak, hedef olan birçok insan tarafından genellikle dangalaklık olarak nitelenmektedir.

KAYNAKÇA

BERG, Anne-Jorunn

(1997) *Digital Feminism* (Dragvoll, Norway: Senter for Teknologi of Samfunn, Norwegian University of Science and Technology, Rapport nr. 28).

BERG, Anne-Jorunn ve Merete Lie

(1995) 'Feminism and Constructivism: Do Artifacts have Gender?', *Science, Technology, ve Human Values*, Special Issue on Feminist and Constructivist Perspectives on New Technology 20(3): 332-51.

BUCCIARELLI, Louis L.

(1994) *Designing Engineers* (Cambridge, MA: MIT Press). CAPUTI, Jane

(1988) 'Seeing Elephants: The Myth of Phallotechnology', *Feminist Studies* 14(3): 487-524.

COCKBURN, Cynthia

(1992) 'The Circuit of Technology: Gender, Identity and Power', R. Silverstone ve E. Hirsch (eds), *Consuming Technology: Media and Information in Domestic Spaces* (London: Routledge): 32-47 içinde.

COLLINS, H.M. ve Robert Evans

(2002) 'The Third Wave of Science Studies: Studies of Expertise and Experience', *Social Studies of Science* 32(2): 235-96.

CONNELL, R.W.

(1987) *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics* (Cambridge: Polity Press).

CONNELL R.W.

(1995) *Masculinities* (Cambridge: Polity Press).

CROMPTON, Rosemary

(1999) *Restructuring Gender Relations and Employment: The Decline of the Male Breadwinner* (Oxford: Oxford University Press).

DOWNEY, Gary Lee

(1998) *The Machine in Me: An Anthropologist Sits Among Computer Engineers* (New York ve London: Routledge).

DOWNEY, Gary Lee ve Juan Lucena

(1995) 'Engineering Studies', in S. Jasanoff, E.G. Markle, J.C. Petersen ve T. Pinch (eds), *Handbook of Science and Technology Studies* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications): 167–88.

DOWNEY, Gary Lee ve Juan Lucena

(1997) 'Engineering Selves: Hiring into a Contested Field of Engineering Education', G.L. Downey ve J. Dumit (eds), *Cyborgs and Citadels: Anthropological Interventions in Emerging Science and Technologies* (Santa Fe, NM: SAR Press): 117–42 içinde.

DOWNEY, Gary Lee ve Juan Lucena

(2004) 'Knowledge and Professional Identity in Engineering: Code-switching and the Metrics of Progress', *History and Technology* 20(4): 393–420.

EASLEA, Brian

(1981) *Science and Sexual Oppression: Patriarchy's Confrontation with Woman and Nature* (London: Weidenfeld ve Nicolson).

EDWARDS, Paul N.

(1996) *The Closed World: Computers and the Politics of Discourse in Cold War America* (Cambridge, MA: MIT Press).

EVETTS, Julia

(1996) *Gender and Career in Science and Engineering* (London: Taylor ve Francis).

EVETTS, Julia

(1998) 'Managing the Technology but not the Organisation: Women and Career in Engineering', *Women in Management Review* 13(8): 283–90.

FAULKNER, Wendy

(1994) 'Conceptualizing Knowledge Used in Innovation: A Second Look

at the Science–Technology Distinction and Industrial Innovation’,
Science, Technology, ve Human Values 19(4): 425–58.

FAULKNER, Wendy

(2000a) ‘The Power *and* the Pleasure? A Research Agenda for “Making Gender Stick” to Engineers’, *Science, Technology, ve Human Values* 25(1): 87–119.

FAULKNER, Wendy

(2000b) ‘Dualisms, Hierarchies and Gender in Engineering’, *Social Studies of Science* 30(5): 759–92.

FAULKNER, Wendy

(2001) ‘The Technology Question in Feminism: A View from Feminist Technology Studies’, *Women’s Studies International Forum* 24(1): 79–95.

FAULKNER, Wendy

(2005) ‘Belonging and Becoming: Gendered Processes in Engineering’, Jacqueline Archibald, Judy Emms, Frances Brundy ve Eva Turner (eds), *The Gender Politics of ICT* (Middlesex: Middlesex University Press): 15–26 içinde.

FERGUSON, Eugene J.

(1992) *Engineering and the Mind’s Eye* (Cambridge, MA: MIT Press).

FLORMAN, Samuel C.

(1976) *The Existential Pleasures of Engineering* (New York: St Martin’s Press).

FORSYTHE, Diana E.

(1993) ‘Engineering Knowledge: The Construction of Knowledge in Artificial Intelligence’, *Social Studies of Science* 23: 445–77.

GIBBONS, Michael ve Ron Johnston

(1974) ‘The Roles of Science in Technological Innovation’, *Research Policy* 3(3): 220–42.

GIERYN, Thomas F.

(1995) ‘Boundaries of Science’, in S. Jasanoff, E.G. Markle, J.C. Petersen

'Civatalar, Somunlar ve İnsanlar' Toplumsal Cinsiyet Kışkacında Mühendislik Kimlikleri

ve T. Pinch (eds), *Handbook of Science and Technology Studies* (Thousand Oaks, CA, ve London: Sage Publications): 393–441.

GIERYN, Thomas F.

(1999) *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line* (Chicago, IL, ve London: University of Chicago Press).

HACKER, Sally

(1989) *Pleasure, Power and Technology: Some Tales of Gender, Engineering, and the Cooperative Workplace* (Boston, MA: Unwin Hyman).

HACKER, Sally

(1990) *Doing it the Hard Way: Investigations of Gender and Technology* (Boston, MA: Unwin Hyman).

HALFORD, Susan, Mike, Savage ve Anne Witz

(1997) *Gender, Careers and Organisations* (Basingstoke, Hants: Macmillan).

HENDERSON, Kathryn

(1991) 'Flexible Sketches and Inflexible Databases: Visual Communication, Conscriptio Devices, and Boundary Objects in Design Engineering', *Science, Technology, and Human Values* 16(4): 448–73.

HUGHES, Thomas P.

(1983) *Networks of Power: Electrification in Western Society 1880–1930* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press).

HUGHES, Thomas P.

(1986) 'The Seamless Web: Technology, Science, Etcetera, Etcetera', *Social Studies of Science* 16: 281–92.

KELLER, Evelyn Fox

(1986) 'How Gender Matters, or, Why it's so Hard for us to Count Past Two', in J. Harding (ed.), *Perspectives on Gender and Science* (Brighton: Falmer Press); G. Kirkup ve L. Smith Keller (eds), *Inventing Women: Science, Technology and Gender* (Cambridge: Polity Press): 42–49 içinde.

KİMMEL, Michael S.

- (1994) 'Masculinity as Homophobia: Fear, Shame and Silence in the Construction of Gender Identity', in H. Brod ve M. Kaufman (eds), *Theorizing Masculinities* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications): 119-41.

KLEIF, Tine ve Wendy Faulkner

- (2003) "'I'm no Athlete [but] I Can Make This Thing Dance!'" Men's Pleasures in Technology', *Science, Technology, ve Human Values* 28(2): 296-325.

LAGESEN, Vivian A.

- (2007) 'The Strength of Numbers: Strategies to Include Women in Computer Science', *Social Studies of Science* 37(1): 67-92.

LAW, John

- (1987) 'Technology, Closure and Heterogeneous Engineering: The Case of the Portuguese Expansion', in W. Bijker, T. Hughes ve T. Pinch (eds), *The Social Construction of Technological Systems* (Cambridge, MA: MIT Press): 111-34.

LERMAN, Nina E., Arwen P. Mohun, ve Ruth Oldenziel

- (1997) 'The Shoulders We Stand On and the View From Here: Historiography and Directions for Research', *Technology and Culture*, Special Issue on Gender Analysis and the History of Technology 38(1): 9-30.

LOHAN, Maria

- (2000) 'Constructive Tensions in Feminist Technology Studies', *Social Studies of Science* 30(6): 895-916.

MCILWEE, Judith S. ve J. Gregg Robinson

- (1992) *Women in Engineering: Gender, Power, and Workplace Culture* (Albany, NY: State University of New York Press).

MEİKSİNS, Peter ve Chris Smith (eds)

- (1996) *Engineering Labour: Technical Workers in Comparative Perspective* (London: Verso).

MELLSTRÖM, Ulf

- (1995) *Engineering Lives: Technology, Time and Space in a Male-centred World*, Department of Technology and Social Change: Linköping University, Linköping, Sweden.

MERCHANT, Carolyn

- (1980) *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution* (London: Wildwood House).

MURRAY, Fergus

- (1993) 'A Separate Reality: Science, Technology and Masculinity', in E. Green, J. Owen ve D. Pain (eds), *Gendered by Design? Information Technology and Office Systems* (London: Taylor ve Francis): 64-80.

NOBLE, David

- (1991) *A World Without Women: The Evolution of the Masculine Culture of Science* (New York: Knopf).

OLDENZİEL, Ruth

- (1999) *Making Technology Masculine: Men, Women and Modern Machines in America, 1870-1945* (Amsterdam: Amsterdam University Press).

ORMROD, Susan

- (1995) 'Feminist Sociology and Methodology: Leaky Black Boxes in Gender/Technology Relations', in K. Grint ve R. Gill (eds), *The Gender-Technology Relation: Contemporary Theory and Research* (London: Taylor ve Francis).

OTTERLY, Lesley

- (2005) 'Bridging the Boardroom "Divide"', in J. Archibald, J. Emms, F. Grundy, J. Payne ve E. Turner (eds), *The Gender Politics of ICT* (Middlesex: Middlesex University Press): 27-29.

RASMUSSEN, Bente

- (1997) 'Girls and Computer Science: It's Not Me. I'm Not Interested in Sitting Behind a Machine All Day', in A.F. Grundy, D. Köhler, V. Oechtering ve U. Petersen (eds), *Women, Work and*

Computerisation: Spinning a Web from the Past to the Future
(Berlin: Springer).

ROBINSON, J. Gregg ve Judith S. McIlwee

(1991) 'Men, Women, and the Culture of Engineering', *Sociological Quarterly* 32(3): 403–21.

SAVAGE, Mike

(1992) 'Women's Expertise, Men's Authority', in M. Savage ve A. Witz (eds), *Gender and Bureaucracy* (Oxford: Blackwell).

STAR, Susan Leigh ve James R. Griesemer

(1989) 'Institutional Ecology, "Translations" and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39', *Social Studies of Science* 19(3): 387–420.

TONSO, K.L.

(1999) 'Engineering Gender – Gendering Engineering: A Cultural Model for Belonging', *Journal of Women and Minorities in Science and Engineering* 5(4): 365–404.

TONSO, Karen

(2006) 'Teams that Work: Campus Culture, Engineer Identity, and Social Interactions', *Journal of Engineering Education* 1(1): 1–13.

TONSO, Karen

(2007) *On the Outskirts of Engineering: Learning Identity, Gender, and Power via Engineering Practice* (Rotterdam: Sense Publications).

VINCENŦI, Walter

(1990) *What Engineers Know and How They Know It* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press).

VINCK, Dominique

(2003) (ed.) *Everyday Engineering: An Ethnography of Design and Innovation* (Cambridge, MA: MIT Press).

WAJCMAN, Judy

(1998) *Managing Like a Man: Women and Men in Corporate Management* (Cambridge: Polity Press).

WAJCMAN, Judy

(2000) 'Reflections on Gender and Technology Studies: In What State is the Art?', *Social Studies of Science* 30(3): 447–64.

WALSH, Vivien, Robin Roy, Margaret Bruce ve Stephen Potter

(1992) *Winning by Design: Technology, Product Design and International Competitiveness* (Oxford: Blackwell).

WEBSTER, Juliet

(2005) 'Why Are Women Still so Few in IT? Understanding the Persistent Under-representation of Women in the IT Professions', in J. Archibald, J. Emms, F. Grundy, J. Payne ve E. Turner (eds), *The Gender Politics of ICT* (Middlesex: Middlesex University Press): 3–14.

WHALLEY, Peter

(1986) *The Social Production of Technical Work: The Case of British Engineers* (London: MacMillan).

WILLIAMS, Robin, Wendy Faulkner ve James Fleck (eds)

(1998) *Exploring Expertise: Issues and Perspectives* (London: MacMillan).

**MEXICAN STUDENTS AND THEIR EDUCATIONAL
ACHIEVEMENT:
THE CASE OF TEXAS**

Gökhan ŞAVAŞ*

ABSTRACT

This study aims to investigate racial differences in educational achievements by focusing primarily on 2437 Mexican and white students who were seniors in Texas public schools as of spring, 2002. First, this paper will briefly talk about international immigration to the United States as well as the issue of Mexican immigration and children as important background information. Second, this study utilizes the THEOP (Texas Higher Education Opportunity Project) dataset to examine racial/ethnic origin differences in students' academic achievement. The main research questions of this study are: How does race/ethnic origin matter in students' educational achievement? What other factors account for racial/ethnic origin differences in educational achievement? The study finds that holding several variables constant, Mexican students have lower educational achievement compared to their white counterparts.

Key words: *International immigration, Mexican students, educational achievement.*

ÖZ

Bu çalışma, 2002 yılı Bahar dönemi itibariyle Amerika Birleşik Devletleri'nin Teksas eyaletindeki devlet okullarında kayıtlı bulunan 2437 lise son sınıf öğrencisinin akademik başarılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada karşılaştırılan iki temel grup Meksikalı öğrenciler ve Meksikalı olmayan (white/beyaz) öğrencilerdir. Bu makale, önemli bir alt yapı bilgisi oluşturmak için öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'ne olan uluslararası göçten, Meksikalı göçmenler ailelerden

* Syracuse Üniversitesi Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi.

ve bunların çocuklarının eğitim durumlarından bahsedecektir. Çalışma daha sonrasında, Texas Yüksek Öğrenim Fırsatı Projesi'nin veri setinden yararlanarak akademik başarıdaki etnik/ırksal farklılıkları inceleyecektir. Bu çalışma, öğrencilerin eğitim başarısında etnik/ırksal köken nasıl bir önem taşımaktadır? Diğer hangi faktörler öğrencilerin eğitim başarılarına açıklama getirmektedir? sorularını sormaktadır. Birçok değişken sabit tutulduğunda, Meksikalı öğrencilerin Meksikalı olmayan (white/beyaz) akranlarına oranla daha düşük eğitim başarısına sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Uluslararası göç, Meksikalı öğrenciler, eğitim başarısı.

Introduction and Background

In every society, differences in educational achievements are observed and commonly examined by social scientists. In the United States, racial/ethnic differences in education have a long history and are still one of the most ongoing debates. Other races compared to whites may not have the same educational achievement and especially Mexican students in the United States have really a disadvantaged position in education relative to their white peers. In the U.S. social structure, it is very important to look at the socio-economic conditions of different racial/ethnic groups and their achievements in society. This study is focusing on Mexican students and their academic achievement comparing with white students.

Mexican students are an important case for U.S. society because they have the largest population among all other immigrants, so social scientists need to conduct more research on those students. We should generally investigate how they have adapted to U.S. society and what kind of problems they face during the process. This study will look at several factors which affect the academic achievement of Mexican students. Many researchers have focused on academic achievement of different racial/ethnic groups to date, but only a few specifically deal with Mexican students.

International Immigration to the United States

Although its patterns have changed, international immigration to the United States is still an important social fact. Today, immigration accounts for more than one-third of the nation's total observed annual demographic increase. The foreign-born population is currently hovering at 34 million, which corresponds to about 12 percent of the total U.S.

population (Keller and Tillman 2008). The growth of immigration over the past three decades represents the second largest flow of international migrants to the United States following the massive European migration of the early 20th century (Glick and Marriott 2007). Unlike the early 1900s, this new growth of immigration does not come from Europe. Rather, the majority of immigrants to the United States are born in Latin America or in Asia. As Portes and Rumbaut (2006) mention, the comparison between “old” and “new” immigrants is very important to better understand why today’s immigrants have more problems when compared to pioneers. It is a fact that the United States was founded by the immigrants coming from Europe, who then settled down here. Later on, they brought their families and relatives to the United States. This mainly explains why people living in the United States have different ethnic and cultural backgrounds such as Polish, German, British, etc. However, there was no problem at that point because the “old” immigration was “overwhelmingly European and white” (Portes and Rumbaut 2006). The problem starts with the new immigrants who do not have a European past and are mainly non-white. In this sense, Mexican immigrants play a crucial role, since they are the largest immigrant group in the United States.

Mexican Immigration

Today, Mexican-origin Americans represent the largest non-African American racial-ethnic group in the United States (Crosnoe and Gonzalez 2005). As is true for all other immigrants, the majority of Mexican immigrants come to the United States in search of the “American Dream” and/or to provide their children with an enhanced opportunity for security and financial advancement (Keller and Tillman 2008).

As a product of the Mexican Migration Project (MMP), *Beyond Smoke and Mirrors*, written by Massey, Durand and Malone, is a critical and informative book about the Mexico-U.S. immigration system. The authors mention that “international migration originates in the social, economic, and political transformations that accompany the expansion of markets” (Massey, Durand and Malone 2002, 31). This important observation enables us to think deeply about immigration. We should understand the broader socio-cultural, economic, and political structures that create the conditions of immigration. Within this context, it is important to look at the economic development in Mexico as that of a developing country, and labor demand (especially for secondary sectors) in the United States as that of a developed

country. While the former has tried to integrate into global economy, and has wanted to be a part of it, the U.S. has benefited from its capital, market, goods, and commodities. This might also explain why NAFTA, in which we see the unequal relations, was established. On the one hand, Mexico integrates into the global economy based on neoliberal principles, and provides the flow of goods and capital in the name of the “free trade agreement.” On the other hand, the U.S. restricts the flow of labor. So, this obviously means an unequal partnership between these two countries. It is impossible to achieve the free flow of capital and goods without the flow of labor. Indeed, although they are inseparable, “the United States sought to have its cake and eat it too” (Massey, Durand and Malone 2002, 73). So, the U.S. consolidates markets for capital, goods, commodities, and information, but it simultaneously pretends that the North American labor market remains separate and distinct. Here the important thing is the failure of U.S. immigration policy. We see that in the historical background of Mexican immigration there was not a big problem in the early years of immigration. However, when the U.S. took strict measures to limit Mexican immigration, many serious problems occurred. One of the most influential measures is Immigration Reform and Control Act (IRCA). As we see, this policy has resulted in unexpected and unwanted results. By using IRCA, the U.S. has seemed to be interested in immigration issues to protect its citizens. As an inevitable result, it strengthens border enforcement and imposes employer sanctions. However, it has failed: border enforcement costs are high, and it has not eliminated illegal migration. So, the reality is that “US taxpayers now waste at least \$3 billion annually in essentially useless border enforcement while the efficiency of Border Patrol operations is in rapid decline” (Massey, Durand and Malone 2002, 140). It is clear that IRCA intended to regulate Mexican immigration and solve problems such as undocumented migration, but it did not succeed. In contrast, it makes the problems bigger and harder. Until IRCA passed, “Mexico-U.S. immigration had evolved into a well-regulated, highly predictable, and largely self-sustaining system” (Massey, Durand and Malone 2002, 51). Instead of taking strict measures like IRCA, the United States first should understand the reality of North American integration, and recognize the inevitable fact that labor markets also merge in an integrated economy. In all the challenging process, the most vulnerable group is children.

Mexican Children and Their Education

Living in a different social and cultural setting as well as speaking other language than English are really important for Mexican students and their educational pipeline. As an important aspect of our life, education

brings individuals into a social being through transferring the culture to them (Steven 1977), this is a crucial way to improve our level of knowledge about anything in the world. The first steps of education are very important for all people because they shape our attitudes and behaviors about learning. For many youth, early adolescence is one of the last real opportunities to affect their educational and personal paths. High school, the focus of this research, is one of the key socializing institutions for young adolescents, and it also represents a critical turning point in the lives of American youth (Jackson and Hornbeck 1989). Students in high school are also important to investigate because they are in very critical stage of their education—they are in transition to college. We know that college education is very important in contemporary societies to have better life chances. Although the numbers of Mexican students in the United States are getting increase in education, they still have lower grades and test scores relative to their white counterparts.

Regardless of their race/ethnicity, gender, religion, income, etc, all people deserve to have an education, which is vital in human development. Minority groups in any given society are more likely to have lower opportunities to have good education. Even if they have it, they are most probably less successful than their cohorts. Today, one in five children in primary and secondary school have at least one foreign born parent (Glick and Marriott 2007). First and second generation immigrants make up a considerable portion of students in the United States. Approximately one-fifth of all school-aged children are immigrants or the children of immigrants (Keller and Harker 2008). In the literature, there is much research on the education of the children of immigrants, but only a few studies on particularly Mexican immigrants. For example, Portes and MacLeod's study (1996), *Educational Progress of Children of Immigrants: The Role of Class, Ethnicity, and School Context*, looks at four different immigrant groups: Cuban, Vietnamese, Haitian and Mexican. This study found that parents' socioeconomic status, length of U.S. residence, and hours spent on homework significantly affected students' academic performance. The important thing is that all these factors did not eliminate the effects of ethnic community. Similar to the study of Portes and MacLeod, this paper will take into account parental factors and after school activities, such as hours spent on homework. There are also various variables that affect students' school performance, such as neighborhood and school conditions, and these conditions are usually better for white students than for Mexican

students; they are the worst for Hispanic immigrants (Pong and Hao 2007). Although this research does not have relevant variables to capture school-related factors, we know that supportive school-based relationships strongly contribute to students' academic achievement (Orozco, Pimentel and Martin 2009).

Other research on post-secondary educational attainment of immigrant and native youth (Keller and Harker 2008) shows that only 74 percent of Mexican immigrants ages 15 through 17 attended school compared with 95 percent of native and other immigrant youth. Additionally, according to a Psychological Association report in 2001, Mexican American youths are more likely to report depression, anxiety, and suicidal thoughts than are white youths (Lopez 2007). This really makes their education and life difficult. In addition, cultural and linguistic discontinuities also make life and education difficult for Mexican children who are from economically oppressed and non-mainstream groups (Lopez 2007). Most Mexican students have suffered and continued to suffer low school performance (Eugenia & Bianchi 2008). They have lower educational achievement relative to their white peers. (Alba & Silberman 2009).

Another study on the academic performance of immigrant children shows that the longer immigrant children reside in the US, the higher are their reading and math test scores (Cortes 2006). This might be interpreted in such way that foreign born status also matters in students' school performance. This will be also taken into account in this study along with the language issue because foreign born status might also affect students' language, which is important to their school performance. Language barriers are most frequently cited in relation to Mexican students' underachievement (Ream 2005) and achieving proficiency in English is a necessary condition for Mexican students to succeed in American schools (Rumberger & Larson 1998). However, it is also argued that bilingualism has significant and positive effects on academic achievement (Portes & Rumbaut 2006). Considering all these discussions, this study will also take language issue into account to see how it affects students' standardized test scores.

Method and Findings

This study utilizes the Texas Higher Education Project (THEOP) data, which is a two-cohort longitudinal survey of sophomores and seniors who were enrolled in Texas public schools as of spring, 2002. The research uses its baseline survey (Wave 1) that were conducted in spring, 2002,

consisting of 13803 seniors based on a stratified random sample of 105 public high schools in the state of Texas. After handling with missing cases and including only Mexican and White students, the study has eventually 5825 seniors. However, 2437 students took SAT so that the final sample includes only those students.

There are several reasons why THEOP data was selected for this research, but the most important is the unique characteristics of Texas. The population of Texas is more diverse than the US population, and the college-age population even more so. According to the 2000 Texas population census, Texas has a greater proportion of Hispanics/Latino Americans (32%) and Blacks (12%) than is in the 2000 U.S. population census. THEOP provides an opportunity to see racial/ethnic differences in education.

The dependent variable of this research is educational achievement of the students. Since the dataset does not include students' grade point average (GPA), the study uses their standardized test score (SAT) which is commonly used for college admission in the United States. Using SAT score has also its advantage compared to GPA especially because it is a standardized test and every student takes the identical exam. However, students' GPA has really varied across the schools, and also depends on the teachers to some extent. Schools and teachers might set up different criteria for grading system. That is why using SAT score to measure academic achievement seems to be a more objective tool relative to using GPA.

In this research, race is the main predictor variable of students' SAT score. From this research it is expected to see that being a Mexican negatively affects students' standardized test score; they are more likely to have lower scores especially compared to their white peers. It is also hypothesized that this relationship is not changed by several variables such as gender, foreign born status and family characteristics. It is believed that race/ethnic origin still matters in education in the United States and Mexican students as a large minority group are not as successful as their white peers.

As the main predictor variable, race/ethnic origin is a dummy variable (White=0, Mexican=1) and the regression models include only Mexican students. As an important control variable, gender is another dummy (Male=0, Female=1). Other control variables such as born status (US Born=0, Immigrant=1) and language other than English spoken at

home (No=0, Yes=1) are also dummy variables. After school activities are important control variables and have six interval variables including studying or doing homework, watching TV or videos, looking after siblings at home, employed outside the home, socializing with friends outside the school, and surfing the internet for fun. All they are measured by hours students spent per week. Another control variable is family characteristics which include several variables to measure parental education, family formation and parental working status. Parental education is measured by highest degree both mother/female guardian and father/male guardian have already completed. These variables are categorical in essence, but they are used as interval variables because those categories starting from lowest number (1) to the highest one (9) represent the intervals from lowest education to the highest education. In the regression models, it is given that how one unit increase in both father and mother education affects students' SAT score.

RESULTS¹

The majority of students in this study are white, which corresponds to 68.17% of the sample. Mexican students following whites constitute 31.83% of respondents. This is important for this study because a lot of data do not have many Mexicans as a specific category, which does not enable scholars to focus exclusively on Mexicans.

The distribution of sex is almost equal because 52.69% of students are female and 47.31% are male. While the majority of respondents are born in the United States (90.56%), only 9.44% are foreign born students. Although the majority of students live with their mothers in the same household (90.73%); only 75.31% of them have fathers in the same household. Most of students' mother/female guardians have completed high school (26.94%) and four-year college (22.45%). This holds true for father/male guardian respectively at 29% and 21.39%.

While the majority of whites are born in the United States (96.12%), only 78.64% of Mexicans are born in the United States, and most of Mexican students (86.57%) report that there is a language other than English spoken at home. According to chi-square test, all these relations are statistically significant ($p < .001$). As was expected, white students predominantly come

¹ All descriptive and bivariate results are shown in Table 1 and Table 2. Regression results are given in Table 3.

from English-only parents (96.12%). This is a crucial factor as to whether Mexican students who are mainly Spanish speakers can be successful in English-only classrooms in the United States. Regression models will include this variable to see the effect of language on SAT score.

Table 3 includes three regression models explaining several factors which affect students' SAT scores. Mexican students are the reference group to compare SAT scores of their white counterparts. Model 1 shows the effect of race/ethnic origin on SAT scores. According to this baseline model, being a Mexican has significantly reduced SAT score by 108.25. However, race/ethnic origin accounts for only 6% of the variance in students' SAT scores. That is why we need to develop the baseline model by adding some other important variables that might predict SAT score.

Model 2 has individual background variables such as gender, born status, language other than English at home as well as an interaction term between Mexican students and language. Controlling for all the variables in the model, Mexican students have a 58.31 lower score than white students. Gender also matters in SAT and females have a 41.24 lower score compared to males. All these relations mentioned above are statistically significant at .001. Although students' race and gender are statistically related to their SAT scores, their born status and speaking any other language than English at home variables do not have any significant impact on SAT scores. However, the Model 2 finds that language other than English at home variable only turns out to be significant when we consider Mexican students. This result comes from the interaction term in the model. SAT scores of Mexican students who speak language other than English at home have significantly decreased by 62.82. This finding might be surprising for those who are bilingual. This means that if students report another language spoken in their home, they might be bilingual especially given that those students also likely speak Spanish. As a recent study also mentions, "students who maintain high level proficiency in their parents' mother tongue and speak English well have academic advantages over their peers who shift to English only" (Lutz & Crist 2009). However, spoken language other than English at home does not necessarily mean that those students are bilingual, rather it seems to be more related to parental factor. So we need further variables to measure this accurately. On the other hand, this clearly indicates that Mexican students have parents who speak other language than English (this is mostly Spanish), and they may not help enough to their children for their school work. Considering the role of

parental education and support in students' academic achievement, it can be understood why Mexican students who report other spoken language than English at home are more likely to have lower test scores.

Model 3 adds six variables related to students' after school activities, which indicate hours spent per week. Holding the individual characteristics constant, studying or doing homework significantly increase students' SAT score by 2.74 as it is generally expected. On the other hand, watching TV or videos as well as being employed outside the home and socializing with friends outside the school decrease their SAT scores respectively by 1.23, 1.08, and 1.60. Although these are small numbers, they are very significant ($p < .001$). An interesting finding from Model 3 is that surfing the internet has a positive impact on SAT score even if it is for fun. The only variable which is not significant among students' activity-related variables is looking after siblings at home. As we expect, looking after siblings has negative effect on SAT score especially since it is really time-consuming, but this is not statistically significant. After we add six variables to Model 3, the effect of being a Mexican specified in the baseline model on SAT score is still valid, but has decreased by 47. As a result, Mexican students still have a 61.26 lower score relative to white students controlling for other variables in the model.

The full model (Model 4) introduces family characteristics which are always crucial for students' educational achievements. According to this model, the higher educational credentials both father and mother have, the higher SAT scores their students have. On the other hand, Model 4 reveals that family formation does not affect SAT score which means that students' SAT scores are independent from whether their mothers or fathers are in the same household. Another important variable about family socio-economic status is the working status of parents. Since THEOP data does not ask any question about family income, the study looks at whether or not father and mother do any work for pay. Here there are important and interesting results. Students' SAT scores have increased by 29.06 as their fathers do any work for pay. In contrast, they have a 22.79 lower score as their mothers do any work for pay. This would be a good research topic, especially for those who are interested in women and gender studies. Parental factors seem to be most important ones to explain student's SAT score because Model 4 has the most explanatory power. It explains 20% of the variance in SAT score (R-square 0.20). Based on the final model, comparing with two students with "typical" characteristics, while the predicted SAT score is

1037 for Mexican students, this is 1078 for white students. This difference is very significant ($p < .001$). Overall, the final model indicates that Mexican students still have lower SAT scores compared to white students even if we hold several important variables constant.

CONCLUSION

This study utilizing THEOP data indicates that Mexican students have lower SAT scores compared to their white peers. It is very important to study Mexican students, not only because Mexican students are mostly immigrants and also the largest immigrant group in the United States, but also because Mexican students have usually low educational achievements among other groups. Therefore, we need to implement real, applicable and useful policies to make their educational outcomes better. Mexican students are predominantly Spanish speakers and live in a different socio-cultural setting and have difficulty adapting to U.S. educational system without facing serious problems. However, we could help both these students and their parents overcome the difficulties they have. We could start opening some new bilingual schools given that language is essential to education. Moreover, community centers could organize activities particularly for Mexican families to get them actively engaged in public events. They could also teach some basic courses to parents who have low levels of education considering the importance of having educated parents for students as this research finds out. All these solutions might be seen as quite basic strategies at first glance, but they would be very effective in a long term.

As with all research, this study has some limitations. The most important is that the data set does not directly ask any questions about class and income so that there is not any variable to measure them. However, we know that the social class position of people really affects their life chances. In this context, it can be said that upper class Mexican-Americans are more likely to overcome their disadvantaged status. This research also shows that while language other than English at home does not affect SAT score in general, Mexican students who report language other than English at home have lower SAT scores. This might be because they would not command English as much or as well as white students do. For further research, other variables, such as class/income, school environments, and teacher-related factors are also needed to better understand the factors affecting students' SAT scores.

APPENDIX: Tables

Table 1. Descriptive Results of Variables

Variable (N=5,825)	Frequency	Valid Percent
Race/Ethnic Origin		
White	3971	68.17
Mexican	1854	31.83
Sex		
Male	2756	47.31
Female	3069	52.69
Language other than English spoken at home		
Yes	1917	32.91
No	3908	67.09
Born in US		
Yes	5275	90.56
No	550	9.44
Mother lives in the same household		
Yes	5285	90.73
No	540	9.27
Father lives in the same household		
Yes	4387	75.31
No	1438	24.69
Highest degree that mother/female guardian completed		
No Schooling	90	1.55
Elementary School	546	9.37
High School Graduate	1569	26.94
Some College	1072	18.40
Two-Year College	617	10.59
Four-Year College	1308	22.45
Master's Degree	522	8.96
Professional Degree	101	1.73
Highest degree that father/male guardian completed		
No Schooling	93	1.60
Elementary School	447	7.67
High School Graduate	1689	29.00

Gökhan SAYAŞ

Some College	992	17.03
Two-Year College	416	7.14
Four-Year College	1246	21.39
Master's Degree	687	11.79
Professional Degree	255	4.38

Variable	Mean	Std.Dev.
SAT Score (N=2,437)	1109.959	163.083
Hours per week watching TV or Videos	10.72	11.77
Hours per week studying or doing homework	5.51	6.71
Hours per week looking after siblings at home	2.73	8.34
Hours per week you were employed outside the home	13.47	14.26
Hours per week socializing with friends outside of school	13.89	14.08
Hours per week surfing the internet for fun	5.26	8.85

Table 2. Bivariate Results of Variables

Race	Born in U.S.		Total
	Yes	No	
White	3817 (96.12)	154 (3.88)	3971 (100.00)
Mexican	1458 (78.64)	396 (21.36)	1854 (100.00)
Total	5275 (90.56)	550 (9.44)	5825 (100.00)
Pearson chi2(1) = 451.7085 Pr = 0.000			

Race	Language other than English spoken at home		Total
	Yes	No	
White	312 (7.86)	3,659 (92.14)	3971 (100.00)
Mexican	1605 (88.57)	249 (13.43)	1854 (100.00)
Total	1917 (32.97)	3908 (67.09)	5825 (100.00)
Pearson chi2(1) = 3.5e+03 Pr = 0.000			

Mexican Students and Their Educational Achievement: The Case of Texas

Table 3. Sequential Multiple Linear Regressions Predicting Students' SAT Scores

Variables	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
SAT Score	1129.90*** (8.24)	1152.24***(4.99)	1179.21***(7.84)	988.81***(23.58)
Main predictor variable				
Race (Mexican=1)	-108.25(8.24***)	-58.31***(15.93)	-61.26***(15.75)	-41.02***(15.40)
		-41.24***(6.34)	-51.23***(6.38)	
Individual Characteristics				
Gender (Female=1)				-47.19***(6.23)
Born Status (Immigrant=1)		15.84(14.48)	5.68(14.37)	3.67(14.05)
Language other than English at home (Yes=1)		-6.81(14.84)	-10.72(14.69)	-9.43(14.29)
Mexican*Language		-62.82***(22.98)	-63.90***(22.72)	-42.89*(22.24)
Hours Spent Per Week				
Studying or doing homework			2.74***(.45)	2.45***(.44)
Watching TV or videos			-1.23***(.35)	-1.14***(.34)
Looking after siblings at home			-.27(.53)	-.29(.51)
Employed outside the home			-1.08***(.27)	-.76***(.26)
Socializing with friends outside the school			-1.60***(.26)	-1.60***(.26)
Surfing the internet for fun			1.86***(.38)	1.71***(.37)
Family Characteristics				
Father education				12.73***(2.17)
Mother education				11.11***(2.31)
Father in the same household (Yes=1)				12.36(7.43)
Mother in the same household (Yes=1)				16.13(12.70)
Father does any work for pay (Yes=1)				29.06*(12.89)
Mother does any work for pay (Yes=1)				-22.79***(7.33)
F Statistics	172.74***	46.87***	35.37***	32.86***
No. Observations	2437	2437	2437	2437
Adjusted R-square	0.06	0.09	0.14	0.20

Standardized Beta Coefficients are shown. Standard errors are also given in parentheses.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ (two-tailed)

ÖZET

Bu çalışma, Teksas Yüksek Öğrenim Fırsatı Projesi veri setini kullanarak, 2002 yılı Bahar dönemi itibariyle Amerika Birleşik Devleti'nin Teksas eyaletindeki devlet okullarında kayıtlı bulunan 13,803 lise son sınıf öğrencisinin akademik başarılarını etkileyen faktörleri incelemiştir. Öğrencilerin akademik başarıları standart test puanlarına bakılarak ölçülmüştür. Çalışmanın odak noktası, öğrencilerin etnik/ırksal kökenlerinin standart test puanlarını hangi ölçüde etkilediğidir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin okul dışı aktiviteleri, demografik özellikleri ve aile yapıları gibi diğer bazı faktörler de çalışmaya katılmıştır. Sonuç olarak, Meksikalı öğrencilerin standart test puanlarının Meksikalı olmayan (beyaz Kafkas) öğrencilere oranlara istatistiksel olarak düşük olduğu bulunmuştur. Meksikalı öğrencilerin genellikle göçmen ailelerden geldikleri ve oldukça düşük eğitim başarılarına sahip oldukları göz önüne alındığında bu öğrenciler üzerine çalışmalar yapmak oldukça önemli görülmektedir. Bu çalışmada, öğrencilerin evlerinde İngilizce dışında bir dil konuşulmasının test sonuçlarına bir etkisi olmadığı ortaya konulmuştur. Lakin bu durum Meksikalı öğrenciler için geçerli değildir. Meksikalı öğrencilerin ana dilleri genellikle İspanyolca olduğu düşünüldüğünde, evlerinde İngilizce dışında bir dil konuşulmasının eğitim başarılarını niçin olumsuz yönde etkilediği anlaşılabilir. Amerikan eğitim sistemi İngilizce temel dil alınarak işlediği için, bu öğrencilerin akademik açıdan zorluk çekmeleri olası görülmektedir. Çalışma, etnik/ırksal kökenin yanı sıra özellikle cinsiyetin, aile faktörünün ve okul dışında farklı aktiviteler için harcanan zamanın da öğrencilerin standart test sonuçlarını etkilediğini ortaya koymuştur. Örneğin, kız öğrenciler erkek öğrencilere oranla oldukça düşük test puanına sahip olmuşlardır. Gerek anne ve gerekse babanın eğitim seviyeleri ne kadar fazla ise çocuklarının da standart test puanları o ölçüde fazla artmıştır. Babanın çalışıyor olması öğrencilerin test puanlarını artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmakta iken, annenin çalışıyor olması olumsuz bir etkiye sahip olmuştur. Sonuç olarak birçok farklı değişken hesaba katıldığında, etnik/ırksal kökenin öğrencilerin standart test puanlarındaki etkisi her ne kadar azalsa da yine de istatistiksel olarak oldukça etkili olduğu görülmüştür.

REFERENCES

- ALBA, Richard and Silberman, Roxane
2009. "The Children of Immigrants and Host-Society Educational Systems: Mexicans in the United States and North Africans in France", *Teachers College Record*, 111: 6: 1444-1475.
- ALMAGUER, Tomas
1994. *Racial fault lines: The historical origins of white supremacy in California*. Berkeley: University of California Press.
- CROSNOE, Robert and Gonzalez, Lorena L.
2005. "Immigration From Mexico, School Composition, and Adolescent Functioning." *Sociological Perspectives*. 48: 1: 1-24.
- CORTES, Kalena
2006. "The effects of age at arrival and enclave schools on the academic performance of immigrant children." *Economics of Education Review*. 25: 2: 121-132.
- EUGENIA, Maria and Bianchi, Matute
2008. "Situational Ethnicity and Patterns of School Performance among Immigrant and Nonimmigrant Mexican-Descent Students" in *Minority Status, Oppositional Culture and Schooling* by John U. Ogbu, Routledge.
- GLICK, Jennifer and Marriott, H. Bryndl
2007. "Academic Performance of Young Children in Immigrant Families: The Significance of Race, Ethnicity, and National Origins." *Migration Review*, 41: 2.
- JACKSON, A. W. and D.W. Hornbeck
1989. "Educating Young Adolescents: Why We Must Restructure Middle Grade Schools". *American Psychologist*. 44: 831-36.
- KELLER, Ursula and Harker, Kathryn
2008. "Post-secondary Educational Attainment of Immigrant and Native Youth." *Social Forces*, 87: 1.

LOPEZ, Ann Aurelia

2007. *The Farmworkers' Journey*, University of California Press.

LUTZ, Amy and Stephanie Crist

2009. "Why do Bilingual Boys get Better Grades in English-only America?: The Impacts of Gender, Language, and Family Interaction on Academic Achievement of Latino/a Children of Immigrants." *Ethnic and Racial Studies*.32: 2.

MASSEY, Douglas S., Durand, Jorge and Malone, Nolan J.

2002. *Beyond Smoke and Mirrors: Mexican Immigration in an era of Economic Integration*. Russel Sage Foundation: NY

MOHAI, P. and Saha, R.

2007. "Racial Inequality in the Distribution of Hazardous Waste: A National-Level Reassessment." *Social Problems*, 54: 3: 343–370.

OLIVER, M. L. and Shapiro, T. M.

1997. *Black Wealth, White Wealth: A New Perspective on Racial Inequality*. New York: Routledge.

OROZCO, C. S., Pimentel, A. & Martin, M.

2009. "The Significance of Relationships: Academic Engagement and Achievement Among Newcomer Immigrant Youth" *Teachers College Record*. 111: 3: 712-749

OMI, Michael and Winant, Howard

1986. *Racial Formations in the United States*. London: Routledge & Kegan Paul.

PONG, S. & Hao, L.

2007. "Neighborhood and School Factors in the School Performance of Immigrants' Children", *International Migration Review*. 41: 1: 206 - 241

PORTES, Alejandro and Rumbaut, Ruben G.

2006. *Immigrant America: A Portrait* Third edition. Revised, Expanded, and Updated. University of California Press.

PORTES, Alejandro and MacLeod, Dag.

1996. "Educational Progress of Children of Immigrants: The Roles of Class, Ethnicity, and School Context." *Sociology of Education*. 69:4:255-275.

REAM, Robert.

2005. "Toward Understanding How Social Capital Mediates the Impact of Mobility on Mexican American Achievement," *Social Forces* 84: 201-224.

RUMBERGER, Russell and Larson, Katherine.

1998. "Toward Explaining Differences in Educational Achievement among Mexican American Language-Minority Students", *Sociology of Education*, 71: 69-93.

SILVA, Eduardo B.

1996. "Rethinking Racism: Towards a Structural Interpretation". *American Sociological Review*, 62: June 465-485.

STEVEN, I. Miller.

1977. *An Introduction to the Sociology of Education*, Cambridge, Massachusetts: Schenkman Publishing Company.

KADINLARIN SİYASAL KATILIM ÇEKİNCELERİNİN NEDENLERİNİN TESPİTİ, GİDERİLMESİNE YÖNELİK ÇÖZÜM YOLLARININ BELİRLENMESİ VE BİLİNÇLENDİRİLMELERİ¹

SOSYOLOJİ DERNEĞİ

GİRİŞ

Genel olarak dünyada ve özel olarak da Türkiye’de kadınların siyasal katılım durumlarının son derece düşük olduğu bariz bir gerçekliktir. Bu durumu besleyen pek çok faktörün olduğu kuşkusuzdur. Siyasal katılımının belirli bir boyutu olabilecek çeşitli demokratik kitle örgütlülüklerinde veya mesleki örgütlülüklerdeki karar mekanizmalarına katılım konusunda da benzer sahneler görülmektedir. Siyasi partilerden sendikalara, derneklerden vakıflara, esnaf birliklerinden odalara kadar pek demokratik kitle mekanizmalarında kadınların temsil ve katılımları son derece düşük kalmaktadır.

Siyasal katılım kavramı siyasallık düzeyinde tüm davranışları içinde barındıran son derece geniş ve eklektik bir tanımlamayı içermektedir. Genel olarak kavram, kavramı hükümette veya herhangi bir partide mevki sahibi olmayı veya aday olmayı önemli stratejik toplantılara, etkinliklere katılmayı veya bir siyasi partide faal üye olarak siyasal kampanyada çalışma için zaman ayırmayı, siyasal toplantı veya gösteriye katılmayı, siyasi parti veya adaya para yardımını, siyasal tartışma başlatmayı, fikrini söylemeyi ve daha pek çok davranışı gerektiren anlamları taşır (Tokgöz, 1979:297). Bir başka açıdan siyasal katılım bireylerin, devletin veya yönetimin çeşitli düzeylerindeki karar mekanizmalarına katılmalarını veya gerekli görüldüğü durumlarda çeşitli aktivitelerle tepki gösterebilme durumunu gönderme yaparak çağdaş demokrasinin gereklerine işaret etmektedir (Kışlalı, 2003:

¹ Avrupa Birliği tarafından desteklenen proje, GÖNBİR, Sosyoloji Derneği, TÜKD Ankara-Ümitköy şubesi ortaklığı ve Çayyolu Platformu’nun iştiraki ile gerçekleştirilmiştir. Projenin bilimsel araştırma boyutu Sosyoloji Derneği’nden Doç. Dr. Necmettin Özerkmen ve Arş. Gör. Ercan Geçgin tarafından gerçekleştirilmiştir.

219). Özet olarak siyasal katılım, vatandaşların siyasal sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını gösteren bir kavram olarak ele alınmaktadır (Tatar, 1997:69).

Özbudun (1975) siyasal yaşama katılımında bireylerin kendi istekleri ile katılıp katılmadıkları doğrultusunda bir sınıflandırmaya giderek, mobilize katılım, yani bireyin iradesi dışında tasarlanmış etkinlikler ile özerk katılım, yani bireyin devlet organlarıncı alınan kararları etkilemesi doğrultusunda gerçekleştirdiği iki katılımdan söz etmektedir. Barnes ve Kaase (1979) siyasal eylemi olağan siyasal katılım, eylem davranışı ve baskıcı eylem olarak üçe ayırarak sınıflandırmaya giderken Çam (1987) siyasal katılımı “siyasete katılmamak, ilgi duymamak, örnek olarak oy vermeme”, sadece seçimlere katılmak ve seçim dışında da siyasete ilgi duymak şeklinde olmak üzere üç biçimde gerçekleştirdiğini ifade eder. Yine benzer şekilde Ayata (1995) da siyasal katılımı bireysel ve toplumsal siyasal katılım şeklinde iki türde ele alarak bireyin aktif ve pasif davranışına göre bir sınır çizmektedir.

Siyasal katılımın genel olarak çağdaş demokrasinin önemli birer davranış veya yaşam biçimi olması ve Türkiye’de gerek toplumsal ve gerekse özel olarak kadınların siyasal katılım bakımından son derece yetersiz noktada oluşu üzerinde durulması gereken sorunlardandır. Toplumsal sistemdeki fırsat eşitliği sorununun bir şekilde siyasal davranışta da bir yansımaları bulduğundan hareketle Türkiye’de kadının siyasal katılımı konusundaki engelleri ve çekinceleri proje kapsamında incelenmeye çalışılmıştır

Proje, Türkiye’de kadınların hem yerel hem ulusal düzeyde kamu yararının gerçekleştirilmesini sağlayacak kararların alındığı mevkilerde kadınların neden yer almadığını, demokrasinin önemli bir parçası olarak kabul edilen “siyasal katılım” konusunda neden çekinceli davrandıklarının nedenlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda nicel ve nitel araştırma tekniklerinin bir arada kullanıldığı ve Ankara Yenimahalle ile Çayyolu semtlerinin örneklem olarak seçildiği yerlerde alan araştırması yapılmıştır. Araştırmanın dışında kadınların siyasal katılımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda projenin yürütüldüğü alanlarda çeşitli bilinçlendirme etkinlikleri düzenlenmiştir.

Alan araştırması, Haziran-Temmuz 2008 tarihinde evren olarak belirlenmiş olan Ankara’da yapılmıştır. Yenimahalle ilçesinin sınırları içinde bulunan ve yargısal yönden (amaca yönelik) seçilmiş dört grupta yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu dört grup

öğretmen, yüksek tahsilli olmayıp çalışan, yüksek tahsilli olup çalışmayan ve yüksek tahsilli olmayıp çalışmayan şeklindedir. Bu uygulamanın öncesinde ise 100 kişi pilot çalışma gerçekleştirilmiş ve bunun sonucunda da soru formunda bazı değişikliklere gidilmiştir. Toplamda 408 kişi ile yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilirken, ayrıca karar mercilerinde bulunmuş olan 10 kadın ile derinlemesine görüşmeler sağlanmış ve bununla birlikte seçilmiş olan dört gruba mensup kişilerle ayrı ayrı dört odak grup görüşmesi de gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1'e göre araştırma örnekleminde yer alan 4 grubun frekans ve yüzde dağılımı şöyledir: Öğretmen grubu 103 kişi ve %25,2; Yüksek Tahsilli Olmayıp Çalışan 101 kişi ve %24,8; Yüksek Tahsilli Çalışmayan 100 kişi %24,5; Yüksek Tahsilli Olmayıp Çalışmayan 104 kişi ve %25,5'dir. Bu dört grup anket uygulamasında birbirlerine yakın düzeyde kişiden oluşmaktadır.

Tablo1. Araştırma Örneklerindeki Grupların Dağılımı

Örneklem Grupları	Frekans	Yüzde %
Öğretmen	103	25,2
Yüksek Tahsilli Olmayıp Çalışan	101	24,8
Yüksek Tahsilli Çalışmayan	100	24,5
Yüksek Tahsilli Olmayıp Çalışmayan	104	25,5
Toplam	408	100

Araştırma örneklemine katılanların çoğunluğu kent soyludur. İkinci sıradaki grup ise yine kentsel özellikler de gösteren ilçe doğumludur. Köy kökenliler ise oldukça az bir grubu oluşturmaktadır. Son olarak 6 kişide yurtdışında doğduğunu ifade etmiştir.

Tablo2. Araştırma Örnekleminin Doğum Yeri Durum Dağılımı

Örneklem Grupları	Frekans	Yüzde %
Köy	37	9,1
İlçe	126	30,9
Kent	239	58,6
Yurtdışı	6	1,4
Toplam	408	100,0

Medeni Durum Dağılımı

Araştırma örnekleminin ezici çoğunluğu evli kişilerden oluşmaktadır (%68,2). İkinci sıradaki grup ise, araştırma örnekleminin % 22,2 oranında bekârdır. Diğerleri birbirlerine yakın düzeyde nişanlı ve dul kategorilerinden oluşmaktadır.

Çalışma Durumu

Araştırma örnekleminin yarısını oluşturan bir kesim çalışıyor (% 48) durumda iken ¼ oranında bir grup çalışmadığını (% 29,4) ifade etmiş, % 20,8'lik kesim ise emekli olduğu belirtmiştir.

Meslek Durumu

Araştırma örnekleminin meslek durum dağılımında en çok memurlar yer alırken (%25,6) bunu ikinci sırada ev kadıları (%19,9), üçüncü sırada öğretmenler (%16,4), dördüncü sırada serbest meslek sahipleri (%8,3) ve son olarak işçiler (%7,8) yer almaktadır.

Öğrenim Durumu

Bu sonuçlara göre, örneklemin oldukça önemli bir çoğunluğu üniversite mezunu iken (%41,2) ikinci sırayı lise mezunları (%30,9) almaktadır. Bunları önlisans – yüksekokul, ortaokul, ilkokul, yüksek lisans ve doktora takip etmektedir. Ama üniversite mezunları Önlisans – yüksekokul, yüksek lisans ve doktora yapanların birlikte değerlendirildiğinde örneklemin çoğunluğunun eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğunu söylenebilir.

Aylık Gelir Düzey Durumu

Aylık gelir durumlarına göre kadın profiline bakıldığında, örneklemin ¾'üne yakın bir oranı orta gelir grubunda (%69,5) yer alırken düşük gelirli olanlar örneklemin ¼'ünü teşkil etmektedir (%25,6). Son olarak yüksek gelir grubu ise oldukça düşük bir orandadır. Bu oranlar Türkiye ortalamasına paralel bir durumu da göstermektedir.

Ev halkı sayısı sıralamasında kadınların çoğunluğu 3 kişi (%36,5) sonra 2 kişi (%29,2)ve daha sonra 1 kişi olarak çoğunlukta görülmektedir. 4 ve 5 kişilik gruplar ise oldukça düşük bir orandadır. Diğer bir deyimle aile kentsel çekirdek bir aile yapısını göstermektedir

Güç İlişkileri

Aile içindeki güç – iktidar ilişkileri durumu konusunda katılımcıların

ailelerinde en çok anne babanın birlikte (%40,4), ikinci olarak babanın, üçüncü olarak annenin ve dördüncü olarak aile büyüklerinin sözü geçmektedir. Diğer bir deyiş ile çoğunlukla anne babanın birlikte geçmesi bu ailenin demokratik yapıda bir aile olduğunu göstermektedir. Ancak ikinci olarak babanın sözü geçer ifadesi hala örneklemin ¼ oranında ataerkil bir aile yapısının göstergesinin işaretidir. Diğer taraftan üçüncü olarak annenin sözünün geçmesi ise aile de kadının önemsendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ailede en çok kimin sözünün geçmesi gerektiğine dair düşüncelerde ise çoğunluk (%55,6) anne-baba birlikte yönünde eğilim göstermiştir. Bu durum modern bir görüntüye yakın bir manzarayı ortaya koymaktadır.

Kadınların en sık görüştükları kişiler kendi arkadaşları, oldukça büyük bir oranda (%50) kabul edilmiştir. İkinci olarak kendi akrabalarını (%19,7) ve üçüncü olarak apartman mahalle komşuları cevapları elde edilmiştir. Bu duruma göre kadınların rasyonel ve bireyselleşmiş ilişki ve sosyal etkileşimde oldukları görülmektedir.

Hayat Pratiklerine Verilen Önem

Kadınların hayatlarındaki öneme göre yaptıkları faaliyetlerin dağılımına bakıldığında ilk sırayı

%72,1 ile aile içi rolleri kapsayan (iyi anne veya iyi eş) ilişkiler alırken, ikinci sırada mesleki faaliyetler ve üçüncü sırada ise eğlence, spor ve oyun gibi aktiviteler yer almıştır. Kadınlar için bireysel hayat ve yakın çevre ilişkileri toplumsal ve siyasal aktivitelerden daha önemli sayılmaktadır.

Kadınların medyayla ilgili tutumları ise şöyledir:

➤ Örneklemin yarısından çoğu TV'de en çok izlemeyi tercih ettiği konular arasında haber programlarını ilk sıraya koyarken ikinci sırada sinema ve dizileri, üçüncü sırada ise siyaset ve ekonomi programlarını tercih ettiğini belirtmiştir.

➤ Kadınların gazetede birinci sırada dikkatle okuduğu konular bakımından ilk sırada siyasal konuları, ikinci sırada köşe yazarlarını, üçüncü sırada magazin sayfası ve ekonomi sayfasını tercih ettikleri tespit edilmiştir. Köşe yazarlarına verilen önem bir ölçüde toplumsal sorunlara duyarlılığı da göstermektedir.

➤ Kadınların internette en çok ilgilendikleri konularda ise birinci sırayı haber, ikinci sırayı sohbet, üçüncü sırayı siyaset ve ekonomi, dördüncü sırayı forum siteleri ve kadınlarla ilgili siteler ve son sırayı da magazin

Kadınların herhangi bir STK veya siyasi partiye katılmamalarının nedenlerini ise “STK ve siyasal partiye güvensizlik”, “siyasete ilgisizlik”, “vakit yokluğu”, “memuriyet”, “fırsat bulamama”, “ailevi nedenler” ve “siyaseti bilmeme” şeklinde sıralamışlardır. Buna göre, en önemli neden olarak siyasete güvensizlik ve siyasete olan ilgisizlik öne çıkmaktadır.

Siyasete ve sivil örgütlülüğe duyulan güvensizliğin temelinde genel bir kültürel örüntünün bulunmasının ötesinde, bu durumdan dolayı kişisel açıdan yıpranabilme durumu ile söz konusu güvensizlik içinde güvenilmezliği ve sosyal statüde düşük bir konumda bilinmek istenmemesinin rolü de büyüktür.

Siyasal Davranış ve Siyasal Tutum

Kadınların % 90'ı son seçimlerde (2007) oy kullandıklarını belirtmiştir. Kadınlar seçim zamanı oy kullanırken çoğunlukla partinin siyasal duruşuna (%67,5) yani hangi kanatta yer aldığına dikkat etmektedirler. İkinci olarak partinin programına (%17,6) önem vermektedirler. Üçüncü olarak da aday kişinin profiline dikkat etmektedirler (%11,5).

Herhangi bir siyasal faaliyete katılımlarının olup olmadığına dair soruya kadınlar çoğunlukla (%49,3) hiçbir faaliyete katılmadıklarını ifade ederken önemli ölçüde bir oranda ise gösteri yürüyüşleri ve mitinglere katıldıklarını (%43,1) ifade etmişlerdir. Ama çoğunlukla hiçbir faaliyete katılmadıkları ifadesi kadınların siyasal katılım bakımından son derece önemli bir sonuçtur. Belirtilmiş olan gösteri ve yürüyüşler araştırmanın yapıldığı dönemde gündemde olan laiklik tartışmaları ve cumhurbaşkanlığı seçimi gibi konularda düzenlenen “Cumhuriyet Mitingleri”ne işaret ettiği göz önünde bulundurulmaktadır. Oranı düşük olmakla birlikte siyasal faaliyete katılanlar da bulunmakta ve ağırlıklı olarak bir partiye oy için faaliyet gösterme, politik amaçla düzenlenen toplantı ya da yemeğe katıldıklarını ifade etmişlerdir.

Kadınların bir partiyi desteklemek için en çok yakın çevre ve çevre ile görüştüğü (%24,2), daha sonra akraba ve arkadaşlara danıştığı; politik toplantılara katıldığı ve son olarak çeşitli kişiler ve partilere danıştıkları görülmektedir. %75,8 gibi yüksek bir oran ise herhangi bir görüşme yapmadığını belirtmiştir.

Kadınlar siyasal partilerde, meclis, sendika ve STK'lerde çoğunlukla (%95) yer almadıklarını ifade etmişlerdir. Bu oran Türkiye'de kadınların siyasal katılım konusunda ne kadar uzak ve çekinceli olduğunu

göstermektedir. Çok az bir oran da olsa sayının yeterli olduğunu belirtenler olmuştur.

İlk olarak sosyo – kültürel engeller nedeni ile (aile sorunları), ikinci olarak ekonomik engeller (maddi yetersizlik), üçüncü olarak bireysel engeller (ilgisizlik, isteksizlik), dördüncü olarak siyasetin erkek işi olduğu kanaati ile ve son olarak siyaset kurumuna olan güvensizlik ve parti ve STK'ların iç politikalarının olmayışının nedeniyledir. Burada dikkati çeken en önemli engelin aile kaynaklı olduğu ve ekonomik maddi desteğin yetersizliğidir. Bireysel engeller daha çok kişinin ilgisizliği ve isteksizliği ile ilgilidir. Buradan da görüldüğü gibi kadınların siyasal katılım konusunda en önemli engellerinin sosyo – kültürel engeller ve ekonomik engeller olduğu ortaya çıkmıştır.

Kadınların Siyasal Katılımını Engelleyen Faktörler

- Kadınların % 55'i aile sorumluluklarının siyasal katılımlarını engellenmesinde çok etkili olduğunu,
- Kadınların iş meslek yoğunluklarının siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı konusunda %28 çok etkili, % 49 etkili olabilir görüşünü belirtmiştir. Bu oranlarda kadınların iş ve meslek yoğunluklarının siyasal katılımlarını engellemede en önemli etkenlerden biri olduğunu göstermektedir. Etkisi olamayacağını belirten yanıtlar ise % 20 düzeyinde kalmaktadır.
- Kadınların yeterli ekonomik güçlerinin olmayışının siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı konusunda katılımcıların %66,4 çok etkili, %26'sı ise etkili olabileceği yönünde görüş bildirmiştir.
- Kadınların yeterli yönetim tecrübe ve bilgi yokluğunun siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı konusunda %32,8 oranıyla çok etkili ve % 44,7 oranıyla da etkili olabileceği yönünde görüş belirtilmiştir.
- “Kadının yeri evidir” yargısının kadınların siyasal katılımlarını engellemesindeki etkisi konusunda katılımcıların %32,7'si çok etkili, %40,4'ü etkili olabileceğini ifade etmiştir.
- Kadınların siyaset konusunda yeterli destek, teşvik görmemesinin siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı konusunda da çoğunluk etkili olduğu düşüncesindedir.

- Siyasetin erkek işi olduğu kanaatinin kadınların siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı konusunda % 37 çok etkili, %36 etkili olabileceğini belirtmiştir. Böylece siyasetin erkek işi olduğu kanaatinin kadınlarca siyasal katılımlarını engelleyen en önemli bir algı olduğu görülmektedir.
- Kadınların eğitim düzeylerinin yetersizliğinin siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı yarısından fazlası çok etkili olduğunu belirterek belirleyici önemine dikkat çekmiş bulunuyor.
- Siyaset işinin kadınların ilgi alanına girmemesinin kadınların siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı konusunda % 20 civarında çok etkili olduğunu bildirenler söz konusudur. Dolayısıyla diğer faktörlerden daha az belirleyici sayılmaktadır.
- Kadının doğasının (fiziksel yapı, özel durumlar vb.) siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı konusunda ise çoğunluk etkisizdir yanıtı vermiştir. Bu konuda eşitlikçi bir bakış açısı söz konusudur.
- Kadının siyasetin gerektirdiği bedeli ödeme çekincesinin siyasal katılımlarını engellemesinde etkili olup olmadığı noktasında yarı oranında etkili olabilir cevabı verirken çoğunluk ağırlıklı olarak etkisiz olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Her ne kadar bedel ödemenin engel olduğunu düşünenler varsa da gerekirse kadınların bu bedeli ödeyebilecekleri kabul edilecekleri ortaya çıkmaktadır.

Kadınların Türkiye’de siyaset kurumun işleyişinin nasıl değerlendirdiklerine yönelik sorulara verilen cevaplarda, kadınlar Türkiye deki siyaset kurumunun işleyişinin çok kötü (%42,4) ve kötü (%41,5) olduğunu belirtmektedirler. Diğer bir ifade ile Türkiye’deki siyaset kurumunun iyi işlediğini kabul edenler son derece düşük bir orandadır. Siyasetin bu yapısının ve işleyişinin kadınların siyasal katılım konusundaki çekincelerini pekiştirdiği söylenebilir.

Siyasal Sisteme Katılım İçin Yapılması Gerekenler

Kadınlar Türkiye’de kadınların siyasal sisteme katılımını artırmak için örnekleme çıkan kadınların belirttiği öncelikli sıklama şu şekildedir:

- Kadınların siyasal sisteme katılımını artırmak için ilk önce kadınlara sosyo – ekonomik durumlarının düzelmesi ağırlık kazanmıştır
- İkinci sırada kadınların sosyalleşmesinin önündeki engellerin kaldırılması gerektiği dile getirilmiştir.

- Üçüncü sırada erkeklerin eğitilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
- Bu üç sıralamadan başka her toplum kesiminden kadının eğitiminin yükseltilmesi, özgüven eksiliğinin tamamlanması, Türkiye de sosyo – kültürel yapının değiştirilmesi, özellikle kırsal kesimde kadının önemsenmesi gerektiği yönünde fikirler de belirtilmiştir.

Ayrıca kadınlara fırsat verilmeli ve partilerin de özel çalışma yapmaları gerektiği de vurgulamalar arasındadır.

Kadınların Siyasal Katılımını Artıran Faktörler arasında çok etkili olduğu yönündeki faktörler şunlar olmuştur:

- Kadınların sosyo – ekonomik durumlarının düzeltilmesi
- Kadınların aile içi kararlara katılımının özendirilmesinin
- Kadınların siyasal katılımlarını artırmada kariyer sahibi olmalarının desteklenmesinin çok etkili olduğu
- Kadınların siyasal katılımlarını artırma da her toplumsal kesimden kadınların eğitim düzeyinin yükseltilmesinin
- Kadınların siyasal katılımlarını artırmaya etkisi bakımından partilerin kadın kolları faaliyetlerini her kesimden kadına açık hale getirilmesi
- Kadınların siyasal katılımlarını artırmak için STK, vakıf, sendika, parti faaliyetlerine katılımının desteklenmesi

Siyasal katılımdan sorumlu görülen kurumlar:Kadınların siyasal katılımından birinci derecede sorumlu olan kurum devlet, ikinci olarak siyasi partiler, üçüncü olarak kadınlar, dördüncü olarak sivil toplum örgütleri ve son olarak hükümet olarak görülmektedir. Yani kadınların siyasal katılımının düzenlenmesinde kadınlar devletten, siyasal partilerden ve sivil toplum örgütlerinden destek ve yardım beklemektedir denilebilir.

Kadınların siyasal katılımından birinci derecede sorumlu olan diğer kurumlar şöyle sıralanmaktadır: aile kurumu, eğitim kurumu, erkekler, gelenek ve görenekler, hem siyasal partiler hem kadınlar, kadın örgütleri, toplum ve yasalar olarak sıralanmaktadır.

Kadınların Siyasal Katılımını Artırmak İçin Siyasal Partilerin Yapmaları Gerekenler : Sonuçlara göre, kadınların siyasal katılımını artırmak için ilk olarak kadın üyeler için eğitim programları düzenlenmelidir.

İkinci olarak her alandan kadınların örgütlenmelerinin gerekliliği ve üçüncü olarak partilerde kota uygulamasına gidilmesi, dördüncü olarak da kadın adayların desteklenmesi için fon ayrılmalı ve parti programlarında kadına ait düzenlemeler yapılmalı görüşleri öne çıkmaktadır.

Kadınların Çevresindeki Kadınların Siyasete Katılım Derecesinin Değerlendirilmesi: Bu konuda kadınlar çevresindeki kadınların siyasete katılım derecesini (% 44,1) kötü ve çok kötü (% 29,2) şeklinde ağırlıklı olarak belirtmektedir. Örnekleme çıkanlarla birlikte kendi yakın çevresinin de siyasete ilgisinin düşük olduğu görülmektedir. Bu değerlendirmeye göre ülkemizdeki kadınların siyasal sisteme katılım düzeyleri bakımından son derece negatif bir durumdan söz edilebilir.

Kadınların Siyasal Sisteme Katılımını Artırmak İçin Kadınların Yapılması Gerekenler: Örnekleme çıkan kadınların bu konu hakkındaki görüş ve önerileri verilen ağırlıklı cevapların sıralamasına göre şu şekildedir:

Birinci sırada (%49) partilere üye olunması ve aktif rol alınmalı cevabı gelmektedir. İkinci olarak Sivil toplum kuruluşlarında örgütlenmelidir görüşü (%40) gelmektedir. Bu sonuçlar rasyonel anlamda yapılması gerekenlere dair bir bilincin varlığına işaretir.

Kadınların aktif olarak siyasete katılımı için gerekli üç unsur konusunda elde edilen veriler ise şu şekildedir:

Örneklemedeki kadınların aktif olarak siyasete katılımı için ilk olarak aile desteği (%39), ikinci olarak ekonomik destek, üçüncü olarak siyasi parti desteği ifade edilmiştir.

Kadınların siyasal katılımlarını artırmaya yönelik olarak kendilerinin yapması gerekli şeyler de ise ilk üç sırası şu şekildedir: bu konuda yapabilecek bir şeyin olmadığını, diğer cevaplar arasında ise kadınları siyasi konularda bilgilendirmenin yapılabileceği yönünde görüşler dile getirilmiştir. Ancak bu soruya negatif bir tutumun söz konuyu açıktır.

Derinlemesine Görüşmeler

Avrupa Birliği'nin sosyal fonunun desteklediği bu araştırma için Ankara'da, üst düzey yönetici konumunda olan ve geçmişte yönetici konumunda bulunmuş on kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden şu bilgilere ulaşılmıştır:

- On üst düzey yönetici mevkilerde yer alan kişilerin kadınların üst

kademelere yükselmesinde, katı bir cinsiyet ayırıcılığının olmadığını; ailelerinde bu tür sıkıntıları yaşamadıklarını, çoğunun ailesinde çağdaş demokratik değerlerin yer aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca çoğunun ailelerinin orta ve üst orta sınıflarda bulunduğunu; dolayısıyla kadının toplumsal yaşamda hak ettiği yeri almalarına imkan veren tutum ve değerlere sahip olduklarını kabul edebiliriz.

- Türkiye koşullarında yaşayan kadınların yaşadıkları sorunları toplumsal, kültürel, kurumsal, dinsel ve sosyo-psikolojik boyutları ile bilerek ya da sezerek ifade etmişlerdir. Bu sorunlar genel olarak; eğitimsizlik, ekonomik bağımlılık, erkek egemen gelenekler ve anlayışlar, muhafazakar din anlayışı ile kadının eve kapatılması, cinsiyete dayalı ayırıcılık, fiziksel ve ruhsal şiddet, kadın kimliğinin tanınmaması, ikinci sınıf edilgen insan olarak görülmesi gibi temel sorunlar.
- Türkiye’de kadınların her türlü karar mekanizmasında yeterli derecede yer almadığını, olsa bile bunun aile içinde kaldığını, karar mekanizmalarında yer almayışlarının nedenleri olarak; kadınların yeterince eğitilmiş, donanımlı ve istekli olmadıklarını, yönetici erkin –siyasi- bunu istemediklerini, erkek egemen kültürel yapı, toplumsal gelenek ve görenek gereği kadının ikinci planda kaldığını, kadınların yeterince teşvik ve destek görmediklerini, kadınların ev ve aileyi işlerinden önde tuttuklarını, kadınların kamu yönetimine katılmada cinsiyet ayırıcılığıyla engellendiğini, erkek egemen kültürel anlayışı “saçı uzun, aklı kısa” olarak karar mercilerine getirilmediklerini ve karar mercilerine gelseler bile yine erkeklerin dediğinin olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitler bizim varsayımlarımızı da doğrulamaktadır.
- Siyaset konusuna bakış açıları ve düşünceleri şöyledir: Siyasetin kadınlarca tercih edilen bir uğraş alanı olmadığını; siyasetin erkek egemen bir alan olduğunu; siyasetin bir iş olmadığını, daha çok ekonomik bir rant kavgası olduğunu; siyasetin temiz, namuslu insanların yapamayacağı, katılamayacağı, “güç” elde etme sanatı ve faaliyeti olduğunu; siyasal partilerin kendi içinde demokratik olmadığını, parti başkanları diktatörlüğünün egemen olduğunu; artık siyaset ve siyasetçinin olmadığını, sadece çıkar gruplarının olduğunu, siyasetin artık bir çıkar kapısı olduğunu, siyaset kurumunun yozlaştığını ve siyasetçilere güvenilmediğini ifade etmişlerdir.

- Kadınlar, Türkiye’de siyasal mekanizmalarda yeterince yer almadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun nedenleri olarak da; kadınların siyasete istekli olmadıklarını, kadınların yeterince eğitilmiş, donanımlı olmadıklarını, ekonomik bağımsızlıklarının olmadığını, erkek egemen toplumsal yapının varlığı, kadınların sindirildiğini, aileden yeterli destek görmediklerini, mevki ve cesaret sahibi olmadıklarını, ön seçim sistemi, kadınların eğitimsizliği, kadınların siyaset kurumuna güvenmemeleri ve siyasetten ne kazanacaklarını bilmediklerini gibi değerlendirmeleridir.
- Kadınların siyasete katılımı bakımından, siyasete katılmayı düşünüp, düşünmedikleri hakkındaki görüşleri: Bir kişi hariç sekiz kadın görüşmeci siyasete katılmayı düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Üç görüşmeci siyasetle ilgilendiklerini ama siyasette aktif rol almayı düşünmediklerini belirtmişlerdir.
- Kadınların siyasal katılımı konusunda çözüm önerileri şöyledir: Kadınların siyasete katılımını sağlayacak eğitim programlarının yapılması, siyasal katılım bilincinin yaratılması, kadınların siyasete katılımı konusunda desteklenerek, yüreklendirilmeleri; kadınların siyasal partilere, sivil toplum örgütlerine üye olmalarını, aktif bir şekilde çalışmalarını, siyasete kadın kotasının konması gerektiğini, kadınlarla erkeklere eşit davranılmasını, kadınların haberleri izlemelerini ve gazete okumalarını; kadınların siyasete katılmama nedenlerinin araştırılmasını; siyasal partilerin kadınlara kontenjan ayırarak, fırsat vermelerini; kadın kolları ve sivil toplum örgütlerinin kadının siyasal katılımına destek vermelerini önermişlerdir.

Kadınların Siyasal Katılımı İle İlgili Odak Grup Çalışması

Yapılan Odak grup çalışmasında şu bilgiler elde edilmiştir:

Cinsiyet ile siyasal katılım arasındaki ilişki: Alınan yanıtlara göre şu sonuca varılmıştır: cinsiyet ile siyasal katılım arasında ülkemizde ters bir orantı vardır. Geleneksel aile yapısı ataerkil kültür, kadının aile içi rol ve iş bölümü gereği siyaset gibi aktif bir faaliyette bulunmasını engellemektedir. Eğer kadın siyasete katılacaksa bu konuda erkeklerin anlayışlı ve özverili olması gerektiği ifade edilmiştir.

Kişinin mesleği ile siyasal katılım arasındaki ilişki: Verilen yanıtlara dayanarak kişinin mesleği ile siyasal katılım arasında şöyle bir ilişki vardır: Meslek odalarına üye olmak, örgütlenmek, mesleğin kendisini

ve politikalarını öğrenmek siyasal katılımın ilk adımı olarak düşünülebilir. Diğer taraftan kadınlar sadece takdir beklememelidirler. Her alanda ısrarla bilinçli mücadele etmelidirler. Hiçbir hak ve statü mücadelesiz kazanılmaz.

Kadınların eğitim düzeylerinin, seviyelerinin yetersizliği siyasal katılımı engelleyen bir neden olup olmadığı: Katılımcıların yanıtlarından hareketle kadınların eğitilmiş – eğitimsiz toplumda her yerde her kurumda baskı altında tutulduklarını, eğitim düzeyi yetersiz olanların geleneksel kültür tarafından bastırıldıklarını, eğitilmiş olanlarında içinde buldukları kurum tarafından baskıya uğradıkları ifade edilmiştir. Doğal olarak eğitim düzeyinin yetersizliği kadının siyasal katılımını engellemektedir. Ama eğitimlileri de engelleyen kurumsal yapıdır.

“Kadınların yeterli yönetim deneyim ve bilgilerinin olmayışı” siyasal katılımı engelleyen bir neden olup olmadığı: Görüşmeciler kadınların yeterli yönetim deneyim ve bilgilerinin siyasal anlamda olmadığını ama kendi evlerini yönetebildiklerini, çok organize hareket ettiklerini hatta dünyayı yöneten erkekleri yönettiklerini ifade etmişlerdir. Öyle ise istersek siyaseti de başarabiliriz, demişlerdir.

“Kadınların aile ve ben merkezli yaşam alışkanlıkları; kendi bedenine odaklı bakım, ilgi, moda, güzellik gibi estetik kaygıları” siyasal katılımı engelleyen bir unsur olup olmadığı: Katılımcıların ifadelerine bakarak siyasete katılmanın tamamen bir tercih meselesi olduğunu, isteyen her durumda toplumsal – siyasal meselelere zaman ayırabildiğini, istemeyenin ise katılmamak için birçok mazereti bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu anlamda kadınların aile ve ben merkezli yaşam alışkanlıkları kendi bedenine odaklı bakım, ilgi, moda ve güzellik gibi estetik kaygılar çoğunlukla siyasi katılımı engelleyen bir neden olarak görülmektedir.

Kadınların siyasal katılım konusunda aile, çevre ve siyasal partilerde yeterli destek –teşvik - görmemesi siyasal katılımı engelleyen bir unsur olup olmadığı: Bütün katılımcılar erkeklerden, aile yapısından, ayrımcılıktan yakındıktan sonra aile, çevre ve siyasal partilerde kadının siyasal katılımı için yeterli destek görmediklerini belirtmişlerdir. Bu desteğin olmayışı da kadınların siyasal katılımını engelleyen önemli bir neden ve faktördür.

Kadınların örgütlenmelerinin siyasal katılıma etkisi: Alınan yanıtlara göre; kadınların çoğu örgütlenmelerinin siyasal katılımı olumlu yönde etkileyen bir faktör olarak değerlendirdiler. Katılımcılar kadının erkeğe göre çok farklı bir potansiyele sahip olduğunu eklemişlerdir.

Kadınların siyasal katılımını arttırmaya yönelik çözüm önerileri:

- Pozitif ayrımcılık
- Örgütlü mücadele
- Kadınlar birbirlerine sahip çıkmalı ve kenetlenmeli
- Siyasetin işleyişinde ciddi değişiklikler yapılmalı
- Kadınlar için bilimsel, bağımsız bir siyaset okulu açılmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Proje kapsamında yapılan alan araştırmasından elde edilen bulgularda genel olarak kadınların siyasal katılımını engelleyen nedenler şu şekilde belirlenmiştir:

- Sosyo – kültürel engeller – aile içi sorunlar ve öncelikler
- Ekonomik engeller – maddi yetersizlikler
- Bireysel engeller – siyasete ilgisizlik ve isteksizlik
- Siyaset kurumuna olan güvensizlik
- Kadınların risk almaktan kaçınmaları
- Siyasetin erkek işi olduğuna dair önyargılar ve kanaatler
- Siyasal parti ve STK'ların kadının siyasal katılımı konusunda politikalarının olmayışı

Bütün bu faktörler bireysel çabadan çok yapısal bir sorunu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla her bir engel başka bir engelle de doğrudan bağlantılıdır. Bu yapısal sorun başta ataerkil toplum özelliği ve kadının bu toplumsal düzen içindeki konumu veya kendini konumlandırma biçimi, sosyalleşme tarzlarıyla kadının erkeğe göre ikincil pozisyonunun yeniden üretilmesi gibi birbiriyle bağlantılı boyutların bileşkesinden meydana gelmektedir.

Kadının ailede ve sosyal hayattaki sorumlulukları, sahip olduğu sosyo-ekonomik, eğitim ve benzeri temel bilgi, beceri-yetenek kapasitesinin yetersizliği ile sahip olduğu yetenekleri gerçekleştirebilme imkanındaki tutukluk siyasal katılımın önündeki en büyük yapısal sorunları oluşturmaktadır.

Araştırmada da görüleceği üzere kadının aile desteği, ekonomik, sosyal açıdan kaynaklara sahip olması oranında siyasal katılımı daha fazla rol alabileceği ortaya çıkmaktadır. Ancak sosyo-ekonomik düzey bakımından ortalamanın üstünde olan kesimin de siyasal katılımı son derece düşüktür. Bunun nedenini de yine ataerkil toplumun davranışlarına, tutum ve algılarına göre geliştirilmiş olan iktidar biçimlerinde aramak mümkündür. Zira sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan daha üst sınıfsal konuma sahip kişiler ile daha alt tabakada yer alanların siyasal katılım gerekçeleri değişebilmektedir. Her ne kadar bu algı değişse de reel siyasetin üretim koşulları ve onun dayandığı “güvensiz” ortamı psikolojik açıdan da engelleri pekiştirmektedir.

Bu genel engeller ve yapısal sorunlarla birlikte yapılabilecek çözüm önerileri şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Kadınların Sosyo – ekonomik durumlarını düzeltmek
- Kadınların sosyalleşmelerinin önündeki engelleri kaldırmak
- Erkek egemen kültür ve anlayışını değiştirmek için erkeklerin eğitilme biçimlerini değiştirmek
- Kadının eğitim seviyesini yükseltmek
- Partilerde kadın kotası uygulamasına gitmek
- Kadınların her alanda örgütlenmesini sağlamak
- Kadınların aile içi kararlara katılımını sağlamak,
- Kadınların kariyer sahibi olmalarını desteklemek,
- Siyasal partilerin kadın kolları faaliyetlerinin toplumun her kesiminden gelen kadınlara açık olmasını sağlamak,
- Kadınların siyasal partiler, STK’lar, vakıf ve sendika faaliyetlerine katılımlarını desteklemek.

Osman Yozgatlı Mahalleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma' başlıklı çalışmayla tamamladı. Halen Karabük Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır, biri tamamlanmış diğeri devam etmekte olan iki TÜBİTAK projesinde yer almıştır. Çalışma konularını göç ve kentleşme/kentle bütünleşme, turizm ve sosyal değişme, gettolaşma ve kentsel ayrışma, cinsiyet ve iktidar çatışması şeklindeki anahtar kavramlar çerçevesinde belirtmek mümkündür.

YAZARLARA DUYURU

Dergiye gönderilecek yazılar, makale, çeviri makale ve kitap tanıtma-
eleştirisi türlerinde olacaktır.

Makaleler, Türkçe veya İngilizce olabilir. Her makalede, ana başlığın
hemen altında, biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 150 kelimeyi geçmeyecek
iki öz/abstract yer almalıdır. “Öz”lerin altında, altı kelimeyi aşmayan anahtar
kelimeler/keywords bulunmalıdır. Türkçe makalelerin en sonuna İngilizce,
İngilizce makalelerin en sonuna Türkçe, ayrı bir sayfa halinde 500 kelimeyi
geçmeyen bir genel özet, “Özet/Summary” başlığı ile eklenmelidir. Diğer bir
deyişle makaleler, **AbstractKeywords** sırası ile kaleme alınmalıdır.

Yazıların 8.000 kelimeyi geçmemesi, A4 kağıdının bir yüzüne çift
aralıklı sola yaslanmış biçimde, sol, üst, alt ve sağ marjlar en az 2,5 cm
olarak yazılmaları gerekmektedir. Yazıların alt başlıkları, ana başlığa göre
bir küçük punto ile koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.

Yazılar, dört kopya olarak gönderilmeli, bir kopya hariç, hakemlere
gönderilecek üç kopyaya yazar(lar)ın ad ve soyad(lar)ı yazılmamalıdır.
Yazar(lar)ın ad – soyad ve yazışma adres(leri) kapalı bir zarf içinde
kopyalara eklenmelidir. Ayrıca yazar(lar) 100 kelimeyi geçmeyen
özgeçmişlerini zarfın içine koymalıdır ya da e-posta aracılığıyla sosder@
gmail.com adresine göndermelidir.

Yayınlanması istenen yazılar, öncelikle içerik, sunum, yayım
kuralları vd. yönlerden yayın kurulu tarafından incelenir ve daha sonra
değerlendirilmek üzere isimsiz (şifre numaralı) olarak konu ile ilgili
en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerce, makalenin yayınlanmasına,
değişiklikle yayımlanmasına veya reddine karar verilir ve sonuç yazar(lar)
a bildirilir. Düzeltme istenen yazıların, en geç bir ay içinde yayın kuruluna
ulaştırılmaları gerekir (Düzeltilmiş biçimde Word programı ve Times
New Roman 12 ile bir adet 3.5” diskette yayın kuruluna gönderilmesi
gerekmektedir). Belirtilen sürede geri gönderilmeyen yazılar, daha sonraki
sayılarda yeniden değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Dergiye gönderilen yazılar ile ilgili yazışmalar için posta masrafı
olarak, Sosyoloji Derneği'nin İş Bankası ODTÜ 385 825 ve Kavaklıdere
331 307 nolu hesaplarına 25 TL. yatırılması ve makbuzun fotokopisinin
metin kopyaları ile birlikte gönderilmesi gerekmektedir.

Dergide yazım sistemi kullanılmaktadır. Kaynaklara göndermeler,
metnin içinde açılacak ayraçlarla yapılmalıdır. Ayraç içinde yazar(lar)ın

soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları bulunmalıdır. Karşılaşılabilecek farklı durumlar için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- ...kanıtlanmıştır (Kıray, 1992:160-165).
- ... Yasa (1990:16)'nın belirttiği gibi...
- ... (Kösemihal ve Berkes, 1971:265).
- ... (Gökçe vd., 1994:33-35).
- ... (Fındıkoğlu, 1976:1365; Ülken, 1979:284-285)

Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtilmeli; gönderme yapılmayan kaynaklar, kaynakçaya konmamalıdır. Kaynaklar, ayrı bir sayfada alfabetik sırayla yazılmalıdır. Dergi ve derlemelerdeki makalelerin sayfa numaraları kesinlikle belirtilmelidir. Kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyulmalıdır:

GÖKÇE, Birsen

1996 **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Ankara: Savaş Yayınları.

KONGAR, Emre (der.)

1982 **Türk Toplum Bilimcileri**, İstanbul Remzi Kitabevi.

ATAY, Tayfun

1996 "Sosyal Antropoloji'de Yöntem ve Etik Sorunu: 'Klasik Etnografi'den Diyalojik Etnografi'ye Doğru'", iç. **İnsan, Toplum, Bilim: 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler 1995** (der. Kuvvet Lordoğlu), İstanbul: Kavram Yayınları, s.221-240.

ÖZCAN, Y. Ziya ve Ali ÇAĞLAR

1994 "Who are the Future Police Elites? Socio-economic Background of the Students of Police Academy in Turkey", **Policing and Society**, Cilt: 3, No: 4, s. 287-301.

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan yazıların her hakkı saklıdır. Dergide yayınlanan eserlerden alıntı yapılması halinde, kaynak belirtilmesi yeterlidir. Sosyoloji Derneği'nin yazılı izni olmadan eserin bir kısmının veya tamamının kullanılması, görsel veya işitsel malzemelerle çoğaltılması hiçbir surette yapılamaz.

Dergide yayınlanması uygun görülen makalelerin yazarlarına makalelerinin yaymlandığı dergiden üç adet ücretsiz olarak gönderilecektir.

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan yazıların içeriğinden ve tartışılan dūřüncelerden yazarların kendileri sorumludur. İleri sürülen görüşler Sosyoloji Derneđi'ni bağlamaz. The journal publishes articles, translations of articles, and book reviews.

The submissions can be either in Turkish or in English. Each manuscript needs to have two 150-word abstracts (öz), one in Turkish and the other one in English. Six keywords are to follow the abstract. For articles in Turkish, a 500-word summary in English and for articles in English, a 500-word summary (özet) in Turkish needs to be added as a separate page at the end. The articles, therefore, have the following sections in order: Title, Abstract, Keywords, Öz, Anahtar Kelimeler, Article Text, Notes, Summary/Özet.

The articles are 8,000 words or less. The submissions are expected to be double-spaced, aligned left, with margins of 2.5 cm on all sides and printed on single side of A4 size paper. For the subheadings, use bold font that is one size smaller than the main text and aligned left.

Send four copies of the manuscript. Do not write the name(s) of the authors on three of these manuscripts that will be sent to the referees. Include the name(s) and contact information of the authors in a separate envelope in your submission. Also add a 100-word biography of the author(s) and e-mail it to sosder@gmail.com.

The submissions are first examined by the Editorial Board for content, format, grammar, and spelling. The manuscripts are then sent to at least two anonymous referees. The referees decide whether the manuscript can be published as it is or with revisions, or rejected, which is then announced to the authors. Authors who are asked for a revision need to resubmit their manuscripts within one month. The revised manuscripts, typed in Times New Roman Font (font size 12) are to be sent to the Editorial Board on a disk. Manuscripts which are not received within a month can be reaccepted for the editorial process of the following issue.

To cover administrative and mailing costs, send 25 TL to the following bank account and mail the photocopy of the receipt with the submission: Sosyoloji Derneği, İş Bankası, ODTÜ 385825 or Kavaklıdere 331307.

The journal uses APA style guide and in-text citation. The surname of the author, publication date, and page numbers are to be written in parenthesis. Please refer to the following examples:

...kanıtlanmıştır (Kıray, 1992:160-165).

... Yasa (1990:16)'nın belirttiği gibi...

... (Köseihal ve Berkes, 1971:265).

... (Gökçe vd., 1994:33-35).

... (Fındıkoğlu, 1976:1365; Ülken, 1979:284-285)

All and only those references in the text need to be included in the references section. The references are to be provided in alphabetical order on a separate page. Page numbers of works in journals and edited volumes are to be presented. Please refer to the following examples for the references section:

GÖKÇE, Birsen

1996 **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Ankara: Savaş Yayınları.

KONGAR, Emre (der.)

1982 **Türk Toplum Bilimcileri**, İstanbul Remzi Kitabevi.

ATAY, Tayfun

1996 "Sosyal Antropoloji'de Yöntem ve Etik Sorunu: 'Klasik Etnografi'den Diyalojik Etnografi'ye Doğru", iç. **İnsan, Toplum, Bilim: 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler 1995** (der. Kuvvet Lordoğlu), İstanbul: Kavram Yayınları, s.221-240.

ÖZCAN, Y. Ziya ve Ali ÇAĞLAR

1994 "Who are the Future Police Elites? Socio-economic Background of the Students of Police Academy in Turkey", **Policing and Society**, Cilt: 3, No: 4, s. 287-301.

All rights of the published articles are reserved. All quotations taken from the articles need to provide a reference. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written consent of the Sociological Association.

The authors will receive three complimentary copies of the journal in which their articles are published.

The authors bare the sole responsibility for the content of and the ideas expressed in the articles. The Sociological Association is not responsible for the opinions expressed in the articles.